

L. ANNÆI SENECÆ PHILOSOPHI

Opera tribus Tomis distincta.

TOMVS I.

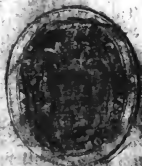
Continens Opuscula Moralia.

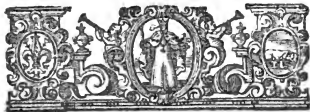
Cum Indicibus, & Argumentis.

VENETIIS, MDCXXXXIII

Apud Franciscum Baba.

Cum Priuilegio.

VITA
L. ANNÆI SENECÆ.

NATVS est Cordubæ (ea vetus florensq́; in Hispania Bætica colonia est) è gente Annæa, cui ominis causa ab annis videtur nomen factum, respondetq́; cognomen Seneca, item ominis boni; est enim à Senex Senecis. Patrem habuit Marcum Annæum Senecam, quem Declamatoris nomine à filio ferè distinguunt. Matrem Eluiam, item Hispanam, aut Hispaniensem, magni animi atque ingenij fœminam. Pater Augusti temporibus Romam migrauit, cum coniuge & liberis, cumq́; ipso hoc Seneca nostro adhuc tenello. Ibi in optimis artibus optimum ingenium adoleuit. Eloquentiam à patre, vt videtur, didicit. Ipse verò non contentus domestica hac facultate, Philosophiæ simul animum adiecit, & insignes ac serios eius æui Philosophos assiduus audiuit: nominatim Attalum Stoicum, Sotionem eiusdem sectæ, itemq́; Papyrium Fabianum. Sed & Demetrium Cynicum admiratus est & coluit. A Philosophis ad Rempublicam tractandam accessit, ac quæsturam primò gessit, præturam statim ab exilio, Agrippina faciente: nam sub Claudio, primo imperij eius anno, cùm Iulia Germanici accusata adulterij esset, & ipsa extorris est acta, & quasi inter adulteros Seneca in Corsicam relegatus. Consulatu etiam functum putat Lipsius, sed extra ordinem. At perpetuus ille eius honos, Principis Doctorem moderatoremq́; fuisse,

ſe, optimi ſanè quamdiu huius conſiliis monitiſq; ſe dedit. Opum & ante aulam largus fuit. Nam pater eas reliquerat. at in aula ipſa ingentes opes acquiſiuit, ac penè regias, ſiue potiùs venientes vltrò admiſit: pleraſque enim ex Principis munificentia habuit. Atque hæc partim natura, partim melioris ingenij cultura, partim denique fortuna bona fuerunt. Nunc quid de moribus & virtutibus eius dicam, quarum tanta in eo vis apparuit, vt nec magiſtratus ſplendor in tumorem dederit, nec aula ad familiare & cognatum pane vitium adulationem flexerit, nec opes ad luxum prouocarint. Quàm nihili & propè contemptim has res haberet, ſatis oſtendit, cùm apud Neronem calumniis variè vellicatus, animoſa oratione principem acceſſit, commeatum petens, & opes ſuas refundens, referente Tacito. In victu mira frugalitas. ipſe morum vita quod ſua cenſor & exactor rigidiſsimus. Ob has eminentes virtutes etiam illo æuo ingens de eo opinio, & vel imperio deſtinabatur. Sicut autem puram eius mentem non erexerunt proſperioris fortunæ blandimenta, ſic nec deiecerunt aduerſæ terriculamenta. Vixit in exilio annos circiter octo fortiter, imò vt ipſe ait, feliciter vixit; optimis ſtudiis meditationibuſq; intentus. Mortem quantoperè non extimuerit hinc diſcere licet. Cùm Præfectus Neronis neceſsitatem vltimam denuntiaret, nulla pauoris ſigna edidit, nihil triſte in verbis eius aut vultu deprehenſum. Flentes amicos modò ſermone, modò intentior, in modum coercentis, ad firmitudinem reuocauit. Et nouiſsimo quoque momento ſuppeditante eloquentia, aduocatis ſcriptoribus, præclarè multa diſſeruit, quæ in vulgus edita ſunt. En dignam Philoſopho & quidem Stoico mortem. In ipſis ſapientiæ præceptis vocem ſimul & ſpiritum extremum reddidit.

SYL-

SYLLABVS LIBRORVM, ET ARGVMENTORVM

Singulis Moralium SENECÆ *Libris appositorum.*

DE IRA. LIBER PRIMVS.

Argumentum I. LIPSII. 1

Libri De Ira scripti inter Philosophię primos videntur, certè inter eos quos habemus. Suspicamur ex verbis Senecæ, lib. 3. cap. 18. *Modò C. Cæsar Sex. Papinium, cui Pater erat Consularis, Belienum Bassum Quæstorem suum, flagellis cecidit.* Ait *modò*: iam nunc recenti facto. Immo ipso Caligula viuo è Cap. sequenti: *Quod tantoperè admiraris, isti belluæ cottidianum est: ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat.* Sanè hęc omnia de homine qui est, non qui fuit. Scripsit tunc igitur: sed non edidit (melior illi mens) etsi statim, opinor, ab eius morte.

Argumentum est, quod Titulus pręfert, De Ira noscenda, & deinde fugienda. Primus Liber habet itaque descriptionem eius, & fœdum habitum iratorum ac faciem. tum definitiones, tum quęstiones, An in solum hominem cadat? asserit. An secundum Naturam sit? negat, cum Stoicis. An vtilis sit, pręsertim temperata? Id quoque negat, & contra Peripateticos variè disputat. non acui animum ab ea, aut robur: ne malis quidem irascendum esse, nec in cęde Patris, raptu Matris: tuendum ta-

men,& vindicandum. Denique non magni,sed imbecillis animi hanc notam esse.Libri in partibus pulchri & eminentes sunt,in toto parũ distincti,& repetitionibus aut digestione confusi.

LIBER SECVNDVS.

Argumentum I. LIPSII. 30

DVas partes habet. prior, Quęstiunculas de Ira,altera, aduersus hanc Remedia.Prior quęstio, An Ira à solo impetu sit? negat, & animum iuditiumque mox accedere. Itaque rationem audit, & coerceri potest: non futurum, si ab illo solo, & natura, esset. Discriminat obiter Stoicè Motus, & Affectus. Hęc vsque ad Cap. IV. inclusum. Questio deinde altera, An crudelitas & sęuitia sit ab Ira? negat, & alium Affectum esse: initium tamen aut alimentum à crebra Ira sępè habere. Cap. deinde VI. An vir bonus peccatis aut peccantibus irascatur? abnuit, & toto affectu isto liberat sapientem vsque ad Cap. XI. Ab eo quęrit,An vtilis sit Ira,quia à Contemptu vindicat, & malos terret? Non admittit, & timeri fatetur: quod non est bonum aut optabile bono. Nam & ferę,& morbi timentur.Hęc ad C.XIII. in eo fatetur, simulari à sapiente Iram posse, non tamen vsurpari. Neque simplicis aut generosi eam animi esse, quia liberę & indomitę gentes habent: imò feroces, & à doctrina aut ratione inculti. Denique Cap. XVIII. vtiliter ad Remedia Irę transit. Duo ea porrigit, Ne irascamur:& Ne in ira peccemus. Ne incidamus, Educatio talis, & talis iuuat: deinde pugna contra primas Irę caussas, & aduocatione semper ac tempore vti. Tum Suspiciones pellendę: Luxus vitandus. Tum rebus sine sensu, hominibus exiguo sensu, ijs quę natura, vel bono nostro fiunt, non irasci. Culpas nostras videre & agnoscere æquiores ita alienis fu-

futuros. Non temerè credere: & credita, examinare ab animo facientis. Pręcipuè Fastus ponendus, & ęstimatio sui: quę iracundos & vindices facit. Pati potius aut dissimulare: & à fœdo affectu abstinere, cuius deformitas in animo ac vultu expressa. Hęc vtilia: legantur, imbibantur.

LIBER TERTIVS.

Argumentum I. LIPSII. 72

EXsequitur alteram partem Remedij, priore medio libro positam, sed dilatam. Ne in Ira peccemus: id est refręnemus eam & cohibeamus. Id variè fit: sed semper statimque faciendum in Affectu pręcipiti & incitato. Quem Aristoteles excusat: sed ipse eum accusat, & fœditatem iterum irę ostendit. Hęc ad Cap. vsque IV. Tum partitur, tria se dicturũ. 1. primum, Quęmadmodum non irascamur; deindè, Quemadmodum ab ira liberemur; Tertiò, Quemadmodum alium irascentem sistamus placemusque. Hęç, etsi alibi cum repetitione priorum, tamen pulcherrimè & vtilissimè ad finem libri exsequitur: & aurea siue ætherea habebis monita & dicta.

CONSOLATIO AD HELVIAM. LIB. VNVS.

Argumentum I. LIPSII. 123

SCriptus hic libellus in exilio, quod primo imperij Claudiani anno (Vrbis DCCXCIIII.) subijt, faciente impura illa Messalina. Hęc omnium virorum mulier, adulterium Iulię Germanici filię obiecit: eique Senecam innexuit. Diximus in eius Vita. Iam ergo in Corsica relegatus, Matrem solatur, & ostendit se casum hunc fortiter ferre, atque ipsam debere. Scripsit non statim initio exilij (quod Pręfatio di-

cit) sed extremo primo anno, aut initio sequentis: ac scripsit iam in æui, & ingenij vigore ac robore, annos natus paullo plus quadraginta. Itaque scriptum ipsum tale est, animi, & eloquentię plenum, numeris & structura compositum, atque etiam ordine pręter cetera dispositum. Ausim dicere, palmam inter libellos poscit. Consolationis autem duo capita facit: Neque meo nomine dolere, neque tuo debes. Non meo. Nam nihil mihi mali est. quę vulgus putat, Loci mutatio, Paupertas, Ignominia, Contemptus, non sunt mala: atque id ordine ostendit, ad Cap. XIV. Non etiam tuo debes. nam duo sunt quę adfligere te possint: vel, quod pręsidium aliquod in me amiseris; vel quod Desiderium mei ferre non possis. Prius in te non cadit quę ambitiosa non es, nec gratiam aut potentiam filiorum vmquam ostentasti. Non debet item alterum: quia supra sexum tuum fortis semper fuisti. Multa mala tolerasti, hoc etiam fer. Confer te ad Sapientię studia, quę iuuabunt: verte ad fratres meos, & ex his & me nepotes non es deserta. Offitia & oblectamenta isti dabunt. Verte etiam ad sororem tuam, quę solatium erit, & exemplum. Atque in eius laudibus libelli finis.

CONSOLATIO AD POLYBIVM Lib. VNVS.

Argumentum I. LIPSII. 165

SCriptum in exsilio est, dum animo & corpore iacet (fatendum est, & scriptio clamat) anno circiter exsilij eius tertio. Nam palam meminit Britannię apertę, quod circa id tempus fuit. Polybius autem, inter prępotentes Claudij libertos, A studijs titulum habuit, & Grecè latinèque dicas eruditum; ex laudibus quidem quas Seneca accumulat, eminenter.

Solatur

Solatur eum in fraterna morte: & Dispositio tota latet, quia principium & pluscula, desunt. In ijs quę sunt, hęc est. Negat dolendum in vnius morte, quoniam mundus ipse, & quidquid in eo, hac lege damnantur. Item quia vanus dolor & sine fructu. Tertiò, Natos nos esse ad Tristia; eoque adsuescendum. Quartò, Voluntatem defuncti aduocat, illum nolle. Quintò, Constantia & exemplo pręire alijs fratribus debere: quia persona illustris, & oculi in eam versi. Sextò, & à studijs solatium petere vult, quę semper adamauit. Hęc & talia vsque ad Cap. 31. ab eo deinde Exempla spargit eorum, qui fortiter tulere: inter hos (non sine vili adulatione) ipsius Cęsaris, quem, & mirè laudat: & denique Polybium iterum ad studia, & libros mittit, remedium in dolorem: Senecę hoc scriptum esse negare non licet; editioni tamen destinatum ab eo non arbitror: quia abiectè & demissè scriptum ad seruulum, heu, quot laudibus exornatum! Pudet, pudet: inimicus Senecę fuit & glorię eius, quisquis vulgauit.

CONSOLATIO AD MARCIAM LIB. VNVS.

Argumentum L. LIPSII. 195

MArcia gratiosa, & diues Matrona, vt apparet: filia A. Cremutij Cordi, viri à studijs scriptisque etiam inclyti. Filium habuit qui iam grandior obijt; maritus, pater, & sacerdos: triennium autem iam ibat (ex Cap. 1. in fine) ab eius morte. Itaque argumentor, hoc scriptum editum initio Claudiani temporis, nec ante. Nam sub Tiberio auctum Metilium hunc (ita vocabatur) honoribus, vix probabile: sub Caio igitur, qui & alia acta Tiberij rescidit, & nominatim A. Cremutij Cordi scripta lectitari permisit. Quod eodem isto Cap. 1.

quoque tangitur: neque igitur antè potuit hęc Consolatio edi, pręsertim inueterato dolore, vt loquitur, & triennali illo lapsu. Imò benè consideranti, sub Claudio, & post exilium fortasse hęc scripta censeantur: in paruo est. Ipse libellus inter insignes, etsi adulatione fœminęa haud expers. Duę partes sunt: priore laudat illam,& à suo atque alienis deinde exemplis solatur: vsque ad Cap. VI. Posteriore ad Rationes transit, & primam illam communem, luctu nihil profici: tum secundum Naturam eum non esse, sed à mollitie nostra, & incogitantia, quod quę fieri possunt futura non prouidemus. Iterum deinde Exempla Virorum, & Mulierum. Tum ad sortem conditionemq; nascendi transit, cui mors annexa: vsque ad Cap. XIX. Ibi Dilemma inserit, Nec matri, nec ipsi malè factum. De Matre, breuiter: gratiosa est, nec nisi opinione vexatur. De filio, pluribus: in quiete est, & casibus, vitijsque ereptus. Quid si ad ista in tam corrupta ciuitate, iuisset? Tempestiuè igitur subductus: & Patris deinde (Cremutij) persona inducitur filiam solantis, & erigentis, & magno ore ad supera illa, & cœli spectacula, vocantis.

DE PROVIDENTIA. LIBER VNVS.

Argumentum I. LIPSII. 239

AVreus hic libellus est, & scriptum post Caligulam video ex cap.4. *Ego mirmillonem*, inquit, *sub C. Cæsare audiui de raritate munerum querentem*. In pręterito loquitur, & de homine ac tẽpore, quod fuit. Puto igitur sub Claudio, statim à reditu: imò quid si hęc Philosophica quędam in exsilio? nam diu ibi hęsit, annos circiter octo, & iustè hoc elegerit, sibi solando. Argumentum enim est, Prouidentiam esse: nec obstare: quod bonis mala quædam, sed

exter-

externa, obueniant. Primo igitur vniuersè illam asserit à mundi motu, ordine, constantia: quę omnia rectorem clamant. Deinde ad Quęsitum propriè, quare ergo mala bonis? Ait primò Deum amare bonos: nec immittere igitur ijs mala. Instar parentis enim castigare, & coercere. Deinde, non videri ea mala bonis, nec vinci ijs, sed exerceri, & per aspera indurari. Deum velut agonothetam esse, & robustis his athletis suis delectari. Hęc ita communiter, & velut pręparans, ad Cap. 3. Ab eo magis distinctè, quinque rationes, cur eueniant, exsequi pergit. Primò, pro ipsis esse, quibus accidunt: Secundò, pro Vniuersis: Tertiò, volentibus euenire: Quartò, euenire fato, & æterna lege. Primam rationem tractat cap. 3. 4. docetque pro ipsis esse, sicut medicina pro ægris. Indurantur etiam sic à Deo, qui se dignos producit in pugnam: alios viliores, in otio, & vmbra habet. Secundam tractat Cap. 5. pro omnibus esse. vt viri boni, sic habiti, clament alijs, & ostendant non esse Bona aut Mala, quę vulgus putet. Ad vera igitur illa spectent, & illa petant, hęc fugiant. Ibidem tertiam nectit, Volentes excipere: nam prębent se Deo, & Fato. Quarta excipit, Fatum esse & ab ęterno constitutum quid gaudeas doleasque. Denique repetit, mala hęc non esse, & Deum inducit pulcherrimè adhortantem, & ad robur excitãtem. Stoicè in fine, Si piget, & ferre tædet, quis tenet? patet ianua, exi.

DE TRANQVILLIT. ANIMI. LIB. VNVS.

Argumentum I. LIPSII. 261

ET hic libellus inter vtiles, & materie ac tractatu insignes. Scriptus est initio reditus sui ab exsilio, cùm ad Aulam, & Neroni instituendo admotus fuit. Hoc apparet ex cap. I.

verbis: *Circumfudit me ex longo frugalitatis situ venientem multo splendore luxuria, & vndique circumsonuit.* Luxuriam in Aula tangit, ignotam sibi antea & inuisam. Ordo in scripto confusus est, imò vix est: & traiectio, aut defectus; nisi fallor in multis apparet. Summarium tamen hoc est. Occasio scribendi à sua inconstantia, & quod animi semper pendeat, parum firmi in alterutra parte, aut quieti. Hoc ait illorum esse, qui in via sunt ad Sapientiam; sed nondum peruenerunt, nec fructum eius gustant, Tranquillitatem. ò magnum bonum! & quid ea est? describit. Quomodo perueniam? Inconstantiam fugiendo. Quid igitur ea? & hanc graphicè describit. Ea pellitur varijs remedijs. primum, Occupatione: eaque vel Publica, si tempora & indoles tua ferent; vel Priuata, vt in optimis studijs meditationibusque versere. Non tamen subitò à Republica fugiendum: Multas eius partes esse, & vnam aliquam licere amplecti. Hęc vsque ad Cap. IV. Tum addit, si ad negotia imus, tria consideranda: Nos ipsos, Negotium, Homines quorum causa, aut cum quibus actitamus. In Nobis, ęstimandas Vires quid, & quatenus possimus, neque vltra tendamus. In Negotijs, an nos ijs pares? Item an non catena eorum sit, & longius ducent. regressus semper liberos habendos. In Hominibus, an digni illi labore nostro, & temporis impendio? non sunt autem Vani, Ambitiosi, nec in seria vlla re occupati. Deinde Cap. VII. parum cohęrenter addit, Amicum in primis fidum tranquillitati, & oblectamento facere: sed qui ingenio tristi non sit, & omnia accusanti. Iterum non optimus Textus, & C. VIII. de Patrimoniorum modo. ea nec magna, nec nulla Tranquillitati apta, sed Media: & quę parcimonia producantur. Luxus autem vitandus, etiam in vtilibus vitę instrumentis, vt Bibliotheca, & libris. Post hęc etiam saltus

Cap.

Cap. X. & Molestias in omni vita interuenire: sed consuetudine molliri, tum Aspectu alienę sortis, quę sępè deterior. Item cupiditates non longè mittendas, sed ad propinqua, aut facilia pręhendi. Atque hęc proficienti & tironi pręcipit: nam sapienti non opus, qui pugnat, imò vincit omnem fortunam. Quam talem, & talem pręcogitat, & ipsa prouisione mollit aut frangit. Hęc adusque Cap. XII. Ab eo alia tractatiuncula, Non esse in superuacuis laborandum, neque (quantum potest) in Alienis. Democriti cœleste pręceptum inculcat: *Nec priuatim, nec publicè multa agi*. Iam Cap. XIV. à leuitate arcet, itemque pertinacia: idest, neq; assiduè in vita mutare nec si malè elegeris pręfractè inhęrere. Omnia autem æquo, ac pęnè hilari oculo adspicere. Quid enim vita, nisi mimus? Postremo simulatio (Cap. XVI.) fugienda, & anxia sui compositio: simplicitas assumatur, & interdum hilaritas, atque etiam conuiuia aut liberalior potus. Mergit hoc curas, & animum liberat atque attollit. In fine claudit, dixisse se, *Quæ Tueri Tranquillitatem possint, quæ Restituere*, ex quibus videas partitionem quę fuit, sed mehercules nunc non extat. Itaque, vt multa Senecę, in partibus laudatum opusculum est; Ordo Vniuersi labat. atque id iniuria temporum aut certè exscriptorum.

DE CONSTANTIA LIBER VNVS.

Argumentum I. LIPSII. 302

MAgni animi, magni ingenij, atque etiam eloquij hoc scriptum: vno verbo, inter optima. Editum sub tempus prioris illius puto, de Tranquillitate: cui vulgò etiam iungunt, malè. Diuersum argumentum est, & tali serie. Orditur à Stoicorum laude, quorum Paradoxum

xum tractat, Sapientem non affici iniuria. quid ergo? aiebat Serenus: non Cato contumeliis affectus, verberibus, & sputis? Ab hac obiectione ingreditur in Materiem: &, non est tamen iniurijs, inquit: fuit enim sapiens, atqui in sapientem iniuria non cadit. quod tamen ea mente dici ait, non vt fiat, sed vt non admittat. Tangi potest iniuria, sed non lędi: à te esse, in illo non esse. Hęc pulcherrimè exsequitur ad Cap. IV. Diuidit deinde dicenda in duas partes, idque à discrimine Iniurię, & Contumelię. Priore, negat illam cadere in sapientem. Posteriore, nec istam. De Iniuria, hęc sunt argumenta. Sapiens nullius mali patiens: at malum est Iniuria. Secundum, Iniuria detrahit, & deminuit: sapienti nihil eripitur. habet in sè vno omnia reposita, & firmiter, vt Stilpo. Tertium, Fortis ab infirmo non lęditur: non ergo à Malitia Virus. Hic obijcitur, Atqui Socrates nonne iniuria damnatus? Ita, sed sine sua iniuria. Illi intulerunt, ipse non accepit: sed sapientia reiecit. sicut venenum mihi das, ego antidoto vim eius infringo: scelus tu facis, ego non patior. Quartum argumentum. Iniuria cum Iniustitia mixta est: non hęc cadit in Sapientem: minimè ergo illa. Quintum, Sapienti nemo prodest: ergo nec lędit. Sextum, Iniuria à spe, aut metu est: Sapiens neutro eorum tangitur. Septimum vltimumque, Iniuriam nemo immotus accipit: non mouetur Sapiens. Atque hic conclusio prioris partis, & adhortatio ad Dogma animis accipiendum. Altera erat de Contumelia, quam explicat Cap. X. quid propriè sit, & tum à Sapiente arcet. Primò, quia Sapiens magnitudinem suam nouit: non ergo contumelia ad eum pertinet, quę nomen & rem habet à contemptu. Secundò, superbi & insolentes inferunt contumeliam: ipse tales spernit: itaque & ab ijs istam. Tertiò, Nemo maiorem melioremque

con-

contemnit: is est Sapiens. Ergo in se dicta ridet, vt conuiuijs ioculos puerorum. Sed quid? fert igitur hęc omnia Sapiens? non castigat aut compescit? imo facit interdum: sicut illos ipsos pueros solemus: non quia malum ille acceperat, sed quia hi fecerunt. Atque hactenus ad Cap. XIV. in solam Contumeliam, aut Iniuriam: iam mixtim vtramque refutat. Hoc argumento. Securitas propria est Sapientis: non est, si alterutram accipit, aut potest accipere. Simile & Epicurei dicunt: etsi minus fortiter. Denique leuia pleraque, quibus vulgus offenditur: suadet reijcere, & ridere ne ridearis. Conclusio, Quomodo eunti ad Sapientiam, Quomodo qui peruenit, ferendę iniurię? Illi cum morsu aliquo animi, & adhuc pugna; huic, sine alterutro, & victor iam agit ante se vtramque, & triumphat. Ego itero, magni animi scriptum est: robur ab eo, in temporum hac hominumque cottidiana Malitia, capiamus.

DE CLEMENTIA LIB. PRIMVS.

Argumentum I. LIPSII. 330

HI libri scripti initio Principatus Neronis, quod ipse lib. 1. cap.9. palam indicat, cum scribit eum ingressum annum decimumnonum. Et vero digni principe libri, ac materies: atque vtinam legant, & mites simul magnosque animos ab ijs sumant! Exordium est à laude Neronis, nec falsa, vt initia illa erant. Deinde Cap. 3. diuidit scriptum in tres partes, vnam Manuductionis, alteram, quę naturam Clementię explicet; tertiam, quę ad eam perducat, & firmet. In prima, primus totus liber absumitur: & pręmittit de Vtilitate Clementię, & Regibus maximè conuenire. Decoram illis, quia capita Reip. sunt, nos velut corpus & membra: atqui corpori quis non parcit & indulget? Necessa-

ceſſariam etiam eſſe, in copia peccantium: quos ſi punis ſemper, ſolitudinem facis. Ab Exemplo Deorum, qui nobis parcunt: item à Fama, quia omnia Regum patent, & minima ſæuitia protrahitur. A Securitate. nam ita imperantes, tutiores: adiungitque facta quędam Auguſti. Contrà in Tyrannis, qui per ſęuitiam odia, pericula, exitia ſibi gignunt. At princeps igitur raro punit, & molliter, aut modicè, animo atque exemplo parentum. Atque ea moderatio in ſcholis, militia, animalibus, ſeruis, cum fructu adhibetur. Etiam à Natura adhibetur, ab apum imagine: quarum Rex aculei eſt expers. Iam Princeps aut ſua, aut aliena cauſa punit, cùm punit. Non debet rigidè in ſua, quia vltionis ſolatio non eget in tam alta fortuna. Non in aliena, niſi (ad inſtar legis) vt aut emendet, aut alios faciat meliores, ſiue tutiores. Hęc autem omnia magis raritas animaduerſionum prętabit: quæ crebræ vileſcunt, & ſpernuntur. In Clauſula, deteſtatio ſęuitiæ, & mala ab ea atque exitia.

L I B E R S E C V N D V S.

Argumentum I. L I P S I I. 366

ITerum Neronis laudatio, & generoſæ eius vocis. Tum ad ſecundam partem tranſit, Naturam Clementiæ, ipſamque definit. Magis aperit à vitio contrario, & crudelitatem producit ac deſcribit. Fines deinde ſuos Clementiæ dat, quam à Miſericordia vult remotam: nam hanc Stoicis vitium eſſe. Neque ignoſcere etiam, aut ueniam dare concedit: Sed Parcere, Conſulere, & quæ verbis magis, quam rebus illi diſtinguunt. Hic libri finis, ſed non Materiæ: & ex diuiſione liquet multa abeſſe, temporum vitio ſublata. Dolendum in tam pulchra tractatione: nec ſecundus hic liber, opinor, primo ceſſerit.

DE

DE BREVITATE VITÆ LIB. VNVS.

Argumentum I. LIPSII.

DE tempore huius ſcripti, haud nimis conſtat (niſi quod poſt Caium:) admodum de bonitate. O pulchri, ò vtilis argumenti! tractemus, & imbibamus. Hypothetis eſt, Vitam non eſſe breuem, ſed à nobis fieri: vel non vtendo, vel malè, aut vanè, vtendo. Hęc ſic diducit. Primum, vitijs mancipamur, quibus æuum abſumitur, & perit. Secundò, Inutiliter occupamur, in parũ ſerijs, & quæ Officia vocamus. Tertiò, Opinione aut pręſumptione peccamus, & hoc breuem facit, quod longam vitam cenſemus. Prężentia ſpernimus futura diſponimus, tamquam in magna, & certa copia. Et plerique ad vana: aut aliena, labimur, & perdimus vitam quaſi per luſum. Hęc talia ad Cap. vſque X. Inde partitur in tria, omne Tempus, Pręteritum, Prężens, Futurum: Et quam malè aut ineptè nos in ſingulis geramus, docet. Inuehitur in occupationes futiles, in delicias, in luxus, ignaua otia, etiam ſuperflua litterarum ſtudia. Hic aliquid ſiſtit, & vtinam hodiernos etiam Philologos trahat aut mutet! Solum tempus benè poni, quod Sapientiæ ſtudijs impenditur: per quam vita verè fit longa. Contra vulgus, æſtimat eam à Fortuna: vt hęc lęta aut triſtis obuenit, ſic vitam æſtimat breuem aut longam. In triſtibus mortem appetunt, in lętis timent. Adhortatio in fine ad Paullinum: quid ad illum? ad ſe quiſque ducat, vt maturè ſapiat, in portum vitæ & honeſtum otium ſecedat. Mihi voueo, & nitor.

DE

DE VITA BEATA. LIB. VNVS.

Argumentum I. LIPSII.

SEnex hunc libellum ſcripſit, & velut Defenſionem preſcripſit contra calumniatores, qui Opes & Vitam obiectabant Beatam vitam in Virtute eſſe: ſed hanc externa non ſpernere, ſi accedant. Sublimè ſcriptum eſt, pulcherrimum in partibus, & quod monita ſenſuſque aureos habet. Partes eius duæ ſunt: Quid ſit Beata vita? & quomodo eo perueniatur? De priore, negat in Opinione aut More quęrendam: per trita ſi itur, longius ab ea abitur. Ratio ſola audienda eſt. ea dicit, Beatam vitam eſſe conuenientem naturæ ſuæ: id eſt poſitam in Virtute. Non in Voluptate, cum Epicuro? minimè, & diffuſè hunc & aſſeclas refellit. Vſque eo, vt nec iungi cum Virtute Voluptatem velit, & totum hoc nomen repudiet. Hęc ad Cap. XVI. Inde pars altera, Ad perueniendum igitur ſola Virtus amplectenda, cetera ſpernenda? Negat admitti quidem externa poſſe, ſed non vt finem. Imo ijs qui in via adhuc ſunt, & Proficientium numero, opus eſſe aliqua indulgentia Fortunę. Hic priuatam ſuam cauſſam callidè iam & robuſtè agit, & obijcientem inducit. Cur tu de Virtute ſic locutus, alia etiam habes? cur ſeruos? nummos, villas, ſupellectilem? Variè reſpondet: ac primo Sapientem ſe non eſſe, ſed conari eſſe. Deinde alijs ſummatibus viris, Platoni, Zenoni, Ariſtoteli iam olim hęc obiecta. Atquin omnes iſti non quomodo viuerent, ſed viuendum eſſet, docebant. Ardua res Virtus. Suſpiciendi, etiam qui conantur aſcendere, & ſi decidunt interim, aut hęrent. Tum de Opibus ex profeſso, an habendæ Sapienti à Cap. XXI. Et aſſerit, haberi, etſi non amari: quęſitas tamen honeſtè, & benignè

nignè emittendas aut emissas. Insurgit deinde in istos blacterones & mucronem stili, Socrate inducto, stringit: Sed finis deficit, & quæ vulgò attexuntur, alterius scripti sunt atque argumenti.

DE OTIO SAPIENTIS LIB. VNVS.

Argumentum I. LIPSII.

Liber hic an Epistola fuerit, nescio: diuellendus tamen à lib. de Vita beata, cum qua commune nihil habet, sed nec quando scriptum istud, scio: Materies, & tractatio bona est, atque erudita. An sapienti non liceret in otium, & à rep. secedere? Querebatur inter Stoicos, qui consensu eo vocabant. Ipse adfirmat: & principium scripti deest, quæ supersunt, ita habent. Ait ab exemplo principum Stoicorum, id ius, moremque esse: qui etsi miserunt ad rempublicam non iuerunt. Quosdam autem à prima ætate otium, sed honestum, amplecti: quosdam in vltima, tamquam veteranos, & emeritis iam stipendijs, illuc ire. Honestum autem otium in studijs Sapientiæ, & Contemplatione Naturę esse. Addit hęc Stoicis, sed & Epicureis placere: etsi in leui dissensu. quod isti otium ex proposito petant: illi ex caussa. Nempe si Resp. desperatè corrupta: si parua alicui auctoritas aut gratia: item si valetudo infirma. Concludit, etiam in otio Rempublicam tractari. quam duplicem facit, Paruam, & Magnam. Illa est, finibus certis, legibusque comprehensa: vt Atheniensis, aut Romana. Hęc ipse mundus totus, cui Natura ciues nos dedit. Magnam etiam in otio, & secessu Sapiens colit tractatque, scribendo aut docendo. Hoc Zeno, & Chrysippus fecere, & plus generi humano profuere, quam omnium actuosorum sudores, & discursus.

DE

DE BENEFICIIS LIB. PRIMVS.

HOs libros inter Philosophiæ vltimos pono, etsi frontem antea tenuerunt. Sed res ita est, si tempus spectes: & scripti omnino sunt sub Nerone, post Claudij mortem. Argumentum certum, quod in fine libri primi contemptim admodum de Claudio, & *futile eius iudicium* traducit: non facturus vmquam illo viuo. Libri boni sunt, sed mehercule in ordine & tractatu confusi: quem vix est vel adnitentem expedire. Tamen, vt possumus. Primus liber exordium habet, & querelam de Ingratitudine, quæ crebra est, & inter vitia tamen magna. Ideo de beneficijs se scripturum, *Quæ vis eorum, & Proprietas sit?* Hęc vsque ad Cap. V. Tum definit, Beneficium non in Materie, sed animo tribuentis esse: & ab eo pendendum. Diducit per exempla, & argumenta, vsque ad Cap. XI. Ibi duo Membra dicendorum proponit, *Quæ beneficia danda, & Quemadmodum?* Prius exsequitur ad finem libri; alterum differt in sequentem.

LIB. SECVNDVS.

ASsumit & repetit alterum membrũ, *Quemadmodum beneficia danda?* Varia dat pręcepta: vt, *Libenter, Citò, sine dubitatione*. Quędam palàm, quędam in secreto. Sed omnia tamen sine superbia aut iactatione. Deinde *quæ nocitura, non dare*, nec si petant: non item *Turpia*, & infamiæ futura. Denique Personæ æstimandæ, & qui dat, & qui accipit, vt decora sint vtrique. Pars altera libri, Ipse *accipiens* quomodo se gerat? *A quibus* capiat, & *Quomodo?* in primis Gratè.

Gratè. Ex occasione *quid faciat ingratos? Superbia, Auaritia, Inuidia*. Pluribus deinde de *Gratitudine*, eamque constare voluntate, vbi res deficit.

LIB. TERTIVS.

Argumentum I. LIPSII. 513

AGit de Ingratis. qui illi sint? & an puniendi, aut ad iudicem vocandi? accurata disputatione negat: & addit, pęnam ijs in Odio & Infamia esse, atque animo ipso. Deinde ex occasione, an Dominus in seruum gratus esse debeat? an ab illo Beneficium accipiat? adfirmat, & hoc vberius, quia creber tunc seruorum vsus. Adnectit, & An filius patri det Beneficium? disputat in vtramque, sed affirmantem affirmat.

LIB. QVARTVS.

Argumentum I. LIPSII. 549

ARguta ferè tractat, sed vtilibus (vt semper) mixtis. Querit, an Beneficium, & Gratia per se expetenda? asserit, contra Epicureos, qui omnia fructu metiebantur. Inter alia hoc argumento, quod etiam Dij dent Beneficia: quod ipsum contra illos negantes vbertim docet. Obiectiones deinde remouet, quæ vtilitatem versari in Beneficijs docere videantur. Tum ad Gratiam venit & ostendit eam quoque referendam solius Honesti, non Vtilis adspectu. Tum quęrit, An quem scias ingratum futurum, beneficium sit dandum? distinguit, & partim ait, partim negat.

LIB.

LIB. QVINTVS.

Argumentum I. LIPSII. 591

ABsolutis duabus pręcipuis partibus, *Quomodo dandum Beneficium*, *Quomodo accipiendum*: transire se dicit ad quędam non tam in ipsa materie, quam ex ipsa, & vicina ac connexa. Quæstiunculas subscrit, primo istam: An turpe beneficijs vinci? negat vinci posse, & parem semper esse, qui gratè meminit, qui cupit animo referre, si re non potest. Quæstiuncula secunda: An aliquis sibi Beneficium donet? item negat, & in vtramque tamen partem argutatur. Tertia Quæstiuncula: An aliquis ingratus Stoicè dici possit? ait, & docet. Quarta an non omnes ingrati sint? minimè, etsi plurimos fatetur. Deinde ex adtextu. Quousque, & an alius pro alio obligemur? Vt filius pro Patre, & talia. Distinctione respondet, & magis negat. Quinta Quæstiuncula: An triste Beneficium,& inuito etiam dari possit? potest. Vltima denique: An repeti Beneficium possit.

LIB. SEXTVS.

Argumentum I. LIPSII. 626

ITerum Quæstiunculæ, Chrysippeo quodam more. Prima, An Beneficium eripi possit? variè differit, claudit tamen vsum eius eripi posse, non ipsum. Secunda, An debeamus ei, qui vel inuitus profuit, vel ignarus? negat. Tertia, An ei qui sua caussa nobis profuit? si tantum sua, abnuit: si & mea, admittit. Exempla,& argutias miscet. Quarta, An fas incommodi aliquid alteri optare, vt gratiam possis referre? non est,& damnat. Aliam viam aperit referendæ gratiæ etiam felicibus, etiam Regibus, per consilia, monita, doctrinam.

LIB.

LIB. SEPTIMVS.

Argumentum I. LIPSII.

SImilia prioribus, Quæstiunculæ, & subtilibus vtilia tamen mista. Illud principio serium. coercendam curiositatem, & nimiam sciendi cupidinem: animum potius ad Mores & virtutem, id est Sapientiam mittendum. Ex Verbi deinde occasione Quæstio, An aliquis donare Sapienti possit cum eius sint omnia? ait posse, quia animo quidem non vsu tamen omnia possidet. Altera, An qui tentauit reddere beneficium, reddiderit? ita: Sed tamen iterum iterumque conandum docet. Tertia, An quod à Viro bono acceperis, eidem iam malo reddes? Reddes, sed cum cautione, ne illa quibus malè, & in suam alienamue noxam vtatur. Quarta, Numquid obliuisci datorem Beneficij sui oporteat? Non omnino. & posse tenere memoria ait, imò & interdum exigere. Vltima, Quomodo ferendi Ingrati? placido animo, mansueto, magno.

FINIS.

FRAGMENTA

EX LIBRIS SENECÆ QVI INTERCIDERVNT.

Quinctil. cap. III. *Lib.* VIII.

OSTRI autem in iungendo, aut deriuando paullum aliquid ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an *gradus eliminat* apud Attium in tragœdia dici oportuisset.

Cap. V. *eiusdem libri.*

Facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Senecæ in eo scripto, quod Nero ad Senatum misit occisa matre, cùm se periclitatum videri vellet: Saluum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo.

Cap. II. *lib.* IX.

Noui verò & præcipuè declamatores, audaciùs, nec mehercules sine motu quodam imaginantur. vt Seneca in controuersia, cuius summa est, quòd pater filium & nouercam, inducente altero filio, in adulterio deprchensos occidit: Duc: sequor. accipe hanc senilem manum, & quocunque vis imprime. Et paullo-pòst: Aspice, inquit, quod diu non credidisti. Ego verò non video, nox oboritur, & crassa caligo. Habet hæc figura manifestius aliquid. Non enim narrari res, sed agi videtur.

Ibidem.

Nam in totum iurare, nisi vbi necesse est, graui viro parùm conuenit. Et est à Seneca dictum eleganter, Non patronorum hoc esse, sed testium.

Plinius

Plinius Nat. Hist. lib. VI. *cap.* XVII.

Seneca etiam apud nos tentata Indiæ commentatione, Lx. amnes eius prodidit, gentes duodeuiginti centumque. Par labor sit montes enumerare. *Cap.* LIII. *Lib.* IX.

Æui piscium, memorandum nuper exemplum accepimus. Pausilypum villa est Campaniæ, haud procul Neapoli. in ea in Cæsaris piscinis à Pollione Vedio coniectum piscem, sexagesimum post annum expirasse scribit Annæus Seneca, duobus alijs æqualibus eius ex eodem genere, etiam tunc viuentibus.

Suetonius Tiberij cap. LXXIII.

Seneca eum (Tiberium) scribit intellecta defectione, exemptum anulum, quasi alicui traditurum, paulumper tenuisse: dein rursus aptasse digito, &c.

A. Gellius cap. II. *lib.* XII. *Noct. Atticarum.*

Seneca in lib. XXII. Epistolarũ moraliũ quas ad Luciliũ cõposuit, deridiculos versus Q. Enniũ de Cethego antiquo viro fecisse hos dicit.

------ Dictus ollis popularibus olim,
Qui tum viuebant homines, atque æuum agitabant,
Flos delibatus populi & suada medulla.

Ac deinde scribit de iisdem versibus verba hæc: Admiror eloquentissimos viros, & deditos Ennio, pro optimis ridicula laudasse. Cicero certè inter bonos eius versus & hos refert. Atque id etiam de Cicerone dicit. Non miror, inquit, fuisse qui hos versus scriberet, cùm fuerit qui laudaret: nisi fortè Cicero summus orator agebat causam suam, & volebat hos versus videri bonos. Paulò pòst. Apud ipsum quoque, inquit Seneca, Ciceronem inuenies etiam in prosa oratione quædam, ex quibus intelligas illum non perdidisse operam, quòd Ennium legit. Ponit deinde quæ apud Ciceronem reprehendat, quasi Enniana, quòd ita scripserit in libris de republica, Vt Menelao Laconi fuit

ſuauiloquens iucunditas. & quòd alio in loco dixerit, Breuiloquentiam in dicendo colat. Deinde: Non fuit, inquit Seneca, Ciceronis hoc vitium, ſed temporis. neceſſe erat hæc dici, cùm illa legerentur. Deinde adſcribit, Ciceronem hæc ipſa interpoſuiſſe ad effugiendam infamiam nimis laſciuæ orationis & nitidæ. De Virgilio quoque eodem in loco verba hæc ponit, Virgilius quoque noſter non ex alia cauſſa duros quoſdam verſus, & enormes, & aliquid ſupra menſuram trahentes interpoſuit, quàm vt Ennianus populus agnoſceret in nouo carmine antiquitatis aliquid. Addit non multò pòſt ex Seneca: Quidam ſunt tam magni ſenſus Q. Ennij, vt licèt ſcripti ſint inter hircoſos, poſſint tamen inter vnguentatos placere. Et cùm reprehendiſſet verſus quos ſuprà de Cethego poſuimus, Qui huiuſmodi, inquit, verſus amant, liceat ſibi eoſdem admirari & Soterici lectos. Audias tamen commemorari ac referri pauca quædam quæ ipſe idem Seneca benè dixerit: quale eſt illud quod in hominem auarum & auidum & pecuniæ ſitientem dixit, Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus eſt quod non habes.

Tertullianus de Anima, cap. XLII.

Multò coactiùs Seneca: Poſt mortem, ait, omnia finiuntur, etiam ipſa.

Lactantius diuinarum inſtitutionum lib. I. *cap.* IV.

Annæus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quàm ſæpè ſummum Deum merita laude proſequitur? Nam cùm de immatura morte diſſereret, Non intelligis, inquit, auctoritatem, ac maieſtatem iudicis tui? Rector is orbis terrarum, cælique & deorum omnium Deus: à quo iſta numina, quæ ſingula adoramus & colimus, ſuſpenſa ſunt? Item in Exhortationibus: Hic, tùm prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret, & hoc ordiretur, quo neque maius quidquam nouit natura, nec me-

melius, vt omnia ſub ducibus ſuis irent, quamuis ipſe per totum ſe corpus intenderat, tamen miniſtros regni ſui deos genuit. Et quàm multa alia de Deo noſtris ſimilia locutus eſt? quæ nunc differo, quòd alijs locis oportuniora ſunt.

Cap. VII.

Et eſt illud verum quod dixiſſe in Exhortationibus Senecam ſupra retuli, Genuiſſe regni ſui miniſtros Deum.

Eodem cap. VII.

Quod Seneca vir acutus in Exhortationibus ſuis vidit. Nos, inquit, aliunde pendemus. Itaque ad aliquem reſpicimus, cui quod eſt optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit, alius inſtruxit: Deus ipſe ſe fecit.

Eiuſdem lib. cap. XVI.

Non illepidè Seneca, in libris moralis philoſophiæ, Quid ergo eſt, inquit, quare apud poetas ſalaciſſimus Iupiter deſierit liberos tollere? Vtrùm ſexagenarius factus eſt, & illi lex Papia fibulam impoſuit? an impetrauit ius trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio exſpectes, alteri quod feceris, & timet, ne quis ſibi faciat, quod ipſe Saturno?

Libri II. *cap.* II.

Rectè igitur Seneca in libris Moralibus: Simulacra, inquit, deorum venerantur, illis ſupplicant genu poſito: illa adorant: illis per totum aſſident diem, aut adſtant: illis ſtipem iaciunt, victimas cædunt: & cùm hæc tantoperè ſuſpiciant, fabros, qui illa fecere, contemnunt.

Eiuſdem lib. cap. IV.

Meritò igitur etiam ſenum ſtultitiam Seneca deridet. Non, inquit, bis pueri ſumus (vt vulgò dicitur) ſemper. Verùm hoc intereſt, quòd maiora nos ludimus.

Cap. IX.

Melius igitur Seneca, omnium Stoicorum acutiſſimus, qui vidit nihil aliud eſſe Naturam,

quàm Deum. Ergo, inquit, Deum non laudabimus, cui naturalis est virtus? Nec enim illam didicit ex vllo. Immò laudabimus. quamuis enim naturalis illi sit, sibi illam dedit, quoniam Deus ipse natura est.

Libri III. *cap*. XV.

Eodem ductus errore Seneca (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?) Philosophia, inquit, nihil aliud est, quàm recta viuendi ratio: vel, honestè viuendi scientia: vel, ars rectè vitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus philosophiam esse legem benè honesteque viuendi. Et qui dixerit illam regulam vitæ, suum illi nomen reddiderit.

Ibidem.

Idem Seneca in Exhortationibus: Plerique, inquit, Philosophorum tales sunt, vt sint diserti in conuicium suum. quos si audias in auaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, professionis indicium putes: adeò redundant in ipsos maledicta in publicum missa. quos non aliter intueri decet, quàm medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.

Ibidem.

Faciet sapiens, inquit idem Seneca, etiam quæ non probabit, vt etiam ad maiora transitum inueniat: nec relinquet bonos mores, sed tempori aptabit: & quibus alij vtuntur in gloriam, aut voluptatem, vtetur agendæ rei caussa. Et paullopòst: Omnia quę luxuriosi faciunt, quæque imperiti, faciet & sapiens, sed non eodem modo, eodemque proposito.

Cap. XVI. *eiusdem libri.*

Et Seneca: Nondum sunt, inquit, mille anni; ex quo initia sapientiæ nota sunt. Multis ergo sæculis humanum genus sine ratione vixit.

Cap. XXIII.

Fuisse Seneca inter Stoicos ait: qui deliberaret, vtrumne Soli quoque suos populos daret: ineptè scilicet, qui dubitauerit.

Cap.

Cap. XXV.

Platonem quidem redemisse Aniceris quidam traditur sestertiis VIII. Itaque insectatus est conuiciis redemptorem Seneca, quòd paruo Platonem æstimauerit.

Lib. V. *cap.* IX.

Qui volent scire omnia, Senecæ libros in manus sumant, qui morum vitiorumque publicorum & descriptor verissimus, & accusator acerrimus fuit.

Eiusdem libri cap. XIV.

Rectè igitur Seneca, incongruentiam hominibus obiectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus. & iidem eum, qui contemnit mortem, pro furioso habent. quod est vtique summæ peruersitatis.

Lib. VI. *cap.* XVII.

Item Senecæ in libris Moralis philosophiæ dicentis: Hic est ille homo honestus, non apice, purpuraue, non lictorum insignis ministerio, sed nulla re minor: qui cùm mortem in vicino videt, non sic perturbatur, tamquam rem nouam viderit: qui, siue toto corpore tormenta patienda sunt, siue flamma ore recipienda est, siue extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quàm benè. Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet.

Cap. XXIV. *lib.* VI.

Nec lucrari se quisquam putet, si delicti conscium non habebit. scit enim illa omnia, in cuius conspectu viuimus: nec si vniuersos homines, celare possumus: cui nihil absconditũ, nihil potest esse secretum quod: Exhortationes suas Seneca mirabili sentẽtia terminauit, Magnum, inquit, nescio quid, maiusque quàm cogitari potest, numen est. cui viuendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodest inclusam esse conscientiam: patemus Deo. Quid verius dici potest ab eo qui Deum nosset, quàm dictum est ab homine veræ religionis ignaro?

quàm Deum. Ergo, inquit, Deum non laudabimus, cui naturalis est virtus? Nec enim illam didicit ex vllo. Immò laudabimus. quamuis enim naturalis illi sit, sibi illam dedit, quoniam Deus ipse natura est.

Libri III. *cap*. XV.

Eodem ductus errore Seneca (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?) Philosophia, inquit, nihil aliud est, quàm recta viuendi ratio: vel, honestè viuendi scientia: vel, ars rectè vitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus philosophiam esse legem benè honesteque viuendi. Et qui dixerit illam regulam vitæ, suum illi nomen reddiderit.

Ibidem.

Idem Seneca in Exhortationibus: Plerique, inquit, Philosophorum tales sunt, vt sint diserti in conuicium suum. quos si audias in auaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, professionis indicium putes: adeò redundant in ipsos maledicta in publicum missa. quos non aliter intueri decet, quàm medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.

Ibidem.

Faciet sapiens, inquit idem Seneca, etiam quæ non probabit, vt etiam ad maiora transitum inueniat: nec relinquet bonos mores, sed tempori aptabit: & quibus alij vtuntur in gloriam, aut voluptatem, vtetur agendæ rei caussa. Et paullopòst: Omnia quę luxuriosi faciunt, quæque imperiti, faciet & sapiens, sed non eodem modo, eodemque proposito.

Cap. XVI. *eiusdem libri.*

Et Seneca: Nondum sunt, inquit, mille anni; ex quo initia sapientiæ nota sunt. Multis ergo sæculis humanum genus sine ratione vixit.

Cap. XXIII.

Fuisse Seneca inter Stoicos ait: qui deliberaret, vtrumne Soli quoque suos populos daret: ineptè scilicet, qui dubitauerit.

Cap.

Cap. XXV.

Platonem quidem redemisse Aniceris quidam traditur sestertiis VIII. Itaque insectatus est conuiciis redemptorem Seneca, quòd paruo Platonem æstimauerit.

Lib. V. *cap.* IX.

Qui volent scire omnia, Senecæ libros in manus sumant, qui morum vitiorumque publicorum & descriptor verissimus, & accusator acerrimus fuit.

Eiusdem libri cap. XIV.

Rectè igitur Seneca, incongruentiam hominibus obiectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus. & iidem eum, qui contemnit mortem, pro furioso habent. quod est vtique summæ peruersitatis.

Lib. VI. *cap.* XVII.

Item Senecæ in libris Moralis philosophiæ dicentis: Hic est ille homo honestus, non apice, purpurave, non lictorum insignis ministerio, sed nulla re minor: qui cùm mortem in vicino videt, non sic perturbatur, tamquam rem nouam viderit: qui, siue toto corpore tormenta patienda sunt, siue flamma ore recipienda est, siue extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quàm benè. Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet.

Cap. XXIV. *lib.* VI.

Nec lucrari se quisquam putet, si delicti conscium non habebit. scit enim illa omnia, in cuius conspectu viuimus: nec si vniuersos homines, celare possumus: cui nihil absconditũ, nihil potest esse secretum quod: Exhortationes suas Seneca mirabili sentẽtia terminauit, Magnum, inquit, nescio quid, maiusque quàm cogitari potest, numen est. cui viuendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodest inclusam esse conscientiam: patemus Deo. Quid verius dici potest ab eo qui Deum nosset, quàm dictum est ab homine veræ religionis ignaro?

Ibidem.

Idem in eiusdem operis primo: Quid agis? inquit. quid machinaris? quid abscondis? Custos te tuus sequitur. Alium tibi peregrinatio subduxit, alium mors, alium valetudo: hæret hic, quo carere nunquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros remoues? Putas tibi contigisse, vt oculos omnium effugias? Demens, quid tibi prodest non habere conscium, habenti conscientiam.

Eiusdem, cap. XXV.

Quanto melius & verius Seneca? Vultisne vos, inquit, Deum cogitare magnum & placidum, & maiestate leni verendum? amicum, & semper in proximo? non immolationibus, & sanguine multo colendum: quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas est? sed mente pura, bono honestoque proposito? Non templa illi, cõgestis in altitudinem saxis, struenda sunt: In suo cuique consecrandus est pectore.

Lib. VII. *cap.* XV.

Non inscitè Seneca Romanæ vrbis tempora distribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam sub rege Romulo fuisse, à quo & genita, & quasi educata sit Roma; deinde pueritiam sub ceteris regibus, à quibus & aucta sit, & disciplinis pluribus, institutisque formata: at verò Tarquinio regnante cùm iam quasi adulta esse cœpisset, seruitium non tulisse, & reiecto superbæ dominationis iugo, maluisse legibus obtemperare, quàm regibus: cumque esset adolescentia eius fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus cœpisse iuuenescere. Sublata enim Carthagine, quæ tam diu æmula Imperij fuit, manus suas in totum orbem terra marique porrexit: donec regibus cunctis, & nationibus imperio subiugatis, cùm iam bellorum materia deficeret, viribus suis malè vteretur, quibus se ipsa confecit. Hæc fuit prima eius senectus, cùm bellis lacerata ciuilibus, atque intestino

ſtino malo preſſa, rurſus ad regimen ſingularis imperij recidit, quaſi ad alteram infantiam reuoluta. Amiſſa enim libertate, quam Bruto duce & auctore defenderat, ita conſenuit, tamquam ſuſtentare ſe ipſa non valeret, niſi adminiculo regentium niteretur.

B. Hieronymus aduerſus Iouinianum libro primo.

Claudia virgo Veſtalis, cùm in ſuſpicionem veniſſet ſtupri, & ſimulacrum matris Idææ in vado Tyberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam ſuam fertur cingulo duxiſſe nauem, quam multa millia hominum trahere nequiuerant. Meliùs tamen, inquit Lucani poetæ patruus, cum illa eſſet actum, ſi hoc quod euenit, ornamentum potiùs exploratæ fuiſſet pudicitiæ, quàm dubię patrocinium.

Eodem libro.

Scripſerunt Ariſtoteles, & Plutarchus, & noſter Seneca de matrimonio libros, ex quibus & ſuperiora nonnulla ſunt, & iſta quæ ſubijcimus. Amor, formæ obliuio eſt, & inſaniæ proximus, fœdum minimeque conueniens animo ſoſpiti vitium; turbat conſilia, altos & generoſos ſpiritus frangit, à magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, durè imperioſos, ſeruiliter blandos, omnibus inutiles, ipſi nouiſſimè amori, facit. Nam cùm fruendi cupiditate inſatiabili flagrat, plura tempora ſuſpicionibus, lacrymis, conqueſtionibus perdit, odium ſui facit, & ipſe nouiſſimè ſibi odio eſt.

Paullo infra.

Refert prætereà Seneca cognouiſſe ſe quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, faſcia vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præſentia eius carere poterat, potionemque nullam niſi alterius tactam labris, vir & vxor hauriebant: alia deinceps non minùs inepta facientes, in quæ improuida vis ardentis affectus erumpebat.

In fine.

Nam quid, ait Seneca, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quę contra cęlibes sunt, pars magna conducitur. Quomodo potest regere mores, & præcipere castitatem, & mariti auctoritatem tueri, qui nupsit?

B. Augustinus de Ciuitate Dei lib. VI. *cap.* X.

Libertas sanè quę huic defuit, ne istam vrbanam theologiam theatricæ simillimam, apertè sicut illam reprehendere auderet, Annæo Senecę, quem nonnullis indiciis inuenimus Apostolorum nostrorum claruisse temporibus, non quidem ex toto, verùm ex aliqua parte non defuit. Affuit enim scribenti, viuenti defuit. Nam in eo libro quem contra superstitiones condidit, multò copiosiùs ac vehementiùs reprehendit ipse ciuilem istam & vrbanam theologiam, quam Varro theatricam atque fabulosam. Cùm enim de simulacris ageret, Sacros, inquit, immortales, inuiolabilesque deos in materia vilissima atque immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumque, & piscium; quidam verò mixtos ex diuersis corporibus induunt. Numina vocant, quæ si spiritu accepto subitò occurrerent, monstra haberentur. Deinde aliquanto post, cùm theologiam naturalem prædicans, quorundam philosophorum sententias digessisset, opposuit sibi quæstionem, & ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cœlum & terram deos esse, & supra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum sine corpore, alter sine animo? Et ad hoc respondens, Quid tandem? inquit: veriora tibi videntur T. Tatij, aut Romuli, aut Tulli Hostilij somnia? Cluacinam T. Tatius dedicauit deam, Picum Tiberinumque Romulus, Hostilius Pauorem atque Pallorem, teterrimos hominum affectus: quorum alter mentis territæ motus est,

alter corporis, ne morbus quidem, sed color. Hæc numina potiùs credes, & cœlo recipies? De ipsis verò ritibus crudeliter turpibus, quàm liberè scripsit? Ille, inquit, viriles sibi partes amputat, ille lacertos secat. Vbi iratos deos timent, qui sic propitios habere merentur? dij autem nullo ipsi debent coli genere, si & hoc volunt. Tantus est perturbatæ mentis & sedibus suis pulsæ furor, vt sic dij placentur, quemadmodum ne homines quidem sæuiunt. Teterrimi, & in fabulas traditæ crudelitatis tyranni, lacerauerunt aliquorum membra, neminem sua lacerare iusserunt. In regiæ libidinis voluptatem castrati sunt quidam, sed nemo sibi ne vir esset, iubente domino, manus intulit. Se ipsi in templis contrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui intueri vacet quæ faciunt, quæque patiuntur: inueniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tam dissimilia sanis, vt nemo fuerit dubitaturus furere eos, si cum paucioribus furerent: nunc sanitatis patrocinium est, insanientium turba. Iam illa quæ in ipso Capitolio fieri solere commemorat, & intrepidè omnino coarguit, quis credat nisi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cùm in Sacris Ægyptiis Osirim lugeri perditum, mox autem de inuento magnum esse gaudium derisisset; cùm perditio eius inuentioque fingatur, dolor tamen ille atque lætitia, ab eis qui nihil perdiderunt, nihilque inuenerunt, veraciter exprimatur: Huic tamen, inquit, furori certum tempus est. Tolerabile est, semel in anno insanire. In Capitolium perueni, pudebit publicatæ dementiæ, quod sibi vanus furor attribuit, officij. Alius numina Deo subijcit, alius horas Ioui nuntiat, alius lictor est, alius vnctor qui vano motu brachiorum imitatur vngentem. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos disponant, longè à templo non tantùm à simulacro stantes, digitos mouent ornantium

modo. Sunt quæ ſpeculum teneant, ſunt quæ ad vadimonia ſua deos aduocent: ſunt qui libellos offerant, & illos cauſſam ſuam doceant. Doctus Archimimus ſenex iam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quaſi dij libenter ſpectarent, quem homines deſierant. Omne illic artificum genus, operantium diis immortalibus, deſidet. Et paulopòſt: Hi tamen, inquit, etiamſi ſuperuacuum vſum, non turpem nec infamem Deo promittunt: ſedent quędam in Capitolio, quæ ſe à Ioue amari putant: nec Iunonis quidem, ſi credere poetis velis, iracundiſſimæ reſpectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poeticam theologiam reprehendere auſus eſt, ciuilem non auſus eſt, quam iſte concidit. Sed ſi verum attendamus, deteriora ſunt templa, vbi hæc aguntur, quàm theatra, vbi finguntur. Vnde in his ſacris ciuilis theologiæ has partes potiùs elegit Seneca ſapienti, vt eas in animi religione non habeat, ſed in actibus fingat. Ait enim: Quæ omnia ſapiens ſeruabit tamquam legibus iuſſa, non tamquam diis grata; Et paullopòſt: Quid quòd & matrimonia, inquit, deorum iungimus, & ne piè quidem, fratrum ſcilicet & ſororum: Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quoſdam tamen cœlibes relinquimus, quaſi conditio defecerit: præſertim cùm quædam viduæ ſint, vt Populonia, vel Fulgora, & diua Rumina, quibus non miror petitorem defuiſſe. Omnem iſtam ignobilem deorum turbam, quam longo æuo, longa ſuperſtitio congeſſit, ſic, inquit, adorabimus, vt meminerimus cultum eius magis ad morem, quàm ad rem pertinere. Nec leges ergo illę, nec mos, in ciuili theologia id inſtituerunt, quod diis gratum eſſet, vel ad rem pertineret: ſed iſte, quem Philoſophi quaſi liberum fecerunt: tamen quia ILLVSTRIS POPVLI ROMANI SENATOR erat, colebat quod reprehendebat,

agebat

agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat

Cap XI. de eodem Seneca.

Hic inter alias ciuilis theologiæ superstitiones reprehendit etiam sacramenta Iudæorum, & maximè sabbata: inutiliter id eos facere affirmans, quòd per illos singulos septem interpositos dies septimam ferè partem ætatis suæ perdant vacando, & multa in tempore vrgentia non agendo lædantur. Christianos tamen iam tunc Iudæis inimicissimos, in neutram partem commemorare ausus est: ne vel laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem.

Ibidem.

De illis sane Iudęis cùm loqueretur, ait: Cùm interim vsque eò sceleratissimæ gentis consuetudo conualuit, vt per omnes iam terras recepta sit. Victi victoribus leges dederunt: Mirabatur hæc dicens, & quid diuinitus ageretur, ignorans. Subiecit plane sententiam, qua significaret, quid de illorum sacramentorum ratione sentiret. Ait enim: Illi tamen caussas ritus sui nouerunt, & maior pars populi facit, quod cur faciat, ignorat.

Scriptor vitæ P. Virgilij Maronis.

Seneca tradidit, Iulium Montanum poetam solitum dicere inuolaturum se quædam Virgilio, si & vocem posset, & os, & hypocrisin: eosdem enim versus, eo pronuntiante, benè sonare; sine illo, inarescere quasi mutos.

Seruius in VI. Æneid.

Seneca scripsit de situ & sacris Ægyptiorum. hic dicit, circa Sienem extremam Ægypti partem esse locum, quem Philas, hoc est Amicas vocant, ideò quòd illic est placata ab Ægyptiis Isis, quibus irascebatur, quòd membra mariti Osiridis non inueniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inuenta posteà cùm sepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutissimum

locum,

locum, quem ad transitum constat esse difficilem. limosa enim est & papyris referta.

Idem Seruius in IX. *Æneid.*

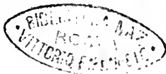
Ganges fluuius Indiæ est, qui secundum Senecam in situ Indiæ nouem alueis fluit, secundum Melonem septem: qui tamen & ipse commemorat nonnullos dicere, quòd tribus alueis fluat.

Priscianus lib. VII.

Seneca Ouidium sequens: Gausapa si sumpsit, gausapa sumpta proba.

Concilium Turonense II. *Can.* XV.

Aliqui Laici, dum diuersa perpetrant adulteria, hoc quod de se sciunt, in aliis suspicantur, sicut ait Seneca, pessimum in eo vitium esse, qui in id quod insanit, ceteros putat furere.

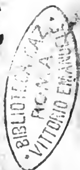

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ PHILOSOPHI DE IRA, AD NOVATVM.

LIB. PRIMVS.

CAPVT I.

EXEGISTI à me, Nouate, vt scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immeritò mihi videris hunc præcipuè affectum pertimuisse, maximè ex omnibus tetrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti placidique inest; hic totus concitatus, & in impetu doloris est: armorum, sanguinis, suppliciorum, minimè humana feruens cupiditate: dum alteri noceat, sui negligens; in ipsa irruens tela, & vltionis secum multa tracturæ auidus. Quidam itaque è sapientibus viris iram dixerunt breuem insaniam. æquè enim

impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi consiliisq; præclusa, vanis agitata causis, ad dispectum æqui verique inhabilis, ruinis simillima, quæ super id quod oppressere, franguntur. Vt autem scias non esse sanos, quos ita possedit, ipsum illorum habitum intuere. Nam vt furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra, & vehementiùs acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordijs sanguine; labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpiùs manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque minas agens, fœda visu & horrenda facies deprauantium se, atque intumescentium. Nescias, vtrum magis detestabile vitium sit; an deforme. Cetera licet abscondere, & in abdito alere: Ira se profert, & in faciem exit: quantòque maior est, hoc efferuescit manifestiùs. Non vides, vt omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notę, ac tota corpo-

ra solitum quietumque egrediantur habitum, & feritatem suam exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua iactantur in vacuum, & arena pulsu pedum spargitur: leones fremunt, inflantur iratis colla serpentibus, rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamque perniciosum natura, vt non appareat in illo, vbi ira inuasit, noua feritatis accessio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix occultari; libidinem, metumque, & audaciam dare sui signa, & posse prænosci. neque enim vlla vehementior intra cogitatio est, quæ nihil moueat in vultu. Quid ergo interest? Quòd alij affectus apparent, hic eminet.

CAP. II. Iam verò si effectus eius damnaque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis cædes ac venena, & reorum mutuas sordes, & vrbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili hasta capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra mœnia coercitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucentia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. aspice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati. alium ira in cubili suo confodit: alium inter sacra men-

ſæ ira percuſſit; alium inter leges celebriſque ſpectaculum fori lancinauit; alium filij patricidio dare ſanguinem iuſſit; alium ſeruili manu regalem aperire iugulum; alium in cruces membra diuidere. Et adhuc ſingulorum ſupplicia narro. quin ſi tibi libuerit, relictis in quos ira viritim exarſit, aſpicere cæſas gladio conciones, & plebem immiſſo milite contrucidatam, & in perniciem promiſcuam totos populos capitis damna paſſos, tanquam aut curam noſtram deſerentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid gladiatoribus, quare populus iraſcitur, & tam iniquè, vt iniuriam putet, quòd non libenter pereunt? comtemni ſe iudicat, & vultu, geſtu, ardore, de ſpectatore in aduerſarium vertitur. Quidquid eſt, certè non eſt ira, ſed quaſi ira: ſicut puerorum, qui ſi ceciderunt, terram verberari volunt, & ſæpe neſciunt quidem, cui iraſcantur, ſed tantùm iraſcuntur ſine cauſa & ſine iniuria, non tamen ſine aliqua iniuriæ ſpecie, nec ſine aliqua pęnę cupiditate. Deluduntur itaq; imitatione plagarum, & ſimulatis deprecantium lacrymis placantur, & falſa vltione falſus dolor tollitur.

CAP. III. Iraſcimur, inquit, ſæpe non illis qui læſerunt, ſed his qui læſuri ſunt: vt ſcias iram non tantùm ex iniuria naſci. Verum eſt, iraſci nos læſuris: ſed ipſa cogitatione nos lædunt, & iniuriam

qui

qui facturus eſt, iam facit. Vt ſcias, inquit, non eſſe iram pœnę cupiditatem, infirmiſſimi ſępe potentiſſimis iraſcuntur: nec pœnam concupiſcunt, quam non ſperant. Primùm diximus, iram cupiditatem eſſe pœnę exigendę, non facultatem: concupiſcunt autem homines, & quæ non poſſunt. Deinde nemo tam humilis eſt, qui pœnam vel ſummi hominis ſperare non poſſit. ad nocendum potentes ſumus. Ariſtotelis finitio non multùm à noſtra abeſt. ait enim, Iram eſſe cupiditatem doloris reponendi. Quid inter noſtram & hanc finitionem interſit, exſequi longum eſt. contra vtramque dicitur, feras iraſci, nec iniuria irritatas, nec pœnæ dolorìſve alieni cauſſà. Nam etiamſi hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum eſt, feras ira carere, & omnia præter hominem. Nam cùm ſit inimica rationi, nuſquam tamen naſcitur, niſi vbi rationi locus eſt. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incurſum: iram quidem non magis, quàm luxuriam. Et in quaſdam voluptates intemperantiores homine ſunt. Non eſt quòd credas illi qui dicit:

Non aper iraſci meminit, non fidere curſu
Cerua, nec armentis incurrere fortibus vrſi.

Iraſci dicit, incitari, impingi. Iraſci quidem non magis ſciunt, quàm ignoſcere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem ſimiles illis quoſdam impulſus. Alioqui ſi amor in

illis esset, & odium esset; si amicitia, & simultas; si dissensio, & concordia; quorum aliqua in illis quoque exstant vestigia: ceterùm, humanorum pectorum propria bona malaque sunt. Nulli nisi homini concessa prudentia est, diligentia, cogitatio: nec tantùm virtutibus humanis animalia, sed etiam vitijs prohibita sunt. Tota illorum vt extra, ita intra, forma humanæ dissimilis est. Regium illud & principale parùm subtile, parùm exactum: vt vox est quidem, sed non explanabilis; perturbata, & inefficax: vt lingua, sed deuincta, nec in motus varios soluta. Capit ergo visus speciesque rerum, quibus ad impetus euocetur, sed turbidas, & confusas. Ex eo procursus illarum tumultusque vehementes sunt; metus autem, solicitudinesque, & tristitia, & ira non sunt; sed his quædam similia. Ideo citò cadunt, mutantur in contrarium, & cùm acerrimè sæuierunt, expaueruntque, pascuntur; & ex fremitu decursuque væsano statim quies soporque sequitur.

CAP. IV. Quid esset Ira, satis explicatum est: quo distet ab iracundia, apparet: quo ebrius ab ebrioso, & timens à timido. Iratus potest non esse iracundus: iracundus potest aliquando iratus non esse. Cetera, quæ pluribus apud Græcos nominibus in species Iram distinguunt, quia apud nos vocabula sua

non

non habent, præteribo: etiam si amarum nos, acerbùmque dicimus, nec minùs stomachosum, rabiosum, clamosum, difficilem, asperum: quæ omnia irarum differentiæ sunt. Inter hos morosum ponas licet, delicatum iracundiæ genus. Quædam enim sunt iræ, quæ intra clamorem considant; quædam non minùs pertinaces, quàm frequentes; quædam sæuę manu, verbis parciores; quædam in verborum maledictorùmq; amaritudinem effusæ; quædam vltra querelas & auersationes non exeunt; quædam altæ grauèsque sunt, & introrsus versæ. Mille aliæ species sunt mali multiplicis.

CAP. V. Quid esset Ira, quæsitum est: an in vllum aliud animal, quàm in hominem caderet: quo ab iracundia distaret, & quæ eius species sint: nunc quæramus, an Ira secundùm naturam sit, & an vtilis, atque ex aliqua parte retinenda. An secundum naturam sit, manifestum erit, si hominem inspexerimus: quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid autem ira crudelius est? Homine quid aliorum amantius? quid ira infestius? Homo in adiutorium mutuum generatus est: ira in exitium. Hic congregari vult, illa discedere: hic prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere, illa etiam carissimos petere: hic aliorum commodis vel impendere se paratus est; ira in periculum, dummodo deducat, de-

ſcendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quàm qui optimo eius operi & commendatiſſimo, hoc ferum ac perniciosum vitium aſſignat? Ira, vt diximus, auida pœnæ eſt: cuius cupidinem ineſſe pacatiſſimo hominis pectori, minimè ſecundùm eius naturam eſt. Beneficijs enim humana vita conſiſtit, & concordia: nec terrore, ſed mutuo amore, in fœdus auxiliumque commune conſtringitur. Quid ergo? non aliquando caſtigatio neceſſaria eſt? Quidni? ſed hæc ſincera, cum ratione. non enim nocet, ſed medetur ſpecie nocendi. Quemadmodum quædam haſtilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, ſed vt explicemus, elidimus: ſic ingenia vitio praua, dolore corporis animique corrigimus. Nempe Medicus primò in leuibus vitijs tentat, non multùm ex quotidiana conſuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantùm mutata vitæ diſpoſitione firmare: proximum eſt, vt modus proficiat: ſi modus & ordo non proficit, ſubducit aliqua, & circumcidit: ſi ne adhuc quidem reſpondet; interdicit cibis, & abſtinentia corpus exonerat. ſi fruſtra molliora ceſſerunt; ferit venam, membriſque, ſi adhærentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cuius ſalutaris effectus eſt. Ita legum præſidem, ciuitatiſque

tisque rectorem decet, quamdiu potest, verbis, & his mollioribus, ingenia curare, vt facienda suadeat, cupiditatemque honesti & æqui conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc & exprobret: nouissimè ad pœnas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat: vltima supplicia sceleribus vltimis ponat, vt nemo pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit.

CAP. VI. Hoc vno medentibus erit dissimilis, quòd illi, quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum præstant: hic, damnatum cum dedecore & traductione, vita exigit: non, quia delectetur vllius pœna (procul est enim à sapiente tam inhumana feritas) sed vt documentum omnium sint; & qui viui noluerunt prodesse, morte certè eorum respublica vtatur. Non est ergo natura hominis pœnæ appetens: & ideo nec ira quidem secundùm naturam hominis, quia pœnæ appetens est. Et Platonis argumentum adferam: quid enim prohibet alienis vti, ex parte qua nostra sunt? Vir bonus, inquit, non lædit. pœna lædit. bono ergo pœna non conuenit: ob hoc nec ira: quia pœna iræ conuenit. Si vir bonus pœna non gaudet; non gaudebit nec eo quidem affectu, cui pœna voluptati est: ergo non est naturalis ira.

CAP. VII. Numquid, quamuis

non sit naturalis ira, assumenda est, quia vtilis sæpe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi hinc flamma subdita est, & hic stimulus peragitauit, misitque in pericula audaces. Optimum itaque quidam putant, temperare iram, non tollere: eoque detracto quod exundat, ad salutarem modum cogere: id verò retinere, sine quo languebit actio, & vis, ac vigor animi resoluetur. Primùm, facilius est excludere perniciosa, quàm regere: & non admittere, quàm admissa moderari. Nam cùm se in possessione posuerunt, potentiora rectore sunt, nec recidi se minuive patiuntur. Deinde ratio ipsa, cui fræni traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab affectibus: si miscuit se illis, & inquinauit, non potest continere, quos submouere potuisset. Commota enim semel & concussa mens, ei seruit, à quo impellitur. Quarumdam rerum initia in nostra potestate sunt: vlteriora nos sua vi rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt in præceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morarìve deiecta potuerunt, sed consilium omne & pœnitentiam irreuocabilis præcipitatio abscidit, & non licet eò non peruenire, quò non ire licuisset: ita animus, si in iram, amorem, aliosque se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum. rapiat illum

opor-

oportet, & ad imum agat suum pondus, & vitiorum natura procliuis.

CAP. VIII. Optimum est primum irritamentum iræ protinus spernere, ipsisque repugnare seminibus,& dare operam ne incidamus in iram. nam si cœperit ferre transuersos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, vbi semel affectus inductus est, iùsque illi aliquod voluntate nostra datum est. Faciet de cetero quantum volet, non quantum permiseris. In primis, inquam, finibus hostis arcendus est: nam cùm intrauit, & portis se intulit, modum à captiuis non accipit. Neque enim sepositus est animus, & extrinsecus speculatur affectus, vt illos non patiatur vltrà quàm oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur: ideòque non potest vtilem illam vim & salutarem, proditam iam infirmatamque, reuocare. Non enim, vt dixi, separatas ista sedes suas diductàsque habent; sed affectus & ratio in melius peiusque mutatio animi est. Quomodo ergo ratio occupata & oppressa vitijs resurget, quæ iræ cessit? aut quemadmodum à confusione se liberabit, in qua peiorum mixtura præualuit? Sed quidam, inquit, in ira se continent: Vtrum ergo ita, nihil vt faciant eorum quæ Ira dictat, an vt aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram: quam vos, quasi

fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Denique interrogo, valentior est quàm ratio, an infirmior? Si valentior: quomodo illi modum ratio poterit imponere, cùm parere nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est: sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cùm iam ira euanescit, & sua sponte decedit, non cum in ipso feruore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoq; & dimittunt incolumes intactosque quos oderunt, & à nocendo abstinent? faciunt. Quomodo? cùm affectus repercussit affectum, aut metus, aut cupiditas aliquid imperauit. non rationis tunc beneficio quieuit, sed affectuum infida & mala pace.

CAP. IX. Denique nihil habet in se vtile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuuanda est, se contenta. Quoties impetu opus est, non irascitur, sed exurgit, & in quantum putauit opus esse, concitatur remittiturque: non aliter, quàm quæ tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. Ira, inquit Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Vtendum autem illa est, non vt duce, sed vt milite. quod est falsum. Nam si exaudit

audit rationem, & sequitur quà ducitur, iam non est ira: cuius proprium est contumacia. Si verò repugnat, & non vbi iussa est quiescit, sed libidine ferociaque prouehitur: tam inutilis animi minister est, quàm miles, qui signum receptui datum negligit. Itaque si modum adhiberi sibi patitur, alio nomine appellanda est: desinit ira esse, quam effrænatam indomitamque intelligo. si non patitur; perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis pœnam exigit, non ipsius pœnæ auidus, sed quia oportet; non est annumerandus iratis. Hic erit vtilis miles, qui scit parere consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quàm duces sunt: Ideò nunquam assumet ratio in adiutorium improuidos & violentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similesque opposuerit: vt iræ metum, inertiæ iram, timori cupiditatem.

CAP. X. Absit hoc à virtute malum, vt vnquam ratio ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele otium capere: quatiatur necesse est: fluctueturque, qui malis suis tutus est. qui fortis esse, nisi irascitur, non potest; industrius, nisi cupit; quietus, nisi timet: in tyrannide illi viuendum est, in alicuius affectus venienti seruitutem. Non pudet virtutes in

cliente-

clientelam vitiorum demittere ? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similisque esse. Quid enim interest, si æquè affectus inconsulta res est sine ratione, quàm ratio sine affectu inefficax ? par vtrumque est, vbi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat affectum exæquari rationi ? Ira, inquit, vtilis affectus est, si modicus est. Imò si natura vtilis est, sed si impatiens imperij rationisque est, hoc duntaxat moderatione consequetur, vt quò minor fuerit, minùs noceat. Ergo modicus affectus, nihil aliud quàm malum modicum est.

CAP. XI. Sed aduersus hostes, inquit, necessaria est ira. Nusquam minùs: vbi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos & obedientes. Quid enim est aliud, quòd Barbaros tantò robustiores corporibus, tantò patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sibi? Gladiatores quoque ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus est ira, cùm idem perficiat ratio ? An tu putas venatorem irasci feris, vel cùm & fugientes persequitur, & venientes excipit ? omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumque tot millia superfusa Alpibus ita sustulit, vt tantæ cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quòd erat illis ira pro virtute ? quæ vt aliquando perculit, strauitque obuia, ita sæpiùs.

ſæpiùs ſibi exitio eſt. Germanis quid eſt animoſius?quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur innutriunturque: quorum vnica illis cura eſt, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patientiam? vt quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouiſa ſunt, non ſuffugia aduerſus perpetuum cœli rigorem. Hos tamen Hiſpani Galliq́ue, & Aſiæ Syriæq́ue molles bello viri, antequam legio viſatur, cædunt: ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam. Agedum, illis corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da diſciplinam: vt nihil amplius dicam, neceſſe erit nobis certè mores Romanos repetere. Quo alio Fabius affectas imperij vires recreauit, quàm quòd cunctari, & trahere, & morari ſciuit, quæ omnia irati neſciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo ſtabat, ſi Fabius tantum auſus eſſet, quantum Ira ſuadebat. Habuit in conſilio fortunam publicam; & æſtimatis viribus, ex quibus iam perire nihil ſine vniuerſo poterat, dolorem vltionemq́ue ſepoſuit: in vnam vtilitatem occaſionis intentus, iram antè vicit, quàm Hannibalem. Quid Scipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibuſq́ue quibus iraſcendum erat, bellum in Africam tranſtulit, tam lentus, vt opinionem luxuriȩ ſegnitieȩque malignis daret? Quid

alter

alter Scipio? non circa Numantiam multum diùque sedit, & hunc suum publicumque dolorem æquo animo tulit, diutiùs Numantiam quàm Carthaginem vinci? quam dum circumuallat, & includit hostem, eò compulit, vt ferro ipsi suo caderent.

CAP. XII. Non est itaque vtilis, nec in prælijs quidem aut in bellis Ira. In temeritatem enim prona est: & pericula dum inferre vult, non cauet. Illa certissima est virtus, quæ se diu multumque circumspexit, & rexit; & ex lento ac destinato prouexit. Quid ergo? inquit, vir bonus non irascetur, si cædi patrem suum viderit, si rapi matrem? Non irascetur: sed vindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus, etiam sine ira, pietas sit? Aut dic eodem modo; Quid ergo, cùm viderit secari patrem suum, filiùmve vir bonus non flebit, nec linquetur animo? quæ accidere feminis videmus, quoties illas leuis periculi suspicio perculit. Officia sua vir bonus exequitur inconfusùs, intrepidus: & sic bono viro digna faciet, vt nihil faciat viro indignum. Pater cædetur? defendam. cæsus est? exsequar: quia oportet, non quia dolet. Cùm hoc dicis Theophraste, quæris inuidiam præceptis fortioribus, & relicto iudice, ad coronam venis. quia vnusquisque in eiusmodi suorum casu irascitur, putas iudicaturos.

caturos homines id fieri debere, quod faciunt. Ferre enim iustum quisque affectum iudicat, quem agnoscit. Irascuntur boni viri pro suorum iniurijs ? sed idem faciunt, si calida non benè præbeatur, si vitrum fractum est, si calceus luto sparsus est. Non pietas illam iram, sed infirmitas mouet: sicut pueri, qui tam parentibus amissis flebunt, quàm nucibus. Irasci pro suis, non est pij animi, sed infirmi. Illud pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defensorem, ipso officio ducente: volentem, iudicantem, prouidentem, non impulsum & rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior est, quàm ira: & ob id ipsum ad vindicandum inhabilis, prærapida & amens: vt omnis fere cupiditas ipsa sibi in id, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello, vnquam bona fuit. Pacem enim similem belli efficit: in armis verò obliuiscitur Martem esse communem, venitque in alienam potestatem, dum in sua non est. Deinde non ideo vitia in vsum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. nam & febres quædam genera valetudinis leuant: nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedij genus est, sanitatem debere morbo. Simili modo ira, etiamsi aliquando, vt venenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non
ideo

ideo ſalutaris omnino iudicanda eſt. ſæpe enim ſaluti fuere peſtifera.

CAP. XIII. Deinde quæ habenda ſunt in bonis, quò maiora, eò meliora & optabiliora ſunt. Si iuſtitia bonum eſt, nemo dicet meliorem futuram, ſi quid detractum ex ea fuerit: ſi fortitudo bonum eſt, nemo illam deſiderabit ex aliqua parte deminui; ergo & ira quo maior, hoc melior, quis enim vllius boni acceſſionem recuſauerit? atqui augeri illam inutile eſt: ergo & eſſe. Non eſt bonum, quod incremento malum ſit. Vtilis, inquit, ira eſt, quia pugnaciores facit. Iſto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces: multique meliores ad ferrum fuere malè ſobrij. Iſto modo, dic & phreneſim & inſaniam viribus neceſſariam: quia ſæpe validiores furor reddit. Quid? non aliquoties metus è contrario fecit audacem? & mortis timor etiam inertiſſimos excitauit in prælium? Sed ira, ebrietas, timor, aliàque eiuſmodi, fœda & caduca irritamenta ſunt; nec virtutem inſtruunt, quę nihil vitijs eget, ſed ſegnem aliquando animum & ignauum paululum alleuant. Nemo iraſcendo ſit fortior, niſi qui fortis ſine ira non eſſet. Ita non in adiutorium virtutis venit, ſed in vicem. Quid quod, ſi bonum eſſet ira, perfectiſſimum quemque ſequeretur? at qui iracundiſſimi, infantes, ſeneſque, & ægri ſunt, & inualidum omne natura queru-

querulum est.

CAP. XIV. Non potest, inquit Theophrastus, fieri, vt ne bonus vir irascatur malis. Isto modo, quo melior quisque, hoc iracundior erit? Vide ne contrà placidior, solutusque affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes verò quid habet cur oderit, cùm error illos in huiusmodi delicta compellat? non est autem prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quàm multa contra bonum morem faciat, quàm multa ex his quæ egit, veniam desiderent: Iam irascetur etiam sibi. Neque enim æquus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa, sententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absoluere: & innocentem quisque se dicit, respiciens testem, non conscientiam. Quantò humanius, mitem & pacatum animum præstare peccantibus: & illos non persequi, sed reuocare? Errantem per agros ignorantia viæ, melius est ad rectum iter admouere, quàm expellere. Corrigendus est itaque qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter, & asperè: meliorque tam sibi quàm alijs faciendus, non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur?

CAP. XV. At corrigi nequeunt, nihilque in illis spei bonæ capax est. Tollãtur è cœtu mortalium, facturi peiora quę contingunt: & quo vno modo possunt, desi-

desinant mali esse: sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eum, cui tum maximè prosum, cùm illum sibi eripio? Num quis membra sua odit, tunc cùm abscindit? non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atque immansuetum bouem cædimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentosos fœtus extinguimus, liberos quoque, si debiles monstrosique editi sunt, mergimus. Non ira, sed ratio est, à sanis inutilia secernere. Nil minùs quam irasci punientem decet: cum eò magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio lata est. Inde est, quòd Socrates seruo ait: Cæderem te, nisi irascerer. Admonitionem serui in tempus saniùs distulit, illo tempore se admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cùm Socrates non sit ausus se iræ committere? Ergo ad coercitionem errantium, sceleratorumque, irato castigatore non opus est. Nam cùm Ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccantem.

CAP. XVI. Quid ergo? non irascar latroni? non irascar venefico? Non. Neque enim mihi irascor, cùm sanguinem mitto. Omne pœnæ genus, remedij loco admoueo. Tu adhuc in prima parte versaris errorum, nec grauiter laberis, sed frequenter: Obiurgatio te primùm secreta, deinde publica emendare ten-

tabit.

tabit. Tu longiùs iam processisti, quàm vt possis verbis sanari: Ignominia non contineberis. Tibi fortius aliquid & quod sentias, inurendum est: in exilium, & loca ignota mitteris. In te duriora remedia iam solida nequitia desiderat: & vincula publica, & carcer adhibebitur: Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & iam non causis, quę nunquam malo defuturæ sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum causa, peccare. Perbibisti nequitiam, & ita visceribus immiscuisti, vt nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori quæris. bene de te merebimur: Auferemus tibi istam, qua vexaris, insaniam, & per tua alienaque volutato supplicia, id, quod vnum bonum tibi superest, repræsentabimus, mortem. Quare irascar, cui cùm maximè prosum? Interim optimum misericordiæ genus est, occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, aut domum diuitis, non idem imperassem omnibus, per diuersa ægrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & ciuitati curandæ adhibitus sum: pro cuiusque morbo medicina quęratur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaque etsi peruersa induenda magistratui vestis, & conuocanda classico concio est: procedam in tribunal, non furens, nec infestus, sed vultu legis: & illa solennia verba

verba, seuera magis grauique, quàm rabida voce concipiam. & agi iubebo non iratus, sed seuerus. Et cùm ceruicem noxio pręcidi imperabo, & cùm parricidam insuam culleo, & cùm mittam in supplicium militare, & cùm Tarpeio proditorem hostemve publicum imponam, sine ira, eo vultu animoque ero, quo serpentes, & animalia venenata percutio. Iracundia opus est ad puniendum. Quid tibi videtur lex irasci his quos non nouit, quos non vidit, quos non futuros sperat? Illius itaque sumendus est animus, quæ non irascitur, sed constituit. Nam si bono viro ob mala facinora irasci conuenit, & ob secundas res malorum hominum inuidere conueniet. Quid enim est indignius, quàm florere quosdam, & eos indulgentia fortunę abuti, quibus nulla potest satis mala inueniri fortuna? Sed tam commoda illorum sine inuidia videbit, quàm scelera sine ira. Bonus iudex damnat improbanda, non odit. Quid ergo? non cùm eiusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tãgetur animus eius, eritque solito commotior? Fateor. Sentiet leuem quendam, tenuemq; motum. Nam, vt dixit Zeno, in sapientis quoque animo, etiam cùm vulnus sanatum est, cicatrix manet. Sentiet itaque suspiciones quasdam & vmbras affectuum: ipsis quidem carebit. Aristoteles ait, affectus quosdam, si quis illis benè vtatur, pro armis

esse

esse. Quod verum foret, si velut bellica instrumenta sumi deponique possent, induentis arbitrio. Hæc arma quæ Aristoteles virtuti dat, ipsa per se pugnant, non expectant manum. habent, & non habentur. Nil alijs instrumentis opus est: Satis nos instruxit ratione Natura. Hæc dedit telum, firmum, perpetuum, obsequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti posset. Non ad prouidendum tantùm, sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, quàm hanc ab iracundia petere præsidium: rem stabilem ab incerta, fidelem ab infida, sanam ab ægra? Quid, quòd ad actiones quoque, in quibus solis opera iracundiæ videtur necessaria, multò per se ratio fortior est? Nam cùm iudicauit aliquid faciendum, in eo perseuerat. nihil enim melius inuentura est seipsa, quo mutetur: ideo stat semel constitutis. Iram sępè misericordia retrò egit. habet enim non solidum robur, sed vanum tumorem: violentisque principijs vtitur, non aliter quàm qui à terra venti surgunt, & fluminibus paludibusque concepti, sine pertinacia vehementes sunt. Incipit magno impetu, deinde deficit ante tempus fatigata: & quæ nihil aliud quàm crudelitatem ac noua genera pœnarum versauerat; cùm animaduertendum est, iam infracta lenisque est. Affectus citò cadit: æqualis est ratio. Ceterùm etiam vbi perseuera-

uerit

uerit ira, nonnunquam si plures sunt, qui perire meruerunt, post duorum triùmve sanguinem, occidere desinit. Primi eius ictus acres sunt, sicut serpentium venena à cubili repentium nocent: innoxij dentes sunt, cùm illos frequens morsus exhausit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiserant: & sępe qui minùs commisit, plus patitur; quia recentiori iræ obiectus est, & in totum inæqualis est. modò vltrà quàm oportet, excurrit, modò citeriùs debito resistit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quæ inuasit, & eripi sibi iudicium suum, etiam si prauum est, non sinit. Ratio vtrique parti locum dat, & tempus dat. Deinde aduocationem etiam sibi petit, vt excutiendæ spatium veritati habeat: ira festinat. Ratio id iudicari vult, quod æquum est: ira id æquum videri vult, quod iudicauit. Ratio nihil præter ipsum, de quo agitur, spectat: ira vanis & extra causam obuersantibus commouetur. Vultus illam securior, vox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitiosior, fauor popularis exasperat. Sæpè infesta patrono, reum damnat: etiam si ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem: coargui non vult: & in malè cœptis, honestior illi pertinacia videtur, quàm pœnitentia. Cn. Piso fuit memoria nostra, vir à multis vi-
tijs

tijs integer, sed prauus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cùm iratus duci iussisset eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus est, & iam ceruicem porrigebat, cùm subitò apparuit ille commilito, qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio præpositus, condere gladium speculatorem iubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. nam militem fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum, cum magno gaudio castrorum, commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? quia vnus innocens apparuerat, duo peribant: Piso adiecit & tertium. Nam ipsum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iussit. Constituti sunt in eodem illo loco perituri tres, ob vnius innocentiam. O quàm solers est iracundia, ad fingendas caussas furoris! Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia caussa damnationis commilitoni fuisti: te, quia iussus occidere, Imperatori non paruisti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Irascitur verita-

ti ipsi, si contra voluntatem suam apparuerit: clamore, & tumultu, & totius corporis iactatione, quos destinauit, insequitur, adiectis conuicijs maledictisque. Hoc non facit ratio: sed si ita opus est, silens quietaque, totas domos funditùs tollit, & familias Reipublicæ pestilentes cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipsa diruit, & solo exæquat; & inimica libertati nomina exstirpat. Hæc non frendens, nec caput quassans, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius tùm maximè placidus esse debet & in statu vultus, cùm magna pronuntiat. Quid opus est, inquit Hieronymus, cùm velis cædere aliquem, priùs tua labia mordere? Quid si ille vidisset, desilientem de tribunali proconsulem, & fasces lictori auferentem, & sua vestimenta scindentem, quia tardiùs scindebantur aliena? Quid opus est mensam euertere? quid pocula affligere? quid se in columnas impingere? quid capillos euellere? femur pectusque percutere? Quantam iram putas, quę quia non tam citò in alium quàm vult, erumpit, in se reuertitur? Tenetur itaque à proximis, & rogatur, vt ipse sibi placetur: quorum nihil facit, quisquis vacuus ira, meritam cuique pœnam iniungit. Dimittit sæpè eum, cuius peccatum deprehendit, si pęnitentia facti spem bonam pollicetur; si intelligit, non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod aiunt,

aiunt, animo inhærere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna scelera leuiùs, quàm minora compescet: si illa lapsu, non crudelitate commissa sunt; his inest latens & operta, & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo afficiet, si alter per negligentiam admisit, alter curauit vt nocens esset. Hoc semper in omni animaduersione seruabit, vt sciat alteram adhiberi, vt emendet malos: alteram, vt tollat. In vtroque non præterita, sed futura intuebitur. Nam, vt Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Reuocari enim præterita non possunt: futura prohibentur: & quos volet nequitiæ malè cedentis exempla fieri, palàm occidet; non tantùm vt pereant ipsi, sed vt alios pereundo deterreant. Hæc cui expendenda, ęstimandaque sunt; vides quàm debeat omni perturbatione liber accedere ad rem summa diligentia tractandam, potestatem vitæ necisque. Malè irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim illa magnitudo, tumor est: nec corporibus copia vitiosi humoris intensis, morbus incrementum est, sed pestilens abundantia. Omnes quos væcors animus supra cogitationes extollit humanas, altum quidem & sublime sperare se credunt: ce-

rerùm nihil solidi subest, sed in ruinam prona sunt, quę sine fundamentis creuere. Non habet ira cui insistat. non ex firmo mansuroque oritur, sed ventosa & inanis est: tantumque abest à magnitudine animi, quantum à fortitudine audacia, à fiducia insolentia, ab austeritate tristitia, à seueritate crudelitas. Multùm, inquam, interest inter sublimem animum, & superbum. Iracundia nihil amplum decorumque molitur. Contra, mihi videtur veternosi & infelicis animi, imbecillitatis sibi conscij, sæpè indolescere. Vt exulcerata & ægra corpora, ad ictus leuissimos gemũt; ita muliebre maximè & puerile vitium est. At incidit & in viros. nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? non aliquæ voces ab iratis emittuntur, quę magno emissæ videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Sullano scias sæculo scriptam. Nescio vtrùm sibi peius optauerit, vt odio esset, an vt timori. Oderint. Occurrit illi futurum, vt execrentur, insidientur, opprimant. Quid adijcit? Dij illi malefaciant, adeo reperit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum pareant? non. dum probent? non. Quid ergo? dum timeant. Sic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum spiritu putas? falleris. nec enim magnitudo illa est, sed immanitas. Non est quòd

credas irascentium verbis: quorum strepitus magni, minaces sunt, intus mens pauidissima. Non est quòd existimes verum esse, quod apud disertissimum virum Liuium dicitur, Vir ingenij magni magis quàm boni. Non potest illud separari: aut magnum & bonum erit, aut nec magnum. quia magnitudinem animi inconcussam intelligo, & introrsùs solidam, ab imo parem firmamque: qualis inesse malis ingenijs non potest. Terribilia enim esse, & tumultuosa, & exitiosa possunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburque bonitas est, non habebunt, ceterùm sermone, conatu, & omni extrà paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod tu magni putes sicut C. Cæsar. qui iratus cœlo quòd obstreperet pantomimis, quos imitabatur studiosiùs quàm spectabat, quodque comessatio sua fulminibus terreretur, prorsus parum certis: ad pugnam vocauit Iouem, & quidem sine missione, Homericum illum exclamãs versum, ἤ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγώ σε. Quanta dementia fuit? putauit, aut sibi noceri ne à Ioue quidem posse, aut se nocere etiam Ioui posse. Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandum coniuratorum animos addidisse. vltimæ enim patientiæ visum est, eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cùm videtur quidem vehemens, deos hominesque despiciens.

magnum, nihil nobile est: aut si videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore sustineri vult, purpura vestiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina præcipitare, nemora suspendere. Videatur & auaritia magni animi, aceruis auri argentique incubat, & prouinciarum nominibus agros colit, & sub singulis villicis latiores habet fines, quàm quos Consules sortiebantur. Videatur & libido magni animi. transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit vxor, morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, vno nomine occupare fastos vult, per omnem orbem titulos disponere. Omnia ista non refert, in quantum procedant, extendantque se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est: nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

PRIMVS liber, Nouate, beniniorem habuit materiam, facilis enim in procliua vitiorum decursus est. nunc ad exiliora veniendum est. Quærimus enim, vtrùm ira iudicio, an impetu incipiat: id est, vtrùm sua sponte moueatur, an quemadmo-

modum pleraque, quæ intra nos inscijs nobis oriuntur. Debet autem in hæc se demittere disputatio, vt ad illa quoque altiora possit exsurgere. Nam & in corpore nostro ossa, neruique & articuli, firmamenta totius, & vitalia, minimè speciosa visu, priùs ordinantur: deinde hæc, ex quibus omnis in faciem aspectumque decor est: post hæc omnia, qui maximè oculos rapit color, vltimus perfecto iam corpore affunditur. Iram quin species oblata iniuriæ moueat, non est dubium: sed vtrùm speciem ipsam statim sequatur, & non accedente animo excurrat, an illo assentiente moueatur, quærimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptæ iniuriæ, & vltionem eius concupiscere, & vtrumque coniungere, nec lædi se debuisse, & vindicari debere, non est eius impetus, qui sine voluntate nostra concitetur. Ille simplex est: hic compositus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus est, damnauit, vlciscitur. hæc non possunt fieri, nisi animus eius qui tangebatur, assensus est.

CAP. II. Quorsus, inquis, hæc quæstio pertinet? vt sciamus, quid sit ira. Nam si inuitis nobis nascitur, nunquam rationi succumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate nostra fiunt, inuicti & ineuitabiles sunt: vt horror frigida aspersis, ad quosdam ictus aspernatio, ad peio-

res nuntios subriguntur pili, & rubor ad improba verba suffunditur, sequiturque vertigo prærupta cernentes. Quorum quia nihil in nostra potestate est, nulla, quominùs fiant, ratio persuadet: Ira præceptis fugatur. Est enim voluntarium animi vitium, non ex his quæ conditione quadam humanæ sortis eueniunt; ideoque etiam sapientissimis accidunt. Inter quæ & primus ille ictus animi ponendus est, qui nos post opinionem iniuriæ mouet. Hic subit etiam inter ludicra scenæ spectacula, & lectiones rerum vetustarum. sæpè Clodio Ciceronem expellenti, & Antonio occidenti, videmur irasci. Quis non contra Marij arma, & contra Sullæ proscriptionem concitatur? Quis non Theodoto & Achillæ, & ipsi puero, non puerile auso facinus, infestus est? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio instigat? Martius quoque ille tubarum sonus mouet mentes, & atrox pictura, & iustissimorum suppliciorum tristis aspectus. Inde est, quòd arridemus arridentibus, & contristat nos turba mœrentium, & efferuescimus ad aliena certamina: quæ non sunt iræ, non magis quàm tristitia est, quæ ad conspectum inimici naufragi contrahit frontem: non magis quàm timor, qui Hannibale post Cannas mœnia circumsidente, lectoris percutit animum: sed omnia ista motus sunt animorum moueri volentium,

tium, nec affectus, sed principia præludentia affectibus. Sic enim militaris viri, in media pace iam togati aures tuba suscitat, equosque castrenses erigit crepitus armorum. Alexandrũ aiunt, Xenophanto canente, manũ ad arma misisse.

CAP. III. Nihil ex his quæ animum fortuitu impellunt, affectus vocari debet: ista, vt ita dicam, patitur magis animus, quàm facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moueri, sed permittere se illis: & hunc fortuitum motum persequi. Nam si quis pallorem, & lacrimas procidentes, & irritationem humoris obscœni, altùmve suspirium, & oculos subitò acriores, aut quid his simile, indicium affectus, animique signum putat; fallitur, nec intelligit, hos corporis esse pulsus. Itaque & fortissimus plerumque vir, dum armatur, expalluit: & signo pugnæ dato, ferocissimo militi paululùm genua tremuerunt: & magno Imperatori, antequàm inter se acies arietarent, cor exiluit: & oratori eloquentissimo, dum ad dicendum componitur, summa riguerunt. Ira non moueri tantùm, sed excurrere debet. est enim impetus. nunquam autem impetus sine assensu mentis est: neq; enim fieri potest, vt de vltione & pęna agatur, animo nesciente. Putauit se aliquis læsum, voluit vlcisci: dissuadente aliqua caussa, statim resedit. Hanc, iram non voco, sed motum animi, rationi pa-

tentem. Illa est ira, quæ rationem transilit, quæ secum rapit. Ergo illa prima agitatio animi, quam species iniuriæ incussit, non magis ira est, quàm ipsa iniuriæ species: sed ille sequens impetus, qui speciem iniuriæ non tantùm accepit, sed approbauit. Ira est concitatio animi, ad vltionem voluntate & iudicio pergentis. Nunquid dubium est, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo, an putes aliquid sine assensu mentis aut peti posse, aut caueri.

CAP. IV. Et vt scias, quemadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut efferantur; est primus motus non voluntarius quasi præparatio affectus, & quædam comminatio. alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cùm læsus sim: aut oporteat hunc pœnas dare, cùm scelus fecerit. tertius motus est iam impotens, qui non, si oportet, vlcisci vult: sed vtique, qui rationem euicit. Primum illum animi ictum effugere ratione non possumus: sicut ne illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos oscitatio aliena sollicitet, ne oculi ad intentionem subitam digitorum comprimantur. Ista non potest ratio vincere: consuetudo fortasse, & assidua obseruatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio nascitur, iudicio tollitur.

CAP. V. Illud etiamnum quærendum est. Hi qui vulgò sæuiunt, & sangui-

ne humano gaudent, an irascantur, cùm eos occidunt, à quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepisse se existimant: qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris. Hæc non est ira: feritas est. non enim quia accepit iniuriam, nocet: sed parata est, dum noceat, velle accipere. nec illi verbera lacerationesque in vltionem petuntur, sed in voluptatem. Quid ergo? Origo huius mali ab ira est: quæ vbi frequenti exercitatione & satietate in obliuionem clementiæ venit, & omne fœdus humanum eiecit animo, nouissimè in crudelitatem transit. Rident itaque, gaudentque, & voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu absunt, per otium sæui. Hannibalem aiunt dixisse, cùm fossam sanguine humano plenam vidisset: O formosum spectaculum! Quantò pulchrius illi visum esset, si flumen aliquod lacumque complesset? Quid mirum, si hoc maximè spectaculo caperis innatus sanguini, & ab infante cædibus admotus? sequetur te fortuna crudelitatis tuæ per viginti annos secunda, dabitque oculis tuis gratum vbique spectaculum. videbis istud & circa Trasimenum, & circa Cannas, & nouissimè circa Carthaginem tuam. Volesus nuper sub diuo Augusto proconsul Asiæ, cùm CCC. vna die securi percussisset, incedens inter cadauera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, Græcè pro-

clamauit: O rem regiam! Quid hic rex fecisset? non fuit hæc ira, sed maius malum, & insanabile.

CAP. VI. Virtus, inquit, vt honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur, virtutem & humilem & magnam esse debere? at qui hæc dicit, illam extolli vult, & deprimi: quoniam lætitia ob rectè factum, clara magnificaque est; ira ob alienum peccatum, sordida & angusti pectoris est: nec vnquam committet virtus, vt vitia, dum compescit, imitetur. ipsam iram castigandam habet, quæ nihilo melior est, sępè etiam peior his delictis quibus irascitur. Gaudere lætarique, proprium & naturale virtutis est: irasci non est ex dignitate eius, non magis quàm mœrere. Atqui iracundiæ tristitia comes est: & in hanc omnis ira vel post pœnitentiam, vel post repulsam reuoluitur. Et si sapientis est, peccatis irasci, magis irascetur maioribus, & sępè irascetur. sequitur, vt non tantùm iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem, in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus inquam esse non potest, si pro facto cuiusque irascendum est. Nam aut iniquus erit, si æqualiter irascetur delictis inæqualibus: aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint.

rint.

rint. Et quid indignius, quàm ſapientis affectum ex aliena pendere nequitia? deſinet ille Socrates poſſe eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

CAP. VII. Atqui ſi iraſci ſapiens debet turpiter factis, & concitari triſtarique ob ſcelera, nihil eſt ærumnoſius ſapiente. omnis illi per iracundiam mœroremque vita tranſibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? quoties proceſſerit domo, per ſceleratos illi, auaroſque, & prodigos, & impudentes, & ob iſta felices, incedendum erit: nuſquam oculi eius flectentur, vt non quod indignentur, inueniant. Deficiet, ſi toties à ſe iram, quoties cauſſa poſcet, exegerit. Hæc tot millia ad forum prima luce properantia, quàm turpes lites, quantò turpiores aduocatos habent? Alius iudicia patris accuſat, quæ mereri ſatius fuit: alius cum matre conſiſtit: alius delator venit eius criminis, cuius manifeſtior reus eſt. & iudex damnaturus quæ fecit, eligitur: & corona pro mala cauſſà, bona patroni voce corrupta. Quid ſingula perſequor? cùm videris forum multitudine refertum, & Septa concurſu omnis frequentiæ plena, & illum Circum, in quo maximam ſui partem populus oſtendit: hoc ſcito, iſtic tantundem eſſe vitiorum, quantum hominum. Inter iſtos quos togatos vides, nulla pax eſt: alter in alterius exitium leui compendio ducitur.

CAP.

CAP. VIII. Nulli nisi ex alterius damno quæstus est: felicem oderunt, infelicem contemnunt: maiore grauantur, minori graues sunt: diuersis stimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob leuem voluptatem prædamque cupiunt. Non alia quàm in ludo gladiatorio vita est, cum ijsdem viuentium pugnantiumque. Ferarum iste conuentus est: nisi quòd illæ inter se placidæ sunt, morsuque similium abstinent, hi mutua laceratione satiantur. hoc vno ab animalibus mutis differunt, quòd illa mansuescunt alentibus, horum rabies ipsos à quibus est nutrita, depascitur. Nunquam irasci desinet sapiens, si semel cœperit. omnia sceleribus ac vitijs plena sunt. plus committitur, quàm quod possit coercitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitię certamine: maior quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris æquiorisq; respectu, quocumque visum est, libido se impingit, nec furtiua iam scelera sunt: præter oculos eunt, adeoque in publicum missa nequitia est, & in omnium pectoribus eualuit, vt innocentia non rara, sed nulla sit. Numquid enim singuli aut pauci rupere legem? vndique, velut signo dato, ad fas nefasq; miscendum coorti sunt.

——— Non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero, fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Luri-

Lurida terribiles miscent aconita nouercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars ista scelerum est? non descripsit castra ex vna parte contraria, parentum liberorumque sacramenta diuersa, subiectam patriæ ciuis manu flammam, & agmina infestorum equitum ad conquirendas proscriptorum latebras circumuolitantia, & violatos fontes venenis, & pestilentiam manu factam, & præductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres, & incendia totas vrbes concremantia, dominationesque funestas, & regnorum publicorumque exitiorum clandestina consilia: & pro gloria habita, quæ quamdiu opprimi possunt, scelera sunt: raptus ac stupra, & ne os quidem libidini exceptum.

CAP. IX. Adde nunc publica periuria gentium, & rupta fœdera, & in prędam validioris quicquid non resistebat, abductum; circumscriptiones, furta, fraudes, inficiationes, quibus trina non sufficiunt fora. Si tantum irasci vis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit, non irascendum illi, sed insaniendum est. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus. quid enim si quis irascatur in tenebris parum vestigia certa ponentibus? quid si quis surdis, imperia non exaudientibus? quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum, ad lusus & ineptos æqualium iocos spectent? quid si illis

illis irasci velis, qui ægrotant, senescunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & hæc est caligo mentium: nec tantùm necessitas errandi, sed errorum amor. Ne singulis irascaris, vniuersis ignoscendum: generi humano venia tribuenda est. Si irasceris, iuuenibus senibusque, quòd peccant: irascere infantibus, quòd peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris: quorum ætas nondum nouit rerum discrimina? Maior est excusatio & iustior, hominem esse; quàm puerum. Hac conditione nati sumus, animalia obnoxia non paucioribus animi, quàm corporis morbis: non quidem obtusa, nec tarda, sed acumine nostro malè vtentia, alter alteri vitiorum exempla. Quisque sequitur priores, malè iter ingressos, quidni habeant excusationem, cùm publica via errauerint?

CAP. X. In singulos seueritas Imperatoris distringitur: at necessaria venia est, vbi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis? turba peccantium. Intelligit quàm iniquum sit, & periculosum, irasci publico vitio. Heraclitus quoties prodierat, & tantum circa se malè viuentium, imo malè pereuntium viderat, flebat, miserebatur omnium, qui sibi læti felicesque occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillo: & ipse inter deplorandos erat. Democritum contrà aiunt, nunquam sine risu in publico fuisse: adeò ni-

hil

hil illi videbatur serium eorum, quæ seriò gerebantur. Vbi istic iræ locus est? aut ridenda omnia, aut flenda sunt. Non irascetur sapiens peccantibus. Quare? quia scit neminem nasci sapientem, sed fieri. scit paucissimos omni ęuo sapientes euadere: quia conditionem humanę vitę perspectam habet: nemo autem naturæ sanus irascitur. Quid enim si mirari velit, non in siluestribus dumis poma pendere? Quid si miretur spineta sentesque non vtili aliqua fruge compleri? nemo irascitur, vbi vitium natura defendit. Placidus itaque sapiens & æquus erroribus, non hostis, sed correptor peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furiis ambitionis agitati. Omnia ista tàm propitius aspiciet, quàm ægros suos medicus. Nunquid ille, cuius nauigium multam, vndique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipsique nauigio irascitur? occurrit potiùs, & aliam excludit vndam, aliam egerit; manifesta foramina præcludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit: nec ideò intermittit, quia quantum exhaustum est, subnascitur. Lento adiutorio opus est contra mala continua & fœcunda; non vt desinant, sed ne vincant.

CAP. XI. Vtilis est, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret.

Pri-

Primùm ira si quantum minatur, valet; ob hoc ipsum quia terribilis est, & inuisa est. Periculosius est autem timeri, quàm despici. Si verò sine viribus est, magis exposita contemptui est, & derisum non effugit. quid enim est iracundia in superuacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quædam, quia terribiliora, potiora sunt: nec hoc sapientis dici velim, quòd ferę quoq; telum est, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, vlcus malum? nunquid ideo quicquam in istis boni est? an contrà, omnia despecta, & fœda, & turpia, ipso quo timentur, sunt? Ira per se deformis est, & minimè metuenda: at timetur à pluribus, sicut deformis persona ab infantibus. Quid, quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur, ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui medio ciuili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter conuertit, quàm si missa esset vox publici affectus:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, vt quod alieno metu magnum est, à suo non vacet. Leonibus quàm pauida sunt ad leuissimos strepitus pectora? acerrimas feras vmbra, vox, & odor insolitus exagitat. quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam sapiens timeri.

CAP. XII. Nec ideo iram magnum quisquam.

quisquam putet, quia formidini est: quoniam quædam etiam contemptissima timentur: venena, & offa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cùm maximos ferarum greges, linea pennis distincta contineat, & in insidias agat: ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori sunt. Curriculi motus, rotarumque versata facies, leones redigit in caueam: elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo vmbra ab infantibus, à feris rubens pinna. Non ipsa in se quicquam habet firmum aut forte, sed vanos animos mouet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda est, si velis iram tollere: neutrum autem potest fieri. Primùm, potest aliquis non algere, quamuis ex rerum natura hiems sit: & non æstuare, quamuis menses æstiui sint. aut loci beneficio aduersus intemperiem anni tutus est, aut patientia corporis sensum vtriusque peruincit. Deinde verte istud. necesse est priùs virtutem ex animo tollas, quàm iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coeunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & vir bonus, quàm æger & sanus. Non potest, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil est tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nullique sunt tam feri & sui iuris affe-

affectus, vt non disciplina perdomentur. Quocunque sibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vnquam riderent, consecuti sunt: vino quidam, alij Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui somno, vigiliam indefatigabilem extendit: Didicerunt alij tenuissimis & aduersis funibus currere, & ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem mergi, ac sine vlla respirandi vice perpeti maria.

CAP. XIII. Mille sunt alia, in quibus pertinacia impedimentum omne transcendit, ostenditque nihil esse difficile, cuius sibi ipsa mens patientiam indiceret. Istis, quos paulò ante retuli, aut nulla tam pertinacis studij, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum consequitur ille, qui meditatus est per intensos funes ire? qui sarcinæ ingenti ceruices supponere? qui somno non submittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis, non magno auctoramento, labor peruenit. Nos non aduocabimus patientiam, quos tantum præmium expectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum est effugere maximum malum iram, & cum illa rabiem, sæuitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites eius affectus? Non est quòd patrocinium nobis quæramus, & excusatam licentiam, dicentes, aut vtile id esse, aut ineui-

ineuitabile. cui enim tandem vitio aduocatus defuit? Non est quòd dicas, excidi non posse. sanabilibus ægrotamus malis: ipsaque nos in rectum genitos natura, si emendari velimus, iuuat. Nec, vt quibusdam dictum est, arduum in virtutes & asperum iter est: plano adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio. Facilis est ad beatam vitam via: inite modò bonis auspiciis, ipsisque diis benè iuuantibus. Multò difficilius est facere ista, quæ facitis. Quid enim quiete otiosius animi, quid ira laboriosius? Quid clementia remissius, quid crudelitate negotiosius? vacat pudicitia, libido occupatissima est, omnium denique virtutum tutela facilior est: vitia magno coluntur. Debet ira remoueri? hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt esse minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura est, sine illa faciliùs rectiusque scelera tollentur: mali punientur, & traducentur in melius.

CAP. XIV. Omnia, quæ debet sapiens, sine vllius malæ rei ministerio efficiet: nihilque admiscebit, cuius modum solicitus obseruet. Nunquam itaque iracundia admittenda est: aliquando simulanda, si segnes audientium animi concitandi sunt, sicut tardè consurgentes ad cursum equos stimulis, facibusque subditis, excitamus. Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit. Irasci quidem non magis vtile est, quàm

quàm mœrere, quàm metuere. Quid ergo? non incidunt causæ, quæ iram lacessant? Sed tunc maximè illi opponendæ manus sunt: nec est difficile, vincere animum: cùm athletæ, quoque in vilissima sui parte occupati, tamen ictus doloresque patiantur, vt vires cædentis exhauriant, nec cùm ira suadet, feriunt, sed cùm occasio. Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici, solitum aiunt his quos exercebat, præcipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artem, & quà noceat tantùm, non quà caueat, aspicit. Sæpè itaque ratio patientiam suadet, ira vindictam: & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdam vnius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam silentio ferre noluerant, grauissimis malis obruti sunt, indignatique aliquid ex plenissima libertate diminui, seruile in sese attraxerunt iugum.

CAP. XV. Vt scias, inquit, iram habere in se generosi aliquid, liberas videbis gentes quæ iracundissimæ sunt: vt Germanos & Scytas. Quod euenit, quia fortiora solidaque natura ingenia, antequam disciplina molliantur, prona in iram sunt. Quædam enim non nisi melioribus innascuntur ingenijs. sicut valida arbusta & læta, quamuis neglecta tellus creat: alia fœcundi soli silua est. Itaque & ingenia natura fortia iracundiam

ferunt,

ferunt, nihilque tenue & exile capiunt, ignea & feruida: sed imperfectus ille vigor est, vt omnibus quæ sine arte, ipsius tantùm naturæ bono, exsurgunt. sed nisi citò domita sunt, quæ fortitudini apta erant, audaciæ temeritatique consuescunt. Quid? non mitioribus animis vitia leniora coniuncta sunt? vt misericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi sæpè bonam indolem in malis quoque ostẽdam. sed non ideò vitia non sunt, si naturę melioris indicia sunt. Deinde omnes istæ feritate liberę gentes, leonum luporumque ritu, vt seruire non possunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenij, sed feri & intractabilis habent. Nemo autem regere potest, nisi qui & regi.

CAP. XVI. Ferè itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cœlo vtuntur: in frigora Septentrionémque vergentibus immansueta ingenia sunt, vt ait Poeta,

——suoque simillima cælo.

Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest iræ. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione est impetus: homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adiuuat, pauor ceruos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quòd ne illud quidem verum est, optima animalia esse iracundissima? Ferasne putem, quibus

ex

ex raptu alimenta sunt, meliores, qui iratiores? Patientiam laudauerim boum, & equorum frænos sequentium. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exempla reuoces: cùm habeas mundum, Deumque, quem ex omnibus animalibus, vt solus imitetur, solus intelligit? Simplicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & versutis comparantur: & simplices videntur, quia expositi sunt, quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibusque hoc nomen imponimus, & omnibus vitijs parum callidis.

CAP. XVII. Orator, inquit, iratus aliquando melior est. Imò imitatus iratum. Nam & histriones in pronuntiando non irati populum mouent, sed iratum benè agentes. Et apud iudices itaque, & in concione, & vbicunque alieni animi ad nostrum arbitrium agendi sunt, modò iram, modò metum, modò misericordiam, vt aliis incutiamus, ipsi simulabimus: & sępè id quod veri affectus non effecissent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet esse, nec prædam; nec misericordem, nec crudelem. illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortiùs agendas non iram, sed vim adhibeat.

CAP.

CAP. XVIII. Quoniam quæ de ira quæruntur, tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo autem, vt opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de restituenda, præcepta sunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere, vt vincamus. Quædam ad vniuersam vitam pertinentia præcipientur: ea in educationem, & in sequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumq; profuturam desiderat. facile est enim, teneros adhuc animos componere: difficulter reciduntur vitia, quæ nobiscum creuerunt. Opportunissima ad iracundiam feruidi animi natura est. nam cùm elementa sint quatuor, ignis, aqua, aer, & terra: potestates pares his sunt, frigida, feruida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & corporum, & morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicuius elementi maior vis abundauit. Inde quasdam humidas vocamus, aridasque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum discrimina sunt.

CAP. XIX. Refert quantum quisque humidi in se calidique contineat: cuius in illo elementi portio præualebit, inde mores erunt. Iracundos feruidi mistura faciet: est enim actuosus & perti-

nax ignis. Frigidi mistura frigidos facit: pigrum est enim contractumque frigus. Volunt itaque quidam ex nostris iram in pectore moueri, efferuescente circa cor sanguine. Caussa, cur hic potissimum assignetur iræ locus, non alia est, quàm quòd in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaque puerorum feminarumque iræ acres magis, quàm graues sunt, leuioresque dum incipiunt: siccis ætatibus vehemens robustaque ira est, sed sine incremento, non multùm sibi adijciens, quia inclinatum calorem frigus insequitur. Senes difficiles & queruli sunt, vt ægri & conualescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractione sanguinis exhaustus est calor. In eadem caussa sunt siti fameque rabidi, & quibus exangue corpus est, maligneque alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cuiusque natura.

CAP. XX. Quidam ebrij efferuescunt, quidam sicci. Neque vlla alia caussa est, cur iracundissimi sint flaui rubentesque: quibus talis natura color est, qualis fieri ceteris inter iram solet. mobilis enim illis agitatusque sanguis est. Sed quemadmodum natura quosdam procliuos in iram facit: ita multæ incidunt caussæ, quæ idem possint quod natura.

Alios

Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua peruigilia, noctesque solicitæ, & desideria, amoresque: & quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, ægram mentem in querelas parat. Sed ista omnia initia caussæque sunt, plurimumque potest consuetudo: quæ si grauis est, alit vitium. Naturam quidem mutare, difficile est: nec licet semel mixta nascentium elementa conuertere. Sed in hoc nosse profuit, vt calentibus ingenijs subtrahatur vinum: quod pueris Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi sunt. distendentur enim corpora, & animi cum corpore tumescent. Labor illos citra lassitudinem exerceat: vt minuatur, non vt consummatur calor, nimiusque ille feruor despumet. Lusus quoque proderunt. modica enim voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, siccioribus & frigidis non est ab ira periculum: sed maiora vitia metuenda sunt, pauor, difficultas, & desperatio, & suspiciones.

CAP. XXI. Mollienda itaque fouendaque talia ingenia, & in lætitiam euocanda sunt. Et quia alijs contra iram, alijs contra tristitiam remedijs vtendum est, nec dissimilibus tantùm ista, sed contrarijs curanda sunt, semper ei occurremus, quod increuerit. Plurimùm,

inquam, proderit pueros statim salubriter institui. Difficile autem regimen est: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obseruatione res indiget. Vtrumque enim & quod extollendum, & quod deprimendum est, similibus alitur. Facile autem etiam attendentem similia decipiunt. Crescit licentia spiritus, seruitute comminuitur. assurgit, si laudatur, & in spem sui bonam adducitur: sed eadem ista insolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter vtrumque regendus est, vt modò frænis vtamur, modò stimulis: nihil humile, nihil seruile patiatur. Nunquam illi necesse sit rogare suppliciter: nec prosit rogasse. potius caussæ suæ, & prioribus factis, & bonis in futurum promissis donetur. In certaminibus æqualium nec vinci illum patiamur, nec irasci, demus operam, vt familiaris sit his, cum quibus contendere solet: vt in certamine assuescat non nocere velle, sed vincere. Quoties superauerit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non gestire patiamur. Gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia æstimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in desidiam verò otiumque non resoluemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quàm educatio mollis & blanda, Ideò vnicis quò

plus

plus indulgetur, pupillisque quò plus licet, corruptior animus est. Non resistet offensis, cui nihil vnquam negatum est, cui lacrimas solicita semper mater absterfit, cui de pædagogo satisfactum est. Non vides, vt maiorem quamque fortunam maior ira comitetur? In diuitibus nobilibusque & magistratibus præcipuè apparet, cùm quicquid leue & inane in animo erat, secunda se aura sustulit. Felicitas iracundiam nutrit, vbi aures superbas assentatorum turba circunstetit. Tibi enim ille respondeat? Non pro fastigio te tuo metiris: ipse te proijcis: & alia, quibus vix sanæ, & ab initio benè fundatæ mentes, restiterint. Longè itaque ab assentatione pueritia remouenda est. Audiat verum, & timeat: interim vereatur: semper maioribus assurgat. Nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur: & diuitias parentum in conspectu habeat, non in vsu. Exprobrentur illi perperàm facta.

CAP. XXII. Pertinebit ad rem, præceptores pædagogosque pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum est, & in eorum similitudinem crescit. nutricum & pædagogorum retulere mox in adolescentiam mores. Apud Platonem educatus puer, cùm ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; Nunquam, inquit, hoc apud Pla-

tonem vidi. Non dubito quin citiùs patrem imitatus sit, quàm Platonem. Tenuis ante omnia sit victus, & non pretiosa vestis, & similis cultus cum æqualibus. Non irascetur aliquem sibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed hæc ad liberos nostros pertinent. In nobis siquidem sors nascendi & educatio nec vitij locum, nec iam præcepti habet: sequentia ordinanda sunt. Contra primas itaque caussas pugnare debemus. Caussa autem iracundiæ, opinio iniuriæ est: cui non facilè credendum est, nec apertis quidem manifestisque statim accedendum. Quædam enim falsa, veri speciem ferunt. Dandum semper est tempus: veritatem dies aperit. Ne sint aures criminantibus faciles. hoc humanæ naturæ vitium suspectum notumque nobis sit: quòd quæ inuiti audimus, libenter credimus: & antequam iudicemus, irascimur.

CAP. XXIII. Quid, quòd non criminationibus tantùm, sed suspicionibus impellimur, & ex vultu risuque alieno peiora interpretati, innocentibus irascimur? Itaque agenda est contra se caussa absentis, & in suspenso ira retinenda. Potest enim pœna dilata exigi, non potest exacta reuocari. Notus est ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehensus, & ab Hippia tortus, vt conscios indicaret, circumstantes amicos tyranni no-

nominauit, quibus quàm maximè caram salutem eius sciebat. Et cùm ille singulos, vt nominati erant, occidi iussisset, interrogauit, Ecquis superesset? Tu, inquit, solus: neminem enim alium, cui carus esses, reliqui. Effecit ira, vt tyrannus tyrannicidæ manus commodaret, & præsidia sua gladio suo cæderet. Quanto animosiùs Alexander: qui cùm legisset Epistolam matris, qua admonebatur, vt à veneno Philippi medici caueret, acceptam potionem non deterritus bibit? Plus sibi de amico suo credidit. Dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eò magis in Alexandro laudò, quia nemo tam obnoxius iræ fuit. Quò rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis est. Fecit hoc & C. Cæsar, ille qui victoria ciuili clementissimè vsus est, cum scrinia deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum ab ijs, qui videbantur aut in aduersis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quamuis enim moderatè soleret irasci, maluit tamen non posse. Gratissimum putauit genus veniæ, nescire quid quisque peccasset. Plurimum mali credulitas facit. sæpè ne audiendum quidem est: quoniam in quibusdam rebus satius est decipi, quàm diffidere.

CAP. XXIV. Tollenda ex animo suspicio & coniectura, fallacissima irritamenta. Ille me parùm humanè salutauit,

ille osculo meo non adhæsit, ille inchoatum sermonem citò abrupit, ille ad cœnam non vocauit, illius vultus auersior visus est. Non deerit suspicioni argumentatio: simplicitate opus est, & benigna rerum æstimatione. Nihil nisi quod in oculos incurret, manifestumque erit, credamus: & quoties suspicio nostra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc enim castigatio consuetudinem efficiet non facilè credendi.

CAP. XXV. Inde & illud sequitur, vt minimis sordidisque rebus non exacerbemur. Parùm agilis est puer, aut tepidior aqua potui, aut turbatus torus, aut mensa negligentiùs posita. Ad ista concitari, insania est. æger, & infelicis valetudinis est, quem leuis aura contraxit: affecti oculi, quos candida vestis obturbat: dissolutus delicijs, cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridem aiunt fuisse ex Sybaritarum ciuitate: qui cùm vidisset fodientem, & altiùs rastrum alleuantem, lassum se fieri questus, vetuit illum opus in conspectu suo facere. idem sæpiùs questus est, quòd folijs rosæ duplicatis incubuisset. Vbi animum simul & corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur: non quia dura, sed quia molles patimur. Quid enim est cur tussis alicuius, aut sternutamentum, aut musca parùm curiosè fugata, nos in rabiem agat, aut versus calix, aut clauis negli-

gentis serui manibus elapsa? Feret iste æquo animo ciuile conuitium, & ingesta in concione curiave maledicta, cuius aures tracti subsellij stridor offendit? Perpetietur hic famem, & æstiuæ expeditionis sitim, qui puero malè diluenti niuem, irascitur?

CAP. XXVI. Nulla itaque res magis iracundiam alit, quàm luxuria intemperans & impatiens: durè tractandus animus est, vt ictum non sentiat, nisi grauem. Irascimur aut his à quibus nec accipere iniuriam potuimus, aut his à quibus accipere potuimus. Ex prioribus quędam sine sensu sunt: vt librum, quem minutioribus literis scriptum sæpè proiecimus, & mendosum lacerauimus: vt vestimenta, quæ quia displicebant, scidimus. His irasci quàm stultum est: quæ iram nostram, nec meruerunt, nec sentiunt? Sed nos offendunt videlicet, qui illa fecerunt. Primùm, sæpè antequam hoc apud nos distinguamus, irascimur: deinde fortasse ipsi quoque artifices excusationes iustas afferent. Alius non potuit meliùs facere, quàm fecit: nec ad tuam contumeliam parùm didicit. alius non in hoc, vt te offenderet, fecit. Ad vltimum, quid est dementius, quàm bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui vt his irasci dementis est, quæ anima carent, sic & mutis animalibus: quia nulla est iniuria, nisi à consilio profecta.

Nocere itaque nobis possunt, vt ferrum aut lapis: iniuriam quidem facere non possunt. Atqui contemni se quidam putant, vbi equi ijdem obsequentes alteri equiti, alteri contumaces sunt: tanquam iudicio, non consuetudine, & arte tractandi, quædam quibusdam subiectiora sint.

CAP. XXVII. Atqui vt his irasci stultum est, ita pueris, & non multum à puerorum prudentia distantibus. Omnia enim ista peccata apud æquum iudicem, pro innocentia habent imprudentiam. Quædam sunt, quæ nocere non possunt, nullamque vim nisi beneficam & salutarem habent: vt dij immortales, qui nec volunt obesse, nec possunt. Natura enim illis mitis & placida est; tam longè remota ab aliena iniuria, quàm à sua. Dementes itaque & ignari veritatis, illis imputant sæuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cùm interim nihil horum, quæ nobis nocent prosuntve, ad nos propriè dirigatur. Non enim nos caussa mundo sumus, hiemem æstatemque referendi. suas ista leges habent, quibus diuina exercentur. nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. nihil ergo horum in nostram iniuriam fit: imò contrà, nihil non ad salutem. Quædam esse diximus, quæ nocere non possunt: quædam, quæ nolunt. In his erunt boni magistratus, parentesque, & præceptores,

&

& iudices: quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia quæ profutura torquent. Affecti sumus pœna? Succurrat non tantùm quid patiamur, sed quid fecerimus: in consilium de vita nostra mittamur. Si verum ipsi dicere nobis voluerimus, pluris litem nostram æstimabimus. Si volumus æqui omnium rerum iudices esse, hoc primùm nobis suadeamus, neminem nostrum esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur. Nihil peccaui, nihil feci: imò nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coercitione nos castigatos: cùm illo ipso tempore peccemus, quo adijcimus malefactis arrogantiam, & contumaciam. Quis est iste qui se profitetur omnibus legibus innocentem? Vt hoc ita sit, quàm angusta innocentia est, ad legem bonum esse? quanto latius officiorum patet, quàm iuris regula? quàm multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quæ omnia extra publicas tabulas sunt?

CAP. XXVIII. Sed ne ad illam quidem arctissimam innocentiæ formulam pręstare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitauimus: alia optauimus, alijs fauimus: in quibusdam innocentes sumus, quia non successit. Hoc cogitantes, æquiores simus delinquentibus, cedamus obiurgantibus: vtique nobis ne irascamur

mur (cui enim non; si nobis quoque?) minimè dijs. Non enim illorum, sed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloresque incurrunt. Vtique aliquà fugiendum est, domicilium putre sortitis. Dicetur aliquis malè de te locutus, cogita an prior feceris, cogita de quàm multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam, sed reponere: alios pronos facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes scientesque faciunt, ex iniuria nostra non ipsam iniuriam petere. Aut dulcedine vrbanitatis prolapsus est, aut fecit aliquid, non vt nobis obesset, sed quia consequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. Sæpè adulatio, dum blanditur, offendit. Quisquis ad se retulerit, quotiens ipse in suspicionem falsam inciderit, quàm multis officijs suis fortuna speciem iniuriæ induerit, quàm multos post odium amare cœperit, poterit non statim irasci: vtique si sibi tacitus ad singula quibus offenditur, dixerit, Hæc & ipse commisi. Sed vbi tam æquum iudicem inuenies? Is qui nullius non vxorem concupiscit, & satis iustam caussam putat amandi, quòd aliena est, idem vxorem suam aspici non vult: & fidei acerrimus exactor, est perfidus: & mendacia persequitur, ipse periurus: & litem sibi inferri ægerrimè calumniator patitur. Pudicitiam seruulorum suo-

ſiorum attentari non vult, qui non pepercit ſuæ. Aliena vitia in oculis habemus: à tergo noſtra ſunt. Inde eſt, quòd tempeſtiua filij conuiuia pater deterior filio caſtigat. Nihil alienæ luxuriæ ignoſcit, qui nihil ſuæ negauit: & homicidæ tyrannus iraſcitur: & punit furta ſacrilegus. Magna pars hominum eſt, quæ non peccatis iraſcitur, ſed peccantibus. Faciet nos moderatiores reſpectus noſtri, ſi conſuluerimus nos. Nunquid & ipſi aliquid tale commiſimus? Nunquid ſic errauimus? Expeditne nobis iſta damnari? Maximum remedium eſt iræ, mora. Nec ab illa pete initio, vt ignoſcat, ſed vt iudicet. deſinet, ſi expectat: nec vniuerſam illam tentaueris tollere. graues habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur.

CAP. XXIX. Ex his quæ nos offendunt, alia renuntiantur nobis; alia ipſi audimus aut videmus. His quæ narrata ſunt, non debemus citò credere. Multi ementiuntur, vt decipiant: multi, quia decepti ſunt. alius criminatione gratiam captat, & fingit iniuriam, vt videatur doluiſſe factam. eſt aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere velit. eſt ſuſpicax, & qui ſpectare ludos cupiat, vt ex longinquo tutoque ſpeculetur, quos colliſit. De paruula ſumma iudicaturo, tibi res ſine teſte non probaretur; teſtis, ſine iureiurando non valeret: vtrique parti

ti dares aduocationem, dares tempus, nec semel audires. magis enim veritas elucet, quò sæpiùs ad manum venit: amicum condemnas de præsentibus, antequam audias, antequam interroges? illi, antequam aut accusatorem suum nosse liceat, aut crimen, irasceris? Iam enim iam, quid vtrinque diceretur, audisti. Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si probare debuerit. Non est, inquit, quod me protrahas: ego productus negabo. Alioqui nihil vnquam tibi dicam. Eodem tempore & instigat, & ipse se certamini & pugnæ subtrahit. Qui dicere tibi nisi clam non vult, pænè non dicit. Quid est iniquius, quàm secretò credere, palàm irasci?

CAP. XXX. Quorundam ipsi testes sumus: In his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer est? ætati donetur; nescit, an peccet. Pater est? aut tantùm profuit, vt illi etiam iniuriæ ius sit: aut fortassis ipsum hoc meritum eius est, quo offendimur. Mulier est? errat. Iussus est? necessitati quis, nisi iniquus, succenset. Læsus est? non est iniuria, pati quod prior feceris. Iudex est? plus illius credas sententiæ, quàm tuæ. Rex est? si nocentem punit, cede iustitiæ: si innocentem, cede fortunæ. Mutum animal est, aut simile muto? imitaris illud, si irasceris. Morbus est, aut calamitas? leuiùs transiliet sustinentem.

tem.

tem. Deus est? tam perdis operam cùm illi irasceris, quàm cùm illum alteri precaris iratum. Bonus vir est, qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit pœnas alteri, quas debet tibi: & iam sibi dedit, qui peccauit. Duo sunt, vt dixi, quæ iracundiam concitant. Primùm, si iniuriam videmur accepisse: de hoc satis dictum est. Deinde, si iniquè accepisse: de hoc dicendum est. Iniqua quædam iudicant homines, quia pati non debuerint: quædam, quia non sperauerint. Indigna putamus, quæ inopinata sunt. Itaque maximè commouent, quæ contra spem, expectationemque euenerunt. Nec aliud est quare in domesticis minima offendant: in amicis iniuriam, vocemus negligentiam.

CAP. XXXI. Quomodo, ergo, inquit, inimicorum nos iniuriæ mouent? quia non expectauimus illas, aut certè non tantas. Hoc efficit amor nostri nimius. inuiolatos nos etiam inimicis iudicamus esse debere. Regis quisque intra se animum habet, vt licentiam sibi dari velit, in se nolit. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut insolentia iracundos facit. Ignorantia: Quid enim mirum est, malos mala facinora edere? Quid noui est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, seruus peccat? Turpissimam aiebat Fabius Imperatori excusationem esse, Non putaui: ego turpissimam homini

mini

mini puto. Omnia puta, expecta, etiam in bonis moribus aliquid exiſtet aſperius. Fert humana natura inſidioſos amicos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cùm de moribus vnius iudicabis, de publicis cogita. vbi maximè gaudebis, maximè metues: vbi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non deſunt, ſed quieſcunt. ſemper futurum aliquid, quod te offendat, exiſtima. Gubernator nunquam ita totos ſinus explicuit ſecurus, vt non expedita ad contrahendum armamenta diſponeret. Illud ante omnia cogita, fœdam eſſe & execrabilem vim nocendi, & alieniſſimam homini, cuius beneficio etiam ſæua manſueſcunt. Aſpice elephantorum iugo colla ſubmiſſa, taurorum pueris pariter ac feminis perſultantibus terga impunè calcata, & repentes inter pocula ſinuſque innoxio lapſu dracones, & intra domum vrſorum leonumque ora placida tractantibus, adulanteſque dominum feras: pudebit cum animalibus permutaſſe mores. Nefas eſt nocere patriæ: ergo ciui quoque. nam hic pars patriæ eſt. Sanctæ partes ſunt, ſi vniuerſum venerabile eſt: ergo & homo homini. nam hic in maiore tibi vrbe ciuis eſt. Quid ſi nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula ſeruari, totius intereſt: ita homines ſingulis parcent, quia ad cœtum geniti ſumus; ſalua

autem esse societas nisi amore & custodia partium non potest. Ne viperas quidem & natrices, & si qua morsu aut ictu nocent, effligeremus, si vt reliqua mansuefacere possemus, aut efficere, ne nobis aliisve periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccauit, sed ne peccet: nec vnquam ad præteritum; sed ad futurum pœna referetur. non enim irascitur, sed cauet. Nam si puniendus est, cuicunque prauum maleficumque ingenium est, pœna neminem excipiet.

CAP. XXXII. At enim ira habet aliquam voluptatem: & dulce est, dolorem reddere. Minimè. non enim vt in beneficiis honestum est, merita meritis repensare: ita iniurias iniuriis. illic, vinci turpe est: hic, vincere. Inhumanum verbum est, & quidem pro iusto receptum, Vltio: & à contumelia non differt nisi ordine. Qui dolorem regerit, tantùm excusatiùs peccat. M. Catonem in balneo quidam percussit imprudens. quis enim illi sciens faceret iniuriam? posteà satisfacienti Cato, Non memini, inquit, percussum me. Melius putauit, non agnoscere, quàm vindicare. Nihil, inquis, post tantam petulantiam mali factum est? Imò multum boni, cœpit Catonem nosse. Magni animi est, iniurias despicere: vltionis contumeliosissimum genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur vltio. Multi leues iniurias altiùs sibi demisere, dum vindicant:

dicant: ille magnus & nobilis est, qui more magnæ feræ, latratus minutorum canum securus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, si vindicauerimus iniuriam. Si tanquam ad remedium venimus, sine ira veniamus: non quasi dulce sit vindicari, sed quasi vtile. Sæpè autem satius fuit dissimulare, quàm vlcisci.

CAP. XXXIII. Potentiorum iniuriæ hilari vultu, non patienter tantùm ferendę sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes, quos læserunt & oderunt. Notissima vox est eius, qui in cultu regum consenuerat. cùm illum quidam interrogaret, Quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem? Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Sæpè adeò iniuriam vindicare non expedit, vt ne fateri quidem expediat. C. Cęsar Pastoris splendidi equitis Romani filium cùm in custodia habuisset, munditiis eius & cultioribus capillis offensus: rogante patre, vt salutem sibi filij concederet, quasi de supplicio eius admonitus, duci protinus iussit. Ne tamen omnia inhumanè faceret aduersùm patrem, ad cœnam illum inuitauit eo die. venit Pastor, nihil vultu exprobrante. Propinauit illi Cæsar heminam: & posuit illi custodem: perdurauit miser, non aliter quàm si filij sanguinem biberet. Vnguentum & coronas misit, & obser-

seruare iussit an sumeret. sumpsit eo die, quo filium extulerat, imò quo non extulerat. Iacebat conuiua centesimus, & potiones vix honestas natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat: cùm interim non lacrimas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Cœnauit, tanquam pro filio exorasset. Quæris, quare? habebat alterum. Quid ille Priamus? non dissimulauit iram, & Regis genua complexus est? funestam perfusamque cruore filij manum, ad os suum retulit, & cœnauit, sed tamen sine vnguento, sine coronis: & illum hostis sæuissimus multis solatiis, vt cibum caperet, hortatus est, non vt pocula ingentia, super caput posito custode, siccaret. Contempsisset Pastorem, si sibi timuisset: nunc iram compescuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad ossa filij legenda discedere. Ne hoc quidem permisit. benignus interim & comis adolescens propinationibus senem crebris, vt cura leniretur, lacessebat: contrà ille se lætum, & oblitum quid eo esset actum die, præstitit. Perierat alter filius, si carnifici conuiua non placuisset.

CAP. XXXIV. Ergo ira abstinendum est, siue par est qui lacessendus est, siue superior, siue inferior. Nam cum pare contendere, anceps est: cum superiore, furiosum: cum inferiore, sordidum. Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentem. mures & formicæ, si

manum admoueris, ora conuertunt: imbecillia se lædi putant, si tanguntur. Faciet nos mitiores, si cogitauerimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui irascimur, & meritis offensa redimetur. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura sit clementiæ fama, & quàm multos venia amicos vtiles fecerit. Ne irascamur inimicorum & hostium liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exempla est, quod à republica liberos proscriptorum submouit. Nihil est iniquius, quàm aliquem heredem paterni odij fieri. Cogitemus, quotiens ad ignoscendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles esse. Quàm sæpè veniam qui negauit, petit? quam sæpè pedibus eius aduolutus est, quem à suis repulit? Quid est gloriosius, quàm iram amicitia mutare? Quos Populus Rom. fideliores habet socios, quàm quos habuit pertinacissimos hostes? quod hodie esset imperium, nisi salubris prouidentia victos permiscuisset victoribus? Irascetur aliquis? tu contrà beneficiis prouoca. Cadit statim simultas, ab altera parte deserta, nisi par non pugnat. Si vtrinque certabitur, ille est melior, qui prior pedem retulit: victus est, qui vicit. Percussit te? recede. referiendo enim, & occasionem sæpiùs feriendi dabis, & excusationem non poteris reuelli, cùm voles. Nunquid velit quisquam tam grauiter

ter hostem ferire, vt relinquat manum in vulnere, & se ab ictu reuocare non possit? atqui tale ira telum est, vix retrahitur.

CAP. XXXV. Arma nobis expedita prospicimus, gladium commodum & habilem: non vitabimus impetus animi, his graues magis, furiosos & irreuocabiles? Ea demum velocitas placet, quæ vbi iussa est, vestigium sistit, nec vltra destinata procurrit, & quæ flecti & à cursu ad gradum reduci potest. Ægros scimus neruos esse, vbi inuitis nobis mouentur. senex, aut infirmi corporis est, qui cùm ambulare vult, currit. animi motus eos putemus sanissimos validissimosque, qui nostro arbitrio ibunt, non suo ferentur. Nihil tamen æquè profuit, quàm primùm intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non est vllius affectus facies turbatior. pulcherrima ora fœdauit, toruos vultus ex tranquillissimis reddidit. Liquit decor omnis iratos: & siue amictus illius compositus sit ad legem, attrahet vestem, omnemque curam sui effundet. Si capillorum natura vel arte iacentium non informis est habitus; cùm animo inhorrescunt, tumescunt venæ, concutitur crebro spiritu pectus, rabida vocis eruptio colla distendit. tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intrà putas esse animum, cuius extrà imago tam fœda est? quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior spi-

ſpiritus eſt, intenſior impetus, rupturus ſe niſi eruperit? Quales ſunt hoſtium, vel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aſpectus; qualia poetæ inferna monſtra finxere, ſuccincta ſerpentibus, & igneo flatu; quales ad bella excitanda, diſcordiamque in populos diuidendam, pacemque lacerandam teterrimæ inferum exeunt Furiæ: talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, ſibilo mugituque & gemitu & ſtridore, & ſi qua his inuiſior vox eſt, perſtrepentem, tela manu vtraque quatientem. neque enim illi tegere ſe, cura eſt. toruam, cruentamque, & cicatricoſam, & verberibus ſuis liuidam, inceſſibus veſanis, offuſam multa caligine, incurſitantem, vaſtantem, fugantemque, & omnium odio laborantem, ſui maximè: ſi aliter nocere non poſſit, terras, maria, cęlum ruere cupientem, infeſtam pariter, inuiſamque. Vel, ſi videtur, ſit qualis apud vates noſtros eſt:

Sanguineum quatiens dextra Bellona flagellum,
Aut ſciſſa gaudens vadit Diſcordia palla.

aut ſi qua magis dira facies excogitari diri affectus poteſt.

CAP. XXXVI. Quibuſdam, vt ait Sextius, iratis profuit aſpexiſſe ſpeculum. perturbauit illos tanta mutatio ſui: velut in rem præſentem adducti non agnouerunt ſe, & quantulum ex vera deformita-

te

te imago illa speculo repercussa reddebat? animus si ostendi, & si in vlla materia perlucere posset, intuentes nos confunderet, ater maculosusque, æstuans, & distortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas eius est per ossa carnesque, & tot impedimenta, effluentis: quid si nudus ostenderetur? Speculo equidem neminem deterritum ab ira credo: quid ergo? qui ad speculum venerat, vt se mutaret, iam mutauerat. Iratis quidem nulla est formosior effigies, quàm atrox & horrida, qualesque esse, etiam videri volunt. Magis illud videndum est, quam multis ira per se nocuerit. Alij nimio feruore rupere venas, & sanguinem supra vires elatus clamor egessit, & luminum suffudit aciem in oculos vehemētiùs humor egestus, & in morbos ægri recidere. nulla celerior ad insaniam via est. Multi itaque continuauerunt iræ furorem; nec quam expulerant mentem, vnquam receperunt. Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egestatem sibi, ruinam domui imprecantur: & irasci se negant, non minùs quàm insanire, furiosi. Amicissimis hostes, vitandique carissimis: legum, nisi quà nocent, immemores, ad minima mobiles. non sermone, non officio, aditu faciles. Omnia per vim gerunt, gladiis & pugnare parati, & incumbere. Maximum enim malum illos cepit, & omnia exuperans

raus

rans vitia. Alia paulatim intrant: repentina & vniuersa vis huius est. omnes denique alios affectus sibi subijcit: amorem ardentissimum vincit. Transfoderunt itaque amata corpora, & in eorum quos occiderant, iacuere complexibus. Auaritiam durissimum malum, minimumque flexibile ira calcauit; adacta opes suas spargere, & domui, rebusque in vnum collatis inijcere ignem. Quid? non ambitiosus magno æstimata proiecit insignia, honoremque delatum repulit? nullus affectus est, in quem non ira dominetur.

LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

VOD maximè desiderasti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certè refrænare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palàm aperteque faciendum est, vbi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, vbi nimium ardet, omnique impedimento exasperatur & crescit. Refert, quantas vires, quamque integras habeat. vtrumne verberanda & agenda retrò sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima desæuit, ne remedia ipsa secum ferat: consi-

consilium pro moribus cuiusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam insultant, instantque submissis. Quosdam terrendo placabimus: alios obiurgatio, alios confessio, alios pudor cœpto deiecit: alios mora, lentum præcipitis mali remedium, ad quod nouissimè descendendum est. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardiùs possunt: huius incitata, & seipsa rapiens violentia, non paulatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorum more vitiorum solicitat animos, sed abducit; & impotentes sui, cupidosque vel communis mali, exagitat: nec in ea tantùm, in quæ destinauit, sed in occurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira præcipitat. Ceteris etiam si resistere contra affectus suos non licet, at certè affectibus ipsis licet stare: hæc non secus quàm fulmina procellęque, & si qua alia irreuocabilia sunt. quia non eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit. Alia vitia à ratione, hæc à sanitate desciscit. alia accessus lenes habent, & incrementa fallentia: in ira deiectus animorum est. Nulla itaque res vrget magis attonita, & in vires suas prona; & siue successit, superba; siue frustratur, insana; ne repulsa quidem in tædium acta, vbi aduersarium fortuna subduxit, in seipsam morsus suos vertit: nec refert, quantum sit, ex quo surrexit.

Ex leuissimis enim in maxima euadit.

CAP. II. Nullam transit ætatem: nullum hominum genus excipit. Quædam gentes beneficio egestatis non nouere luxuriam. quædam, quia exercitæ & vagæ sunt, effugere pigritiam. quibus incultus mos, agrestis vita est, circumscriptio ignota est, & fraus, & quodcunque in foro malum nascitur: nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Graios quàm barbaros potens: non minùs perniciosa leges metuentibus, quàm quibus iura distinguit modus virium. Denique cetera singulos corripiunt: hic vnus affectus est, qui interdum publicè concipitur. Nunquam vniuersus populus vnius feminæ amore flagrauit: nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas spem suam misit. ambitio viritim singulos occupat. Impotentia non est malum publicum: sæpè in iram vno agmine itum est. viri, feminæ, senes, pueri, principes, vulgusque consensere: & tota multitudo paucissimis verbis concitata ipsum concitatorem antecessit. Ad arma protinus ignesque discursum est, & indicta finitimis bella, aut gesta cum ciuibus. Totæ cum stirpe omni crematæ domus: & modò eloquio fauorabilis habitus, in medio honore, iram suæ concionis excepit. in Imperatorem suum legiones pila torserunt. Dissedit plebs tota cum patribus: publicum consilium

filium, senatus, non expectatis dilectibus, nec nominato Imperatore, subitos iræ suæ duces legit: ac per tecta vrbis, nobiles consectatus viros, supplicium manu sumpsit. Violauit legationes rupto iure gentium, rabiesque infanda ciuitatem tulit. nec datum tempus, quo resideret tumor publicus: sed deductæ protinus classes, & oneratæ tumultuario milite. Sine more, sine auspiciis, populus ductu iræ suæ egressus, fortuita raptaque pro armis gessit: deinde magna clade temeritatem audacis iræ luit.

CAP. III. Hic barbaris fortè ruentibus in bella exitus est. cùm mobiles animos species iniuriæ perculit; aguntur statim: & quà dolor traxit, ruinæ modo regionibus incidunt incompositi, interriti, incauti, pericula appetentes sua: gaudent feriri, & instare ferro, & tela corpore vrgere, & per suum vulnus exire. Non est, inquis, dubium, quin magna ista & pestifera sit vis: ideò quemadmodum sanari debeat, monstra. Atqui, vt in prioribus libris dixi, stat Aristoteles defensor iræ, & vetat illam nobis exsecari. Calcar ait esse virtutis: hac erepta, inermem animum,& ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Necessarium est itaque fœditatem eius ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum monstri sit, homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non sine

pernicie sua perniciosus. & ea deprimens, quæ mergi nisi cum mergente non possunt. Quid ergo? sanum hunc aliquis vocat, qui, velut tempestate correptus, non it, sed agitur, & furenti malo seruit? nec mandat vltionem suam, sed ipse eius exactor, animo simul ac manu sæuit, carissimorum, eorumque quos mox amissos fleturus est, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem comitemque dat; consilia, sine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducæ sinistræque sunt vires, & in malum suum validæ, in quas ægrum morbus & accessio erexit. Non est ergo, quòd me putes tempus in superuacuis consumere, quòd iram, quasi dubiæ apud homines opinionis sit, infamem: cùm aliquis sit, & quidem de illustribus philosophis, qui illi indicat operas, & tanquam vtilem ac spiritus subministrantem in prælia, in actus rerum, ad omne quodcunque calore aliquo gerendum est, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, ostendenda est rabies eius effrænata & attonita: apparatusque illi reddendus est suus, eculei, & fidiculæ, & ergastula, & cruces, & circundati defixis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens vncus, varia vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanium caueæ. Inter hęc instrumenta collocc-

locetur ira, dirum quiddam atque horridum ſtridens, omnibus per quæ furit tetrior.

CAP. IV. Vt de ceteris dubium ſit, nulli certè affectui peior eſt vultus, quem in prioribus libris deſcripſimus, aſperum & acrem, & nunc ſubitò retrorſum ſanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac ſpiritu verſo, ſubrubicundum, & ſimilem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis & exſilientibus, nunc in vno obtutu defixis & hærentibus. Adiice dentium inter ſe arietatorum, & aliquem eſſe cupientium, non alium ſonum quàm eſt apris, tela ſua attritu acuentibus. Adiice articulorum crepitum, cùm ſe ipſę manus frangunt, & pulſatum ſæpiùs pectus, anhelitus crebros, tractoſque altiùs gemitus, inſtabile corpus, incerta verba ſubitis exclamationibus, trementia labra, interdumque compreſſa, & dirum quiddam exſibilantia. Ferarum, mehercules, ſiue illas fames exagitat, ſiue infixum viſceribus ferrum, minùs tetra facies eſt, etiam cùm venatorem ſuum ſemianimes morſu vltimo petunt, quàm hominis ira flagrantis. Age, ſi exaudire voces ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba ſunt? nonne reuocare ſe quiſque ab ira volet, cùm intellexerit illam à ſuo primùm malo incipere? Non vis ergo admoneam eos qui iram in ſumma potentia exercent, & argu-

mentum virium existimant, & in magnis magnæ fortunę bonis ponunt paratam vltionem, quàm non sit potens, imò nec liber quidem dici possit, ira captus? non vis admoneam, quò diligentior quisque sit, vt ipse se circumspiciat: alia animi mala ad pessimos quosque pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, & in alia sanis, irrepere? adeò vt quidam simplicitatis indicium iracundiam dicant, & vulgò credatur facillimus quisque huic obnoxius.

CAP. V. Quorsùs, inquis, hoc pertinet? Vt nemo se iudicet tutum ab illa: cùm lentos quoque natura, & placidos, in sęuitiam ac violentiam euocet. Quemadmodum aduersùs pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens valetudinis cura: promiscuè enim imbecilla robustaque inuadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum est, quàm compositis & remissis, quibus eò turpior ac periculosior est, quò plus in illis mutat. Sed cùm primum sit, non irasci; secundum, retinere; tertium, alienæ iræ mederi: dicam primùm, quemadmodum in iram non incidamus; deinde, quemadmodum ab illa liberemur, nouissimè, quemadmodum irascentem retineamus placemusque, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, præstabimus, si omnia vitia iræ nobis subinde proposuerimus, & illam benè æstimaueri-

ri-

rimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda eius mala, & in medium protrahenda sunt: vt qualis sit appareat, comparanda cum pessimis est. Auaritia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior vtatur: ira impendit: paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem: quanto plus irascendo, quàm id erat propter quod irascebatur, amisit? Ira patri luctum, marito diuortium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Peior est etiam quàm luxuria: quoniam illa sua voluptate fruitur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem & inuidiam: illæ enim infelicem fieri volunt, hæc facere. illæ fortuitis malis delectantur: hęc non potest expectare fortunam: nocere ei quem odit, non noceri vult. Nihil est simultatibus grauius: has ira conciliat. nihil est bello funestius: in hoc potentium ira prorumpit. ceterùm etiam illa plebeia ira & priuata, inerme, & sine viribus bellum est. Præterea ira, vt seponamus quæ mox secutura sunt damna, insidias, perpetuam ex certaminibus mutuis solicitudinem, dat pœnas dum exigit: naturam hominis mutat. Illa in amorem hortatur, hæc in odium: illa prodesse iubet, hæc nocere. Adijce, quòd cùm indignatio eius à nimio sui suspectu veniat, & animosa videatur, pusilla est & angusta, nemo enim non eo, à

quo se contemptum iudicat, minor est. At ille ingens animus, & verus æstimator sui, non vindicat iniuriam, quia non sentit. Vt tela à duro resiliunt, & cum dolore cædentis solida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius est, velut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias contumeliasque respuere? Vltio, doloris confessio est. non est magnus animus, quem incuruat iniuria. Aut potentior te, aut imbecillior læsit. si imbecillior, parce illi: potentior, tibi.

CAP. VI. Nullum est argumentum magnitudinis certius quàm nihil posse, quo instigeris, accidere. Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempestatem impellitur, nec versatur in turbinem: omni tumultu caret. inferiora fulminant. Eodem modo sublimis animus, quietus semper, & in statione tranquilla collocatus, intra se premens quibus ira contrahitur, modestus & venerabilis est & compositus: quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens, non primam reiecit verecundiam? quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in se verecundi habuit, abiecit? cui officiorum numerus aut ordo constitit incitato? quis linguæ temperauit? quis vllam partem corporis

te-

tenuit?quis se regere potuit?In immēsum proderit nobis illud Democriti salutare præceptum, quo monstratur tranquillitas, si neque priuatim, neque publicè multa, aut maiora viribus nostris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa discurrenti negotia dies transit, vt non aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quæ animũ in iras paret. Quemadmodum per frequentia vrbis loca properanti in multos incursitandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respergi: ita in hoc vitæ actu dissipato & vago, multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius distulit, alius intercepit: non ex destinato proposita fluxerunt. nulli fortuna tam dedita est, vt multa tentanti vbique respondeat. Sequitur ergo, vt is cui contra quàm proposuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominum rerumque fit: ex leuissimis caussis irascatur, nunc personæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc sibi. Itaque vt quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum, vt dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, supraque vires appetitarum. Facile est, leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illam partem transferre sine lapsu: at quæ alienis in nos manibus imposita ægrè sustinemus, victi in proximos effundimus, & dum stamus sub sarcina, impares oneri vacillamus.

CAP. VII. Idem accidere in rebus ciuilibus ac domesticis, scias. negotia expedita & habilia sequuntur actorem: ingentia, & supra mensuram agentis, nec dant se facilè; & si occupata sunt, premunt atque adducunt administrantem, tenerique iam visa, cum ipso cadunt. Itaque fit, vt frequenter irrita sit eius voluntas, qui non quæ facilia sunt, aggreditur, sed vult facilia esse, quæ aggressus est. Quotiens aliquid conaberis, te simul & ea quæ paras, quibusque pararis, ipse metire. Faciet enim te asperum pœnitentia operis infecti. Hic interest, vtrùm quis feruidi sit ingenij, an frigidi, atque humilis. generoso repulsa iram exprimet, languido inertique tristitiam. Ergo actiones nostræ nec prauæ sint, nec audaces, nec improbæ. in vicinum spes exeat. nihil conemur, quod mox adepti quoque successisse miremur.

CAP. VIII. Demus operam, ne accipiamus iniuriam, quam ferre nescimus. Cum placidissimo & facillimo, & minimè anxio morosoque viuendum est. Sumuntur à conuersantibus mores: & vt quædam in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus conuictores in amorem vini traxit: impudicorum cœtus fortem quoque, & siliceum virum amolliit: auaritia in proximos virus suum transtulit. Eadem ex diuerso ratio virtutum est, vt omne

omne quod secum habent, mitigent. nec tam valetudini profuit vtilis regio & salubrius cœlum, quàm animis parùm firmis, in turba meliorum versari. Quæ res quantum possit, intelliges, si videris feras quoque conuictu nostro mansuescere: nullique immani bestiæ vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paulatimque inter placida dediscitur. Accedit huc, quòd non tantùm exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus vixit: sed quòd caussas irascendi non inuenit, nec vitium suum exercet. Fugere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracundiam sciet. Qui sunt, inquis, isti? multi ex variis caussis idem facturi. Offendet te superbus contemptu, diues contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugnax contentione, ventosus & mendax vanitate. non feres à suspicioso timeri, à pertinace vinci, à delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos; qui iram tuam nec euocent, & ferant. Magis adhuc proderunt submissi & humani, & dulces, non tamen vsque in adulationem. nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certè amicus noster, vir bonus, sed iræ paratioris, cui non magis erat tutum blandiri, quàm maledicere. Cælium oratorem fuisse iracundissimum constat, cum quo, vt aiunt, cœnabat in cubiculo lectę patientię

cliens. ſed difficile erat illi in crapulam coniecto, rixam eius cum quo edebat, effugere. Optimum iudicauit, quicquid dixiſſet, ſequi, & ſecundas agere. Non tulit Cælius aſſentientem, ſed exclamauit: Dic aliquid contrà, vt duo ſimus. Sed ille quoque, quòd non iraſceretur iratus, citò ſine aduerſario deſiit. Eligamus ergo vel hos potiùs, ſi conſcij nobis iracundiæ ſumus, qui vultum noſtrum ac ſermonem ſequantur. facient quidem nos delicatos, & in malam conſuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi: ſed proderit, vitio ſuo interuallum & quietem dare. Difficilis quoque & indomita natura, blandientem feret: & nihil aſperum tetrumque palpanti eſt. Quotiens diſputatio longior & pugnacior erit, in prima reſiſtamus, antequam robur accipiat. Alit ſeipſam contentio: demiſſos altiùs tenet. Faciliùs eſt ſe à certamine abſtinere, quàm abducere.

CAP. IX. Studia quoque grauiora iracundis omittenda ſunt, aut certè citra laſſitudinem exercenda: & animus non inter plura verſandus, ſed artibus amœnis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & hiſtoria fabulis detineat: molliùs delicatiuſque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta eſſe; ſicut quoſdam cantus blandimenta, quibus mens reſoluatur?

Con-

Confusis oculis prosunt virentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore præstringitur: sic mentes ægras studia læta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia fugere debemus, & omnia quæ exulcerant vitium; æquè cauere lassitudinem corporis. consumit enim, quicquid in nobis mite placidumque est, & acria concitat. Ideò quibus stomacus suspectus est, processuri ad res agendas maioris negotij, bilem cibo temperant. quam maximè mouet fatigatio: siue quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini, cursumque eius, venis laborantibus, sistit: siue quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo. certè ob eandem caussam iracundiores sunt valetudine aut ætate fessi. Fames quoque & sitis, ex eisdem caussis, vitanda est: exasperat enim & incendit animos.

CAP. X. Vetus dictum est, A lasso rixam quæri. Æquè autem & ab esuriente, & à sitiente, & ab omni homine quem aliqua res vrit. Nam vt vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt: ita animus affectus, minimis offenditur. adeò vt quosdam salutatio, epistola, oratio, & interrogatio in litem euocent. Nunquam sine querela ægra tanguntur. Optimum est itaque, ad primum mali sensum mederi sibi: tum verbis quoque suis minimum libertatis

dare,

dare,& inhibere imperum. Facile est autem, affectus suos cùm primùm oriuntur, deprehendere. morbum signa præcurrunt. Quemadmodum tempestatis ac pluuiæ antè ipsas notæ veniunt, ita iræ, amoris, omniumq; istarum procellarum animos vexantium, sunt quædam prænuntia. Qui comitiali vitio solent corripi, iam aduentare valetudinem intelligunt, si calor summa deseruit, & incertum lumen, neruorumque trepidatio est, si memoria sublabitur, caputq; versatur: Solitis itaque remedijs incipientem casum occupant, & odore gustuque quicquid est quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut si parùm medicina profecit, vitauerunt turbam, & sine teste ceciderunt. Proderit morbum suum nosse, & vires eius antequam spatientur, opprimere. Videamus quid sit, quod nos maximè concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliæ mouent. hic vult nobilitati suæ, hic formæ suæ parci. ille elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus. hic superbiæ impatiens est, hic contumaciæ. ille seruos non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum sæuus est, foris mitis. ille rogari, inuidiam indicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

CAP. XI. Scire itaque oportet, quid in te imbecillum sit, vt id maximè protegas.

Non expedit omnia videre, omnia audire. multæ nos iniuriæ transeant: ex quibus plerasque non accipit, qui nescit. Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirit quid in se dictũ sit, qui malignos sermones, etiamsi secretò habiti sint, eruit, se ipse inquietat. Quædam interpretatio eò perducit, vt videantur iniuriæ. Itaque alia differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. Circumscribenda multis modis ira est, pleraque in lusum iocumque vertantur. Socratem aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quàm Molestum esse, quod nescirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis sit moderatio, cùm sciam tyrannorum quoque, tumida & fortuna & licentia ingenia, familiarem sibi sæuitiam repressisse. Pisistratum certè, Atheniensium tyrannum, memoriæ proditur, cùm multa in crudelitatem eius ebrius conuiua dixisset, nec deessent qui vellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces subderent; placido animo tulisse, & hoc irritantibus respondisse, Non magis illi se succensere, quàm si quis obligatis oculis in se incurrisset. Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando, aut leuia aggrauando.

CAP. XII. *Sæpè ad nos ira venit,*

sæpiùs

sæpiùs nos ad illam, quæ nunquam accersenda est: etiam cùm incidit, reijciatur. Nemo dicit sibi: Hoc propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui. Nemo animum facientis, sed ipsum æstimat factum. atqui ille intuendus est, an voluerit, an inciderit; coactus sit, an deceptus: odiũ secutus sit, an præmium: sibi morem gesserit, an manum alteri commodauerit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna: vt ferre ac pati, aut humanum, aut humile sit. Eo loco nos constituamus, quo ille est cui irascimur. nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio: & quæ facere vellemus, pati nolumus. Nemo se differt. atqui maximum remedium iræ, dilatio est: vt primus eius feruor relanguescat, & caligo quæ premit mentem, aut residat, aut minus densa sit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantùm dies, molliet: quædam ex toto euanescent. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iam iudicium esse, non iram. Quicquid voles quale sit scire, tempori trade. nihil diligenter in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato à se tempus, cùm seruo suo irasceretur, sed ponere illum statim tunicam, & præbere scapulas verberibus iussit, sua manu ipse percussurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui fortè interuene-

uenerat, quid ageret? Exigo, inquit, pœnas ab homine iracundo. velut stupēs, gestum illum sæuituri deformem sapienti viro seruabat, oblitus iam serui: quia alium quem potiùs castigaret, inuenerat. Itaque abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatum quoddam commotior; Tu, inquit, Speusippe seruulum istum verberibus obiurga: nam ego irascor. Ob hoc non cæcidit, propter quod alius cæcidisset. Irascor, inquit: plus faciam quàm oportet: libentiùs faciam. non sit iste seruus in eius potestate, qui in sua non est. Aliquis vult irato committi vltionem, cùm Plato sibi ipse imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat, dum irasceris. quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipse. si iram vincere non potes, illa te incipit vincere. Si absconditur, si illi exitus non datur, signa eius obruamus: & illam, quantum fieri potest, occultam secretamque teneamus.

CAP. XIII. Cum magna id nostra molestia fiet. Cupit enim exilire, & incendere oculos, & mutare faciem: sed si imminere illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris secessu recondatur, feraturque, non ferat: imò in contrarium omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, vox lenior sit, gradus lentior: paulatim cum exterioribus interiora formentur. In Socrate iræ signum erat, vocem submittere, loqui parciùs. apparebat

tunc illum sibi obstare. Deprehendebatur itaque à familiaribus & coarguebatur: nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Quid ni gauderet, quòd iram suam multi intelligerent, nemo sentiret? sensisset autem, nisi ius amicis obiurgãdi se dedisset, sicut ipse sibi in amicos sumpserat. Quanto magis hoc nobis faciendum est? rogemus amicissimum quemque, vt tunc maximè aduersùs nos libertate vtatur, cùm minimè illam pati poterimus: nec assentiatur iræ nostræ. Contra potens malum, & apud nos gratiosum, dum conspicimus, dum nostri sumus, aduocemus.

CAP. XIV. Qui vinum malè ferunt, & ebrietatis suæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis, vt è conuiuio auferantur. Intemperantiam in morbo suam experti, parere sibi in aduersa valetudine vetant. Optimum est, notis vitijs impedimenta prospicere, & ante omnia ita componere animum, vt & grauissimis rebus subitisque concussus iram aut non sentiat, aut magnitudine inopinatæ iniuriæ exortam in altum retrahat, nec dolorem suum profiteatur. Id fieri posse apparebit, si pauca ex ingẽti turba exempla protulero: ex quibus vtrùmque discere licet, quantum mali habeat ira, vbi hominum præpotentum potestate tota vtitur: quantum sibi imperare possit, vbi metu maiore compressa est. Cambysen regem

gem nimis deditum vino, Præxaſpes vnus ex cariſſimis monebat, vt parciùs biberet: Turpem eſſe dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium aureſque ſequerentur. Ad hoc ille: Vt ſcias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, approbabo iam, & oculos poſt vinum in officio eſſe, & manus. Bibit deinde liberaliùs quàm aliàs, capacioribus ſcyphis: & iam grauis, & temulentus, obiurgatoris ſui filium procedere vltra limen iubet, alleuataque ſuper caput ſiniſtra manu ſtare. Tunc intendit arcum, & ipſum cor adoleſcentis (id enim ſe petere dixerat) figit, reciſoque pectore hærens in ipſo corde ſpiculum oſtendit: ac reſpiciens patrẽ, An ſatis certam haberet manum interrogauit. At ille negauit Apollinem potuiſſe certiùs dimittere. Dij illum malè perdant, animo magis quàm conditione mancipium. Eius rei laudator fuit, cuius nimis erat ſpectatorem fuiſſe. Occaſionem blanditiarum putauit, pectus filij in duas partes diductum, & cor ſub vulnere palpitans. Controuerſiam illi facere de gloria debuit, & reuocare iactum, vt regi liberet in ipſo patre certiorem manum oſtendere. O Regem cruentum! ò dignum in quem omnium ſuorum arcus verterentur! Cùm execrati fuerimus illum, conuiuia ſupplicijs funeribuſq; ſoluentem, tamen ſceleratiùs telum illud laudatum eſt, quàm miſſum. Videbimus

quo-

quomodo se pater gerere debuerit, stans super cadauer filij sui, cædemque illam, cuius & testis fuerat & caussa: id de quo nunc agitur, patet, iram suprimi posse. Non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidem verbum, cùm æquè cor suum, quàm filij, transfixum videret. Potest dici, meritò deuorasse verba. nam si quid tanquam iratus dixisset, nihil tamquam pater facere potuisset. Potest, inquam, videri sapientiùs se in illo casu gessisse, quàm cùm de potandi modo præciperet: quem satius erat vinum quàm sanguinem bibere, cuius manus poculis occupari pax erat. Accessit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus ostenderunt, quanti constarent regum amicis bona consilia.

CAP. XV. Non dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi suo Persarumque suaserit, quo offensus, liberos illi epulandos apposuit, & subinde quæsijt, an placeret conditura? Deinde vt satis illum plenum malis suis vidit, afferri capita illorum iussit, & Quomodo esset acceptus, interrogauit. Non defuerunt misero verba, non os concurrit: Apud regem, inquit, omnis cœna iucunda est. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias inuitaretur. Non veto patrem damnare regis sui factum, non veto quęrere dignam tam truci portento pœnam: sed hoc interim intelligo posse etiam ex ingentibus ma-

lis

lis nascentem iram abscondi, & ad verba contraria sibi cogi. Necessaria est ista doloris refrænatio, vtique hoc sortitis vitæ genus, & ad regiam adhibitis mēsam, Sic estur apud illos, sic bibitur, sic respondetur: funeribus suis arridendum est. An tanti sit vita, videbimus: alia ista quæstio est. Non consolabimur tam triste ergastulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, ostendemus in omni seruitute apertam libertati viam. Si æger animus, & suo vitio miser est; huic miserias finire secum licet. Dicam & illi qui in regem incidit, sagittis pectora amicorum petentem, & illi cuius dominus liberorum visceribus patres saturat: Quid gemis demens, quid expectas, vt te aut hostis aliquis per exitium gentis tuæ vindicet, aut rex à longinquo potens aduolet? Quocunque respexeris, ibi malorum finis est. Vides illum præcipitem locum? illac ad libertatem descenditur. Vides illud mare, vides illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, breuem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia seruitutis sunt. Nimis mihi operosos exitus monstras, & multum animi ac roboris exigentes. Quæris, quod sit ad libertatem iter? quælibet in corpore tuo vena.

CAP. XVI. Quandiu quidem nihil

tam

tam intolerabile nobis videtur, vt nos expellat è vita, iram, in quocunque erimus statu, remoueamus. Perniciosa est seruientibus. omnis enim indignatio in tormẽtum suum proficit, & imperia grauiora sentit, quò contumaciùs patitur. Sic laqueos fera dum iactat, astringit; sic aues viscum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum est iugum, quod non minùs lædat ducentem, quàm repugnantem. Vnum est leuamentum malorum ingentium, pati, & necessitatibus suis obsequi. Sed cùm vtilis sit seruientibus, affectuum suorum, & huius præcipuè rabidi atque effrænis continentia, vtilior est regibus. Perierunt omnia, vbi quantum suadet ira, fortuna permittit: nec diu potest, quæ multorum malo exercetur, potentia stare. Periclitantur enim, vbi eos qui separatim gemunt, communis metus iunxit. Plerosque itaq; modò singuli mactauerunt, modò vniuersi, cùm illos conferre in vnum iras publicus dolor coegisset. Atque plerique sic iram, quasi insigne regium, exercuerunt. sicut Darius, qui primus, post ablatum Mago imperium, Persas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cùm bellum Scythis indixisset, Orientem cingentibus, rogatus ab Oebazo nobili sene, vt ex tribus liberis vnum in solatium patri relinqueret, duorum opera vteretur: plus quàm rogabatur polli-

licitus, omnes se illi dixit remissurum: & occisos in conspectu parentis abiecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset.

CAP. XVII. At quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, vnius vacationem petenti, quem vellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab vtroque viæ latere posuit, & hac victima lustrauit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum. victus, & latè longeque fusus, ac stratam vbique ruinam suam cernens, medius inter suorum cadauera incessit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuerat: dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi & vnà educatum, inter epulas transfodit, & manu quidem sua, parùm adulantem, & pigrè ex Macedone ac libero in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lysimachum, æquè familiarem sibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc, cùm ipse regnaret, mitior fuit? Nam Telesphorum Rhodium amicum suum vndique decurtatum, cùm aures illi nasumque abscidisset, in cauea velut nouum animal aliquod & inusitatum diu pauit; cùm oris detruncati mutilatique deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalor & illuuies corporis, in stercore

suo

ſuo deſtituti, calloſis ſuper hæc genibus manibuſque, quas in vſum pedum anguſtiæ loci cogebant. lateribus verò attritu exulceratis, non minùs fœda quàm terribilis erat forma eius viſentibus: factuſque pœna ſua monſtrum, miſericordiam quoque amiſerat. tamen cùm diſſimillimus eſſet homini, qui illa patiebatur; diſſimilior erat, qui faciebat.

CAP. XVIII. Vtinam iſta ſæuitia intra peregrina manſiſſet exempla, nec in Romanos mores cum alijs aduenticijs vitijs, & ſuppliciorum irarumque barbaria tranſiſſet! M. Mario, cui vicatim populus ſtatuas poſuerat, cui thure & vino Romanus populus ſupplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iuſſit; & quaſi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paulatim & per ſingulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij miniſter? quis, niſi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? hic illum ante buſtum Q. Catuli carpebat, grauiſsimus mitiſſimi viri cineribus: ſupra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immeritò quàm nimis amatus, per ſtillicidia ſanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui iuberet, Catilina qui faceret: ſed indigna Reſpublica, quæ in corpus ſuum pariter & hoſtium & ciuium gladios reciperet. Quid antiqua perſcrutor? modò C. Cæſar Sextum Papinium, cui pater erat conſularis, Belie-

num

num Bassum quæstorem suum. Procuratoris sui filium, alios Senatores & equites Romanos, vno die flagellis cęcidit, torsit, non quæstionis, sed animi causâ. Deinde adeò impatiens fuit differendæ voluptatis, quàm ingens crudelitas sine dilatione poscebat, vt in xysto maternorum hortorum, qui porticum à ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque aliis senatoribus ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut priuatum, aut publicum, vna nox minabatur? quantulum fuit, lucem expectare? denique ne senatores populi Romani soleatus occideret.

CAP. XIX. Quàm superbæ fuerit crudelitatis, ad rem pertinet scire, quanquam aberrare aliò possumus videri, & in deuium exire: sed hoc ipsum pars erit iræ, super solita sæuientis. Cæciderat flagellis senatores: ipse effecit, vt dici posset, Solet fieri. torserat per omnia quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tabularibus, eculeo, igne, vultu suo. Et hoc loco respondebitur, magnam rem! si tres senatores, quasi nequam mancipia, inter verbera & flammas diuisit, homo qui de toto senatu trucidando cogitabat: qui optabat, vt populus Romanus vnam ceruicem haberet, vt scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in vnum ictum & vnum diem cogeret. Quid tam inaudi-

tum, quàm nocturnum supplicium? cùm latrocinium tenebris abscondi soleat; animaduersiones, quò notiores sunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco respõdebitur mihi: Quod tantopere admiraris, isti belluæ quotidianum est; ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. Nemo certè inuenietur alius, qui imperauerit his, in quos animaduerti iubebat, os inserta spongia includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. Cui vnquam morituro non est relictum, quà gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid quod nollet, audiret. sciebat autem innumerabilia esse, quæ obijcere illi nemo, nisi periturus, auderet. Cùm spongiæ non inuenirentur, scindi vestimenta miserorum, & in os farciri pannos imperauit. Quæ ista sæuitia est? liceat vltimum spiritum trahere: da exituræ animæ locum: liceat illam non per vulnus emittere.

CAP. XX. Adijcere his longum est, quot patres quoque occisorum eadem nocte, dimissis per domos centurionibus, confecit: id est, homo misericors luctu liberauit. Non enim Caij sæuitiam, sed iræ malum propositum est scribere: quæ non tantùm viritim furit, sed gentes totas lancinat, sed vrbes, sed flumina, & tuta ab omni sensu doloris conuerberat. Sicut rex Persarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen est.

eſt. Pepercisse illum indicas, quòd non tota capita præcidit? nouo genere pœnæ delectatus eſt. Tale aliquid paſſi forent Æthiopes, qui ob longiſſimum vitæ ſpatium Macrobij appellantur. in hos enim, quia non ſupinis manibus exceperant ſeruitutem, miſſiſque legatis libera reſponſa dederant, quæ contumelioſa reges vocant, Cambyſes fremebat: & non prouiſis commeatibus, non exploratis itineribus, per inuia, per arentia trahebat omnem bello vtilem turbam: cui intra primum iter deerant neceſſaria, nec quicquam ſubminiſtrabat ſterilis & inculta, humanoque ignota veſtigio regio. Suſtinebant famem primò tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid neceſſitas cibum fecerat: poſtquam inter arenas radices quoque & herbæ defecerant, apparuitque inops etiam animalium ſolitudo, decimum quemque ſortiti, alimentum habuerunt fame ſæuius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cùm partem exercitus amiſiſſet, partem comediſſet: donec timuit, ne & ipſe vocaretur ad ſortem: tum demum ſignum receptui dedit. Seruabantur interim illi generoſæ aues, & inſtrumenta epularum camelis vehebantur: cùm ſortirentur milites eius, quis malè periret, quis peiùs viueret.

CAP. XXI. Hic iratus fuit genti, & ignotæ, & immeritæ, ſenſura tamen: Cy-

rus, flumini. Nam cùm Babylonem oppugnaturus festinaret ad bellum, cuius maxima momenta in occasionibus sunt, Gynden latè fusum amnem vado transire tentauit: quod vix tutum est etiam cùm sensit æstatem, & ad minimum deductus est. Ibi vnus ex his equis, qui trahere regium currum albi solebant, abreptus, vehementer commouit regem. iurauit itaque amnem illum regiis equis meatum auferentem, eò se redacturum, vt transiri calcarique etiam à feminis posset. Huc deinde omnem transtulit belli apparatum, & tandiu assedit operi, donec C.& LXXX. cuniculis diuisum alueum in CCC.& LX. riuos dispergeret, & siccum relinqueret in diuersum fluentibus aquis. Periit itaque & tempus, magna in vanis rebus iactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit, & occasio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hosti cum flumine gerit.

CAP. XXII. Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Cæsar villam in Herculanensi pulcherrimam, quia mater sua aliquando in illa custodita erat, diruit, fecitque eius per hoc notabilem fortunam. stantem enim prænauigabamus: nunc caussa dirutæ quæritur. Et tam hęc cogitanda sunt exempla, quę vites; quàm illa è contrario, quæ sequaris, moderata, lenia: quibus nec ad irascendum caussa defuit, nec ad vlci-

scen-

ſcendum poteſtas. Quid enim facilius fuit Antigono, quàm duos manipulares duci iubere, qui incumbentes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculoſiſſimè & libentiſſimè faciunt, de rege ſuo malè exiſtimant? Audierat omnia Antigonus, vtpote cùm inter dicentes & audientem palla intereſſet: quam ille leuiter commouit, &, Longiùs, inquit, diſcedite, ne vos rex audiat. Idem quadam nocte, cùm quoſdam ex militibus ſuis exaudiſſet, omnia mala imprecantes regi, qui ipſos in illud iter & inextricabile lutum deduxiſſet, acceſſit ad eos qui maximè laborabant: & cùm ignorantes à quo adiuuarentur, explicuiſſet: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miſerias incidiſtis: ei autem benè optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hoſtium ſuorum maledicta, quàm ciuium tulit. Itaque cùm in paruulo quodam caſtello Græci obſiderentur, & fiducia loci contemnentes hoſtem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc ſtaturam humilem, nunc colliſum naſum deriderent: Gaudeo, inquit, & aliquid boni ſpero: ſi in caſtris meis Silenum habeo. Cùm hos dicaces fame domuiſſet, captis ſic vſus eſt, vt eos qui militiæ vtiles erant, in cohortes deſcriberet, ceteros præconi ſubijceret: id quoque ſe negauit facturum fuiſſe, niſi expediret his dominum habere, qui tam

malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas suos torquebat, qui ex duobus amicis quos paulò antè retuli, alterum feræ obiecit, alterum sibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus est, vixit.

CAP. XXIII. Non habuit hoc auitum ille vitium, ne paternum quidem. nam si qua alia in Philippo virtus, fuit & contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, *Parrhesiastes* ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos venerat: audita benignè legatione, Philippus, Dicite, inquit, mihi, facere quid possum, quod sit Atheniensibus gratum? Excepit Demochares: Te, inquit, suspendere. Indignatio circumstantium ad tam inhumanum responsum exorta est: quos Philippus conticescere iussit, & Thersitam illum saluum, incolumemque dimittere. At vos, inquit, ceteri legati nunciate Atheniensibus, multò superbiores esse, qui ista dicunt, quàm qui impunè dicta audiunt. Multa & diuus Augustus digna memoria fecit, dixitque: quibus appareat illi iram non imperasse. Timagenes historiarum scriptor, quædam in ipsum, quædam in vxorem eius, & in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta, magis enim circumfertur, & in ore hominum est, temeraria vrbanitas. Sæpè illum Cæsar monuit,

vt moderatiùs lingua vteretur: perseueranti, domo sua interdixit. Posteà Timagenes in contubernio Pollionis Asinij consenuit, ac tota ciuitate dilectus est. nullum illi limen præclusa Cæsaris domus abstulit. Historias posteà quas scripserat, recitauit,& combussit; & libros acta Cæsaris Augusti continentes in ignem posuit. inimicitias gessit cum Cæsare. Nemo amicitiam eius extimuit, nemo quasi fulguritum refugit: fuit qui præberet tam altè cadenti sinum. Tulit hoc, vt dixi, Cæsar patienter, ne eo quidem motus,quòd laudibus suis,rebusque gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite inimici sui questus est: hoc duntaxat Pollioni Asinio dixit, Θηριοτροφεῖς. Paranti demum excusationem, obstitit. Fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cùm Pollio diceret: Si iubes Cæsar, statim illi domo mea interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum, cùm ego vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec vllam aliam habuerat causam desinendi, quàm quòd Cæsar cœperat.

CAP. XXIV. Dicat itaque quisque sibi, quoties lacessitur: Nunquid potentior sum Philippo? illi tamen impunè maledictum est. Nunquid in domo mea plus possum, quàm toto orbe terrarum diuus Augustus potuit? ille tamen contentus fuit, à conuiciatore suo secedere. Quid

est quare ego serui mei hilarius responsum, & contumaciorem vultum, & non peruenientem vsque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? quis sum, cuius aures lædi nefas sit? Ignouerunt multi hostibus: ego non ignoscam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primùm offendit? cogitemus quandiu placuerit: sæpè & aliàs offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit. Inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: stultiori remittamus. pro quocunque, illud respondeamus nobis, sapientissimos quoque viros multa delinquere: neminem esse tam circumspectum, cuius non diligentia aliquando sibiipsi excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum casus impingat: neminem tam timidum offensarum, qui non in illas, dum vitat, incidat.

CAP. XXV. Quomodo homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit acerba funera etiam ex regia duci: sic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicunque venit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quòd si etiam prudentissimi peccant, cuius non

error

error bonam caussam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parùm diligens fuerit, in sermone parùm modesta, in vino parùm temperans. Si iratus est: demus illi spatium, quo dispicere quid fecerit, possit. se ipse castigabit. Denique dabit pœnas. non est quòd cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin se exemerit turbæ, & altiùs steterit, quisquis despexit lacessentes. proprium est magnitudinis veræ, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respexit: sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, inconcussus iniuria perstitit: qui irascitur, motus est. At ille quem modò altiorem omni incommodo posui, tenet quodam amplexu summum bonum. nec homini tantùm, sed ipsi fortunæ respondet. Omnia licèt facias, minor es, quàm vt serenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. plus mihi nocitura est ira, quàm iniuria. Quid ni plus? illius modus certus est: ista quousque me latura sit, incertum est.

CAP. XXVI. Non possum, inquis, pati. graue est, iniuriam sustinere. Mentiris. quis enim iniuriam non potest ferre, qui potest iram? Adiice nunc, quòd id agis vt & iram feras, & iniuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici verba? puerorum proteruas manus? nempe quia videntur nescire, quid faciant. Quid inter-

est, quo quisque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium est. Quid ergo? inquis. impune illi erit? puta te velle: tamen non erit. Maxima est enim factæ iniuriæ pœna, fecisse: nec quisquam grauiùs afficitur, quàm qui ad supplicium pœnitentiæ traditur. Denique ad conditionem rerum humanarum respiciendum est, vt omnium accidentium æqui iudices simus: iniquus autem est, qui commune vitium singulis obiecit. Non est Æthiopis inter suos insignitus color: nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos. vtrumque decet. Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti suæ publicum est. At ista quæ retuli, vnius regionis atque anguli consuetudo defendit: vide nunc quanto in his iustior venia sit, quę per totum genus humanum vulgata sunt. Omnes inconsulti & improuidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid lenioribus verbis vlcus publicum abscondo? omnes mali sumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnusquisque in suo sinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? pestilentia est. Placidiores itaque inuicem simus. mali inter malos viuimus. Vna res nos facere potest quietos, mutuæ facilitatis conuentio. Ille mihi iam nocuit: ego illi nondum. sed iam aliquem fortasse læsisti: sed lædes.

CAP. XXVII. Noli æstimare hanc

ho-

horam, aut hunc diem: totum inſpice mentis tuæ habitum. etiam ſi nihil mali feciſti, potes facere. Quanto ſatius eſt, ſanari iniuriam, quàm vlciſci? Multum temporis vltio abſumit. multis ſe iniuriis obijcit, dum vna dolet. Diutiùs iraſcimur omnes, quàm lædimur: quanto melius eſt, abire in diuerſum, nec vitia vitiis componere? Num quis ſatis conſtare ſibi videatur, ſi mulam calcibus repetat, & canem morſu? Iſta, inquis, peccare ſe neſciunt. Primùm, quàm iniquus eſt, apud quem hominem eſſe, ad impetrandam veniam nocet? deinde, ſi cetera animalia iræ tuæ ſubducit, quòd conſilio carent: eo loco tibi ſit, quiſquis conſilio caret: Quid enim refert, an alia mutis diſſimilia habeat, ſi quod in omni peccato muta defendit, ſimilem habet caliginem mentis? Peccauit. hoc enim primum, hoc enim extremum. Non eſt quòd illi credas etiam ſi dixit: Iterum non faciam. Et iſte peccabit, & in iſtum alius, & tota vita inter errores volutabitur. Manſuetè immanſueta tractanda ſunt. Quod in luctu dici ſolet, efficaciſſimè, & in ira dicetur: Vtrùm aliquando deſines, an nunquam? ſi aliquando; ſatius eſt iram relinquere, quàm ab ira relinqui. Sin ſemper hæc cogitatio durabit; vides, quàm impacatam tibi denunties vitam. qualis enim erit ſemper tumentis?

CAP. XXVIII. Adiice nunc, quòd niſi

benè te ipse fuccenderis, & subinde caussas quibus stimuleris, renouaueris, sua sponte ira discedet, & vires illi dies subtrahet. quanto satius est à te illam vinci, quàm à se? Huic irasceris, deinde illi: seruis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbique enim caussæ supersunt, nisi deprecator animus accessit. Hinc te illò furor rapiet, & illinc aliò: & nouis subinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quàm bonum tempus in re mala perdis! Quanto nunc satius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rempub. administrare, transferre in res domesticas operam: quàm circumspicere quid alicui possis facere mali? quod aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas? cùm id tibi contingere sine certamine ac periculo non possit, etiam si cum inferiore concurses. Vinctum licèt accipias, & ad arbitrium tuum omni patientiæ expositum: sæpè nimia vis cædentis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam vbi patientiæ est nacta materiam. Adijce nunc, quod nihil tam imbecille natum est, vt sine cædentis periculo pereat. imbecillos valentissimis aliàs dolor, aliàs casus exæquat. Quid, quòd pleraque eorum propter quæ irascimur, offendunt nos

magis,

magis, quàm lædunt? multum autem intereſt, vtrùm aliquis voluptati meæ obſtet, an deſit: eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, vtrùm aliquis auferat, an neget: vtrùm ſpem noſtram præcidat, an differat: vtrùm contra nos faciat, an pro ſe: amore alterius, an odio noſtri. Quidam verò non tantùm iuſtas cauſſas ſtandi contra nos, ſed etiam honeſtas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. his tamen non ignoſcimus id facientibus: quod niſi facerent, improbaremus. imò, quod eſt incredibile, ſæpè de facto benè exiſtimamus, de faciente malè.

CAP. XXIX. At mehercules vir magnus ac iuſtus, fortiſsimum quemque ex hoſtibus ſuis, & pro libertate ac ſalute patriæ pertinaciſsimum ſuſpicit, & talem ſibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe eſt, odiſſe quem laudes: quanto verò turpius, ob id aliquem odiſſe, propter quod miſericordia dignus eſt? Si captiuus in ſeruitutem ſubito depreſſus reliquias libertatis tenet, nec ad ſordida ac laborioſa miniſteria agilis occurrit, ſi ex otio piger equum vehiculumque domini curſu non exæquat, ſi inter quotidianas vigilias feſſum ſomnus oppreſsit, ſi ruſticum laborem recuſat, aut non fortiter obit, à ſeruitute vrbana & feriata tranſlatus ad durum opus. Diſtinguamus, vtrùm aliquis non poſsit, an nolit. multos abſolue-

uemus, si cœperimus antè iudicare, quàm irasci. Nunc autem primum impetum sequimur, deinde quamuis vana nos concitauerint, perseueramus, ne videamur cœpisse sine caussa: & quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam, & augemus: quasi argumentum sit iustè irascendi, grauiter irasci. Quanto melius est, initia ipsa perspicere, quàm leuia sint, quàm innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: friuolis turbamur, & inanibus.

CAP. XXX. Taurum color rubicundus excitat, ad vmbram aspis exsurgit, vrsos leonesque mappa proritat. Omnia quæ natura fera ac rabida sunt, consternantur ad vana. Idem inquietis & stolidis ingenijs euenit: rerum suspicione feriuntur. adeò quidem, vt interdum iniurias vocent modica beneficia: in quibus frequentissima, certè acerbissima iracundiæ materia est. Carissimis enim irascimur, quòd minora nobis præstiterint, quàm mente concepimus, quàm quæ alij tulerint: cùm vtriusque rei paratum remedium sit. Magis alteri indulsit? nostra nos sine comparatione delectent. nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quàm speraui? sed fortasse plus speraui, quàm debui. Hæc pars maximè metuenda est: hic perniciosissimæ iræ nascuntur, & sanctissima quæque inuasu-

uasuræ. Diuum Iulium plures amici confecerunt, quàm inimici, quorum non expleuerat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quisquam liberaliùs victoria vsus est, ex qua nihil sibi vindicauit, nisi dispensandi potestatem. sed quemadmodum sufficere tam improbis desiderijs posset, cùm tantum omnes concupiscerent, quantum poterat vnus? Vidit itaque strictis circa sellam suam gladijs commilitones suos, Cimbrum Tillium acerrimum paulò ante suarum partium defensorem, aliosque post Pompeium demum Pompeianos.

CAP. XXXI. Hæc res sua in reges arma conuertit, fidissimosque eò compulit, vt de morte eorum cogitarent, pro quibus & ante quos mori, votum habuerant. Nulli ad aliena respicienti, sua placent. Inde dijs quoque irascimur, quòd aliquis nos antecedat, obliti quantum sequatur à tergo ingentis inuidiæ. Tanta tamen importunitas hominum est, vt quamuis multum acceperint, iniuriæ loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi præturam? sed consulatum speraueram. Dedit duodecim fasces? sed non fecit ordinarium consulem. A me numerari voluit annum? sed deest mihi ad sacerdotium. Cooptatus in collegium sum? sed cur in vnum? Consummauit dignitatem meam? sed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quæ debebat alicui dare: de suo nihil protulit.

rulit. Age potiùs gratias, pro his quæ accepisti: reliqua expecta, & nondum plenum te esse gaude. Inter voluptates est, superesse quod speres. Omnes vicisti? primum te esse in animo amici tui lętare. multi te vincunt? considera, quanto antecedas plures, quàm sequaris.

CAP. XXXII. Quod sit in te maximum vitium, quæris? falsas rationes conficis: data magno æstimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat. quibusdam timeamus irasci, quibusdam vereamur, quibusdam fastidiamus. Magnam rem sine dubio fecerimus, si seruulum infelicem in ergastulum miserimus. Quid properamus verberare statim, crura protinus frangere? non peribit potestas ista, si differetur. sine id tempus veniat, quo ipsi iubeamus: nunc ex imperio iræ loquimur. cùm illa abierit, tunc videbimus, quanti sit ista lis æstimanda. In hoc enim præcipuè fallimur. ad ferrum venimus, ad capitalia supplicia: & vinculis, carcere, fame, vindicamus rem, castigandam flagris leuioribus. Quomodo, inquis, nos iubes intueri, quàm omnia per quæ lædi videmur, exigua, misera, puerilia sint? Ego verò nihil magis suaserim, quàm sumere ingentem animum, & hęc propter quæ litigamus, discurrimus, anhelamus, videre quàm humilia & abiecta sint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, respicienda. Circa pecuniam plurimum

voci-

vociferationis est: hæc fora defatigat, patres liberosque committit, venena miscet, gladios tam percussoribus quàm legionibus tradit. hæc est sanguine nostro delibuta. propter hanc vxorum maritorumque noctes strepunt litibus, & tribunalia magistratuum premit turba: reges sæuiunt, rapiuntque, & ciuitates longo seculorum labore constructas euertunt, vt aurum argentumque in cinere vrbium scrutentur:

CAP. XXXIII. Libet intueri fiscos in angulo iacentes. Hi sunt, propter quos oculi clamore exprimuntur: fremitu iudiciorum basilicæ resonant: euocati ex longinquis regionibus iudices sedent. iudicaturi, vtrius iustior auaritia sit. Quid si ne propter fiscum quidem, sed pugnum æris, aut imputatum à seruo denarium, senex sine hærede moriturus stomacho dirumpitur? Quid si propter vsuram aut millesimam, valetudinarius fœnerator distortis pedibus, & manibus ad computandum modò relictis, clamat, ac per vadimonia asses suos in ipsis morbi accessionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cummaximè depromimus, pecuniam proferas, si in medium projcias quicquid thesauri tegunt, auaritia iterum sub terras referente quæ malè egesserat; omnem istam congeriem dignam non putem, quæ frontem viri boni contrahat. Quanto risu prosequenda

sunt,

sunt, quæ nobis lacrimas educunt?

CAP. XXXIV. Cedo nunc, persequere cetera, cibos, potiones, horumque caussa paratam ambitionem, munditias, verba, contumelias, & motus corporum parùm honorificos, & suspiciones, & contumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienæ: quibus efficitur, vt inter iniurias naturæ numeretur sermo homini datus. Crede mihi, leuia sunt: propter quæ non leuiter excandescimus, qualia quæ pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his, quæ tam tristes agimus, serium est, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & insania est, quòd exigua magno æstimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu spe suprema captatum criminatus est; hic scortum meum concupiuit. Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odij caussa est, idem velle.

CAP. XXXV. Iter angustum rixas transeuntium concitat: diffusa & latè patens via ne populos quidem collidit. Ista quæ appetitis quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Respondisse tibi indignaris libertum, & vxorem, & clientem: deinde idem de Repub. libertatem sublatam quereris, quam domi sustulisti. Rursus si tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat. coram do-

domino? inquis. imò coram patrefamilias. Quid clamas? quid vociferaris? quid flagella media cœna petis, quòd serui loquuntur, quòd non eodem loco turba concionis est, & silentium solitudinis? In hoc habes aures, vt nisi modulata tantùm & mollia,& ex dulci tracta composita que accipiant? Et risum audias oportet, & fletum,& blanditias, & lites, & prospera, & tristia,& hominum voces,& fremitus animalium latratusque. Quid miser expauescis ad clamorem serui, ad tinnitum æris, ad ianuæ impulsum? cùm tam delicatus fueris,tonitrua audienda sunt. Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos: qui non minùs fastidio laborant, si malè instituti sunt. macula offenduntur & sordibus, & argento parùm splendido, & stagno non ad solem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi varium, ac recenti cura nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam næuis, qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare: æquissimo animo foris & scabras lutosasque semitas spectant, & maiorem partem occurrentium squalidam, parietes insularum exesos, ruinosos, inæquales.

CAP. XXXVI. Quid ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moueat,quàm opinio illic æqua & patiens, domi morosa & querula? Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem. natura

tura patientes sunt, si animus illos desinat corrumpere; qui quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat hoc Sextius, vt consummato die cùm se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: Quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es? Desinet ira, & erit moderatior, quæ sciet sibi quotidie ad iudicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? qualis illi somnus post recognitionem sui sequitur? quàm tranquillus, altus ac liber, cùm aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorque secretus cognoscit de moribus suis? Vtor hac potestate, & quotidie apud me caussam dico. cùm sublatum è conspectu lumen est, & conticuit vxor moris iam mei conscia. totum diem mecum scrutor; facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cùm possim dicere: Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco. In illa disputatione pugnaciùs locutus es: noli posteà congredi cum imperitis. nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberiùs admonuisti, quàm debebas: itaque non emendasti, sed offendisti. de cetero vide, non tantùm an verum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, veri patiens sit.

CAP. XXXVII. Admoneri bonus gau-

gaudet: pessimus quisque correptorem asperrimè patitur. In conuiuio quorundam te sales, & in dolorem tuum iacta verba tetigerunt: vitare vulgarem conuictum memento. solutior est post vinum licentia, quia ne sobrijs quidem pudor est. Iratum vidisti amicum tuum ostiario causidici alicuius aut diuitis, quòd intrantem submouerat: & ipse pro illo iratus extremo mancipio fuisti. Irasceris ergo cathenario cani? & hic cùm multùm latrauit, obiecto cibo mansuescit. recede longiùs, & ride. Nunc iste aliquem se putat, quòd custodit litigatorum turba limen obsessum. nunc ille qui intrà iacet, felix fortunatusque est: & beati hominis ac potentis iudicat iudicium, difficilem ianuam. nescit durissimum esse ostium carceris. Præsume animo, multa esse tibi patienda. Numquis se hieme algere miratur? numquis in mari nauseare, in via concuti? Fortis est animus, ad quæ præparatus venit. Minus honorato loco positus, irasci cœpisti conuiuatori, vocatori, ipsi qui tibi præferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? honestiorem te, aut turpiorem, potest facere puluinus? Non æquis quendam oculis vidisti, quia de ingenio tuo malè locutus est. Recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo non delectaris, odisset: & Hortensius simultates tibi indiceret: & Cicero, si derideres carmina eius, inimicus esset.

CAP.

CAP. XXXVIII. Vis tu æquo animo pati candidatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. nunquid maiorem quàm Diogeni, philosopho Stoico? cui de ira cummaximè disserenti, adolescens protervus inspuit. tulit hoc iste leniter ac sapienter. Non quidem, inquit, irascor: sed dubito tamen, an irasci oporteat. Cato noster meliùs. cui cùm causam agenti, in frontem mediam, quantum poterat attracta pingui saliua, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorum memoria factiosus & impotens, abstersit faciem, &, Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere.

CAP. XXXIX. Contigit iam nobis, Nouate, benè componere animum, si aut non sentit iracundiam, aut superior est: videamus quomodo alienam iram leniamus: nec enim sani esse tantùm volumus, sed sanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, surda est & amens: dabimus illi spatium. remedia in remissionibus prosunt: nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem mouendo incitaturi, nec cetera vitia dum feruent. Initia morborum quies curat. Quantulum, inquis, prodest remedium tuum, si sua sponte desinentem iram placat? Primùm, vt citiùs desinat, efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoque impetum, quem non audet lenire, fallet. Remouebit omnia vltionis instrumenta, simu-

mulabit iram, vt tanquam adiutor & doloris comes plus auctoritatis in consilijs habeat. moras nectet: & dum maiorem quærit pœnam, præsentem differet. omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit; aut pudorem illi cui non resistat, incutiet, aut metum. Si infirmior; sermones inferet, vel gratos, vel nouos, & cupiditate cognoscendi auocabit. Medicum aiunt, cùm regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumentem mammam leniter fouet, scalpellum spongiâ tectum induxisse. Repugnasset puella remedio palàm admoto: eadem, quia non expectauit, dolorem tulit.

CAP. XL. Quædam non nisi decepta sanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati sit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud plerosque robur, cadat. Indignor mehercule, & non inuenio dolendi modum: sed tempus expectandum est. dabit pœnas. Serua istud in animo tuo. cùm potueris, & pro mora reddes. Castigare verò irascentem, & vltrò obuiam ire ei, incitare est. Variè aggredieris, blandeque: nisi fortè tanta persona eris, vt possis iram comminuere: quemadmodum fecit diuus Augustus, cùm cœnaret apud Vedium Pollionem. Fregerat vnus ex seruis eius crystallinum. rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem periturum morte: murænis obijci iubebatur, quas ingens

pisci-

piſcina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ cauſſa facere? ſæuitia erat. Euaſit è manibus puer,& confugit ad Cæſaris pedes: nihil aliud petiturus, quàm vt aliter periret, nec eſca fieret. Motus eſt nouitate crudelitatis Cæſar, & illum quidem mitti, cryſtallina autem omnia coram ſe frangi iuſsit, compleriq́ue piſcinam. Fuit Cæſari ſic caſtigandus amicus: benè vſus eſt viribus ſuis. E conuiuio rapi homines imperas, & noui generis pœnis lancinari? ſi calix tuus fractus eſt, viſcera hominis diſtrahentur? tantum tibi placebis, vt ibi aliquem duci iubeas vbi Cæſar eſt?

CAP. XLI. Sic inſtandum potentiæ eſt, vt iram ex ſuperiori loco aggredi poſſit. malè tractabilem, ac talem dumtaxat, qualem modò retuli, feram, immanem, ſanguinariam, quæ iam inſanabilis eſt, niſi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorum ſalutarium aſsidua meditatio, actuſque rerum boni, & intenta mens ad vnius honeſti cupiditatem. Conſcientiæ ſatis fiat. nil in famam laboremus: ſequatur vel mala, dum benè merearis. At vulgus animoſa miratur, & audaces in honore ſunt: placidi pro inertibus habentur. primo forſitan aſpectu, ſed ſimulac æqualitas vitæ fidem facit, non ſegnitiem illam animi eſſe, ſed pacem veneratur idem illos populus colitq́ue. Nihil ergo habet in ſe vtile teter

ille

ille & hostilis affectus; at omnia è contrario mala, ferrum, ignes: pudore calcato; cædibus inquinauit manus, membra liberorum dispersit. Nihil vacuum reliquit à scelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cùm ex ira in odium occalluit.

CAP. XLII. Careamus hoc malo, purgemusque mentem, & exstirpemus radicitùs ea vitia, quæ quamuis tenuia vndecunque hæserint, renascentur: & iram non temperemus, sed ex toto remoueamus. Quod enim malę rei temperamentum est? poterimus autem, adnitamur modò. Nec vlla res magis proderit, quàm cogitatio mortalitatis. sibi quisque vt alteri dicat: Quid iuuat, tanquam in æternum genitos iras indicere, & breuissimam ætatem dissipare? quid iuuat, dies quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumque transferre? non capiunt res istæ iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis accersimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles consurgimus? Iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri. iam per acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam seditiosi conturbamus? stat super caput fatum, & pereuntis dies imputat, propiusque

que ac propiùs accedit. Istud tempus quod alienæ destinas morti, fortasse citra tuam est.

CAP. XLIII. Quin potiùs vitam breuem colligis, placidamque & tibi & ceteris præstas? quin potiùs amabilem te, dum viuis, omnibus: desiderabilem, cùm excesseris, reddis? Et quid illum, nimis ex alto tecum agentem, detrahere cupis? quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum, exterrere viribus tuis tentas? Quid seruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo irasceris? sustine paululùm. venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Ridere solemus inter matutina arenæ spectacula, tauri & vrsi pugnam inter se colligatorum: quos, cùm alter alterum vexarit, sus confector expectat. Idem facimus. aliquem nobiscum alligatum lacessimus: cùm victo victorique finis æquè maturus immineat. Quieti potiùs pacatique, quantulumcunque superest, exigamus. nulli cadauer nostrum iaceat inuisum. Sæpè rixam conclamatum in vicino incendium soluit: & interuentus feræ, latronem viatoremque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, vbi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidiis? numquid amplius isti cui irasceris, quàm mortem optas? etiam te quiescente morietur. perdis operam: facere vis, quod futurum est. Nolo, inquis,

inquis, vtique occidere, sed exilio, sed ignominia, sed damno afficere. Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quàm qui pusulam concupiscit. hic enim non tantùm mali animi est, sed pusilli. Siue de vltimis suppliciis cogitas, siue de leuioribus; quantulum est temporis, quo aut ille pœna sua torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias? Iam ipsum spiritum exspuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo simus: detrimenta, iniurias, conuicia, vellicationes contemnamus, & magno animo breuia feramus incommoda. Dum respicimus, quod aiunt, versamusque nos, iam mortalitas aderit.

L. ANNÆI SENECÆ
AD HELVIAM MATREM
DE CONSOLATIONE
LIBER VNVS.

I. LIPS. *Carmina hic visum prascribere, qua Seneca tribuuntur, & certè exilium eius tangunt. Siue ab ipso igitur, siue de ipso scripta, ad argumentum & lucem libelli spectant.*

EPIGRAMMATA SVPER EXILIO L. ANNÆI SENECÆ.

I. AD CORSICAM.

CORSICA Phocæo tellus habitata colono,
Corsica, quę Graio nomine Cyrnus eras:
Corsica Sardinia breuior, porrectior Ilua:
Corsica piscosis peruia fluminibus:
Corsica terribilis, cùm primùm incanduit æstas:
Sæuior, ostendit cùm ferus ora canis:
Parce relegatis, hoc est, iam parce sepultis,
Viuorum cineri sit tua terra leuis.

II. DE EADEM.

Barbara præruptis inclusa est Corsica saxis:
Horrida, desertis vndique vasta locis.
Non poma Autumnus, segetes non educat Æstas:
Canaq; Palladio munere Bruma caret:
Vmbrarum nullo Ver est lætabile fœtu,
Nullaq; in infausto nascitur herba solo:
Non panis, non haustus aquæ, non vltimus ignis:
Hic sola hæc duo sunt, exul, & exilium.

III. QVERELA.

Occisi iugulum quisquis scrutaris amici,
Tu miserum necdum me satis esse putas:
Desere confossum: victori vulnus iniquo
Mortiferum impressit mortua sæpè manus.

IV.

IV. ITEM.

Quiſquis es, & nomen dicam? dolor omnia cogit,
Qui noſtrum cinerem nunc, inimice, premis:
Et non contentus tantis, ſubitiſque ruinis,
Stringis in exſtinctum tela cruenta caput.
Crede mihi, vires aliquas Natura ſepulchris
Attribuit: tumulos vindicat vmbra ſuos.
Ipſos crede Deos hoc nunc tibi dicere, Liuor,
Hoc tibi nunc Manes dicere crede meos:
Res eſt ſacra, miſer. Noli mea tãgere fata.
Sacrilegæ buſtis abſtinuere manus.

V. ITEM.

Carmina mortifero tua ſunt ſuffuſa veneno,
Et ſunt criminibus pectora nigra magis.
Nemo tuos fugiat, non vir, non fœmina dentes,
Haud puer, haud ætas vndiq; tuta ſenis.
Vtque furens totas immittit ſaxa per vrbes
In populum: ſic tu verba maligna iacis.
Sed ſolet inſanos populus compeſcere ſanus:
Et repetunt motum ſaxa remiſſa caput.
In te nunc ſtringit nullus non carmina vates,
Inque tuam rabiem publica Muſa furit.
Dum ſua compoſitus nondum benè concutit arma
Miles, & è noſtra lancea torta manu:

Bellus homo, & validè capitalia crimina ludis:
Deque tuis manant atra venena iocis.
Sed tu perque iocum dicis vinumque. quid ad rem,
Si plorem? risus si tuus ista facit?
Quare tolle iocos, non est iocus esse malignum.
Nunquam sunt grati, qui nocuere sales.

VI. AD AMICVM.

Crispe, meæ vires, lassarumque ancora rerum:
Crispe vel antiquo conspiciende foro:
Crispe potens nunquam, nisi cùm prodesse volebas:
Naufragio littus, tutaque terra meo.
Solus honor nobis, arx & tutissima nobis:
Et nunc afflicto sola quies animo.
Crispe, fides dulcis, placidique acerrima virtus:
Cuius Cecropio pectora melle madent.
Maxima facundo vel auo, vel gloria patri:
Quo solo careat si quis, in exilio est.
An tu cui iaceo saxis telluris adhærens,
Mens tecum est, nulla quæ cohibetur humo.

VII. DE QVALITATE TEMPORIS.

Omnia tempus edax depascitur, omnia carpit,
Omnia sede mouet, nil finit esse diu.
Flumina deficiunt, profugum mare littora siccat,
Subsidunt montes, & iuga celsa ruunt.

Quid

Quid tam parua loquor ? moles pulcherrima cæli
  Ardebit flammis tota repentè suis.
Omnia mors poscit. Lex est, non pœna, perire:
  Hic aliquo mundus tempore nullus erit.

VIII. VOTVM.

Sic mihi sit frater, maiorque, minorque superstes,
  Et de me doleat nil, nisi morte mea.
Sic illos vincam, sic vincar rursus amando:
  Mutuus inter nos sic benè certet amor.
Sic dulci Marcus qui nunc sermone fritinnit,
  Facundo patruos prouocet ore duos.

Hæc in schedis Pythœanis palàm Senecæ adscribuntur: est & aliud, quod ob argumenti similitudinem viri docti pariter adsignant.

IX. AD CORDVBAM.

Corduba solue comas, & tristes indue vultus:
  Inlacrimans cineri munera mitte meo.
Nunc longinqua tuum deplora, Corduba, vatem:
  Corduba non alio tempore mœsta magis.
Tempore non alio, quo versis viribus Orbis,
  Incubuit belli tota ruina tibi.
Cùm geminis oppressa malis vtrimque peribas:
  Et tibi Pompeius, Cæsar & hostis erat.

Tempore non alio, quo ter tibi funera centum,
Heu! nox vna dedit, quę tibi sũma fuit.
Non, Lusitanus quateret cũ mœnia latro,
Figeret & portas lancea torta tuas.
Ille tuus quondam magnus, tua gloria, ciuis
Infigar scopulo. Corduba solue comas,
Et gratare tibi, quòd te Natura supremo
Alluit Oceano: tardiùs ista doles.

CAPVT I.

SAEpè iam, mater optima, impetum cepi consolandi te, sæpè continui. Vt auderem, multa me impellebant. primùm, videbar depositurus omnia incommoda, cùm lacrimas tuas, etiam si supprimere non potuissem, interim certè abstersissem. deinde plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse consurrexissem. præterea timebam, ne à me non victa fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque vtcunque conabar, manu super plagam meam imposita, ad obliganda vulnera vestra reptare. Hoc propositum meum, erant rursus quæ retardarent. Dolori tuo, dum recens sæuiret, sciebam occurrendum non esse, ne illum ipsa solatia irritarent, & accenderent. nam in morbis quoq; nihil est perniciosius, quàm immatura medicina.

dicina. Expectabam itaq; dum ipse vires suas frangeret, & ad sustinenda remedia mora mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Preterea, cùm omnia clarissimorum ingeniorum monumenta, ad compescendos moderandosque luctus composita euoluerem, non inueniebam exemplum eius qui consolatus suos esset, cùm ipse ab illis comploraretur. Ita in re noua hæsitabam, verebarque, ne hæc non consolatio, sed exulceratio esset. Quid quòd nouis verbis, nec ex vulgari & quotidiana sumptis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos ex ipso rogo caput alleuanti? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis necesse est dilectum verborum eripiat, cùm sæpè vocem quoque ipsam intercludat. Vtcunque, connitar: non fiducia ingenij, sed quia possum instar efficacissimæ consolationis esse, consolator. Cui nihil negares, huic hoc vtique te non esse negaturam (licèt omnis mœror contumax sit) spero, vt desiderio tuo velis à me modum statui.

CAP. II. Vide quantum de indulgentia tua promiserim mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito, quàm dolorem tuum: quo nihil est apud miseros potentius. Itaque ne statim cum eo concurram, adero priùs illi, & quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, & rescindam quæ iam obducta sunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus est consolandi, oblite-

rata mala reuocare, & animum in omnium ærumnarum suarum conspectu collocare, vix vnius patientem? Sed is cogitet, quæcunque vsque eo perniciosa sunt, vt contra remedium conualuerint, plerumque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi suos, omnia lugubria admonebo: hoc erit non molli via mederi, sed vrere ac secare. Quid consequar? vt pudeat animum, tot miseriarum victorem, ægrè ferre vnum vulnus, in corpore tam cicatricoso. Fleant itaque diutiùs, & gemant, quorum delicatas mentes eneruauit longa felicitas, & ad leuissimarum iniuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates transierunt, grauissima quoque forti & immobili constantia perferant. Vnum habet assidua infelicitas boni, quòd quos sæpè vexat, nouissimè indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit à grauissimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti matrem statim nata, imò dum nascereris: & ad vitam quodammodo exposita es. Creuisti sub nouerca: quam tu quidem omni obsequio, & pietate, quanta vel in filia conspici potest, matrem fieri coegisti: nulli tamen non magno constitit & bona nouerca. Auunculum indulgentissimum, optimum ac fortissimum virum, cùm aduentum eius expectares, amisisti. Et ne sæuitiam suam fortuna leuiorem ducendo faceret,

ret, intra tricesimum diem, carissimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extulisti. Lugenti tibi luctus nuntiatus est, omnibus quidem absentibus liberis: quasi de industria in id tempus coniectis malis tuis, vt nihil esset vbi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot metus, quos sine interuallo in te incursantes pertulisti: modò in eumdem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. Intra vicesimum diem, quàm filium meum in manibus & in osculis tuis mortuum funeraueras, raptum me audisti. hoc adhuc defuerat tibi, lugere viuos.

CAP. III. Grauissimum est ex omnibus, quæ vnquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor. non summam cutem rupit: pectus, & viscera ipsa diuisit. Sed quemadmodum tirones leuiter saucij tamen vociferantur, & manus medicorum magis, quàm ferrum horrent: at veterani, quamuis confossi, patienter ac sine gemitu, velut aliena corpora, exsecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & vlulatus, & alia per quę ferè muliebris dolor tumultuatur, amoue. perdidisti enim tot mala, si nondum misera esse didicisti. Ecquid videor tecum timidè egisse? nil tibi subduxi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui. Magno id animo feci: constitui enim vince-

rata mala reuocare, & animum in omnium ærumnarum suarum conspectu collocare, vix vnius patientem? Sed is cogitet, quæcunque vsque eo perniciosa sunt, vt contra remedium conualuerint, plerumque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi suos, omnia lugubria admonebo: hoc erit non molli via mederi, sed vrere ac secare. Quid consequar? vt pudeat animum, tot miseriarum victorem, ægrè ferre vnum vulnus, in corpore tam cicatricoso. Fleant itaque diutiùs, & gemant, quorum delicatas mentes eneruauit longa felicitas, & ad leuissimarum iniuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates transierunt, grauissima quoque forti & immobili constantia perferant. Vnum habet assidua infelicitas boni, quòd quos sæpè vexat, nouissimè indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit à grauissimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti matrem statim nata, imò dum nascereris: & ad vitam quodammodo exposita es. Creuisti sub nouerca: quam tu quidem omni obsequio, & pietate, quanta vel in filia conspici potest, matrem fieri coegisti: nulli tamen non magno constitit & bona nouerca. Auunculum indulgentissimum, optimum ac fortissimum virum, cùm aduentum eius expectares, amisisti. Et ne sæuitiam suam fortuna leuiorem ducendo facere-
ret,

ret, intra tricesimum diem, carissimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extulisti. Lugenti tibi luctus nuntiatus est, omnibus quidem absentibus liberis: quasi de industria in id tempus coniectis malis tuis, vt nihil esset vbi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot metus, quos sine interuallo in te incursantes pertulisti: modò in eumdem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. Intra vicesimum diem, quàm filium meum in manibus & in osculis tuis mortuum funeraueras, raptum me audisti. hoc adhuc defuerat tibi, lugere viuos.

CAP. III. Grauissimum est ex omnibus, quæ vnquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor. non summam cutem rupit: pectus, & viscera ipsa diuisit. Sed quemadmodum tirones leuiter saucij tamen vociferantur, & manus medicorum magis, quàm ferrum horrent: at veterani, quamuis confossi, patienter ac sine gemitu, velut aliena corpora, exsecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & vlulatus, & alia per quę ferè muliebris dolor tumultuatur, amoue. perdidisti enim tot mala, si nondum misera esse didicisti. Ecquid videor tecum timidè egisse? nil tibi subduxi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui. Magno id animo feci: constitui enim vince-

te dolorem tuum, non circumscribere.

CAP. IV. Vincam, puto. primùm si ostendero nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedum propter quod miseros etiam, quos contingo, faciam: deinde si ad te transiero, & probauero, ne tuam quidem grauem esse fortunam, quæ tota ex mea pendet. Hoc priùs aggrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi: si hoc tibi demonstrare non potero, ipsas res quibus me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipse magis placebo, quòd inter eas res beatus ero, quæ miseros solent facere. Non est quòd de me aliis credas: ipse tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non esse miserum. Adiiciam, quò securior sis, nec fieri quidem posse miserum.

CAP. V. Bona conditione conditi sumus, si eam non deseruerimus. Id egit rerum natura, vt ad benè viuendum non magno apparatu opus esset: vnusquisque facere se beatum potest. Leue momentum in aduentitiis rebus est, & quod in neutram partem magnas vires habeat: nec secunda sapientem euehunt, nec aduersa demittunt. Laborauit enim semper, vt in se plurimum poneret, intra se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? minimè. nam id quidem si profiteri possem, non tantùm nega-

garem miserum me esse, sed omnium fortunatissimum, & in vicinum Deo perductum prædicarem. Nunc, quod satis est ad omnes miserias leniendas, sapientibus viris me dedi; & nondum in auxilium mei validus, in aliena castra confugi, eorum scilicet, qui facilè se & sua tuentur. Illi me iusserunt stare assiduè, velut in præsidio positum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus prospicere multò antè quàm incurrant. Illis grauis est, quibus est repentina: facilè eam sustinet, qui semper expectat. Nam & hostium aduentus eos prosternit, quos inopinatè occupauit: at qui futuro se bello ante bellum parauerunt, compositi & aptati; primum, qui tumultuosissimus est, ictum facilè excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiam si videretur pacem agere: omnia illa, quæ in me indulgentissimè conferebat, pecuniam, honores, gloriam eo loco posui, vnde posset ea sine motu meo repetere. Interuallum inter me & illa magnum habui. itaque abstulit illa, non auulsit. Neminem aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius velut sua, & perpetua amauerunt, qui se propter illa suspici voluerunt: iacent & mœrent cùm vanos & pueriles animos, omnis solidæ voluptatis ignaros, falsa & mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se lætis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit; aduersùs

vtrum-

vtrumque statum inuictum animum tenet, exploratæ iam firmitatis. nam in ipsa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus est. Itaque ego in illis quæ omnes optant, existimaui semper, nihil veri boni inesse; quin inania, & specioso ac decepturo fuco circumlita inueni, intrà nihil habentia fronti suæ simile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quàm opinio vulgi minabatur. verbum quidem ipsum, persuasione quadam & consensu, iam asperiùs ad aures venit, & audientes tanquam triste, & execrabile ferit: ita enim populus iussit: sed populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

CAP. VI. Remoto igitur iudicio plurium, quos prima rerum facies, vtcunque credita est, aufert, videamus quid sit exilium: nempe, loci commutatio est. Angustare ne videamur vim eius, & quicquid pessimum in se habet, subtrahere: hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduersùs ista posteà confligam: interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. Carere patria, intolerabile est, Aspice agedùm hanc frequentiam, cui vix vrbis immensæ tecta sufficiunt. maxima pars illius turbæ patria caret: ex municipijs & colonijs suis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit ambitio, alios neces-

sitas.

ſitas officij publici, alios impoſita legatio, alios luxuria, opulentum & opportunum vitijs locum quærens: alios liberalium ſtudiorum cupiditas, alios ſpectacula: quoſdam traxit amicitia, quoſdam induſtria, latam oſtendendæ virtuti nacta materiam: quidam vænalem formam attulerunt, quidam vænalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in vrbem, & virtutibus & vitijs magna pretia ponentem. Iube omnes iſtos ad nomen citari, &, Vnde domo quiſque ſit, quære: videbis maiorem partem eſſe, quæ relictis ſedibus ſuis, venerit in maximam quidem ac pulcherrimam vrbem, non tamen ſuam. Deinde ab hac ciuitate diſcede, quæ velut communis patria poteſt dici: omnes vrbes circumi. nulla eſt, vbi magnam partem peregrinæ multitudinis non inuenias. Nunc tranſi ab ijs quarum amœna poſitio, & opportunitas regionis plures allicit: deſerta loca, & aſperrimas inſulas, Sciathum & Seriphum, Gyarum & Coſuram pete. nullum inuenies exilium, in quo non aliquis animi cauſſa moretur. Quid tam nudum inueniri poteſt, quid tam abruptum vndique, quàm hoc ſaxum? quid ad copias reſpicienti ieiunius? quid ad homines immanſuetius? quid ad ipſum loci ſitum horridius? quid ad cæli naturam intemperantius? plures tamen hic peregrini, quàm ciues conſiſtunt. Vſque eò ergo commutatio ipſa

lo-

locorum grauis non est, vt hic quoque locus à patria quosdam abduxerit. Inuenio qui dicant, inesse naturalem quandam animis irritationem commutandi sedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data est: nunquam se tenet: spargitur, & cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, & quietis impatiens, & nouitate rerum lætissima. Quod non miraberis, si primam eius originem aspexeris. Non est ex terreno & graui concreta corpore: ex illo cælesti spiritu descendit. cælestium autem natura semper in motu est: fugit, & velocissimo cursu agitur. Aspice sidera mundum illustrantia: nullum eorum perstat. labitur assiduè, & locum ex loco mutat: quamuis cum vniuerso vertatur, in contrarium nihilominus ipsi mundo refertur: per omnes signorum partes discurrit; perpetua eius agitatio, & aliundè aliò commigratio est. Omnia voluuntur semper, in transitu sunt, & vt lex & naturæ necessitas ordinauit, aliundè aliò deferuntur. Cùm per certa annorum spatia orbes suos explicuerint, iterum ibunt per quæ venerant. I nunc, & animum humanum, ex iisdem quibus diuina constant compositum seminibus, molestè ferre puta transitum ac migrationem: cum Dei natura, assidua & citatissima commutatione, vel delectet se, vel conseruet. A cælestibus, agedùm, te ad huma-

humana conuerte. videbis gentes, populosque mutasse sedem: Quid sibi volunt in medijs Barbarorum regionibus Græcæ vrbes? quid inter Indos Persasque Macedonicus sermo? Scythia, & totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, ciuitates Achaiæ Ponticis impositas littoribus ostentat. Non perpetuæ hiemis sæuitia, non hominum ingenia, ad similitudinem cæli sui horrentia transferentibus domus suas obstiterunt. Atheniensis in Asia turba est: Miletus LXXV. vrbium populum in diuersa effudit: totum Italiæ latus, quod infero mari alluitur, maior Græcia fuit. Tuscos Asia sibi vindicat: Tyrij Africam incolunt: Hispaniam Pœni: Græci se in Galliam immiserunt: in Græciam Galli: Pyrenæus Germanorum transitus non inhibuit: per inuia, per incognita versauit se humana leuitas. Liberos, coniugesque, & graues senio parentes traxerunt. Alij longo errore iactati, non iudicio elegerunt locum, sed lassitudine proximum occupauerunt: alij armis sibi ius in aliena terra fecerunt: quasdam gentes, cùm ignota peterent, mare hausit: quędam ibi consederunt, vbi illas rerum inopia deposuit. Nec omnibus eadem caussa relinquendi, quærendique patriam fuit. Alios excidia vrbium suarum, hostilibus armis elapsos, in aliena, spoliatos suis, expulerunt: alios domestica seditio submouit: alios nimia superfluen-

fluentis populi frequentia, ad exonerandas vires emisit: alios pestilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis soli vitia eiecerunt: quosdam fertilis oræ, & in maius laudatæ, fama corrupit: alios alia caussa exciuit domibus suis. Illud itaque est manifestum, nihil eodem loco mansisse, quo genitum est. assiduus humani generis discursus est. quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua vrbium fundamenta iaciunt: noua gentium nomina, exstinctis prioribus, aut in accessionem validioris conuersis, oriuntur. Omnes autem istæ populorum transportationes, quid aliud, quàm publica exilia sunt?

CAP. VII. Quid tam longo te circuitu traho? quid interest enumerare Antenorem Patauij conditorem, & Euandrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? quid Diomedem, aliosq́; quos Troianum bellum, victos simul victoresq́ue, per alienas terras dissipauit? Romanum imperium nempe auctorem exulem respicit: quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, necessitas & victoris metus, longinqua quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias misit? vbicumq́ue vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libenter nomina dabat, & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex.

CAP.

CAP. VIII. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: vnum tamen adijciam, quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa insula sæpè iam cultores mutauit. Vt antiquiora quæ vetustas obduxit, transeam, Phocide relicta, Graij qui nunc Massiliam colunt, priùs in hac insula consederunt. Ex qua quid eos fugauerit, incertum est: vtrùm cæli grauitas, an præpotentis Italiæ conspectus, an natura importuosi maris. nam in caussa non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quòd maximè tunc trucibus & inconditis Galliæ populis se interposuerunt. Transierunt deinde Ligures in eam, transierunt & Hispani, quod ex similitudine ritus apparet. eadem enim tegumenta capitum: idemque genus calceamenti, quod Cantabris est: & verba quædam. nam totus sermo, conuersatione Græcorum Ligurumque, à patrio desciuit. Deductæ deinde sunt duæ ciuium Romanorum coloniæ: altera à Mario, altera à Sylla. Toties huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix denique inuenies vllam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. permixta omnia & insititia sunt: alius alij successit. Hic concupiuit, quod alij fastidio fuit: ille vnde expulerat, eiectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semper loco stare fortunam. Aduersùs ipsam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quæ exilio adhærent, satis

hoc

hoc remedij putat Varro, doctissimus Romanorum, quòd quocunque venimus, eadem rerum natura vtendum est. M. Brutus satis hoc putat, quòd licet in exilium euntibus virtutes suas ferre secum. Hæc etiam si quis singula parùm iudicat efficacia ad consolandum exulem, vtraque in vnum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est, quod perdidimus? duo quæ pulcherrima sunt, quocunque nos mouerimus, sequentur: natura communis, & propria virtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator vniuersi fuit, siue ille Deus est potens omnium, siue incorporalis ratio ingentium operum artifex, siue diuinus spiritus per omnia, maxima, minima, æquali intentione diffusus, siue fatum & immutabilis caussarum inter se cohærentium series: id, inquam, actum est, vt in alienum arbitrium, nisi vilissima quæque, non caderent. Quicquid optimum homini est, id extra humanam potentiam iacet: nec dari, nec eripi potest. Mundus hic, quo nihil neque maius, neque ornatius, rerum Natura genuit: animus contemplator, admiratorque mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis, & perpetua, tandiu nobiscum mansura, quandiu ipsi manebimus. Alacres itaque & erecti quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

CAP. IX. Emetiamur quascunque terras, nullum inuenturi solum intra mundum,

dum, quod alienum homini sit. vndecunque ex æquo ad cælum erigitur acies: paribus interuallis omnia diuina ab omnibus humanis distant. proinde dum oculi mei ab illo spectaculo, cuius insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum cæteris inhærere sideribus, dum ortus eorum, occasus, interuallaque, & caussas inuestigare velocius meandi, vel tardius, spectare tot per noctem stellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum spatium exeuntes, sed intra suum se circumagentes vestigium, quasdam subitò erumpentes, quasdam igne fuso perstringentes aciem, quasi decidant, vel longo tractu cum luce multa præteruolantes; dum cum his sim, & cælestibus, quà homini fas est, immiscear; dum animum ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam: quantum refert mea, quid calcem? Atqui non est hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax: non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur: nihil gignit, quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis: non pretiosus hic lapis cæditur, non auri argentique venæ eruuntur. Angustus animus est, quem terrena delectant. ad illa abducendus est, quæ vbique æquè apparent, vbique æquè splendent: & hoc cogitandum est, ista veris bonis per falsa & prauè credita obstare,

ſtare. Quò longiores porticus expedierint, quò altiùs turres ſuſtulerint, quò latiùs vicos porrexerint, quò depreſſiùs æſtiuos ſpecus foderint, quò maiori mole faſtigia cœnationum ſubuexerint: hoc plus erit, quod illis cælum abſcondat. In eam te regionem caſus eiecit, in qua latiſſimum receptaculum caſa eſt. Næ tu puſilli animi es, & ſordidè ſe conſolantis, ſi ideò id fortiter pateris, quia Romuli caſam noſti. Dic illud potiùs: Iſtud humile tugurium nempe virtutes recipit: iam omnibus templis formoſius erit, cùm illic iuſtitia conſpecta fuerit, cùm continentia, cùm prudentia, pietas, omnium officiorum rectè diſpenſandorum ratio, humanorum diuinorumque ſcientia. Nullus anguſtus eſt locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium graue eſt, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro quem de Virtute compoſuit, ait, ſe vidiſſe Marcellum Mitylenis exulantem, &, quantum modò natura hominis pateretur, beatiſſimè viuentem, neque vnquam bonarum artium cupidiorem quàm illo tempore. Itaque adijcit, viſum ſibi ſe magis in exilium ire, qui ſine illo rediturus eſſet, quàm illum in exilio relinquere. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exilium ſuum Bruto approbauit, quàm quo populo R. conſulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, vt aliquis exul ſibi videretur,

quòd

quòd ab exule recederet? qui in admirationem sui adduxit hominem, etiam Catoni suo mirandum? Idem Brutus ait, C. Cæsarem Mitylenas præteruectum, quia non sustineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetrauit Senatus, publicis precibus, tam solicitus ac mœstus, vt omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die illum exulem Brutus relinquere non potuit, Cæsar videre. Contigit enim illi testimonium vtriusq; Brutus sine Marcello reuerti se doluit: Cæsar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, sic ad tolerandum æquo animo exilium se ipse adhortatus sit? Quòd patria cares, non est miserum. Ita te disciplinis imbuisti, vt scires omnem locum sapienti viro patriam esse. Quid porrò hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patria caruit? propagandi sine dubio imperij caussa: sed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena, trahit Hispania, quæ fractas & afflictas partes refouet, trahit Ægyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperij intentus est. cui primùm rei occurret? cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suspiciant & colant gentes: tu viue Bruto miratore

con-

contentus. Benè ergo exilium tulit Marcellus. nec quicquam in animo eius mutauit loci commutaio, quamuis eum paupertas sequeretur. in qua nihil mali esse, quisquis modò nondum peruenit in insaniam omnia subuertentis auaritiæ, atque luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? & cui deesse hoc potest, vllam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt. frigus submouere vult, alimentis famem ac sitim extinguere: quicquid extrà concupiscitur, vitijs, non vsibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia vltimi maris ex ignoto littore eruere. Dij istos deæque perdant, quorum luxuria tam inuidiosi imperij fines transcendit. Vltra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget à Parthis, à quibus nondum pœnas repetijmus, aures petere. Vndique conuehunt, omnia nota fastidienti gulæ. Quod dissolutus delicijs stomachus vix admittat, ab vltimo portatur Oceano. Vomunt vt edant, edunt vt vomant: & epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Inuitus enim

ſanatur: & ſi remedia ne coactus quidem recipit, interim certè dum non poteſt, nolenti ſimilis eſt. C. Cæſar, quem mihi videtur rerum natura edidiſſe, vt oſtenderet quid ſumma vitia in ſumma fortuna poſſent, centies ſeſtertio cœnauit vno die: & in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen inuenit, quomodo prouinciarum tributum vna cœna fieret. O miſerabiles, quorum palatum niſi ad pretioſos cibos non excitatur! pretioſos autem, non eximius ſapor, aut aliqua faucium dulcedo; ſed raritas, & difficultas parandi facit. Alioquin ſi ad ſanam illis mentem placeat reuerti, quid opus eſt tot artibus ventri ſeruientibus? quid mercaturis? quid vaſtatione ſiluarum? quid profundi perſcrutatione? paſſim iacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis diſpoſuit. ſed hæc velut cæci tranſeunt, & omnes regiones peruagantur; maria traijciunt, & cùm famem exiguo poſſint ſedare, magno irritant.

CAP. X. Libet dicere: Quid deducitis naues? quid manus & aduersùs feras & aduersùs homines armatis? quid tanto tumultu diſcurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quàm parua vobis corpora ſint? Nonne furor, & vltimus mentium error eſt, cùm tam exiguum capias, cupere multum? Licèt itaque augeatis cenſus, promoueatis fines: nunquam tamen corpora veſtra laxabitis. Cùm be-

nè cesserit negotiatio, multum militia retulerit, cùm indagati vndique cibi coierint, non habebitis vbi istos apparatus vestros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores nostri, quorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum tecta nondum auro fulgebant: quorum templa nondum gemmis nitebant. Itaque tunc per fictiles deos religiosè iurabatur: qui per illos inuocauerant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minùs beatè viuebat dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cùm vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret: illa, qua iam sæpè hostem percusserat, lauream que in Capitolini Iouis gremio reposuerat. quàm Apicius nostra memoria vixit, qui in ea vrbe, ex qua aliquando Philosophi, velut corruptores iuuentutis, abire iussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplina sua sæculum infecit: cuius exitum nosse, operæpretium est. Cùm sestertium millies in culinam congessisset, cùm tot congiaria Principum, & ingens Capitolij vectigal singulis comessationibus exsorbsisset; ære alieno oppressus, rationes suas tunc primùm coactus inspexit. superfuturum sibi sestertium centies computauit: & velut in vltima fame victurus, si sestertio centies vixisset, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat,

cui

cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. XI. Sestertium centies aliquis extimuit: & quod alij voto petunt, veneno fugit. Illi verò tam prauæ mentis homini vltima potio saluberrima fuit. Tunc venena edebat bibebatque, cùm immensis epulis non delectaretur tantùm, sed gloriaretur, cùm vitia sua ostentaret, cùm ciuitatem in luxuriam suam conuerteret, cùm iuuentutem ad imitationem sui sollicitaret, etiam sine malis exemplis, per se docilem. Hæc accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines: sed ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum & incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil satis est: naturæ satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exulis incommodum habet: nullum enim tam inops exilium est, quod non alendo homini abundè fertile sit. At vestem, an domum desideraturus est exul? Si hæc quoque ad vsum tantùm desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. æquè enim exiguo tegitur corpus, quàm alitur. nihil homini natura, quod necessarium faciebat, fecit operosum. Si desiderat saturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, variisque coloribus distinctam & artibus: non fortunæ iste vitio, sed suo pauper est. etiam si illi, quicquid amisit, restitueris, nihil ages.

plus enim restituto deerit ex eo quod cupit, quàm exuli ex eo, quod habuit. Si desiderat aureis fulgentem vasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum insania pretiosum, & seruorum turbam, quę quamuis magnam domum angustet, iumentorum corpora differta, & coacta pinguescere, & nationum omnium lapides: ista congerantur licèt, nunquam explebunt inexplebilem animum. non magis, quàm vllus sufficiet humor ad satiandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex æstu ardentium viscerum oritur. non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantùm, aut alimentis euenit: eadem natura est in omni desiderio, quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur. quicquid illi congesseris? non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessariis rebus & exilia sufficiunt: superuacuis nec regna. Animus est qui diuites facit. hic in exilia sequitur, & in solitudinibus asperrimis, cum quantum satis est sustinendo corpori, inuenit, ipse bonis suis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet. non magis, quàm ad deos immortales omnia ista, quæ imperita ingenia, & nimis corporibus suis addicta, suspiciunt. Lapides, au-

rum

rum & argentum, & magni leuatique mensarum orbes, terrena sunt pondera: quæ non potest amare sincerus animus, ac naturæ suæ memor, leuis ipse, & quandoque emissus fuerit, ad summa emicaturus. interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfusam grauem sarcinam licet, celeri & volucri cogitatione diuina perlustrat. Ideoque nec exulare vnquam potest, liber, & diis cognatus, & omni mundo omnique æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cælum, & in omne præteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur: in hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. animus quidem ipse sacer & æternus est, & cui non possunt inijci manus.

CAP. XII. Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam nemo grauem sentit, nisi qui putat, vti tantùm præceptis sapientum. Primùm aspice, quanto maior pars sit pauperum, quos nihilo notabis tristiores solicitioresque diuitibus: imò nescio an eò lætiores sint, quò animus eorum in pauciora distringitur. Transeamus à pauperibus: veniamus ad locupletes. quàm multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt! Circumcisæ sunt peregrinantium sarcinæ: & quotiescunq; festinationem necessitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Mili-

tantes quotam partem rerum suarum secum habent? cùm omnem apparatum castrensis disciplina submoueat. Nec tantùm conditio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exæquat: sumunt quosdam dies, cùm iam illos diuitiarum tædium cepit, quibus humi cœnent, & remoto auro, argentoque, fictilibus vtantur. Dementes! hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis caussa imitantur! Me quidem, quoties antiqua exempla respexi, paupertatis vti solatiis pudet. quoniam quidem eò temporum luxuria prolapsa est, vt maius viaticum exulum sit, quàm olim patrimonium principum fuit. Vnum fuisse Homero seruum, tres Platoni, nullum Zenoni, à quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis sapientia, satis constat. num ergo quisquam eos miseros vixisse dicet, vt non ipse miserrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ sequester fuit, ære collato funeratus est. Attilius Regulus, cùm Pœnos in Africa funderet, ad Senatum scripsit, mercenarium suum discessisse, & ab eo desertum esse rus. quod Senatui publicè curari, dum abesset Regulus, placuit. Fuit tanti, seruum non habere, vt colonus eius populus R. esset. Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt: quia

nihil

nihil illis reliquerat pater. Æquum mehercules erat populum R. tributum Scipioni ſemel conferre, cùm à Carthagine ſemper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus R. loco ſoceri fuit! Beatioreſne iſtos putas, quorum pantomimæ decies ſeſtertio nubunt, quàm Scipionem, cuius liberi à ſenatu tutore ſuo, in dotem æs graue acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam claræ imagines ſunt? indignatur exul aliquid ſibi deeſſe, cùm defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? cùm omnibus illis, id quod deerat, ideò honeſtiùs ſuppletum ſit, quia defuerat? His ergo aduocatis non tantùm tuta eſt, ſed etiam gratioſa paupertas.

CAP. XIII. Reſponderi poteſt: Quid artificiosè iſta diducis, quæ ſingula ſuſtineri poſſunt, collata non poſſunt? Commutatio loci tolerabilis eſt, ſi tantum locum mutes: paupertas tolerabilis eſt, ſi ignominia abſit, quæ vel ſola opprimere animos ſolet. Aduersùs hunc, quiſquis me malorum turba terrebit, his verbis vtendum erit. Si contra vnam quamlibet partem fortunæ ſatis tibi roboris eſt, idem aduersùs omnes erit. cùm ſemel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem præſtat. Si auaritia dimiſit, vehementiſſima generis humani peſtis; moram tibi ambitio non faciet. Si vltimum diem non quaſi pœnam, ſed quaſi

naturæ legem aſpicis; ex quo pectore mortis metum eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis cauſſa homini datam, ſed propagandi generis; quem non violauerit hoc ſecretum & infixum viſceribus ipſis exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non ſingula vitia ratio, ſed pariter omnia proſternit: in vniuerſum ſemel vincit. Ignominia tu putas quemquam ſapientem moueri poſſe, qui omnia in ſe repoſuit, qui ab opinionibus vulgi receſſit? Plus etiam quàm ignominia, eſt mors ignominioſa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando ſolus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipſi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis vſque eò ad conſpiciendam veritatem excæcatus eſt, vt ignominiam putet M. Catonis fuiſſe, duplicem in petitione præturæ & conſulatus repulſam? ignominia illa præturæ & conſulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, niſi à ſe antè contemptus eſt. Humilis & proiectus animus fit iſti contumeliæ opportunus: qui verò aduerſùs ſæuiſſimos caſus ſe extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur, euertit, ipſas miſerias inſularum loco habet: quando ita affecti ſumus, vt nihil ęquè magnam apud nos admirationem occupet, quàm homo

forti-

fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrerat, deijciebat oculos, & ingemiscebat, non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in ipsam iustitiam animaduerteretur. Inuentus est tamen, qui faciem eius inspueret. poterat ob hoc molestè ferre, quòd sciebat neminem id ausurum purioris. At ille abstersit faciem, & subridens ait comitanti se Magistratui: Admone istum, ne posteà tam improbè oscitet. Hoc fuit contumeliæ ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil esse grauius, mortem ipsis potiorem videri. His ego respondebo, & exilium sæpè contemptione omni carere: si magnus vir cecidit, magnus iacuit; non magis illum contemni, quàm cùm ædium sacrarum ruinæ calcantur, quas religiosi æquè ac stantes adorant.

CAP. XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater carissima, quod te in infinitas lacrimas agat, sequitur vt caussæ tuæ te stimulent. Sunt autem duæ. nam aut illud te mouet, quòd præsidium aliquod videris amisisse: aut, quòd desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leuiter perstringenda est. noui enim animum tuum, nihil in suis præter ipsos amantem. Viderint illæ matres, quæ potentiam liberorum muliebri impotentia exercent; quæ, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitio-

ſæ ſunt; quæ patrimonia filiorum & exhauriunt, & captant; quæ eloquentiam commodando aliis fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimùm gauiſa es, minimùm vſa: tu liberalitati noſtræ ſemper impoſuiſti modum, cùm tuæ non imponeres: tu filiafamilias, locupletibus filiis vltrò contuliſti: tu patrimonia noſtra ſic adminiſtraſti, vt tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abſtineres: tu gratiæ noſtræ, tanquam alienis rebus vtereris, pepercisti, & ex honoribus noſtris nihil ad te niſi voluptas & impenſa pertinuit. nunquam indulgentia ad vtilitatem reſpexit. Non potes itaque erepto filio deſiderare, quæ incolumi nunquam ad te pertinere duxiſti.

CAP. XV. Illò omnis conſolatio mihi vertenda eſt, vnde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filij cariſſimi careo, non conſpectu eius, non ſermone fruor. vbi eſt ille, quo viſo triſtem vultum relaxaui, in quo omnes ſolicitudines meas depoſui? vbi colloquia; quorum inexplebilis eram? vbi ſtudia, quibus libentiùs quàm femina, familiariùs quàm mater, intereram? vbi ille occurſus? vbi matre viſa ſemper puerilis hilaritas? Adiicis iſtis loca ipſa gratulationum & conuictuum, &, vt neceſſe eſt, efficaciſſimas ad vexandos animos recentis conuerſationis notas. Nam hoc quoque aduerſus te crudeliter fortuna molita eſt, quòd te ante tertium

demum diem quàm percussus sum, securam, nec quicquam tale metuentem, aggredi voluit. benè nos longinquitas locorum diuiserat: benè aliquot annorum absentia huic te malo præparauerat: redisti, non vt voluptatem ex filio perciperes, sed ne consuetudinem desiderij perderes. Si multò antè abfuisses, fortiùs tulisses, ipso interuallo desiderium molliente: si non recessisses, vltimum certè fructum biduo diutiùs videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, vt nec fortunæ meæ interesses, nec absentiæ assuesceres. Sed quanto ista duriora sunt, tanto maior tibi virtus aduocanda est, & velut cum hoste noto, ac sæpè iam victo, acriùs est congrediendum. Non ex intacto corpore tuo sanguis hic fluxit: per ipsas cicatrices percussa es.

CAP. XVI. Non est quòd vtaris excusatione nominis muliebris, cui pænè concessum est immoderatum in lacrimas ius, non immensum tamen: & ideò maiores decem mensium spatium lugentibus viros dederunt, vt cum pertinacia muliebris mœroris publica constitutione deciderent. non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Nam & infinito dolore, cùm aliquem ex carissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum est, & sentire desiderium, & opprimere. Non est quòd ad quasdam fe-

minas respicias, quarum tristitiam semel sumptam mors finiuit. nosti quasdam, quæ amissis filiis, imposita lugubria nunquam exuerunt. à te plus exigit vita ab initio fortior. non potest muliebris excusatio contingere ei, à qua omnia vitia muliebria absfuerunt. Non te maximum sæculi malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit: non gemmæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi diuitiæ, velut maximum generis humani bonum, refulserunt: non te benè in antiqua & seuera institutam domo, periculosa etiam probis pejorum detorsit imitatio. Nunquam te fœcunditatis tuæ, quasi exprobraret ætatem, puduit: nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumescentem vterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluisti. nunquam tibi placuit vestis, quæ nihil amplius quàm nudam componeret: vnicum tibi ornamentum, pulcherrima, & nulli obnoxia ætati, forma: maximum decus, visa est pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes tuæ seduxerunt. tantum debes à feminarum lacrimis abesse, quantum à vitiis. Ne feminæ quidem te sinent intabescere vulneri tuo, sed leuiori necessario mœrore citò defunctam, iubebunt exsurgere: si modò

dò illas intueri voles feminas, quas conſpecta virtus inter magnos viros poſuit: Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare funera Corneliæ velles, amiſerat decem: ſi æſtimare, amiſerat Gracchos. Flentibus tamen circa ſe, & fatum eius execrantibus interdixit, Ne fortunam accuſarent, quæ ſibi filios Gracchos dediſſet. Ex hac femina debuit naſci, qui diceret in concione: Tu matri meæ maledicas, quæ me peperit? Multò mihi videtur animoſior vox matris. Filius magno æſtimabat Gracchorum natales: mater & funera. Rutilia Cottam filium ſecuta eſt in exilium, & vſque eò fuit indulgentia conſtricta, vt mallet exilium pati, quàm deſiderium: nec antè in patriam, quàm cum filio rediit. Eumdem iam reducem, & in Repub. florentem tam fortiter amiſit, quàm ſecuta eſt: nec quiſquam lacrimas eius poſt elatum filium notauit. In expulſo virtutem oſtendit, in amiſſo prudentiam. nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in triſtitia ſuperuacua ſtultaque detinuit. Cum his te numerari feminis volo, quarum vitam ſemper imitata es: earum in coercenda comprimendaque ægritudine optimè ſequeris exemplum. Scio rem non eſſe in noſtra poteſtate, nec vllum affectum ſeruire: minimè verò eum, qui ex dolore naſcitur. Ferox enim, & aduersùs omne remedium contumax eſt. volumus

eum

eum interim obruere, & deuorare gemitus: per ipsum tamen compositum fictumque vultum lacrimæ profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus: at illum inter ipsa, quibus auocatur, spectacula, leuis aliqua desiderij nota subiuit. Ideò melius est, illum vincere, quàm fallere. Nam qui aut delusus voluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsa quiete imperum ad sæuiendum colligit: at qui rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaq; monstraturus illa, quibus vsos multos esse scio, vt peregrinatione te vel longa detineas, vel amœna delectes; vt rationum accipiendarum diligentia, patrimonij administratione multum occupes temporis; vt semper nouo te aliquo negotio implices: omnia ista ad exiguum momentum prosunt, nec remedia doloris, sed impedimenta sunt. ego autem malo illum desinere, quàm decipi. Itaque illò te duco, quò omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad liberalia studia: illa sanabunt vulnus tuum, illa omnem tristitiam tibi euellent. His etsi nunquam assuesces, nunc vtendum erat: sed quantum tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non quidem comprehendisti, attigisti tamen. Vtinam quidem virorum optimus, pater meus, nimis maiorum consuetudini deditus, voluisset te sapientum præceptis eru-
diri

diri potiùs, quàm imbui! non parandum tibi nunc contra fortunam essèt auxilium, sed proferendum. Propter istas quæ litteris non ad sapientiam vtuntur, sed ad luxuriam instituuntur, minus est indulgere studijs passus. beneficio tamen rapacis ingenij plus, quàm pro tempore, hausisti: iacta sunt disciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertere: tutam te præstabunt. illæ consolabuntur, illæ delectabunt; illæ si bona fide animum tuum intrauerint, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam solicitudo, nunquam afflictionis irritæ superuacua vexatio: nulli horum patebit pectus tuum: nam ceteris vitijs iampridem clusum est. Hæc quidem certissima præsidia sunt, & quæ sola te fortunæ eripere possint: sed quia dum in illum portum, quem studia promittunt, perueneris, adminiculis quibus innitaris opus est; volo interim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos, quibus saluis, fas tibi non est accusare fortunam. in vtroque habes quod te diuersa virtute delectet: alter honores industria consecutus est, alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filij dignitate, alterius quiete, vtriusque pietate. noui fratrum meorum intimos affectus. alter in hoc dignitatem excolit, vt tibi ornamento sit: alter in hoc se ad tranquillam quietamque vitam recepit, vt tibi vacet. Benè liberos tuos & in auxilium, & in oblecta-

men-

mentum, fortuna disposuit: potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officijs: & vnius desiderium, duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere: nihil tibi deerit, præter numerum. Ab his ad nepotes quoque respice. Marcum blandissimum puerum, ad cuius cõspectum nulla potest durare tristitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat. Cuius non lacrimas illius hilaritas supprimat? cuius non contractum solicitudine animum illius argutiæ soluant? quem non in iocos vocabit illa lasciuia? quem non in se conuertet, & abducet infixum cogitationibus, illa neminem satiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere nobis superstitem. In me omnis fatorum crudelitas lassata consistat: quicquid matri dolendum fuit, in me transierit: quicquid auiæ, in me. Floreat reliqua in suo statu turba: nihil de orbitate, nihil de conditione mea querar. Fuerim tantùm, nihil ampliùs dolituræ domus piamentum. Tene in gremio tuo citò tibi daturam pronepotes Nouatillam: quam sic in me transtuleram, sic mihi adscripseram, vt possit videri, quòd me amisit, quamuis saluo patre, pupilla. hanc & pro me dilige. Abstulit illi nuper fortuna matrem: tua potest efficere pietas, vt perdidisse se matrem do-

leat

leat tantùm, non & sentiat. Nunc mores eius compone, nunc formam: altiùs præcepta descendunt, quæ teneris imprimuntur ætatibus. Tuis assuescat sermonibus, ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiam si nihil dederis præter exemplum. Hoc iam tibi solemne officium pro remedio erit: non potest animum piè dolentem à solicitudine auertere, nisi aut ratio, aut honesta occupatio. Numerarem inter magna solatia patrem quoq; tuum, nisi abesset. nunc tamen ex affectu tuo, quid illius intersit, cogita: intelliges, quanto iustius sit, te illi seruari, quàm mihi impendi. quoties te immodica vis doloris inuaserit, & sequi se iubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepotesque dando, effecisti ne vnica esses: consummatio tamen ætatis actæ feliciter, in te vertitur. Illo viuo, nefas est te, quòd vixeris, queri.

CAP. XVII. Maximum adhuc solatiũ tuum tacueram, sororem tuam: illud fidelissimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuæ pro indiuiso transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miscuisti, in huius primùm respirasti sinu. Illa quidem affectus tuos semper sequitur: in mea tamen persona non tantùm pro te dolet. Illius manibus in vrbem perlatus sum: illius pio maternoq; nutricio per longum tempus æger conualui: illa pro quæstura mea gra-

gratiam suam extendit: & quæ ne sermonis quidem, aut claræ salutationis sustinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi seductum vitæ genus, nihil modestia, in tanta feminarum petulantia, rustica, nihil quies, nihil secreti & ad otium repositi mores obstiterunt, quò minùs pro me etiam ambitiosa fieret. Hæc est, mater carissima, solatium, quo reficiaris: illi quantum potes te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent mœrentes, ea quæ maximè diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quærere: tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer: siue seruare habitum istum voles, siue deponere, apud illam inuenies vel finem dolori tuo, vel comitem. Sed si prudentiam perfectissimæ feminæ noui, non patietur te nihil profuturo mœrore consumi, & exemplum tibi suum, cuius ego etiam spectator fui, narrabit. Carissimum virum amiserat, auunculum nostrum, cui virgo nupserat, in ipsa nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictisque tempestatibus corpus eius naufraga euexit. O quàm multarum egregia opera in obscuro iacent! Si huic illa simplex admirandis virtutibus contigisset antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur vxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam firmissimis metuendi maris, caput suum periculis pro sepultura

obie-

obiecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de suo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quæ se pro coniuge vicariam dedit. hoc amplius est, discrimine vitæ sepulchrum viro quęrere: maior est amor, qui pari periculo minus redimit. Post hoc nemo miratur, quòd per sedecim annos, quibus maritus eius Ægyptum obtinuit, nunquam in publico conspecta est. neminem prouincialem domum suam admisit: nihil à viro petijt, nihil à se peti passa est. Itaque loquax, & ingeniosa in contumelias præfectorum prouincia, in qua etiam qui vitauerunt culpam, non effugerunt infamiam, velut vnicum sanctitatis exemplum suspexit: & quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent, omnem verborum licentiam continuit: & hodie similem illi, quamuis nunquam speret, semper optat. Multum erat, si per sedecim annos illam prouincia probasset: plus est, quòd ignorauit. Hæc non ideò refero, vt eius laudes exsequar, quas circumscribere est, tam parcè transcurrere: sed vt intelligas, magni animi esse feminam, quam non ambitio, non auaritia, comites omnis potentiæ & pestes, vicerunt: non metus mortis eam, exarmata naui naufragium suum spectātem, deterruit, quò minus examini viro hęrens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, & animum à lu-

ctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Ceterùm quia necesse est, cùm omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentiùs tibi obuersari: non quia illi minùs cari sint, sed quia naturale est, manum sæpiùs ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lætum & alacrem; velut optimis rebus. sunt autem optimæ; quum animus omnis cogitationis expers operibus suis vacat, & modò se leuioribus studijs oblectat, modò ad considerandam suam vniuersique naturam, veri auidus insurgit. Terras primùm, situmque earum quærit. deinde conditionem circumfusi maris, cursusque eius alternos & recursus: tunc quicquid inter cælum, terrasque plenum formidinis interjacet, perspicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niuisque & grandinis jactu tumultuosum spatium: tum peragratis humilioribus, ad summa prorumpit, & pulcherrimo diuinorum spectaculo fruitur, æternitatisque suæ memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus sæculis, vadit.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ
LIBER
DE CONSOLATIONE
AD POLYBIVM
ΑΚΕΦΑΛΟΣ.
EX CAP. XX.

*** nostra corpora compares, firma sunt: si redigas ad conditionem naturæ omnia destruentis, & vnde edidit eodem reuocantis, caduca sunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & si qua his multo mirabiliora sequentium annorum extruxit ambitio, aliquando solo æquata visentur. Ita est. nihil perpetuum, pauca diuturna sunt. aliud alio modo fragile est: rerum exitus variantur: ceterum quicquid cœpit, & desinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc vniuersum, quod omnia diuina humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem veterem tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, & singulas comploret animas: Carthaginis ac Numantiæ Corinthique cinerem, & si quid altius cecidit, lamentetur: cùm etiam hoc, quod non habet quò cadat, sit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum

ali-

aliquando nefas ausura, sibi non pepercisse conqueratur.

CAP. XXI. Quis tam superbæ impotentisque arrogantiæ est, vt in hac naturæ necessitate omnia ad eumdem finem reuocantis, se vnum ac suos seponi velit: ruinæque, etiam ipsi mundo imminenti, aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: & ideò mihi videtur rerum natura, quod grauissimum fecit, commune fecisse, vt crudelitatem fati consolaretur æqualitas. Illud quoque te non minimùm adiuuerit, si cogitaueris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem desideras, nec tibi. noles enim longum esse, quod irritum est. Nam si quicquam tristitia profecturi sumus, non recuso, quicquid lacrimarum fortunæ meæ superfuit, tuæ affundere. inueniam etiam nunc, per hos exhaustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modò id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur. atque adeò ipse hanc litem meam faciam. Iniquissima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuisse, qui munere tuo tantam venerationem receperat, vt, quod raro vlli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem saluo Cæsare accipere maximum poterat, impressisti: & cùm benè illum vndique cir-

circumisses, intellexisti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit. nunc quoque quantum potest, illam à se abijcit, & in tanta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quàm contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, vt facile in locum amissorum posset alios substituere. Vnum enim hunc ex his quos in Principali domo potentes vidi, cognouisse videor: quem omnibus amicum habere cùm expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est hæc apud eum, quàm vt à te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam valetudinem? sciebas animum eius liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantùm, sed innatus est, sic esse fundatum, vt supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritum? quantulum nocuisses? longissimum illi çuum ingenij fama promisit. Id egit ipse, vt meliore sui parte duraret, & compositis eloquentiæ præclaris operibus, à mortalitate se vindicaret. Quandiu fuerit vllus litteris honor, quandiu steterit aut Latinæ linguæ potentia, aut Græcæ gratia, vigebit cum maximis viris: quorum se ingenijs vel contulit, vel, si hoc verecundia eius recusat, applicuit.

CAP. XXII. Hoc ergo vnum excogi-

cogitasti, quomodo illi maximè posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc sæpius ferre te consueuit, sine vllo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab iniuria præstare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa peruenisse, & non ex tuo more temerè incidisse? Adijciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certè eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium æquale omnium hominum. desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minùs bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo se liberiùs exercuit. Nemo potentiam eius iniuria sensit, nunquam ille te fratrem vlli minatus est. Ad exemplum se modestiæ tuæ formauerat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum esses, & onus. Suffecit ille huic sarcinæ. O dura fata, & nullis æqua virtutibus! antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est. Parùm autem me indignari scio: nihil est enim difficilius, quàm magno dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi voluisti

tam

tam iniusta,& tam violenta fortuna? Tam citò indulgentiæ tuæ te pœnituit?quæ ista crudelitas est, in medio fratres impetum facere, & tam cruenta rapina concordissimam turbam imminuere, tam benè stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, & sine vlla caussa delibare voluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis summæ potentia, summa conseruata abstinentia, nihil sincerus & purus litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in vno fratre, quid de reliquis possit metuere, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatiis timet. Facinus indignum! luget Polybius, & aliquid propitio dolet Cæsare. hoc sine dubio impotens fortuna captasti, vt ostenderes neminem contra te, ne à Cæsare quidem, posse defendi.

CAP. XXIII. Diutiùs accusare fata possumus, mutare non possumus. stant dura & inexorabilia. nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo caussa mouet: nihil vnquam parcunt vlli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis, nihil proficientibus. faciliùs enim nos illi dolor adijciet, quàm illum nobis reducet. Qui si nos torquet, non adiuuat, primo quoque tempore deponendus est: & ab inanibus solatiis, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam la-

crimis nostris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedùm mortales circumspice: larga vbique flendi, & assidua materia. alium ad quotidianum opus laboriosa egestas vocat: alium ambitio nunquam quieta sollicitat: alius diuitias quas optauerat, metuit, & voto laborat suo: alium solicitudo, alium labor torquet, alium semper vestibulum obsidens turba: hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. Lacrimæ nobis deerunt, antequam caussæ dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiserit, quæ primum nascentium omen fletum esse voluit? Hoc principio edimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit: sic vitam agimus: ideoque moderatè id fieri debet à nobis, quod sæpè faciendum est: & respicientes, quantum à tergo rerum tristium immineat, si non finire lacrimas, at certè reseruare debemus. Nulli parcendum est rei magis quàm huic, cuius tam frequens vsus est. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris, nulli minùs gratum esse dolorem tuum, quàm ei cui præstari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque eius officij ratio est, quod ei cui præstatur, si nihil sentit, superuacuum est; si sentit, ingratum.

CAP. XXIV. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem ne-

nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, vt cruciatu tuo noceat tibi: vt te velit abducere ab occupationibus tuis, id est, à studio, & Cæsare? non est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præstitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori: ille desiderio tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaque iuuat dolori intabescere: quem, si quis defunctis sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta posset voluntas videri, omnia hæc dubiè ponerem, & dicerem: Siue te torqueri lacrimis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: siue non vult. vtique inutilem dolorem dimitte. nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc verò, cuius tam explorata pietas est, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quàm hic si tibi casus eius acerbus est, si te vllo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine vllo flendi fine conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil ęquè à lacrimis tam inutilibus abducet, quàm si cogitaueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunę iniuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus affectis, vt hilaritatem de industria simulent, & aduersas res adumbrata lætitia abscondant, ne militum animi, si fractam ducis sui mentem viderint,

& ipsi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum est. Indue dissimilem animo tuo vultum, & si potes, proijce omnem ex toto dolorem: sin minùs, introrsùs abde & contine, ne appareat; & da operam, vt fratres tui te imitentur: qui honestum putabunt, quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo sument. Et solatium debes esse, & consolator illorum: non poteris autem horum mœrori obstare, si tuo indulseris.

CAP. XXV. Potest & illa res à luctu te prohibere nimio, si tibi ipse renuntiaueris, nihil horum quæ facis posse subduci. Magnam tibi personam hominum consensus imposuit: hæc tibi tuenda est. Circunstat te omnis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perspicit quantum roboris ille aduersus dolorem habeat, & vtrùmne tu tantùm rebus secundis dexterè vti scias, an & aduersas possis viriliter ferre. obseruantur oculi tui. Liberiora omnia sunt iis, quorum affectus tegi possunt: tibi nullum secretum liberum est, in multa luce fortuna te posuit. omnes scient, quomodo te in isto tuo gesseris vulnere: vtrùmne statim percussus arma submiseris, an in gradu steteris. Olim te in altiorem ordinem & amor Cæsaris extulit, & tua studia deduxerunt. nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam humile

ac muliebre eſt, quàm conſumendum ſe dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. multa tibi non permittit opinio de ſtudijs ac moribus tuis recepta: multum à te homines exigunt, multum expectant. Si volebas tibi omnia licere; ne conuertiſſes in te ora omnium. nunc autem tibi præſtandum eſt, quantum promiſiſti omnibus illis, qui opera ingenij tui laudant, qui deſcribunt: quibus cùm fortuna tua opus non ſit, ingenio opus eſt. Cuſtodes animi tui ſunt. nihil vnquam itaque potes indignum facere perfecti & eruditi viri profeſſione, vt non multos admirationis de te ſuæ pœniteat. Non licet tibi flere immodicè: nec hoc tantummodo non licet, nec ſomnum quidem extendere in partem diei licet, aut à tumultu rerum in otium ruris, gratia quietis confugere, aut aſſidua laborioſi officij ſtatione fatigatum corpus voluntaria peregrinatione recreare, aut ſpectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem diſponere.

CAP. XXVI. Multa tibi non licent, quæ humillimis & in angulo iacentibus licent. Magna ſeruitus eſt, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. audienda ſunt tot hominum millia, tot diſponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto accurrentium congeſtus. Vt poſſit per ordinem ſuum principis maxi-

mi officium geri, quieti animi est. Non licet tibi, inquam, flere: vt multos flentes audire possis: vt periclitantium, & ad misericordiam mitissimi Cæsaris peruenire cupientium lacrimæ prosint, tibi tuæ assiccandæ sunt. Hoc tamen etiam non in leuioribus remediis adiuuabit. cùm voles omnium rerum obliuisci, cogita Cæsarem: vide quantam huius in te indulgentiæ fidem, quantam industriam debeas. intelliges non magis tibi incuruari licere, quàm illi, si quis modò est fabulis traditus, cuius humeris mundus innititur. Cæsari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicauit, sibi eripuit: & siderum modo, quæ irrequieta semper cursus suos explicant, nunquam illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. Ad quemdam itaque modum tibi quoque eadem necessitas iniungitur: non licet tibi ad vtilitates tuas, ad studia tua respicere. Cæsare orbem terrarum possidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec vlli rei potes: totum te Cæsari debes. Adijce nunc, quòd cùm semper prædices cariorem tibi spiritu tuo Cæsarem esse; fas tibi non est, saluo Cæsare, de fortuna queri. Hoc incolumi, salui tibi sunt tui:

ni-

nihil perdidisti: non tantùm siccos oculos tuos esse, sed etiam lætos oportet. In hoc tibi omnia sunt: hic pro omnibus est. Quod longè à sensibus tuis prudentissimis piissimisque abest, aduersus felicitatem tuam parùm gratus es, si tibi quicquam, hoc saluo, flere permittis. Monstrabo etiamnum, non quidem firmius remedium, sed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda tristitia. nam quandiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet accessum: omnia in te Cæsar tenebit: cùm ab illo discesseris, tunc, velut occasione data, insidiabitur solitudini tuæ dolor, & requiescenti animo tuo paulatim irrepet. Itaque non est, quòd vllum tempus vacare patiaris à studiis, tunc tibi litteræ tuæ, tam diu ac fideliter amatæ, gratiam referant: tunc te illæ antistitem & cultorem suum vindicent: tunc Homerus & Virgilius, tam benè de humano genere meriti, quàm tu de omnibus & de illis meruisti, quos pluribus notos esse voluisti quàm scripserant, multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiseris. Tunc Cęsaris tui opera, vt per omnia sæcula domestico narrentur præconio, quantum potes compone. nam ipse tibi optimè formandi condendique res gestas, & materiam dabit, & exemplum.

CAP. XXVII. Non audeo te vsque eò

producere, vt fabellas quoque & Æsopeos logos, intentatum Romanis ingeniis opus, solita tibi venustate connectas. difficile est quidem, vt ad hæc hilariora studia tam vehementer perculsus animus, tam citò possit accedere: hoc tamen argumentum habeto, iam corroborati eius, & redditi sibi, si poterit se à seuerioribus scriptis ad hæc solutiora producere. In illis enim quamuis ægrum eum adhuc, & secum reluctantem, aduocabit ipsa rerum quas tractabit austeritas: hæc quæ remissa fronte commentanda sunt, non feret, nisi cùm iam sibi ab omni parte constiterit. Itaque debebis eum seueriore materia primùm exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit leuamento, si sæpè te sic interrogaueris: Vtrùmne meo nomine doleo, an eius qui decessit? Si meo; perit meæ indulgentiæ iactatio, & incipit dolor, hoc vno excusatus, quòd honestus est, cum ad vtilitatem respicit, à pietate desciscere. Nihil autem minùs bono viro conuenit, quàm in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo; necesse est, alterutrum ex his duobus esse iudicem. Nam si nullus defunctis sensus est, euasit omnia frater meus vitæ incommoda, & in eum restitutus est locum, in quo fuerat antequam nasceretur: & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me nunquam do-

dolere desinere, qui nunquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sensus; nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris & arbitrij gestit,& rerum naturæ spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despicit; diuina verò, quorum rationem tandiu frustra quæsierat, propiùs intuetur. Quid itaque eius desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? beatum deflere,inuidia est: nullum, dementia.

CAP. XXVIII. An hoc te mouet,quòd videtur ingentibus, & cummaximè circumfusis, bonis caruisse? Cùm cogitaueris multa esse quæ perdidit, cogita plura esse quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax & inimica semper alienis processibus inuidia consectabitur, non metus solicitabit, non leuitas fortunæ citò munera sua transferentis inquietabit. Si benè computes, plus illi remissum, quàm ereptum est. Non opibus fruetur, non tua simul ac sua gratia; non accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quòd ista amisit, an beatum quòd non desiderat? mihi crede, is beatior est, cui fortuna superuacua est, quàm is cui parata est. Omnia ista bona, quæ nos speciosa, sed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur,

cum inuidia conspiciuntur: eosque ipsos quos exornant, & premunt; plus minantur, quàm prosunt. Lubrica & incerta sunt: nunquam benè tenentur. nam vt nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnæ felicitatis tutela solicita est. Si velis credere altiùs veritatem intuentibus, omnis vita supplicium est. In hoc profundum inquietumque proiecti mare, alternis æstibus reciprocum, & modò alleuans nos subitis incrementis, modò maioribus damnis deserens, assidueque iactans, nunquam stabili consistimus loco: pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus, semper timemus. In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari nauigantibus, nullus portus nisi mortis est. Ne itaque inuideris fratri tuo: quiescit. tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est: superstitem Cæsarem, omnemque eius prolem, superstitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex suo fauore fortuna mutaret, stantem adhuc illam, & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cælo, ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas vinculis animas beato recipit sinu: & nunc liberè vagatur, omniaque rerum naturæ bona cum summa voluptate perspicit. Erras. non perdidit lucem frater tuus, sed securio-

riorem sortitus est. omnibus illò nobis commune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed antecessit.

CAP. XXIX. Est, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est. quis in tam obscura & inuoluta veritate diuinat, vtrumne fratri tuo mors inuiderit, an consuluerit? Illud quoque, qua iustitia in omnibus rebus es, necesse est te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quòd talem fratrem amisisti, sed beneficium datum, quòd tandiu pietate eius tibi vti fruique licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non relinquit: auidus, qui non lucri loco habet quod accepit, sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriam vocat finem voluptatis: stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi præsentium. qui non & in præteritis acquiescit, & ea iudicat certiora quæ abierunt, quia de illis ne desinant non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit. citò enim nos omnis voluptas relinquit, quæ fluit & transit, & pænè antequam venias, aufertur. Itaque in præteritum tempus animus mittendus est, & quicquid nos vnquam delectauit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est. Longior fideliorque est memoria volu-

ptatum, quàm præsentia. Quòd habuisti ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Non est quòd cogites, quanto diutiùs habere potueris, sed quandiu habueris. Rerum natura illum tibi sicut ceteris fratribus, non mancipio dedit, sed commodauit: cùm visum est deinde, repetiit, nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditam soluisse se molestè ferat, eam præsertim cuius vsum gratuitum acceperit, nonne iniustus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit & tibi: quæ suo iure vsa, à quo voluit, debitum suum citiùs exegit. non illa in culpa est, cuius nota erat conditio, sed mortalis animi spes auida, quæ subinde quid rerum natura sit obliuiscitur, nec vnquam sortis suæ meminit, nisi cùm admonetur. Gaude itaque habuisse te tam bonum fratrem, & vsumfructum eius, quamuis breuior voto tuo fuerit, boni consule. Cogita iucundissimum esse, quòd habuisti humanum, quòd perdidisti. Nec enim quicquam minùs inter se consentaneum est, quàm aliquem moueri, quòd sibi talis frater parùm diu contigerit: non gaudere, quòd tamen contigerit. At inopinanti ereptus est. Sua quemque credulitas decipit: & in eis quæ diligit, voluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli se necessitatis suæ gratiam facturam esse testata est. Quotidie præter oculos nostros transeunt notorum igno-

to-

torumque funera: nos tamen aliud agimus, & subitum id putamus esse, quod nobis tota vita denunciatur futurum. Non est itaque ista fatorum iniquitas, sed mentis humanæ prauitas, insatiabilis rerum omnium: quæ indignatur inde se exire, quò admissa est precariò.

CAP. XXX. Quanto ille iustior, qui nuntiata filij morte, dignam magno viro vocem emisit? Ego cùm genui, tum moriturum sciui. Prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset. Non accepit tamquam nouum nuntium, filij mortem: quid est enim noui, hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quàm ad mortem iter est? Ego cùm genui, tum moriturum sciui. Deinde adiecit rem maioris & prudentiæ & animi: Huic rei sustuli. Omnes huic rei tollimur: quisquis ad vitam editur, ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusq; id cùm reposcemur. alium alio tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. In procinctu stet animus: & id quod necesse est, nunquam timeat: quod incertum est, semper expectet. Quid dicam duces, ducumque progenies, & multis aut consulatibus conspicuos, aut triumphis, sorte defunctos inexorabili? tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum suum. Omnes, imò omnia in vltimum diem spectant: non idem vniuersis finis est. Alium in me-

medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum iam & exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eumdem locum tendimus. Vtrumne stultius sit nescio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recusare. Agedùm illa quæ multo ingenij tui labore celebrata sunt, in manus sume, vtriuslibet auctoris carmina: quæ tu ita resoluisti, vt quamuis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti, vt (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem secutæ sint. Nullus erit in illis scriptis liber, qui non plurima varietatis humanæ incertorumq; casuum & lacrimarum, ex alia atque alia caussa fluentium, exempla tibi suggerat. Lege, quo spiritu ingentibus intonueris rebus: pudebit te subitò deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiseris, vt quisquis extemplò ac modò scripta tua mirabitur, quærat quomodo tam grandia, tamque solida, tam fragilis animus conceperit. Potiùs ab istis quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ consolantur, conuerte, ac respice optimos fratres, respice vxorem, filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquiescas.

CAP.

CAP. XXXI. Ab hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere vnus dolor, quàm hæc tam multa solatia. Omnes istos vnà tecum perculsos vides, nec posse tibi subuenire, imò etiam vltrò expectare, vt à te subleuentur, intelligis: & ideò quanto minus in illis doctrinæ minusque ingenij est, tanto magis resistere te necesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatij loco, inter multos dolorem suum diuidere: qui quia dispensatur inter plures, exigua debet apud te parte subsidere. Non desinam totiens tibi offerre Cæsarem. illo moderante terras, & ostendente, quanto melius beneficijs imperium custodiatur, quàm armis, illo rebus humanis præsidente; non est periculum, ne quid perdidisse te sentias. in hoc vno tibi satis præsidij, satis solatij est. Attolle te: & quotiens lacrimæ suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæsarem dirige: siccabuntur maximi & clarissimi conspectu numinis. Fulgor eius illos, vt nihil aliud possint aspicere, præstringet, in se hærentes detinebit. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo nunquam deijcis animum, cogitandus est, hic contra fortunam aduocandus: nec dubito, cùm tanta illi aduersus omnes suos sit mansuetudo, tantáque indulgentia, quin multis iam solatijs tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla, quæ dolori obstarent tuo, congesserit. Quid porrò? vt

nihil

nihil horum fecerit, nonne protinus ipse conspectus per se tantūmodo, cogitatusq́; Cæsar, maximo solatio tibi est? Dij illum Deęq; omnes terris diu commodent. acta hic D. Augusti, & annos vincat, ac, quandiu mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filiū longa fide approbet, & ante illum consortem patris, quàm successorem accipiat. Sera, & nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum gens sua cœlo asserat.

CAP. XXXII. Abstine ab hoc manus tuas fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. patere illum generi humano iam diu ægro & affecto mederi: patere, quicquid prioris Principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundum, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patris triumphos ducat, & nouos: quorum me quoque spectatorem futurum, quę primum obtinet locum ex virtutibus eius, promittit clementia. nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere: imò ne deiecit quidem, sed impulsum à fortuna & cadentem sustinuit, & in præceps euntem leniter, diuinæ manus vsus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, & vitam mihi non tantùm dedit, sed etiam petijt. Viderit, qualem volet æstimari caussam meam. vel iustitia eius bonam perspiciet,

vel

vel clementia faciet. vtrumque in æquo mihi eius beneficium erit, siue innocentem me scierit esse, siue voluerit. Interim magnum miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam eius, totum orbem peruagantem: quæ cùm ex ipso angulo, in quo ego defossus sum, complures multorum iam annorum ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me vnum transeat. Ipse autem optimè nouit tempus, quo cuique debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam Cæsar! quæ efficit, vt quietiorem sub te agant vitam exules, quàm nuper sub Caio egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium expectant, nec ad omnem nauium conspectum pauent. Per te habent, vt fortunæ sæuientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem, ac præsentis quietem. Scias licet ea demum fulmina esse iustissima, quæ etiam percussi colunt.

CAP. XXXIII. Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum, & tam magno vulneri maiora adhibuit remedia: iam te omni confirmauit modo: iam omnia exempla, quibus ad animi æquitatem compellereris, tenacissima memoria retulit: iam omnium præcepta sapientum assueta sibi facundia explicuit. Nullus

ita-

itaque meliùs has alloquendi partes occupauerit. aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab oraculo emissa, omnem vim doloris tui diuina eius contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solùm fortuna desumpsit sibi, quem tam graui afficeret iniuria. nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua comploratione. Transibo exempla vulgaria, quæ etiam si minora, tamen mira sunt: ad fastos te, & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quæ impleuere Cæsareum atrium? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non ex istis, in ornamentum sæculorum refulgentibus viris, aut desiderio suorum tortus est, aut à suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exilio nunciata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quàm iuris æqui impatiens pietas Africani fuerit, cunctis apparuit: eodem enim die, quo viatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis priuatus intercessit. tam magno tamen fratrem desiderauit hic animo, quàm defenderat. Quid referam Æmilianum Scipionem, qui vno pænè eodemque tempore, spectauit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adolescentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo

tulit

tulit illam familiæ suæ, super ipsum Paulli triumphum concidentis subitam vastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne vrbi Romanæ aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

CAP. XXXIV. Quid referam duorum Lucullorum diremptam morte concordiam? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem sæuiens reliquit fortuna, vt vna denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primùm sorori superstes, cuius morte optimè cohærentis Romanæ pacis vincula resoluta sunt. Idemque vixit superstes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minùs altè eum deijceret, quàm patrem deiecerat: & post hunc tamen casum non tantùm dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia vndique exempla separatorum morte fratrum succurrunt, imò contrà, vix vlla vnquam horum paria conspecta sunt, vnà senescentia: sed contentus nostræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, vt fortunam vlli queratur luctum intulisse, quam sciet etiam Cæsarum lacrimas concupisse. Diuus Augustus amisit Octauiam sororem carissimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui cœlum destinauerat: imò verò idem omni genere orbitatis vexatus, sororis filium successioni præparatum suæ perdidit. Denique ne singulos eius luctus enumerem, & generos

ille

ille amisit, & liberos, & nepotes: ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dùm inter homines erat, sensit. Tamen tot tantosque luctus cepit rerum omnium capacissimum eius pectus, victorque Diuus Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolorum fuit. Caius Cæsar, Diui Augusti auunculi mei nepos, circa primos iuuentutis suæ annos Lucium fratrem carissimum sibi, princeps iuuentutis principem eiusdem iuuentutis amisit, in apparatu Parthici belli: & grauiore multò animi vulnere, quàm posteà corporis, ictus est: quod vtrumque pijssimè idem, & fortissimè tulit. Cæsar patruus meus, Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu quàm ipse erat fratrem, intima Germaniæ recludentem, & gentes ferocissimas Romano subijcientem imperio, in complexu & osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantùm, sed etiam alijs fecit: ac totum exercitum, non solùm mœstum, sed etiam attonitum, corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: indicauitque non militandi tantùm disciplinam esse seruandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrimas alienas compescere, nisi priùs pressisset suas.

CAP. XXXV. M. Antonius auus meus, nullo minor nisi eo à quo victus est, tunc cùm Rempub. constitueret, &

trium-

triumuirali potestate præditus, nihil supra se, exceptis verò duobus collegis, omnia infra se cerneret, fratrem interfectum audiuit. Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facis! Eo ipso tempore, quo M. Antonius ciuium suorum vitæ sedebat mortisque arbiter, M. Antonij frater duci iubebatur ad supplicium. Tulit hoc tamen tam triste vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia aduersa tolerauerat: & hoc fuit ei lugere, viginti legionum sanguine fratri parentare. Sed vt omnia alia exempla præteream, vt in me quoque ipso alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggressa est: bis intellexit lędi me posse, vinci non posse. Amisi Germanicum fratrem: quem quomodo amauerim, intelligit profectò, quisquis cogitat quomodo suos fratres pij fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, vt nec relinquerem quicquam quod exigi deberet à bono fratre, nec facerem quod reprehendi posset in Principe. Hæc ergo puta tibi parētem publicum referre exempla, eumdem ostendere quàm nihil sacrum intactumque sit fortunæ, quæ ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut iniquè. Potest enim hæc aduersus priuatas domos vllam æquitatem nosse, aut vllam modestiam, cuius implacabilis sæuitia totiens

tiens ipsa funestauit puluinaria? Faciamus licèt illi conuicium, non nostro tantùm ore, sed etiam publico: non tamen mutabitur: aduersus omnes se preces, omnesque querimonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inausum sibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, sicut semper est solita, eas quoque domos ausa iniuriæ causa intrare, in quas per templa aditur, & atram laureatis foribus inducere vestem.

CAP. XXXVI. Hoc vnum obtineamus ab illa votis ac precibus publicis, si nondum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propicia respicit, hunc Principem, lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit. discat ab illo clementiam, atque à mitissimo omnium Principum mitis fieri. Debes itaque omnes intueri eos, quos paulò antè retuli, aut adscitos cœlo, aut proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem, per quos iuramus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus, & in quantum modò homini fas est, per diuina ire vestigia. Quamuis in alijs rebus dignitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est: neminem dedignatur, qui modò dignum se illa iudicet. Optimè

mè certè illos imitaberis, qui cùm indignari possent non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc vno se ceteris exæquari hominibus, non iniuriam, sed ius mortalitatis iudicauerunt; tuleruntque nec nimis acerbè & asperè quod acciderat, nec moliter & effœminatè. Nam & non sentire mala sua, non est hominis: & non ferre, non est viri. Non possum tamen, cùm omnes circumiuerim Cæsares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpendum: quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, à quo imperium euersum funditus, Principis pijssimi recreat clementia. C. Cæsar, amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolere quàm gaudere Principaliter posset, conspectum conuersationemque ciuium suorum profugit, exsequijsque sororis suæ non interfuit, iusta sorori non præstitit, sed in Albanum suum secessit. At foro & aduocatis, & huiusmodi alijs occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala! Pro pudor imperij. principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit. Idem ille Caius furiosa inconstantia, modò barbam capillumque submittens, modò Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, & nunquam satis certus vtrùm lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore, quo templa illi constituebat ac puluinaria, eos

qui

qui parùm mœſti fuerant, crudeliſſima afficiebat animaduerſione. Eadem enim intemperie animi aduerſarũ rerum ictus ferebat, qua ſecundarum elatus euentu, ſupra humanum intumeſcebat modum. Procul iſtud exemplum ab omni Romano viro, luctum ſuum aut intempeſtiuis auocare luſibus, aut ſordium ac ſqualloris fœditate irritare, aut alienis malis oblectare, minimè humano ſolatio. Tibi verò nihil ex conſuetudine mutandum tua. quoniam quidem ea inſtituiſti amare ſtudia, quæ & optimè felicitatem extollunt, & facillimè minuunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima ſunt, & ſolatia.

CAP. XXXVII. Nunc itaque te ſtudijs tuis immerge altiùs, nunc illa tibi velut munimenta animi circunda, nec ex vlla tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo ſcriptorum monumento tuorum. hoc enim vnum eſt rebus humanis opus, cui nulla tempeſtas noceat, quod nulla conſumat vetuſtas: cætera, quæ per conſtructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem conſtant, non propagabunt longam diem: quippe & ipſa intereunt. Immortalis eſt ingenij memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. meliùs illum duraturo ſemper conſecrabis ingenio, quàm irrito dolore lugebis.

bis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiam si nunc agi apud te caussa eius non potest: omnia enim illa quæ nobis dedit, ob hoc ipsum, quòd aliquid eripuit, inuisa sunt. tunc tamen erit agenda, cùm primùm æquiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam: multa etiam nunc dabit quibus redimat: denique ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio vti tuo, noli adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quę parua sunt, approbare pro magnis: rursus magna attenuare, & ad minima deducere: sed aliò ista vires seruet suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoque sit superuacuum, aliquid enim à nobis natura exigit: plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego à te, ne ex toto mœreas, exigam. Et scio inueniri quosdam duræ magis quàm fortis prudentiæ viros, qui negent doliturum esse sapientem. Hi verò videntur nunquam in huiusmodi casum incidisse: alioquin excussisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam inuitos compulisset. Satis præstiterit ratio, si id vnum ex dolore, quod & superest & abundat, exciderit. nam vt quidem nullum omnino esse eum patiatur, nec sperandum vlli, nec concupiscendum est. Hunc potiùs

modum seruet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis est, nec emotæ. Fluant lacrimæ, sed eædem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed iidem & finiantur. Sic rege animum tuum, vt & sapientibus te approbare possis, & fratribus. effice, vt frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, vt illum & sermonibus celebres, & assidua recordatione repræsentes tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam eius iucundam magis, quàm flebilem feceris. naturale est enim, vt semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristitia reuertitur. Cogita modestiam eius, cogita in rebus agendis solertiam, in exsequendis industriam, in promissis constantiam. Omnia dicta eius ac facta & aliis expone, & tibimet ipse commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque sperari potuerit. quid enim de illo non tutò sponderi fratre posset? Hæc, vtcunque potui, longo iam situ obsoleto & hebetato animo composui: quæ si aut parùm respondere ingenio tuo, aut parùm mederi dolori videbuntur, cogita quàm non facilè Latina ei verba succurrant, quem Barbarorum inconditus grauisque fremitus circumsonat.

L.

L. ANNÆI SENECÆ AD MARCIAM DE CONSOLATIONE LIBER VNVS.

CAPVT I.

ISI te, Marcia, scirem tam longè ab infirmitate muliebris animi, quàm à ceteris vitiis recessisse, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici: non auderem obuiam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter hærent & incubant. nec spem concepissem, tam iniquo tempore, tam inimico iudice, tam inuidioso crimine, posse me efficere, vt fortunam tuam absolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non est ignotum, qualem te in personam patris tui gesseris: quem non minùs quàm liberos dilexisti: excepto eo, quòd non optabas superstitem. nec scio an & optaueris. Permittit enim sibi quædam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutij Cordi, parentis tui, quantum poteras, inhibuisti. Postquam tibi aperuit, inter Seianianos satellites illam vnam patere seruitutis fugam, non fauisti consilio eius, sed dedisti manus victa, fu-

distique lacrimas clam, & gemitus deuorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti:& hoc illo sæculo, quo magna pietas erat,nihil impiè facere. Vt verò aliquam occasionem mutatio temporum dedit: ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in vsum hominum reduxisti, & à vera illum vindicasti morte, ac restituisti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat. Optimè meruisti de Romanis studiis; magna illorum pars arserat: optimè de posteris, ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata: optimè de ipso, cuius viget vigebitque memoria,quandiu fuerit in pretio Romana cognosci; quandiu quisquam erit, qui reuerti velit ad acta maiorum; quandiu quisquam qui velit scire, quid sit vir Romanus; quid subactis iam ceruicibus omnium, & ad Seianianum iugum adactis, indomitus sit homo,ingenio, animo, manu liber. Magnum mehercule detrimentum Resp. ceperat, si illum ob duas artes pulcherrimas in obliuionem coniectum, eloquentiam & libertatem, non eruissès. Legitur,floret,in manus hominum, in pectora receptus, vetustatem nullam timet. At illorum carnificum citò scelera, quibus solis memoriam meruerunt, tacebuntur. Hæc magnitudo animi tui vetuit me ad sexum tuum respicere: vetuit ad vultum, quem tot annorum continua tri-

sti-

ſtitia, vt ſemel obduxit, tenet. Et vide quàm non ſurrepam tibi, nec furtum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi. & vis ſcire hanc quoque plagam eſſe ſanandam? oſtendi tibi æquè magni vulneris cicatricem. Alij itaque molliter agant, & blandiantur: Ego confligere cum tuo mœrore conſtitui, & defeſſos exhauſtoſque oculos, ſi verum audire vis, magis iam ex conſuetudine, quàm ex deſiderio fluentes, continebo. ſi fieri potuerit, fauente te remediis tuis; ſin minùs, vel inuita. teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filij locum ſuperſtitem feciſti. Quis enim erit finis? omnia in ſuperuacuum tentata ſunt. fatigatæ allocutiones amicorum; auctoritates magnorum & affinium tibi virorum; ſtudia, hereditarium & paternum bonum, ſurdas aures, irrito ac vix ad breuem occupationem proficiente ſolatio, tranſeunt. illud ipſum naturale remedium temporis, quod maximas ærumnas quoque componit, in te vna vim ſuam perdidit. Tertius iam præteriit annus, cùm interim nihil ex primo illo impetu cecidit, renouat ſe, & corroborat quotidie luctus: & iam ſibi ius mora fecit, eoque adductus eſt, vt putet turpe deſinere. Quemadmodum omnia vitia penitus inſidunt, niſi dum ſurgunt, oppreſſa ſint: ita quoque hæc triſtia & miſera, & in ſe ſæuientia, ipſa nouiſſimè acerbitate pa-

ſcuntur, & fit infelicis animi praua voluptas dolor. Cupiſſem itaque primis temporibus ad iſtam curationem accedere. leuiore medicina fuiſſet oriens adhuc reſtinguenda vis: vehementiùs contra inueterata pugnandum eſt. Nam vulnerum quoque ſanitas facilis eſt, dum à ſanguine recentia ſunt: tunc & vruntur, & in altum reuocantur, & digitos ſcrutantium recipiunt. vbi corrupta in malum vlcus verterunt, difficiliùs curantur. Non poſſum nunc per obſequium, nec molliter aſſequi tam durum dolorem? frangendus eſt.

CAP. II. Scio, à præceptis incipere omnes qui monere aliquem volunt, & in exempla deſinere: mutari hunc interim morem expedit. Aliter enim cum alio agendum eſt. quoſdam ratio ducit: quibuſdam nomina clara opponenda ſunt, & auctoritas, quæ liberum non relinquat animum ad ſpecioſa ſtupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima, & ſexus, & ſæculi tui, exempla: alterius, fœminæ, quæ ſe tradidit ferendam dolori: alterius, quæ pari affecta caſu, maiore damno, non tamen dedit longum in ſe malis ſuis dominium, ſed citò animum in ſedem ſuam repoſuit. Octauia & Liuia, altera ſoror Auguſti, altera vxor, amiſerunt filios iuuenes, vtraque ſpe futuri principis certa. Octauia Marcellum, cui & auunculus & ſocer incumbere cœperat, in quem onus imperij reclinaret. adoleſcentem animo ala-

alacrem, ingenio potentem; sed & frugalitatis continentiæque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum; patientem laboris, voluptatibus alienum; quantumcunque imponere illi auunculus; & (vt ita dicam) inædificare voluisset, laturum. Benè legerat nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem, per omne vitæ suæ tempus, flendi gemendique fecit: nec vllas admisit voces, salutare aliquid afferentes: ne auocari quidem se passa est. Intenta in vnam rem, & toto animo affixa, talis per omnem vitam fuit, qualis in funere. non dico non ausa consurgere, sed alleuari recusans: secundam orbitatem iudicans, lacrimas omittere. Nullam habere imaginem filij carissimi voluit, nullam sibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres, & in Liuiam maximè furebat: quia videbatur ad illius filium transisse sibi promissa felicitas. Tenebris & solitudini familiarissima, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandæ Marcelli memoriæ composita, aliosque studiorum honores reiecit, & aures suas aduersus omne solatium clausit, à solemnibus officiis seducta, & ipsam magnitudinis fraternæ nimis circum lucentem fortunam exosa, defodit se, & abdidit. Assidentibus liberis, nepotibus, lugubrem vestem non deposuit: non sine contumelia omnium suorum, quibus saluis orba sibi videbatur.

CAP. III. Liuia amiserat filium Drusum, magnum futurum principem, iam magnum ducem. Intrauerat penitus Germaniam, & ibi signa Romana fixerat, vbi vix vllos esse Romanos notum erat. In expeditione victor decesserat, ipsis illum hostibus ægrum cum veneratione & pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro Rep. obierat, ingens ciuium prouinciarumque, & totius Italiæ desiderium: per quam effusis in officium lugubre municipiis coloniisque, vsque in vrbem ductum erat funus triumpho simillimum. Non licuerat matri vltima filij oscula, gratumque extremi sermonem oris haurire, longo itinere reliquias Drusi sui prosecutæ, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi totiens illum amitteret, irritatæ. Vt primùm tamen intulit tumulo, simul & illum, & dolorem suum posuit: nec plus doluit quàm aut honestum erat, aut Cæsare, aut æquo maius. Non desiit itaque Drusi sui celebrare nomen, vbique illum sibi priuatim publiceque repræsentare, & libentissimè de illo loqui, de illo audire: cùm memoriam alterius nemo posset retinere ac frequentare, quin illam tristem sibi redderet. Elige itaque, vtrum exemplum putas probabilius. si illud prius sequi vis, eximis te numero viuorum; auersaberis & alienos liberos & tuos; ipsumque

que desiderans, triste matribus omen occurres. Voluptates honestas, permissas, tamquam parum decoras fortunæ tuæ reijciens, inuisam habebis lucem: & ætati tuæ, quòd non præcipitet te quamprimùm, & finiat, infestissima eris: quod turpissimum alienissimumque est animo tuo, in meliorem noto partem, ostendes te viuere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximæ fœminæ te exemplum applicueris, moderatius ac mitius: non eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malum, amentia est, pœnas à se infelicitatis exigere, & mala sua augere? Quam in omni vita seruasti, morum probitatem & verecundiam, in hac quoque te præstabis. est enim quædam & dolendi modestia: illum ipsum iuuenem dignissimum quiete, semper nominans, cogitansque, meliore pones loco, si matri suæ, qualis viuus solebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

CAP. IV. Nec te ad fortiora ducam præcepta, vt inhumano ferre humana iubeam modo, vt ipso funebri die oculos matris exsiccem, ad arbitrum tecum veniam: hoc inter nos quæretur, vtrùm magnus esse debeat, an perpetuus dolor. Non dubitò, quin Liuiæ Augustæ, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo feruore, cùm maximè impatientes ferocesque sunt miseriæ,

se consolandam Areo Philosopho viri sui præbuit. & multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quàm populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quàm Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus quàm Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, vt in illo acerbo & defleto gentibus funere, nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. Hic, vt opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud fœminam opinionis suæ custodem diligentissimam. *Vsque in hunc diem Liuia (quantum quidem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tantùm quæ in publicum emittuntur, nota sunt, sed omnes quoque secretiores animorum vestrorum motus) dedisti operam ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in maioribus modò obseruasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam Principum iudicem, velles ignoscere. Nec quicquã pulchrius existimo in fastigio collocatis, quàm multarum rerum veniam dare, nullius petere. Seruãdus itaq; tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus aliterve factum velis.*

CAP. V. *Deinde oro atque obsecro, ne te difficilem amicis & intractabilem præstes. Non est enim quòd ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant; loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil: ne aut obliuio clarissimi iuuenis illi faciat iniuriam, aut men-*

mentio tibi. Cùm secessimus, & in vnum conuenimus, facta eius dictaq; quanto meruit suspectu celebramus: coram te altum nobis de illo silentium est. Cares itaque maxima voluptate filij tui laudibus; quas non dubito quin vel impendio vitæ si potestas detur, in æuum omne sis prorogatura. Quare patere, imò accerse sermones, quibus ille narretur; & apertas aures præbe ad nomen memoriamq; filij tui: nec hoc graue duxeris, ceterorum more, qui in eiusmodi casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc incubuisti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam, quà deterior est, aspicis. Non conuertis te ad conuictus filij tui, occursusq; iucundos, non ad pueriles dulcesq; blanditias, non ad incrementa studiorum: vltimam illam faciem rerum premis; in illam, tamquam parùm ipsa per se horrida sit, quicquid potes congeris. Ne, obsecro te, concupieris peruersissimam gloriam, infelicissimam videri.

CAP. VI. *Simul cogita, non esse magnum, se rebus prosperis fortem gerere, vbi secundo cursu vita procedit: nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & obsequens ventus ostendit: aduersi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne submiseris te, imò contrà fige stabilem gradum: & quicquid onerum supra cecidit, sustine, primo dumtaxat strepitu conterrita. Nulla re maior inuidia fortunæ fit, quàm æquo animo.* Post hoc ostendit illi filium

incolumem, ostendit ex amisso nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus assedit: te mutata persona consolatus est. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quàm vlla vnquam mater amiserit (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam) si fletibus fata vincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem sine somno tristitia consumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipsam faciem impetus fiat; atque omni se genere sæuitiæ profecturus mœror exerceat. Sed si nullis planctibus defuncta reuocantur; si sors immota, & in æternum fixa, nulla miseria mutatur; & mors tenet quicquid abstulit; desinat dolor, qui perit. Quare regamus: nec nos ista vis transuersos auferat. Turpis est nauigij rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deseruit, permisit tempestati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem & obnixum.

CAP. VII. At enim naturale desiderium suorum est. Quis negat, quandiu modicum est? nam in discessu, non solùm amissione, carissimorum necessarius morsus est, & firmissimorum quoque animorum contractio. Sed plus est quod opinio adijcit, quàm quod natura imperauit. Aspice mutorum animalium quàm concitata sint desideria, & tamen quàm breuia. Vaccarum vno die alteròve mugitus auditur:

auditur: nec diutiùs equarum vagus ille amensque discursus est. Feræ cùm vestigia catulorum consectatæ sunt, & siluas peruagatæ, cùm sæpè ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus extinguunt. Aues cum stridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentum tamen quietę, volatus suos, repetunt. Nec vlli animali longum fœtus sui desiderium est, nisi homini: qui adest dolori suo; nec tantum quantum sentit, sed quantum constituit, afficitur. Vt scias autem non esse hoc naturale, luctibus frangi, primùm magis fœminas quàm viros, magis barbaros quàm placidos eruditæque gentis homines, magis indoctos quàm doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea, quæ à natura vim acceperunt, eamdem in omnibus seruant. Apparet non esse naturale, quod varium est. Ignis omnes ætates, omnium vrbium ciues, tam viros quàm fœminas, vret: ferrum in omni corpore exhibebit secandi potentiam: quare? quia vires illi à natura datæ sunt, quæ nihil in personam constituit. Paupertatem, luctum, orbationem alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit: & imbecillum impatientemque reddit præsumpta opinio de non timendis terribilis.

CAP. VIII. Deinde quod naturale est, non decrescit mora: dolorem dies consumit, licèt contumacissimum, quoti-

die

die insurgentem,& contra remedia efferuescentem; tamen illum, efficacissimum mitigandæ ferociæ, tempus eneruat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens tristitia, & iam videtur duxisse callum, non illa concitata, qualis initio fuit, sed pertinax & obstinata: tamē hanc quoque ætas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc te ipsa custodis: multum autem interest, vtrùm tibi permittas mœrere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiæ conuenit, finem luctus potiùs facere, quàm expectare: nec illum opperiri diem, quo te inuita dolor desinat? ipsa illi renuntia.

CAP. IX. Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id non fit naturæ iussu? quòd nihil nobis mali, antequam eueniat, proponimus, sed vt immunes ipsi, & alijs pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot præter domum nostram ducuntur exsequiæ: de morte non cogitamus. tot acerba funera: nos togam nostrorum infantium, nos militiam, & paternæ hæreditatis successionem animo agitamus. tot diuitum subita paupertas in oculos incidit: & nobis nunquam in mentem venit, nostras quoque opes æquè in lubrico positas. Necesse est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quæ multò antè prouisa sunt, langui-

guidiùs incurrunt. Vis tu ſcire te ad omnes expoſitam ictus ſtare, & illa quæ alios tela fixerunt, circa te vibraſſe? velut murum aliquem, aut obſeſſum multo hoſte locum,& arduum aſcenſu,inermis adeas, expecta vulnus, & illa supernè volantia cum ſagittis piliſque ſaxa, puta in tuum vibrata corpus. Quoties aut ad latus, aut poſt tergum ceciderint,exclama: Non decipies me fortuna, nec ſecuram aut negligentem opprimes. ſcio quid pares. alium percuſſiſti, me petiſti. Quis vnquam res ſuas,quaſi periturus,aſpexit? quis vnquam noſtrum de exilio, de egeſtate, de luctu cogitare auſus eſt? quis non, ſi admoneatur vt de ſuis cogitet, tamquam dirum omen reſpuat, & in capita inimicorum aut ipſius intempeſtiui monitoris abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis ſcis poſſe fieri, quod multis vides eueniſſe? Egregium verſum & dignum audiui, eſt enim è populo.

Cuiuis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

Ille amiſit liberos: & tu amittere potes. ille damnatus eſt: & tua innocentia ſub ictu eſt. Hic nos error decipit; hic effœminat, dum patimur, quæ nunquam pati nos poſſe præuidimus. Aufert vim præſentibus malis,qui futura proſpexit.

CAP. X. Quicquid eſt hoc, Marcia, quod circa nos ex aduentitio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & excluſorum

rum clientium turba referta vestibula, clara, nobilis, aut formosa coniux, ceteraque ex incerta & mobili sorte pendentia: alieni commodatique apparatus sunt: nihil horum dono datur: collaticijs, & ad dominos redituris instrumentis scæna adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referentur: pauca vsque ad finem perseuerabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tamquam inter nostra positi: mutuò accepimus. Vsusfructus noster est, cuius tempus ille arbiter muneris sui temperat: nos oportet in promptu habere, quæ in incertum diem data sunt, & appellatos, sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere conuicium. Omnes ergo nostros, & quos superstites lege nascendi optamus, & quos præcedere iustissimum ipsorum votū est, sic amare debemus, tamquam nihil nobis de perpetuitate, imò nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Sæpè admonendus est animus, amet vt recessura, imò tamquam recedentia. quicquid à fortuna datum est, tamquam extemplò abiturum possideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos inuicem liberis date, & sine dilatione omne gaudium haurite. nihil de hodierna die promittitur. Nimis magnam aduocationem dedi: nihil de hac hora. Festinandum est. Instat à tergo mors: iam deficiet iste comitatus: iam contubernia ista, sublato clamore soluentur.

tur. Rapina rerum omnium est. Miseri nescitis fuga viuere. Si mortuum tibi filium doles, eius temporis quo natus est, crimen est. mors enim illi nascenti determinata est. In hanc legem datus: hoc fatum ab vtero statim prosequebatur. In regnum fortunæ & quidem durum atque inuictum peruenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri. corporibus nostris impotenter, contumeliosè, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in pœnam admotis, vel in remedium: alios nudos mari iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in arenam quidem aut littus explodet, sed in alicuius ventrem immensæ beluæ detrudet: alios morborum varijs generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque detinebit. Vt varia & libidinosa, mancipiorumque suorum negligens domina, & pœnis & muneribus errabit. Quid opus est partes deflere? tota vita flebilis est. Vrgebunt noua incommoda, priusquam veteribus satisfeceris. Moderandus est itaque vobis animus ad hæc maximè, quæ immoderatè fertis: & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.

CAP. XI. Quæ demum ista tuæ publicæque conditionis obliuio est? Mortalis nata es, mortales peperisti: putre ipsa fluidumque corpus, & casibus morbisque repetita, sperasti tam imbecilla materia solida & æterna gestasse? Decessit filius tuus,

id

id est, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quæ feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quæ in foro litigat, in theatris desidet, in templis precatur turba, dispari gradu vadit. Et quæ veneraris, & quæ despicis, vnus exæquabit cinis. Hoc iubet illa Pythicis oraculis adscripta vox, NOSCE TE. Quid est homo? quodlibet quassum vas, & quodlibet fragile: iactatu, non tempestate magna, vt dissiperis, est opus. Vbicunque arietaueris, solueris. Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam proiectum: cùm benè lacertos exercuit, cuiuslibet feræ pabulum, cuiuslibet victima: ex infirmis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æstus, laboris impatiens: ipso rursus situ & otio iturum in tabem: alimenta metuens sua, quorum modò inopia, modò copia rumpitur: anxiæ solicitæque tutelæ, precarij spiritus, & malè hærentis, quà parùm repentinum audiet, ex improuiso sonus auribus grauis excutit: soli semper sibi nutrimentum vitiosum & inutile. Miramur in hoc mortem vnius, qua singulis opus est; Numquid enim vt concidat, res magni molimenti est? Odor illi saporque, & lassitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & sine quibus viuere non potest, mortifera sunt. Quocunque se mouet, infirmitatis

suæ

suæ statim conscium, non omne cœlum ferens, aquarum nouitatibus, flatuque non familiaris auræ, & tenuissimis caussis atque offensionibus morbidum, putre, cassum, à fletu vitam auspicatum: cùm interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet? in quantas cogitationes oblitum conditionis suæ venit? Immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes pronepotesque disponit: cùm interim longa conantem eum mors opprimit: & hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum.

CAP. XII. Dolor tuus, ò Marcia, si modò illi vlla ratio est, vtrùm sua spectat incommoda, an eius qui decessit? Vtrùmne amisso filio mouet, quòd nullas ex illo voluptates cepisti: an quòd maiores, si diutius vixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris; tolerabilius efficies detrimentum tuum: minùs enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudij lætitiæque perceperunt. Si confessa fueris percepisse magnas voluptates; oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Prouenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione: nisi fortè hi, qui catulos auesque, & friuola animorum oblectamenta, summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex visu tactuque & blanda adulatione mutorum: liberos nutrientibus, non fru-

ctus

ctus educationis, ipsa educatio est. Licet itaque tibi nihil industria eius contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudentia quæsierit: ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, & maior. Meliùs tamen tecum actum est, quàm si omnino non contigisset. quoniam si ponatur electio, vtrùm satius sit, non diu felicem esse, an nunquam: melius est, discessura nobis bona, quàm nulla contingere. Vtrumne malles degenerem aliquem, & numerum tantùm nomenque filij expleturum habuisse, an tantæ indolis, quantæ tuus fuit? Iuuenis citò prudens, citò pius, citò maritus, citò pater, citò omnis officii curiosus, citò sacerdos, omnia tam propera. Nulli ferè & magna bona, & diuturna, contingunt. non durat, nec ad vltimum exit, nisi lenta felicitas. Filium tibi dij immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electam te à dijs, cui frui non liceret filio. Circui per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculis: occurrent tibi vbique maiora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes. ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt; puto vt nostrorum funerum leuamẽtum esset, etiam diuina concidere. Circumspice, inquam, omnes. nullam tam miseram nominabis domum, quæ non inueniat in miseriore solatium. Non, mehercule, tam malè de

mori-

moribus tuis sentio, vt putem posse te leuiùs pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium produxero. maliuoli solatij genus est, turba miserorum. Quosdam tamen referam: non vt scias, hoc solere hominibus accidere: ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere: sed vt scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placidè. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit: nec ea res aut malitiam eius, & acerrimam virtutem in hostes ciuesque, contudit: aut effecit, vt cognomen illud vsurpasse salua videretur, quod amisso filio assumpsit: nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundæ res constabant: nec inuidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit, etiam inimici fatebuntur, benè illum arma sumpsisse, benè posuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum, quod etiam ad felicissimos peruenit. Nec nimis admiretur Græcia illum patrem, qui in ipso sacrificio nunciata filij morte, tibicinem tantùm tacere iussit, & coronam capiti detraxit, cetera ritè perfecit.

CAP. XIII. Puluillus hoc fecit pontifex, cui postem tenenti, & Capitolium dedicanti, mors filij nunciata est: quam ille exaudisse dissimulans, & sollemnia pontificalis carminis verba concepit, gemitu

non interrumpente precationem, & ad filij sui nomen Ioue propitiato. Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fausta nuncupatione, non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen, vt redijt domum, & impleuit oculos, & aliquas voces flebiles misit: & peractis, quæ mos erat præstare defunctis, ad Capitolium hilari redijt vultu. Paullus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo victum ante currum egit Persen, incliti regis nomen, duos filios in adoptionem dedit: quos sibi seruauerat, extulit. Quales retentos putas, cùm inter commodatos Scipio fuisset? Non sine motu vacuum Paulli currum populus Romanus aspexit. concionatus est tamen, & egit dijs gratias, quòd compos voti factus esset. Precatum enim se, vt si quid ob ingentem victoriam inuidiæ dandum esset, id suo potiùs, quàm publico damno, lucretur. Vides quàm magno animo tulerit? orbitati suæ gratulatus est. Ecquem magis poterat mouere tanta mutatio? solatia simul atque auxilia perdidit: non contigit tamen tristem Paullum Persi videre.

CAP. XIV. Quid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quæram miseros? quasi non difficilius

cilius sit, inuenire felices. Quota quæque domus vsque ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua non aliquid turbatum sit? Vnum quemlibet annum occupa: & ex eo magistratus cita. Lucium, si vis, Bibulum, & C. Cæsarem. videbis inter collegas inimicissimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quàm fortioris viri, duo simul filij interfecti sunt: Ægyptio quidem militi ludibrio habiti: vt non minùs ipsa orbitate, auctor eius, digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui, toto honoris sui anno, ob inuidiam collegæ, domi latuerat, postero die quàm geminum funus renunciatum est, processit ad solita & publica officia. Quid minus poterat, quàm vnum diem duobus filijs dare? tam citò liberorum luctum finiuit, qui consulatum anno luxerat. C. Cæsar cùm Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audiuit decessisse filiam, publica secum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non æquo laturus animo quemquam alium esse in Repub. magnum, & modum impositurus incrementis, quæ grauia illi videbantur, etiam cùm in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obijt munia, & tam citò dolorem vicit, quàm omnia solebat.

CAP. XV. Quid aliorum tibi funera Cæsarum referam? quos in hoc mihi interim

rim videtur violare fortuna, vt sic quoque generi humano prosint, ostendentes, ne eos quidem, qui dijs geniti deósque genituri dicantur, sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam. Diuus Augustus amissis liberis, nepotibus, exhausta Cæsarum turba, adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter; tamquam eius iam res ageretur, cuius cummaximè intererat, de dijs neminem queri. Tib. Cæsar, & quem genuerat, & quem adoptauerat, amisit: ipse tamen pro rostris laudauit filium, stetitque in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos à funere arceret, & flente populo Romano non flexit vultum: experiendum se dedit Seiano ad latus stanti, quàm patienter posset suos perdere. Videsne quanta copia virorum maximorum sit, quos non excepit hic omnia prosternens casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publicè priuatimque congesta erant? Sed videlicet it in orbem ista tempestas: & sine delectu vastat omnia, agitque vt sua. Iube singulos conferre rationem: nulli contigit impunè nasci.

CAP. XVI. Scio quid dicas: Oblitus es fœminam te consolari: virorum refers exempla. Quis autem dixerit naturam malignè cum muliebribus ingenijs egisse, & virtutes illarum in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta

(libeat)

(libeat)facultas est: laborem doloremque ex æquo, si consueuere, patiuntur. In qua istud vrbe, dij boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus deiecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiæ Brutum. In qua Clœliam, contempto hoste & flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transcripsimus. Equestri insidens statuæ, in sacra via, celeberrimo loco, Clœlia exprobrat iuuenibus nostris puluinum ascendentibus, in ea illos vrbe sic ingredi, in qua etiam fœminas equo donauimus. Quòd tibi si vis exempla referri fœminarum, quæ suos fortiter desiderauerunt, non ostiatim quæram: ex vna tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognouit. & de ceteris facile est, quos nec editos, nec amissos ciuitas sensit: Tib. Gracchum, & Caium, quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occisos vidit, & insepultos. consolantibus tamen miseramque dicentibus, *Nunquam*, inquit, *non felicem me dicam, quæ Gracchos peperi.* Cornelia Liuium Drusum, clarissimum iuuenem, illustris ingenij, vadentem per Gracchorum vestigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptum suos amiserat, incerto cædis auctore: tamen & acerbam mortem filij, & inultam, tam magno animo tulit, quàm ipse leges

tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reuerteris, si tela, quæ in Scipiones, Scipionumque matres ac filios egit, quibus Cęsares petiit, ne à te quidem continuit. Plena & infesta variis casibus vita est: à quibus nulli longa pax, vix induciæ sunt. Quatuor liberos sustuleras, Marcia. nullum aiunt frustrà cadere telum, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine inuidia damnove præteruehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quòd non tantùm filios eripuit, sed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris, ex ęquo cum potentiore diuidere: duas tibi reliquit filias, & harum nepotes: & ipsum quem maximè luges, prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias. si malè fers, magna onera: si benè, magna solatia. In hoc te perduxit, vt illas cùm videris, admonearis filij, non doloris. Agricola, euersis arboribus, quas aut ventus radicitus euulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, subolem ex illis residuam fouet, & amissarum semina statim plantasque disponit: & momento (nam vt in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus est) adolescunt amissis lætiora. Has nunc Metilij tui filias in eius vicem substitue: & vacantem locum exple. Vnum dolorem, geminato solatio leua. Hæc quidem natura mortalium est, vt nihil magis placeat, quàm quod amissum est.

est. iniquiores sumus aduersus relicta, ereptorum desiderio. sed si æstimare volueris, quàm tibi valdè fortuna, etiam cùm sæuierit, pepercerit, scies te habere plus quàm solatia. Respice tot nepotes, duas filias.

CAP. XVII. Dic illud quoque, Marcia. moueret me, si esset cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos sequerentur: nunc video, exempto discrimine, & eodem modo, malos bonosque iactari. Graue est tamen, quem educaueris iuuenem, iam matri, iam patri præsidium ac decus, amittere. Quis negat graue esse? sed humanum est. Ad hoc genita es vt perderes, vt perires, vt sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres & optares, &, quod est pessimum, nunquam scires cuius esses status. Si quis Syracusas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futuræ peregrinationis tuæ antè cognosce, deinde ita nauiga. Hæc sunt quæ mirari possis. videbis primum ipsam insulam ab Italia angusto intercisam freto, quam continenti quondam cohæsisse constat. subitum illò mare irrupit, & *Hesperium Siculo latus abscidit*. deinde videbis (licebit enim tibi auidissimum maris verticem stringere) illam fabulosam, Charybdim dico, quàm diu ab Austro vacat, quietam; at si quis inde ventus spirauit, hiatu magno profundoque nauigia sorbentem. Videbis cele-

bratissimum carminibus fontem Arethusam, nitidissimi, ac perlucidi ad imum stagni, gelidissimas aquas profundentem: siue illas ibi primùm nascentes inuenit, siue immersum terris flumen integrum subter tot maria, & à confusione peioris vndæ seruatum, reddidit. Videbis portum quietissimum omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium, aut adiuuit manus, sic tutum, vt ne maximarum quidem tempestatum furori locus sit. Videbis vbi Athenarum potentia fracta: vbi tot millia captiuorum, ille excisis in infinitam altitudinem saxis, nobilis carcer incluserat: ipsam ingentem ciuitatem, & laxius territorium, quàm multarum vrbium fines sint: tepidissima hiberna, & nullum diem sine interuentu solis. Sed cùm omnia ista cognoueris, grauis & insalubris æstas hiberni cœli beneficia corrumpet. Erit Dionysius illic tyrannus, libertatis, iustitiæ, legum exitium, dominationis cupidus etiam post Platonem, vitæ etiam post exilium: alios vret, alios verberabit, alios ob leuem offensam iubebit detruncari: accersct ad libidinem mares fœminasque: & inter fœdos regiæ intemperantiæ greges parum erit simul binis coire. Audisti quid te inuitare possit, quid absterrere: proinde aut nauiga, aut resiste. Post hanc denunciationem, si quis dixisset intrare se Syracusas velle, satisne iustam querelam de vllo, nisi de se, ha-

bere

bere poſſet, qui non incidiſſet in illa, ſed prudens ſciensque veniſſet? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. tu ſi filios ſuſtuleris, poteris habere formoſos, poteris & deformes: & ſi fortaſſe tibi multi naſcentur, eſſe ex illis aliquis tam ſeruator patriæ, quàm proditor poterit. Non eſt quòd deſperes tantæ dignationis futuros, vt nemo tibi propter illos maledicere audeat: propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, vt ipſi maledictum ſint. Nihil vetat illos tibi ſuprema præſtare, & laudari te à liberis tuis: ſed ſic te para, tanquam in ignem poſitura, vel puerum, vel iuuenem, vel ſenem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus eſt, quod parens ſequitur. Poſt has leges propoſitas, ſi liberos tollis, omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil ſpoponderunt.

CAP. XVIII. Ad hanc imaginem agedum totius vitæ introitum referamus. Syracuſas viſere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, expoſui: puta naſcenti me tibi venire in conſilium: intratura es vrbem diis hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus æterniſque deuinctam, indefatigata cæleſtium officia voluentem. Videbis illic innumerabiles ſtellas, miraberis vno ſidere omnia impleri, ſolem quotidiano curſu diei noctiſque ſpatia ſignantem, annum in æſtatem hiememque

æqualiter diuidentem. Videbis nocturnam lunæ successionem à fraternis occursionibus lene remissumque lumen mutuantem, & modò occultam, modò toto ore terris imminentem, accessionibus damnisque mutabilem, semper proximæ dissimilem. Videbis quinque sidera diuersas agentia vias, & in contrarium præcipiti mundo nitentia: ex horum leuissimis motibus fortunæ populorum dependent, & maxima ac minima proinde formantur prout æquum iniquumve sidus incessit. Miraberis collecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & cœli fragorem. Cùm satiatos spectaculo supernorum in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fusa planities; hinc montium magnis & niualibus surgentium iugis, erecti in sublime vertices; deiectus fluminum, & ex vno fonte in Orientem Occidentemq; defusi amnes; & summis cacuminibus nemora nutantia, & tantum siluarum, cum suis animalibus, auiumq; concentu dissono. Varij vrbium situs, & seclusæ nationes locorum difficultate. quarum aliæ se in erectos subtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, vallibus, palude circumfunduntur: adiuta cultu seges, & arbusta sine cultore fertilia, & riuorum lenis inter prata discursus, & amœni sinus, & littora in portum recedentia, sparsæ tot per vastum in-

sulæ,

ſulæ, quæ interuentu ſuo maria diſtinguunt. Quid lapidum gemmarumq́ue fulgor, & inter rapidorum curſum torrentium aurum arenas interfluens, & in mediis terris, medioq́ue rurſus mari nitentes ignium faces, & vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici ſinu ſcindens, & ingenti licentia exæſtuans? Videbis his inquietis, & ſine vento fluctuantibus aquis immani & fidem excedenti magnitudine terrentia animalia, quędam grauia & alieno ſe magiſterio mouentia; quædam velocia, concitatis perniciora remigiis, quædam haurientia vndas, & magno prænauigantium periculo efflantia. Videbis hic nauigia, quas non nouere terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum, eriſq́ue ei ſpectatrix, & ipſa pars magna conantium: diſces, docebiſq́ue artes, alias quæ vitam inſtruant, alias quæ ornent, alias quæ regant. Sed iſtic erunt mille corporum & animorum peſtes, & bella, & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies cæli corporiſq́ue, & cariſſimorum acerba deſideria, & mors, incertum facilis, an per pœnam cruciatumq́ue. Delibera tecum, & perpende quid velis. vt in illa venias, per iſta exeundum eſt. Reſpondebis, velle te viuere. quidni? imò, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo, vt conuenit. Nemo, inquis, nos conſuluit. Con-

fulti sunt de nobis parentes nostri: qui cùm conditionem vitæ nossent, in hanc nos sustulerunt.

CAP. XIX. Sed vt ad solatia veniam, videamus primùm quid curandum sit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem desiderium eius, quem dilexit. id per se tolerabile apparet. Absentes enim absfuturosque, dum viuerent, non flemus, quamuis omnis vsus illorum nobis & conspectus ereptus sit. Opinio est ergo, quæ nos cruciat: & tanti quodque malum est, quanti illud taxauimus. In nostra potestate remedium habemus. Iudicemus illos abesse, & nosmetipsi fallamus: dimisimus illos, imò consecuturi præmisimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui à contemptu vindicet. Vt minimè probabili, sed vero solatio vtar: in ciuitate nostra plus gratiæ orbitas confert, quàm eripit. Adeoque senectutem solitudo, quæ solebat destruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum simulent, & liberos eiurent, & orbitatem manu faciant. Scio quid dicas: Non mouent me detrimenta mea. etenim non est dignus solatio, qui filium sibi decessisse, sicut mancipium, molestè fert: cui quicquam in filio respicere, præter ipsum, vacat. Quid igitur te, Marcia, mouet? vtrùm, quòd filius tuus decessit: an, quòd non diu vixit? Si quòd decessit, semper debuisti dolere: semper enim sciisti mori. Cogita,

gita, nullis defunctum malis affici. illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem; nec tribunalia, nec reos vllos in illa libertate tam laxa: nullos iterum tyrannos: Luserunt ista poetæ, & vanis nos agitauere terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est, & finis: vltra quam mala nostra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem, in qua antequam nasceremur iacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miseretur, & non natorum misereatur: Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod verò ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit: Mala enim bonaque circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos, intra quos seruitur. Excepit illum magna & æterna pax: non paupertatis metu, non diuitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non inuidia felicitatis alienæ tangitur, nec suæ premitur, nec conuiciis quidem vllis verecundæ aures verberantur: nulla publica clades conspicitur, nulla priuata: non solicitus futuri pendet ex euentu, semper in deteriora dependenti. Tandem ibi constitit,

vnde nil eum pellat, vbi nil terreat.

CAP. XX. O ignaros malorum suorum, quibus non mors vt optimum inuentum naturæ laudatur! quæ siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem aut lassitudinem senis terminat, siue iuuenile æuum, dum meliora sperantur, in flore deducit, siue pueritiam ante duriores gradus reuocat: omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis meliùs merita, quàm de his ad quos venit antequam inuocaretur. Hæc seruitutem inuito domino remittit: hæc captiuorum catenas leuat: hæc è carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. hæc exulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse inter quos quisque iaceat. hæc, vbi res communes fortuna malè diuisit, & æquo iure genitos, alium alij donauit, exæquat omnia. hæc est quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio. hæc est, in qua nemo humilitatem suam sensit. hæc est quæ nulli paruit. hæc est, Marcia, quam pater tuus concupiuit. Hæc est, inquam, quæ efficit, vt nasci non sit supplicium: quæ efficit, vt non concidam aduersus minas casuum, vt seruare animum saluum ac potentem sui possim. Habeo quò appellam. Video istic cruces non vnius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas. alij capite conuersos in terram suspendere, alij per obscœna stipitem

tem egerunt, alij brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: & membris & singulis articulis singula machinamenta: sed video & mortem. Sunt istic hostes cruenti, ciues superbi: sed video istic & mortem. Non est molestum seruire, vbi si domini pertæsum est, licet vno gradu ad libertatem transire. contra iniurias vitæ, beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quàm multis diutiùs vixisse nocuerit. Si Cn. Pompeium, decus istius firmamentumque imperij, Neapoli valitudo abstulisset, indubitatus populi Romani princeps excesserat. At nunc exigui temporis adiectio fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in conspectu suo cæsas: & ex illo prœlio, in quo prima acies senatus fuit, quàm infelices reliquiæ sunt, imperatorem ipsum superfuisse! vidit Ægyptium carnificem, & sacrosanctum victoribus corpus satelliti præstitit, etiam si incolumis fuisset pœnitentiam salutis acturus. quid enim erat turpius, quàm Pompeium viuere beneficio regis? M. Cicero si eo tempore, quo Catilinæ sicas deuitauit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberata Repub. conseruator eius: si denique filiæ suæ funus secutus fuisset, etiam tunc felix mori potuit. Non vidisset strictos in ciuilia capita mucrones: nec diuisa percussoribus occisorum bona, vt etiam de suo perirent: non hastam

consolaria spolia vendentem: nec cædes, nec locata publicè latrocinia, bella, rapinas, tantum Catilinarum. Marcum Catonem si à Cypro & hereditatis regiæ dispensatione redeuntem mare deuorasset, vel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello stipendium, nonne illo benè actum foret? hoc certè secum tulisset, neminem ausurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio paucissimorum, virum libertati non suæ tantùm, sed publicæ natum, coegit Cæsarem fugere, Pompeium sequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit Metilio: omnium etiam malorum remisit patientiam. Nimis tamen citò periit, & immaturus. Primùm, puta illum superfuisse: comprehende quantum plurimum procedere homini licet: quantulum est? Ad breuissimum tempus editi, citò cessuri loco, venienti in pactum hoc, prospicimus hospitium. De nostris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui constat? computa vrbium sæcula. videbis quàm non diu steterint, etiam quæ vetustate gloriantur. Omnia humana breuia & caduca sunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, vrbibusque, & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus, ad vniuersa referentes: minorem portionem ætas nostra, quàm partem puncti habet, si tempori comparetur omni. cuius maior est mensura quàm

mundi:

mundi:vtpote cùm ille se intra huius spatium toties remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cuius quantumcunque fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo? vno modo multum est quod viuimus: si satis est. Licèt mihi vaces,& in moram tardatæ senectutis nouies denos centenosque percenseas annos: cùm ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa breuissimi longissimiq; æui differentia, si inspecto quanto quis vixerit spatio, comparaueris quanto non vixerit. Deinde non immaturus decessit: vixit enim, quantum debuit viuere. Nihil enim illi iam vltrà supererat. Non vna hominibus senectus est, vt ne animalibus quidem intra quatuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longissima ætas est, quæ homini prima, dispar cuique viuendi facultas data est: nemo nimis citò moritur, qui victurus diutiùs quàm vixit, non fuit. Fixus est cuique terminus: manebit semper vbi positus est: nec illum vlteriùs diligentia aut gratia promouebit: scit libenter illum vlteriùs diligentiam ex consilio perdidisse. Tulit suum, —— *metasq; dati peruenit ad aui*. Non est itaque quod sic te oneres: Potuit diutiùs viuere. Non est interrupta eius vita, nec vnquam se annis casus interiecit. soluitur quod cuique promissum est: eunt vi sua fata, nec adijciunt quicquam, nec ex promisso semel demunt: frustrà vota ac studia fiunt. Habebit

bebit quisque, quantum illi dies primus adscripsit. ex illo quo primùm lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque fato propior: & illi ipsi, qui adijciebantur adolescentiæ anni, vitæ detrahebantur. In hoc omnes errore versamur, vt non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque iam vergere: cùm illò infantia statim, & iuuenta, omnisque ætas ferat. Agunt opus suum fata. nobis sensum nostræ necis auferunt: quoque faciliùs obrepat mors, sub ipso vitæ nomine latet. Infantem in se pueritia conuertit, pueritiam pubertas, iuuentutem senectus abstulit. Incrementa ipsa, si benè computes, damna sunt.

CAP. XXI. Quereris, Marcia, non tam diu vixisse filium tuum, quàm potuisset? Vnde enim scis, an diutiùs illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam benè positæ sint & fundatæ, vt nihil illi procedenti tempore timendum sit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vitæ nostrę tam obnoxia aut tenera est, quàm quę maximè placet. Ideoque felicissimis optanda mors est, quia in tanta inconstantia turbaque rerum, nihil nisi quod præterijt, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filij tui corpus, & summa pudoris constantia inter luxuriosæ vrbis oculos conseruatum, potuisse ita morbos euadere, vt ad senectutem formę illęsum

per-

perferret decus?

CAP. XXII. Cogita animi mille labes. neque enim recta ingenia, qualem in adolescentia spem sui fecerant, vsque in senectutem pertulerunt: sed interuersa plerumque sunt. Aut sera, eoque fœdior luxuria inuasit, & coegit dehonestare speciosa principia: aut in popinam ventremque proiectis, summa illis curarum fuit, quid essent, quid biberent. Adijce incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum ossa viuis legentium, & totas in viscera manus demittentium, & non simplici dolore pudenda curantium. Post hæc exilium. non fuit innocentior filius tuus, quàm Rutilius. Carcerem. non fuit sapientior, quàm Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus. non fuit sanctior quàm Cato. Cùm ista perspexeris, scies optimè cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitæ stipendium, citò in tutum recepit. Nihil est tam fallax, quàm vita humana: nihil tam insidiosum. non mehercule quisquam accepisset, nisi daretur inscijs. Itaque si felicissimum est, non nasci: proximum puta, breuitate vitæ defunctos, citò in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo congiarium dedit. Irascebatur illi ob vnum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, *Seianum in ceruices nostras nec imponi*

poni quidem, sed ascendere. Decernebatur illi statua in Pompeij theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cordus, *Tunc verè theatrum perire*. Quis ergo non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumentis maximi imperatoris consecrari pessimum militem? consecratur. Subscriptio, & acerrimi canes, quos ille, vt sibi vni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare etiam hominem, & illum imparatum, incipiunt. Quid faceret? si viuere vellet, Seianus rogandus erat: si mori, filia. vterque inexorabilis: constituit filiam fallere. Vsus itaque balneo, & quo plus imponeret, in cubiculum se quasi gustaturus contulit: & dimissis pueris, quædam per fenestram, vt videretur edisse, proiecit: à cœna deinde, quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit: alteroque die, & tertio idem fecit. Quarto, ipsa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te: *Carissima*, inquit, *filia, & hoc vnum, tota celata vita, iter mortis ingressus sum, & iam medium ferè teneo. Reuocare me nec debes, nec potes*. Atque ita lumen omne præcludi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio eius, publica voluptas erat, quòd è faucibus auidissimorum luporum educeretur præda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt consulum tribunalia: queruntur mori Cordum, interpellan-

lantes quod coegerant. adeò illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæſtione, an morte rei perderentur. dum deliberatur, dum accuſatores iterum adeunt, ille ſe abſoluerat. Vidèſne, Marcia, quantę iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quòd alicui tuorum mori neceſſe fuit? pænè non licuit.

CAP. XXIII. Præter hoc, quòd omne futurum incertum eſt, & ad deteriora certius: facilius ad ſuperos iter eſt, animis citò ab humana conuerſatione dimiſſis. minus enim fęcis ponderiſque traxerunt: antequam obducerentur, & altiùs terrena conciperent, liberati, leuiores ad originem ſuam reuolant, & faciliùs, quicquid eſt illud, abſoluti transfluunt. Nec vnquam magnis ingenijs cara in corpore mora eſt. exire atque erumpere geſtiunt, ægrè has anguſtias ferunt, vagi per omne ſublime, & ex alto aſſueti humana deſpicere. Inde eſt quod Plato clamat: *Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac ſemper cupidine ferri in exteriora tendentem.* Quid tu, Marcia, cùm videres ſenilem in iuuene prudentiam; victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio; diuitias ſine auaritia, honores ſine ambitione, voluptates ſine luxuria appetentem; diu tibi putabas illum ſoſpitem poſſe contingere? Quicquid ad ſummum peruenit, ad exitum properat.

Eripit

Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus: nec vltimum tempus expectant, quæ in primo maturuerunt. Ignis quò clarior fulsit, citiùs exstinguitur: viuacior est, qui cum lenta difficilique materia commissus, fumoque demersus, ex sordido lucet. eadem enim detinet caussa, quæ malignè alit. Sic ingenia quò illustriora, breuiora sunt. Nam vbi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre, puerum Romæ fuisse, statura ingentis viri: sed hic citò decessit. & moriturum breui nemo non prudens dixit. non poterat enim ad illam ætatem peruenire, quam præceperat. Ita est indicium imminentis exitij maturitas, & appetit finis, vbi incrementa consumpta sunt.

CAP. XXIV. Incipe virtutibus illum, non annis æstimare: satis diu vixit. pupillus relictus, sub tutorum cura vsque ad decimumquartum annum fuit: sub matris custodia semper. cùm haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens statura, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusauit, ne à te discederet. Computa, Marcia, quàm raro liberos videant, quæ in diuersis domibus habitant: cogita, tot illos perire annos matribus, & per solicitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: scies multum patuisse hoc tempus, ex quo nihil perdidisti. Nunquam à conspectu

ſpectu tuo receſſit: ſub oculis tuis ſtudia formauit, excellentis ingenij, & æquaturi auum, niſi obſtitiſſet verecundia, quę multorum profectus ſilentio preſſit. Adoleſcens rariſſimę formę, in tam magna mulierum turba viros corrumpentium, nullius ſpei ſe præbuit: & cùm quarumdam vſque ad tentandum perueniſſet improbitas, erubuit, quaſi peccaſſet, quòd placuerat. Hac ſanctitate morum effecit, vt puer admodum dignus ſacerdotio videretur, materna ſine dubio ſuffragatione: ſed ne mater quidem niſi pro bono candidato valuiſſet. Harum in contemplatione virtutum ſic te gere, tanquam ſi nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo auocetur; nunquam tibi ſolicitudini, nunquam mœrori erit. Quod vnum ex tam bono filio poteras dolere, doluiſti: cetera exempta caſibus, plena voluptatis ſunt, ſi modò vti filio ſcis, ſi modò quid in illo pretioſiſſimum fuerit, intelligis. Imago dumtaxat filij tui perijt, & effigies non ſimillima: ipſe quidem æternus, meliorisque nunc ſtatus eſt, deſpoliatus oneribus alienis, & ſibi relictus. Hęc quæ vides oſſa circumuoluta neruis, & obductam cutem, vultumque, & miniſtras manus, & cetera quibus inuoluti ſumus, vincula animorum tenebræque ſunt. Obruitur his animus, offuſcatur, inficitur, arcetur à veris & ſuis, in falſa coniectus: omne illi cum hac carne graui certa-

certamen eſt,ne abſtrahatur & ſidat: nititur illò, vnde dimiſſus eſt: ibi illum æterna requies manet, è confuſis craſſiſque pura & liquida viſentem.

CAP. XXV. Proinde non eſt quòd ad ſepulcrum filij tui curras. peſſima eius, & ipſi moleſtiſſima iſtic iacent, oſſa cineresque: non magis illius partes, quàm veſtes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus exceſſit: paullumque ſupra nos commoratus, dum expurgatur, & inhærentia vitia ſitumque omnis mortalis æui excutit, deinde ad excelſa ſublatus, inter felices currit animas, excipitque illum cœtus ſacer, Scipiones, Catoneſque, vtique contemptores vitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem ſuum, quamquam illic omnibus omne cognatum eſt, applicat ſibi, noua luce gaudẽtem, & vicinorum ſiderum meatus docet: nec ex coniecturis, ſed omnium ex vero peritus, in arcana naturæ libens ducit. Vtq; ignotarum vrbium monſtrator, hoſpiti gratus eſt: ita ſciſcitanti cœleſtium cauſſas, domeſticus interpres. In profunda terrarum permittere aciem iuuat: delectat enim ex alto relicta reſpicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tanquam ſub oculis patris filijque poſita, non illorum quos noueras, ſed tanto excellentiorum, & in ſummo locatorum: erubeſce quicquam humile aut vulgare, & mutatos

in melius tuos flere. In æterna rerum per vasta & libera spatia demissos, non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium, aut imæ valles, aut incerta vada Syrtium. tramites omnia plani, & ex facili mobiles,& expediti, & inuicem peruij sunt, intermixtique sideribus.

CAP. XXVI. Puta itaque ex illa arce cœlesti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo proscribentes in æternum ipse proscripsit, sed tanto clariore,quanto est ipse sublimior, dicere: Cur te filia tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta veri ignorantia verfaris, vt iniquè actum iudices cum filio tuo, quòd in tædium versus vitæ, ipse ad maiores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quàm nullis benignam facilè se præstiterit, nisi qui minimum cum illa contraxerant? Regesne tibi nominem felicissimos futuros, si maturiùs illos mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid ætati detraxeris? an nobilissimos viros clarissimosque ad ictum militaris gladij composita ceruice formatos? Respice patrem atque auum tuum. Ille in alieni percussoris venit arbitrium. Ego nihil in me cuiquam permisi,& cibo prohibitus ostendi, quàm magno animo scripsissem. Cur in domo nostra

nostra diutissimè lugetur, qui felicissimè moritur? Coimus in vnum omnes, videmusque vos alta nocte circundari. Nil apud vos, vt putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum: sed humilia cuncta, & grauia, & anxia, & quotam partem luminis nostri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos: nihil in obscuro, detectas mentes, & aperta præcordia, & in publico medioque vitam, & omnis æui prospectum, euentumque? Iuuabat vnius sæculi me fata componere, in parte vltima mundi, & inter paucissimos gesta: tot sæcula, tot ætatum contextum & seriem, quicquid annorum est, licet visere. licet surrectura, licet ruitura regna prospicere, & magnarum vrbium lapsus, & maris nouos cursus. Nam si potest tibi solatio esse desiderij tui commune fatum, nihil quo stat loco stabit. omnia sternet, abducetque secum vetustas: nec hominibus solùm (quota enim ista fortuitæ potentiæ portio est?) sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet: tot supprimet montes, & alibi rupes in altum nouas exprimet: maria sorbebit, flumina auertet: & commercio gentium rupto, societatem generis humani cœtusq; dissoluet. Alibi hiatibus vastis subducet vrbes, tremoribus quatiet, & ex infimo pestilentes halitus mittet, & inun-

inundationibus, quicquid habitatur, obducet: necabitque omne animal orbe submerso, & ignibus vastis torrebit incenditque mortalia. Et cùm tempus aduenerit, quo se mundus renouaturus exstinguat, viribus ista se suis cædent, & sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, vno igne, quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit. Nos quoque felices animæ, & æterna sortitę, cum Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis, & ipsi parua ruinæ ingentis accessio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui ista iam nouit.

L. ANNÆI SENECÆ

DE PROVIDENTIA, siue QVARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT, CVM SIT PROVIDENTIA, LIBER VNVS.

CAPVT I.

QVÆSISTI à me, Lucili, quid ita, si Prouidentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in contextu operis redderetur, cùm præesse vniuersis prouidentiam probare-

baremus, & intereſſe nobis Deum: ſed quoniam à toto particulam reuelli placet, & vnam contradictionem manente lite integra ſoluere: faciam rem non difficilem, cauſſam deorum agam. Superuacuum eſt in præſentia oſtendere, non ſine aliquo cuſtode tantum opus ſtare, nec hunc ſiderum certum diſcurſum fortuiti impetus eſſe, & quæ caſus incitat, ſæpè turbari & citò arietare: hanc inoffenſam velocitatem procedere æternæ legis imperio, tantum rerum terra marique geſtantem, tantum clariſſimorum luminum & ex diſpoſitione lucentium: non eſſe materiæ errantis hunc ordinem: neque quæ temerè coierunt, tanta arte pendere, vt terrarum grauiſſimum pondus ſedeat immotum, & circa ſe properantis cœli fugam ſpectet: vt infuſa vallibus maria molliant terras, nec vllum incrementum fluminum ſentiant; vt ex minimis ſeminibus naſcantur ingentia. Ne illa quidem quæ videntur confuſa & incerta, pluuias dico nubeſque, & eliſorum fulminum iactus, & incendia ruptis montium verticibus effuſa, tremores labantis ſoli, & alia quæ tumultuoſa pars rerum circa terras mouet, ſine ratione, quamuis ſubita ſint, accidunt: ſed ſuas & illa cauſſas habent non minùs, quàm quæ alienis locis conſpecta miraculo ſunt, vt in medijs fluctibus calentes aquæ, & noua inſularum in vaſto exſilientium mari ſpatia. Iam verò ſi quis obſer-

obseruauerit nudari litora pelago in se recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet cæca quadam volutatione modò contrahi vndas, & introrsum agi, modò erumpere, & magno cursu repetere sedem suam, cùm illæ interim portionibus crescunt, & ad horam ac diem subeunt, ampliores minoresque, prout illas lunare sidus elicuit, ad cuius arbitrium oceanus exundat. Suo ista tempori reseruentur: eò quidem magis, quòd tu non dubitas de prouidentia, sed quereris. In gratiam te reducam cum diis, aduersus optimos optimis. Neque enim natura patitur, vt bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia est, conciliante virtute. amicitiam dico? imò etiam necessitudo & similitudo: quoniam quidem bonus ipse tempore tantùm à Deo differt, discipulus eius, æmulatorque, & vera progenies: quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut seueri patres, duriùs educat. Itaque cùm videris bonos viros acceptosque diis, laborare, sudare, per arduum ascendere, malos autem lasciuire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. bonum virum in deliciis non habet: experitur, indurat, sibi illum præparat.

CAP. II. Quare multa bonis viris ad-

uersa eueniunt? nihil accidere bono viro mali potest. Non miscentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum supernè deiectorum imbrium, tanta medicatorum vis fontium, non mutant saporem maris, nec remittunt quidem: ita aduersarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in statu, & quicquid euenit, in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non sentit illa: sed vincit, & alioquin quietus placidusque, contra incurrentia attollitur. Omnia aduersa, exercitationes putat. Quis autem, vir modò, & erectus ad honesta, non est laboris appetens iusti, & ad officia cum periculo promptus? cui non industrioso otium pœna est? Athletas videmus, quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque confligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, vt totis contra ipsos viribus vtantur. cædi se vexarique patiuntur, & si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obiiciuntur. Marcet sine aduersario virtus. tunc apparet quanta sit, quantum valeat, polleatque, cùm quid possit, patientia ostendit. Scias licet, idem viris bonis esse faciendum, vt dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. quicquid accidit, boni consulant, in bonum vertant. Non quid, sed quemadmodum feras, interest. Non vides, quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari

tari

tari iubent liberos ad studia obeunda maturè, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos; & sudorem illis, & interdum lacrimas excutiunt: at matres fouere in sinu, continere in vmbra volunt; nunquam flere, nunquam tristari, nunquam laborare. Patrium habet Deus aduersus bonos viros animum, & illos fortiter amat: &, Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, vt verum colligant robur. Languent per inertiam saginata: nec labore tantùm, sed mole, & ipso sui onere deficiunt. Non fert vllum ictum illæsa felicitas. at vbi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de genu pugnat. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quàm optimos esse atque excellentissimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur, assignat? Ego verò non miror, si quando impetum capiunt spectandi magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excepit, si leonis incursum interritus pertulit: tantoque spectaculum est gratius, quanto id honestior fecit. Non sunt ista, quæ possint deorum in se vultum conuertere, sed puerilia, & humanæ oblectamenta leuitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus: ecce par Deo di-

gnum, vir fortis cum mala fortuna compositus, vtique si & prouocauit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, si conuertere animum velit, quàm vt spectet Catonem, iam partibus non semel fractis stantem, nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licèt, inquit, omnia in vnius ditionem concesserint, custodiantur legionibus terræ, classibus maria, Cæsarianus portas miles obsideat: Cato, qua exeat, habet. Vna manu latam libertati viam faciet. ferrum istud, etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. libertatem, quam patriæ non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus, eripe te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentque alter alterius manu cæsi. Fortis & egregia fati conuentio: sed quæ non deceat magnitudinem nostram. tam turpe est Catoni, mortem ab vllo petere, quàm vitam. Liquet mihi, cũ magno spectasse gaudio deos, cùm iam ille vir, acerrimus sui vindex, alienæ saluti consulit, & instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte vltima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam, indignamque quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parùm certum & efficax vulnus. non fuit Diis immortalibus satis, spectare Catonem semel; retenta ac re-

reuocata virtus est, vt in difficiliori parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quàm repetitur. Quidni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu euadentem? mors illos consecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

CAP. III. Sed iam procedente oratione ostendam, quàm non sint quæ videntur, mala. nunc illud dico, ista quæ tu vocas aspera, quæ aduersa & abominanda, primùm pro ipsis esse, quibus accidunt, deinde pro vniuersis: quorum maior diis cura est, quàm singulorum. Post hæc, volentibus accidere, ac dignos malo esse, si nolint. His adijciam, fato ista fieri, & rectè eadem lege bonis euenire, qua sunt boni. Persuadebo inde tibi, ne vnquam boni viri miserearis: potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum, ex omnibus quæ proposui, videtur quod primùm dixi: pro ipsis esse quibus eueniunt ista, quæ horremus ac tremimus. Pro ipsis est, inquis, in exilium proijci, in egestatem deduci, liberos, coniugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro & igne curari, nec minùs fame ac siti. Sed si cogitaueris tecum, remedij caussa quibusdam & radi ossa & legi, & extrahi venas, & quędam amputari membra, quæ sine totius pernicie corporis hærere non poterant: hoc quoque patieris

probari tibi, quædam incommoda pro his esse, quibus accidunt. tam mehercules, quàm quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectauerunt: simillima cruditatibus, ebrietatibusque, & cæteris quæ necant per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrij nostri, & hæc vox est, à qua recens sum. sonat adhuc, & vibrat in auribus meis. Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil vnquam euenit aduersi. Non licuit enim illi se experiri. Vt ex voto illi fluxerint omnia, vt ante votum: malè tamen de illo dij iudicauerunt. indignus visus est, à quo vinceretur aliquando fortuna, quæ ignauissimum quemq; refugit. quasi dicat: Quid ego istum mihi aduersarium assumam? statim arma submittet. non opus est in illum tota potentia mea: leui comminatione pelletur. non potest sustinere vultum meum. Alius circumspiciatur, cum quo conferre possimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi: & scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna. fortissimos sibi pares quærit, quosdam fastidio transit. Contumacissimum quemq; & rectissimum aggreditur, aduersus quem vim suam intẽdat. Ignem experitur in Mucio, paupertatẽ in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone.

ne. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non inuenit. Infelix est Mucius, quòd dextera ignes hostium premit, & ipse à se exigit erroris sui pœnas? quòd Regem, quem armata manu non potuit, exusta fugat? Quid ergo? felicior esset, si in sinu amicæ foueret manum? Infelix est Fabricius, quòd rus suum, quantum à Repub. vacauit, fodit? quòd bellum tam cum Pyrrho, quàm cum diuitiis gerit? quòd ad focum cœnat illas ipsas radices, & herbas, quas in agro repurgando triumphalis senex vulsit? Quid ergo? felicior esset, si in ventrem suum longinqui littoris pisces, & peregrina aucupia congeret? si conchyliis superi atque inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis erigereret? si ingenti pomorum strue cingeret primæ formæ feras, captas multa cæde venantium? Infelix est Rutilius, quòd qui illum damnauerunt, caussam dicent omnibus sæculis? quòd æquiore animo passus est se patriæ eripi, quàm sibi exilium? quòd Sullæ dictatori solus aliquid negauit, & reuocatus non tantùm retrò cessit, sed longiùs fugit? Viderint, inquit, hoc isti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. videant largum in foro sanguinem, & supra Seruilium lacum (id enim proscriptionis Sullanæ spoliarium est) senatorum capita, & passim vagantes per vrbem percussorum greges: & multa millia ciuium Romanorum, vno loco post fidem, imò per ipsam

fidem, trucidata. Videant ista, qui exulare non possunt. Quid ergo felix est L. Sulla, quòd illi descendenti ad forum gladio submouetur, quòd capita consularium virorum patitur appendi, & pretium cædis per quæstorem ac tabulas publicas numerat? & hæc omnia facit ille qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum. quid illi fortuna nocuit, quòd illum documentum fidei, documentum patientiæ fecit? Figunt cutem claui, & quocunque fatigatum corpus reclinauit, vulneri incumbit, & in perpetuam vigiliam suspensa sunt lumina. Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriæ. Vis scire, quàm non pœniteat hoc pretio æstimasse virtutem? Refice tu illum, & mitte in senatum: eamdem sententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mæcenatem putas, cui amoribus anxio, & morosæ vxoris quotidiana repudia deflenti; somnus per symphoniarum cantum, ex longinquo lene resonantium, quæritur? Mero se licèt sopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quàm ille in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, & ad caussam à patientia respicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur vexat caussa patiendi. Non vsque eò in possessionem generis humani vitia venerunt, vt dubium sit, an electione fati data, plures

Reguli nasci, quàm Mæcenates velint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Mæcenatem se quàm Regulum nasci maluisse: idem iste, taceat licèt, nasci se Terentiam maluit. Malè tractatum Socratem iudicas, quòd illam potionem publicè mixtam, non aliter quàm medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte disputauit vsque ad ipsam? malè cum illo actum est, quòd gelatus est sanguis, ac paulatim frigore inducto venarum vigor constitit? Quanto magis huic inuidendum est, quàm illis quibus gemma ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, suspensam auro niuem diluit? Hi quicquid biberint, vomitu remetientur tristes, & bilem suam regustantes: at ille, venenum lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamque illi felicitatem contigisse, consensus hominum fatebitur. quem sibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiæ potentum graues sunt? opponatur simul Pompeio, Cæsari & Crasso. Graue est, à deterioribus honore anteiri? Vatinio postferatur. Graue est, ciuilibus bellis interesse? toto terrarum orbe pro caussa bona tam infeliciter, quàm pertinaciter, militet. Graue est, sibi manus afferre? faciat. Quid per hoc consequar? vt omnes sciant, non esse hæc mala, quibus ego dignum Catonem putaui.

CAP. IV. Proſpera in plebem ac vilia ingenia deueniunt: at calamitates terroreſque mortalium ſub iugum mittere, proprium magni viri eſt. Semper verò eſſe felicem, & ſine morſu animi tranſire vitam, ignorare eſt rerum naturæ alteram partem. Magnus es vir: ſed vnde ſcio, ſi tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis? Deſcendiſti ad Olympia: ſed nemo præter te. coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, ſed tanquam conſulatum præturamve adepto. honore auctus es. Idem dicere & bono viro poſſum, ſi illi nullam occaſionem difficilior caſus dedit, in qua vna vim ſui animi oſtenderet. Miſerum te iudico, quòd nunquam fuiſti miſer. tranſiſti ſine aduerſario vitam. Nemo ſciet, quid potueris: ne tu quidem ipſe. Opus eſt enim ad notitiam ſui, experimento. quid quiſque poſſet, niſi tentando non didicit. Itaque quidam vltrò ſe ceſſantibus malis obtulerunt, & virtuti ituræ in obſcurum occaſionem, per quam eniteſceret, quæſierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus aduerſis, non aliter quàm fortes milites bellis. Ego myrmillonem ſub C. Cæſare de raritate munerum audiui querentem: Quàm bella, inquit, ætas perit! Auida eſt periculi virtus, & quò tendat, non quid paſſura ſit, cogitat: quoniam & quod paſſura eſt, gloriæ pars eſt. Militares viri gloriantur vulneri-

ri-

tibus, læti fluentem meliori casu sanguinem ostentant. Idem licèt fecerint qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur qui saucius redit. Ipsis inquam Deus consulit, quos esse quàm honestissimos cupit, quoties illis materiam præbet aliquid animosè fortiterque faciendi: ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire, quantum aduersus paupertatem tibi animi sit, si diuitiis diffluis? vnde possum scire, quantum aduersus ignominiam & infamiam, odiumque populare, constantiæ habeas, si inter plausus senescis? si te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus fauor sequitur? vnde scio, quàm æquo animo laturus sis orbitatem, si quoscunque sustulisti, vides? Audiui te cùm alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expauescere ista, quæ dij immortales velut stimulos admouent animis. Calamitas, virtutis occasio est. Illos meritò quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet. magis vrgent sæua inexpertos. graue est teneræ ceruici iugum. Ad suspicionem vulneris tiro pallescit: audaciter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpè vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos

probat, quos amat; indurat, recognoſcit, exercet. eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere: molles venturis malis ſeruat. Erratis enim, ſi quem iudicatis exceptum: veniet ad illum diu felicem ſua portio. Quiſquis videtur dimiſſus eſſe, dilatus eſt. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut aliis incommodis, afficit? Quare in caſtris quoque periculoſa fortiſſimis imperantur? Dux lectiſſimos mittit, qui nocturnis hoſtes aggrediantur inſidiis, aut explorent iter, aut præſidium loco deijciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Malè de me Imperator meruit: ſed, Benè iudicauit. Idem dicant quicunque iubentur pati, timidis ignauiſque flebilia: Digni viſi ſumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura poſſet pati. Fugite delicias. fugite eneruatam felicitatem, qua animi permadeſcunt, niſi aliquid interuenit, quod humanæ ſortis admoneat, velut perpetua ebrietate ſopiti. Quem ſpecularia ſemper ab adflatu vindicarunt, cuius pedes inter fomenta ſubinde mutata tepuerunt, cuius cœnationes ſubditus & parietibus circumfuſus calor temperauit, hunc leuis aura non ſine periculo ſtringet. Cùm omnia, quæ exceſſerunt modum, noceant; periculoſiſſima felicitatis intemperantia eſt. Mouet cerebrum, in vanas mentem imagines euocat, multum inter falſum ac verum mediæ caliginis fun-

fundit. Quidni satius sit, perpetuam infelicitatem quæ aduocat ad virtutem sustinere, quàm infinitis atque immodicis bonis rumpi? Leuior ieiunio mors est: cruditate dissiliunt. Hanc itaque rationem dij sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis pręceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Numquid tu inuisos esse Lacedæmonijs liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publicè verberibus admotis? ipsi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, perseuerent vulnera præbere vulneribus. Quid mirum, si durè generosos spiritus Deus tentat? nunquam virtutis molle documentum est. Verberat nos & lacerat fortuna? patiamur. non est sæuitia: certamen est. quo sæpius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens vsus agitauit. Præbendi fortunæ sumus, vt contra ipsam ab ipsa duremur. Paulatim nos sibi pares faciat. contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora, ferendo mari dura: agricolis, manus tritę: ad excutienda tela, militares lacerti valent: agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissimum est, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia peruenit: quæ quid in nobis efficere possit, scies, si aspexeris, quantum nationi-

bus

bus nudis & inopia fortioribus, labor præstet. Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit: Germanos dico, & quicquid circa Istrum vagarum gentium occursat. Perpetua illos hiems, triste cœlum premit, malignè solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit: paulatim enim voluptati sunt, quæ necessitate cœperunt. Nulla illis domicilia; nullæ sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit; vilis, & hic quærendus manu victus; horrenda iniquitas cœli, intecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, vt confirmentur, concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incursat: ipsa enim vexatione constringitur, & radices certiùs figit. Fragiles sunt, quæ in aprica valle creuerunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, vt esse interriti possint, multum inter formidolosa versari, & æquo animo ferre quæ non sunt mala, nisi malè sustinenti.

CAP. V. Adijce nunc, quòd pro omnibus est, optimum quemque, vt ita dicam, militare, & edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse nec mala: apparebunt autem

bona

bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit, & mala esse, si malis tantùm irrogauerit. Detestabilis erit cæcitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaque careant luce Appius & Metellus. Non sunt diuitiæ bonum. Itaque habeat illas & Ellius leno: vt homines pecuniam cùm in templis consecrauerint, videant & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quàm si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit: At iniquum est, bonum virum debilitari, aut constringi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porrò? non est iniquum, fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in vrbe securos esse, præcisos & professos impudicitiam? Quid porrò? non est iniquum, nobilissimas virgines ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem sæpè consulitur: cùm illo tempore vilissimus quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit. boni viri laborant, impēdunt, impenduntur, & volentes quidem: non trahuntur à fortuna, sequuntur illam, & æquant gradus. si scissent, antecessissent. Hanc quoque animosam Demetrij fortissimi viri vocem audisse me memini: Hoc vnum, inquit,

quit, dij immortales, de vobis queri possum, quòd non antè mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior enim ad ista venissem, ad quæ nunc vocatus adsum. Vultis liberos sumere? illos vobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Non magnam rem promitto. citò totum relinquam. Vultis spiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dedistis. à volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre, quàm tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis. sed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, nisi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec seruio Deo, sed assentio. eò quidem magis, quòd scio omnia certa & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum cuique restet, prima nascentium hora disposuit. Caussa pendet ex caussa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideò fortiter omne ferendum est: quia non, vt putamus, incidunt cuncta, sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas: & quamuis magna videatur varietate singulorum vita distingui, summa in vnum venit: accepimus peritura, perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? ad hoc parati sumus. Vtatur, vt vult, suis natura corporibus: nos læti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni viri? præbere se fato. Grande solatium est, cum

vni-

vniuerso rapi. Quicquid est quod nos sic viuere iussit, sic mori: eadem necessitate & deos alligat. irreuocabilis humana pariter ac diuina cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. semper paret, semel iussit. Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera & acerba funera adscriberet? Non potest artifex mutare materiam: hæc passa est. Quædam separari à quibusdam non possunt, cohærent, indiuidua sunt. Languida ingenia, & in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis: vt efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat. contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quæ molliat & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros. Vide quàm altè ascendere debeat virtus: scies illi non per secura vadendum esse.

Ardua prima via est, & qua vix manè recentes
Enituntur equi: medio est altissima cœlo:
Vnde mare & terras ipsi mihi sæpè videre
Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus.
Vltima prona via est, & eget moderamine certo.

Tunc

Tunc etiam, quæ me subiectis excipit vndis,
Ne ferar in præceps, Thetis solet ipsa vereri.

Hæc cùm audisset ille generosus adolescens: Placet, inquit, via. ascendo. est tanti per ista ire casuro. Non desinit acrem animum metu territare:

Vtque viam teneas, nulloq; errore traharis,
Per tamen aduersi gradieris cornua tauri,
Æmoniosq; arcus, violentiq; ora leonis.

Post hæc ait: *Iunge datos currus.* his quibus deterreri me putas, incitor: libet illic stare, vbi ipse sol trepidat. humilis & inertis est, tuta sectari: per alta virtus it.

CAP. VI. Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? Ille verò non patitur. Omnia mala ab illis remouit, scelera & flagitia, & cogitationes improbas, & auida consilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem auaritiam: ipsos tuetur ac vindicat. Nunquid hoc quoque à Deo aliquis exigit, vt bonorum virorum etiam sarcinas seruet? remittunt ipsi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonæ mentis existimans: quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult sibi accidere? Filios amittunt viri boni. quidni, cùm aliquando & ipsi occidant? In exilium mittuntur. quidni, cùm aliquando ipsi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur. quidni, cùm aliquando ipsi sibi manus afferant? Quare quædam dura patiun-

patiuntur? vt etiam alios pati doceant. nati sunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis, quòd de me queri possitis vos, quibus recta placuerunt? Alijs bona falsa circundedi, & animos inanes, velut longo fallacique somnio lusi. auro illos, argento & ebore ornaui: intus boni nihil est. Isti, quos pro felicibus aspicitis, si non quà occurrunt, sed quà latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta est, & quidem tenuis. Itaque dum illis licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, nitent & imponunt: cùm aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum altæ ac veræ fœditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaueritis, & vndique inspexeritis, meliora maioraque. Permisi vobis, metuenda contemnere, cupienda fastidire. non fulgetis extrinsecus: bona vestra introrsus obuersa sunt. Sic mundus exteriora contempsit, spectaculo sui lætus. Intus omne posui bonum. non egere felicitate, felicitas vestra est. At multa incidunt tristia, horrenda, dura toleratu. Quia non poteram vos istis subducere, animos vestros aduersus omnia armaui. Ferte fortiter: hoc est, quo Deum antecedatis. ille extra patientiam malorum est, vos supra patientiam. Contemnite pau-
perta-

pertatem. nemo tam pauper viuit, quàm natus est. Contemnite dolorem: aut soluetur, aut soluet. contemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret animum, dedi. contemnite mortem: quæ vos aut finit, aut transfert. Ante omnia caui, ne quis vos teneret inuitos. patet exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideoque ex omnibus rebus, quas esse vobis necessarias volui, nihil feci facilius, quàm mori. Prono animam loco posui: trahitur. Attendite modò, & videbitis, quàm breuis ad libertatem, & quàm expedita, ducat via. Non tam longas in exitu vobis, quàm intrantibus moras posui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuisset, si homo tam tardè moreretur, quàm nascitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat, quàm facile sit renunciare naturæ, & munus suum illi impingere. Inter ipsa altaria & sollemnes sacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiscite. Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, & magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit. tenui ferro commissura ceruicis abrumpitur, & cùm articulus ille, qui caput collumque committit, incisus est, tanta illa moles corruit. Non in alto latet spiritus, nec vtique ferro eruendus est: non sunt vulnere impresso scrutanda præcordia: in proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinaui locum: quacumque peruium.

uium est. Ipsum illud, quod vocatur mori, quo anima discedit à corpore, breuius est, quàm vt sentiri tanta velocitas possit. Siue fauces nodus elisit; siue spiramentum aqua præclusit; siue in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit; siue haustus ignis cursum animæ remeantis interscidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? quod tam citò fit, timetis diu?

L. ANNÆI SENECÆ
AD SERENVM
DE TRANQVILLITATE ANIMI LIBER.
CAPVT I.

INQVIRENTI mihi in me, Serene, quædam vitia apparebant retecta, in aperto posita, quæ manu prenderem, quædam obscuriora, & in recessu; quædam non continua, sed ex interuallis redeuntia: quæ vel molestissima dixerim; vt hostes vagos, & ex occasionibus assilientes, per quos neutrum licet, nec tanquam in bello paratum esse, nec tanquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maximè deprehendo (quare enim non verum, vt medico fatear?) me nec bona fide liberatum ijs, quæ timebam & oderam, nec rursus obnoxium. In statu vt non pessimo,

CAP. IV. Prospera in plebem ac vilia ingenia deueniunt: at calamitates terroresque mortalium sub iugum mittere, proprium magni viri est. Semper verò esse felicem, & sine morsu animi transire vitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem. Magnus es vir: sed vnde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis? Descendisti ad Olympia: sed nemo præter te. coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, sed tanquam consulatum præturamve adepto. honore auctus es. Idem dicere & bono viro possum, si illi nullam occasionem difficilior casus dedit, in qua vna vim sui animi ostenderet. Miserum te iudico, quòd nunquam fuisti miser. transisti sine aduersario vitam. Nemo sciet, quid potueris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento. quid quisque posset, nisi tentando non didicit. Itaque quidam vltrò se cessantibus malis obtulerunt, & virtuti ituræ in obscurum occasionem, per quam enitesceret, quæsierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus aduersis, non aliter quàm fortes milites bellis. Ego myrmillonem sub C. Cæsare de raritate munerum audiui querentem: Quàm bella, inquit, ætas perit! Auida est periculi virtus, & quò tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam & quod passura est, gloriæ pars est. Militares viri gloriantur vulneri-

tibus, læti fluentem meliori casu sanguinem ostentant. Idem licèt fecerint qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur qui saucius redit. Ipsis inquam Deus consulit, quos esse quàm honestissimos cupit, quoties illis materiam præbet aliquid animosè fortiterque faciendi: ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire, quantum aduersus paupertatem tibi animi sit, si diuitiis diffluis? vnde possum scire, quantum aduersus ignominiam & infamiam, odiumque populare, constantiæ habeas, si inter plausus senescis? si te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus fauor sequitur? vnde scio, quàm æquo animo laturus sis orbitatem, si quoscunque sustulisti, vides? Audiui te cùm alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expauescere ista, quæ dij immortales velut stimulos admouent animis. Calamitas, virtutis occasio est. Illos meritò quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet. magis vrgent sæua inexpertos. graue est teneræ ceruici iugum. Ad suspicionem vulneris tiro pallescit: audaciter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpè vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos

probat, quos amat; indurat, recognoscit, exercet. eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere: molles venturis malis seruat. Erratis enim, si quem iudicatis exceptum: veniet ad illum diu felicem sua portio. Quisquis videtur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut aliis incommodis, afficit? Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidiis, aut explorent iter, aut præsidium loco deijciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Malè de me Imperator meruit: sed, Benè iudicauit. Idem dicant quicunque iubentur pati, timidis ignauisque flebilia: Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati. Fugite delicias. fugite eneruatam felicitatem, qua animi permadescunt, nisi aliquid interuenit, quod humanæ sortis admoneat, velut perpetua ebrietate sopiti. Quem specularia semper ab adflatu vindicarunt, cuius pedes inter fomenta subinde mutata tepuerunt, cuius cœnationes subditus & parietibus circumfusus calor temperauit, hunc leuis aura non sine periculo stringet. Cùm omnia, quæ excesserunt modum, noceant; periculosissima felicitatis intemperantia est. Mouet cerebrum, in vanas mentem imagines euocat, multum inter falsum ac verum mediæ caliginis fun-

fundit. Quidni satius sit, perpetuam infelicitatem quæ aduocat ad virtutem sustinere, quàm infinitis atque immodicis bonis rumpi? Leuior ieiunio mors est: cruditate dissiliunt. Hanc itaque rationem dij sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis pręceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Numquid tu inuisos esse Lacedæmonijs liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publicè verberibus admotis? ipsi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, perseuerent vulnera præbere vulneribus. Quid mirum, si durè generosos spiritus Deus tentat? nunquam virtutis molle documentum est. Verberat nos & lacerat fortuna? patiamur. non est sæuitia: certamen est. quo sæpius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens vsus agitauit. Præbendi fortunæ sumus, vt contra ipsam ab ipsa duremur. Paulatim nos sibi pares faciat. contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora, ferendo mari dura: agricolis, manus tritę: ad excutienda tela, militares lacerti valent: agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissimum est, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia peruenit: quæ quid in nobis efficere possit, scies, si aspexeris, quantum nationibus

bus nudis & inopia fortioribus, labor præstet. Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit: Germanos dico, & quicquid circa Istrum vagarum gentium occursat. Perpetua illos hiems, triste cœlum premit, malignè solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit: paulatim enim voluptati sunt, quæ necessitate cœperunt. Nulla illis domicilia; nullæ sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit; vilis, & hic quærendus manu victus; horrenda iniquitas cœli, intecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, vt confirmentur, concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incursat: ipsa enim vexatione constringitur, & radices certiùs figit. Fragiles sunt, quæ in aprica valle creuerunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, vt esse interriti possint, multum inter formidolosa versari, & æquo animo ferre quæ non sunt mala, nisi malè sustinenti.

CAP. V. Adijce nunc, quòd pro omnibus est, optimum quemque, vt ita dicam, militare, & edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse nec mala: apparebunt autem

bona

bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit, & mala esse, si malis tantùm irrogauerit. Detestabilis erit cæcitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaque careant luce Appius & Metellus. Non sunt diuitiæ bonum. Itaque habeat illas & Ellius leno: vt homines pecuniam cùm in templis consecrauerint, videant & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quàm si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit: At iniquum est, bonum virum debilitari, aut constringi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porrò? non est iniquum, fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in vrbe securos esse, præcisos & professos impudicitiam? Quid porrò? non est iniquum, nobilissimas virgines ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem sæpè consulitur: cùm illo tempore vilissimus quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit. boni viri laborant, impendunt, impenduntur, & volentes quidem: non trahuntur à fortuna, sequuntur illam, & æquant gradus. si scissent, antecessissent. Hanc quoque animosam Demetrij fortissimi viri vocem audisse me memini: Hoc vnum, inquit,

quit, dij immortales, de vobis queri possum, quòd non antè mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior enim ad ista venissem, ad quæ nunc vocatus adsum. Vultis liberos sumere? illos vobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Non magnam rem promitto. citò totum relinquam. Vultis spiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dedistis. à volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre, quàm tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis. sed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, nisi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec seruio Deo, sed assentio. eò quidem magis, quòd scio omnia certa & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum cuique restet, prima nascentium hora disposuit. Caussa pendet ex caussa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideò fortiter omne ferendum est: quia non, vt putamus, incidunt cuncta, sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas: & quamuis magna videatur varietate singulorum vita distingui, summa in vnum venit: accepimus peritura, perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? ad hoc parati sumus. Vtatur, vt vult, suis natura corporibus: nos læti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni viri? præbere se fato. Grande solatium est, cum

vni-

vniuerso rapi. Quicquid est quod nos sic viuere iussit, sic mori: eadem necessitate & deos alligat. irreuocabilis humana pariter ac diuina cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. semper paret, semel iussit. Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera & acerba funera adscriberet? Non potest artifex mutare materiam: hæc passa est. Quædam separari à quibusdam non possunt, cohærent, indiuidua sunt. Languida ingenia, & in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis: vt efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat. contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quæ molliat & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros, Vide quàm altè ascendere debeat virtus: scies illi non per secura vadendum esse.

Ardua prima via est, & qua vix manè recentes
Enituntur equi: medio est altissima cœlo:
Vnde mare & terras ipsi mihi sæpè videre
Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus.
Vltima prona via est, & eget moderamine certo.

Tunc

Tunc etiam, quæ me subiectis excipit vndis,
Ne ferar in præceps, Thetis solet ipsa vereri.
Hæc cùm audisset ille generosus adolescens: Placet, inquit, via. ascendo. est tanti per ista ire casuro. Non desinit acrem animum metu territare:
Vtque viam teneas, nulloq; errore traharis,
Per tamen aduersi gradieris cornua tauri,
Æmoniosq; arcus, violentiq; ora leonis.
Post hæc ait: *Iunge datos currus.* his quibus deterreri me putas, incitor: libet illic stare, vbi ipse sol trepidat. humilis & inertis est, tuta sectari: per alta virtus it.

CAP. VI. Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? Ille verò non patitur. Omnia mala ab illis remouit, scelera & flagitia, & cogitationes improbas, & auida consilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem auaritiam: ipsos tuetur ac vindicat. Nunquid hoc quoque à Deo aliquis exigit, vt bonorum virorum etiam sarcinas seruet? remittunt ipsi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonæ mentis existimans: quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult sibi accidere? Filios amittunt viri boni. quidni, cùm aliquando & ipsi occidant? In exilium mittuntur. quidni, cùm aliquando ipsi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur. quidni, cùm aliquando ipsi sibi manus afferant? Quare quædam dura patiun-

patiuntur? vt etiam alios pati doceant. nati sunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis, quòd de me queri possitis vos, quibus recta placuerunt? Alijs bona falsa circundedi, & animos inanes, velut longo fallacique somnio lusi. auro illos, argento & ebore ornaui: intus boni nihil est. Isti, quos pro felicibus aspicitis, si non quà occurrunt, sed quà latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta est, & quidem tenuis. Itaque dum illis licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, nitent & imponunt: cùm aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum altæ ac veræ fœditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaueritis, & vndique inspexeritis, meliora maioraque. Permisi vobis, metuenda contemnere, cupienda fastidire. non fulgetis extrinsecus: bona vestra introrsus obuersa sunt. Sic mundus exteriora contempsit, spectaculo sui lætus. Intus omne posui bonum. non egere felicitate, felicitas vestra est. At multa incidunt tristia, horrenda, dura toleratu. Quia non poteram vos istis subducere, animos vestros aduersus omnia armaui. Ferte fortiter: hoc est, quo Deum antecedatis. ille extra patientiam malorum est, vos supra patientiam. Contemnite pau-

uium est. Ipsum illud quod vocatur mori, quo anima discedit à corpore, breuius est, quàm vt sentiri tanta velocitas possit. Siue fauces nodus elisit; siue spiramentum aqua præclusit; siue in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit; siue haustus ignis cursum animæ remeantis interscidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? quod tam citò fit, timetis diu?

L. ANNÆI SENECÆ
AD SERENVM
DE TRANQVILLITATE ANIMI
LIBER.

CAPVT I.

INQVIRENTI mihi in me, Serene, quædam vitia apparebant retecta, in aperto posita, quæ manu prenderem, quædam obscuriora, & in recessu; quædam non continua, sed ex interuallis redeuntia: quæ vel molestissima dixerim; vt hostes vagos, & ex occasionibus assilientes, per quos neutrum licet, nec tanquam in bello paratum esse, nec tanquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maximè deprehendo (quare enim non verum, vt medico fatear?) me nec bona fide liberatum ijs, quæ timebam & oderam, nec rursus obnoxium. In statu vt non pessimo,

ſimo, ita maximè querulo & moroſo poſitus ſum: nec ægroto, nec valeo. Non eſt quòd dicas, omnium virtutum tenera eſſe principia, tempore ipſis duramentum & robur accedere. Non ignoro, etiam quæ in ſpeciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quicquid ad alienum ſuffragium venit, mora conualeſcere, & quæ veras vires parant, & quæ ad placendum fuco quodam ſubornantur, expectant annos, donec paulatim colorem diuturnitas ducat: ſed ego vereor, ne conſuetudo, quæ rebus affert conſtantiam, hoc vitium in me altiùs figat. Tam bonorum, quàm malorum, longa conuerſatio amorem inducit. Hæc animi inter vtrumque dubij, nec ad recta fortiter, nec ad praua vergentis, infirmitas qualis ſit, non tam ſemel tibi poſſum, quàm per partes oſtendere. Dicam quæ accidant mihi: tu morbo nomen inuenies. Tenet me ſummus amor parcimoniæ, fateor. placet non in ambitionem cubile compoſitum, non ex arcula prolata veſtis, non mille ponderibus aut tormentis ſplendere cogentibus preſſa: ſed domeſtica, & vilis, nec ſeruata, nec ſumenda ſollicitè. Placet cibus, quem nec parent familiæ, nec ſpectent: non ante multos paratus dies, nec multorum manibus miniſtratus, ſed parabilis faciliſque, nihil habens accerſiti pretiosìve, vbilibet non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec reditu-

rus

rus quà intrauerat. Placet minister incultus & rudis vernula; argentum graue rustici patris, sine vllo opere & nomine artificis; & mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones ciuitati nota: sed in vsum posita, quæ nullius conuiuæ oculos nec voluptate moretur, nec accendat inuidia. Cùm benè ista placuerunt, præstringit animum apparatus alicuius pædagogij, diligentiùs quàm iam intra priuatum larem vestita, & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium. Iam domus etiam quà calcatur pretiosa, & diuitijs per omnes angulos dissipatis, tecta ipsa fulgentia, & assectator comesque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipsa conuiuia? quid epulas loquar, scæna sua dignas? Circumfudit me ex longo frugalitatis situ venientem, multo splendore luxuria, & vndique circumsonuit. Paullum titubat acies: faciliùs aduersus illam animum, quàm oculos attollo. Recedo itaque non peior, sed tristior: nec inter illa friuola mea tam lætus incedo, tacitusque morsus subit, & dubitatio, numquid illa meliora sint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim præceptorum sequi, & in mediam ire Rempublicam: placet honores fascesque, non purpura, aut aureis virgis adductum capessere, sed vt amicis propinquis-

quisque, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior vtiliorque sim, propiùs positus. Sequor Zenonem, Cleanthem, Chrysippum: quorum tamen nemo ad Rempub. accessit, nemo non misit. Ad quam cùm animum insolitum arietari permisi, vbi aliquid occurrit, aut indignum (vt in omni vita humana multa sunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno æstimandę poposcerunt, ad otium conuertor. & quemadmodum pecoribus, fatigatis quoque, velocior domum gradus est: placet intra parietes suos vitam coercere. Nemo vllum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus. sibi ipse animus hæreat, se colat, nihil alieni agat, nihil quòd ad iudicem spectet: ametur expers publicę priuatęq; curę tranquillitas. Sed vbi lectio fortior erexit animum, & aculeos subdiderunt exempla nobilia: prosilire libet in forum, commodare alteri vocem, alteri operam, etsi nihil profuturam, tamen conaturam prodesse: alterius coercere in foro superbiam, malè secundis rebus elati. In studijs puto mehercule melius esse res ipsas intueri, & harum caussa loqui: ceterùm verba rebus permittere, vt quà duxerint, hàc inelaborata sequatur oratio. Quid opus est seculis duratura componere? Vis tu non id agere, ne te posteri taceant? morti natus es: minus molestiarum habet funus taci-

tum.

tum. Itaque occupandi temporis caussa, in vsum tuum, non in præconium, aliquid simplici stilo scribe. minore labore opus est studentibus in diem. Rursus vbi se animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitiosus in verba est, altiusque vt spirare, ita eloqui gestit, & ad dignitatem rerum exit oratio: oblitus tum legis pressiorisque iudicij, sublimis feror, & ore iam non meo. Ne singula diutiùs persequar, in omnibus rebus hæc me sequitur bonæ mentis infirmitas: cui ne paulatim defluam vereor, aut quod est solicitius, ne semper casuro similis pendeam, & plus fortasse sit, quàm quod ipse prouideo. Familiariter enim domestica aspicimus, & semper iudicio fauor officit. Puto multos potuisse ad sapientiam peruenire, nisi putassent se peruenisse: nisi quædam in se dissimulassent, quædam apertis oculis transiliissent. Non est enim quòd nos magis aliena iudices adulatione perire, quàm nostra. Quis sibi verum dicere ausus est? quis non inter laudantium blandientiumque positus greges, plurimùm tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentes, scio. vt vera tibi similitudine id de quo queror exprimam, non tempestate vexor, sed nausea. Detra-

he ergo quicquid hoc est mali,& succurre in conspectu terrarum laboranti.

CAP. II. Quero mehercule iamdudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem. nec vllius propiùs admoneor exemplo, quàm eorum qui ex longa & graui valetudine expliciti, motiunculis,leuibusq́ue interim offensis perstringuntur: & cùm reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medicisq́ue iam sani manum porrigunt,& omnem calorem corporis sui calumniantur. Horum,Serene,non parùm sanum est corpus, sed sanitati parùm assueuit: sicut est quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, cùm ex tempestate requieuit. Opus est itaque non illis durioribus, quæ etiam transcurrimus, vt alicubi obstes tibi,alicubi irascaris, alicubi instes grauiùs; sed illud quod vltimum venit, vt fidem tibi habeas, & recta ire via te credas, nihil auocatus transuersis multorum vestigiis passim discurrentium,& quorumdam circa ipsam errantium viam. Quod desideras autem,magnum & summum est,Deoq́ue vicinum, non concuti. Hanc stabilem animi sedem Greci Εὐθυμίαν vocant, de qua Democriti volumen egregium est. ego Tranquillitatem voco. nec enim imitari, & transferre verba, ad illorum formam necesse est:res ipsa, de qua agitur,aliquo signanda nomine est, quod appellationis Græcæ vim debet habere, non faciem.

ciem. Ergo quærimus,quomodo animus ſemper æqualis,ſecundoq; curſu eat, propitiuſque ſibi ſit, & ſua lætus aſpiciat: & hoc gaudium non interrumpat, ſed placido ſtatu maneat, nec attollens ſe vnquam, nec deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perueniri poſſit,in vniuerſũ quęramus: ſumes tu ex publico remedio, quantum voles. Totum interim vitium in medium protrahendum eſt, ex quo agnoſcet quiſque partem ſuam:ſimul tu intelliges, quanto minus negotij habeas cum faſtidio tui, quàm hi quos ad profeſſionem ſpecioſam alligatos, & ſub ingenti titulo laborantes, in ſua ſimulatione pudor magis, quàm voluntas tenet, Omnes in eadem cauſſa ſunt: & hi qui leuitate vexantur, ac tædio, aſſiduaque mutatione propoſiti, quibus ſemper magis placet quod reliquerunt: & illi, qui marcent & oſcitant. Adijce illos, qui non aliter,quàm quibus difficilis ſomnus eſt, verſant ſe, & hoc atque illo modo componunt, donec quietem laſſitudine inueniant, ſtatum vitæ ſuæ formando ſubinde, in eo nouiſſimè manent, in quo illos non mutandi odium, ſed ſenectus ad nouandum pigra deprehendit. Adijce & illos, qui non inconſtantiæ vitio parùm leues ſunt, ſed inertia. Viuunt, non quomodo volunt, ſed quomodo cœperunt. Innumerabiles deinceps proprietates ſunt, ſed vnus effectus vitij, diſplicere ſibi. Hoc

oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parùm prosperis, vbi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesque, quod necesse est accidere pendentibus. Omni vita pendent, & inhonesta se ac difficilia docent, coguntque: & vbi sine præmio labor est, torquet illos irritum dedecus; nec dolent praua, sed frustrà voluisse. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet, & incipiendi timor, subrepitque illa iactatio animi, non inuenientis exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt; & cunctatio vitæ parùm se explicantis, & inter destituta vota torpentis animi situs. Quæ omnia grauiora sunt, vbi odio infelicitatis operosæ ad otium profugerunt, & ad secreta studia: quæ pati non potest animus ad ciuilia erectus, agendique cupidus, & natura inquietus, parum scilicet in se solatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipsæ occupationes discurrentibus præbent, domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus aspicit se sibi relictus. Hinc illud est tædium, & displicentia sui, & nusquam residentis animi volutatio, & otij sui tristis atque ægra patientia: vtique vbi causas fateri pudet, tormenta introrsus egit verecundia, in angusto inclusæ cupiditates, sine exitu, se ipsæ strangulant. Inde mœror marcorque, & mille fluctus mentis incer-

incertæ, quam inchoata habent suspensam, deplorata tristem: inde ille affectus otium suum detestantium, quærentiumq; nihil ipsos habere, quod agant, & alienis incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia: & omnes destrui cupiunt, quia se non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auersatione alienorum processuum, & suorum desperatione, obirascens fortunæ animus, & de sæculo querens, & in angulos se retrahens, & pœnæ incubans suæ, dum tædet sui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis est, & pronus ad motus: grata omnis illi excitandi se abstrahendique materia est; gratior quibusque pessimis ingeniis, quæ occupationibus libenter deteruntur. Vt vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum scabiem delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala vlcera eruperunt, voluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quædam, quæ corpus quoque nostrum cum quodam dolore delectant: vt versare se, & mutare nondum fessum latus, & aliò atque aliò positum ventilari. Qualis ille Homericus Achilles est, modò pronus, modò supinus, in varios habitus se ipse componens. quòd proprium ægri est, nihil diu pati, & mutationibus vt remediis vti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagæ, & littora

peretrantur,& modò mari se, modò terra experitur semper præsentibus infesta leuitas. Nunc Campaniam petamus. iam delicata fastidio sunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta ameni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squallore releuentur. Tarentum petatur, laudatusque portus, & hiberna cœli mitioris, & tecta vel antiquæ satis opulenta turbæ. Iam flectamus cursum ad vrbem. nimis diu à plausu & fragore aures vacauerunt: iuuat iam & humano sanguine frui. Aliud ex alio suscipitur, & spectacula spectaculis mutantur: vt ait Lucretius,

Hoc se quisque modo semper fugit.

Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & vrget grauissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec voluptatis, nec nostræ, nec vllius rei diutiùs. Hoc quosdam egit ad mortem, quòd proposita sæpè mutando, in eadem reuoluebantur, & non reliquerant nouitati locum. Fastidio illis esse cœpit vita, & ipse mundus: & subit illud rabidarum deliciarum: Quousq; eadem?

CAP. III. Aduersus hoc tædium quo auxilio putem vtendum, quæris. Optimum erat (vt ait Athenodorus) actione rerum & Reip. tractatione, & officijs ciui-

libus

libus se detinere. nam vt quidam sole, & exercitatione, & cura corporis, diem ducunt, athletisque vtilissimum est, lacertos suos roburque cui se vni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum ciuilium certamen parantibus, in opere esse, non longè pulcherrimum est? Nam cùm vtilem se efficere ciuibus mortalibusque propositum habeat, simul & exercetur & proficit, qui in mediis se officiis posuit, communia priuataque pro facultate administrans. Sed quia in hac, inquit, tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parùm tuta simplicitas est, & plus futurum semper est quod obstet, quàm quod succedat, à foro quidem & publico recedendum est: sed habet, vbi se etiam in priuato lare explicet magnus animus. nec vt leonum animaliumq; impetus caueis coercetur: sic hominum, quorum maximè in seductu actiones sunt. Ita tamen delituerit, vt vbicunq; otium suum absconderit, prodesse velit & singulis & vniuersis, ingenio, voce, consilio. Nec enim is solus Reip. prodest, qui candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace belloq; censet: sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorum præceptorum inopia, virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque cursu ruentes prensat ac retrahit, & si nihil aliud, certè moratur, in priuato publicum negotium agit.

An ille plus præſtat, qui inter peregrinos & ciues, aut vrbanus prætor adeuntibus aſſeſſoris verba pronunciat: quàm qui docet quid ſit iuſtitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quantum bonum ſit bona conſcientia? Ergo ſi tempus in ſtudia conferas, quod ſubduxeris officiis, non deſerueris, nec munus detractaueris. Neque enim ille ſolus militat, qui in acie ſtat, & cornu dextrum læuumque defendit: ſed & qui portas tuetur, & ſtatione minùs periculoſa, non otioſa tamen fungitur, vigiliaſque ſeruat, & armamentario præeſt. quæ miniſteria quamuis incruenta ſint, in numerum ſtipendiorum veniunt. Si te ad ſtudia reuocaueris, omne vitæ faſtidium effugeris. nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi grauis eris, nec aliis ſuperuacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetque ad te optimus quiſque. Nunquam enim quamuis obſcura virtus latet, ſed mittit ſui ſigna. quiſquis dignus fuerit, veſtigiis illam colliget. Nam ſi omnem conuerſationem tollimus, & generi humano renunciamus, viuimuſque in nos tantùm conuerſi; ſequetur hanc ſolitudinem, omni ſtudio carentem, inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia ſubuertere, & mare ſubmouere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & malè diſpenſare tempus, quod nobis

natura

natura consumendum dedit. Alij parcè illo vtimur, alij prodigè: alij sic impendimus, vt possimus rationem reddere: alij, vt nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius est, quàm grandis natu senex, qui nullum aliud habet argumentum, quo se probet diu vixisse, præter ætatem. Mihi, carissime Serene, nimis videtur submisisse temporibus se Athenodorus, nimis citò refugisse. Nec ego negauerim aliquando cedendum: sed sensim relato gradu, & saluis signis, salua militari dignitate. Sanctiores tutioresque sunt hostibus suis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, studiosoque virtutis.. si præualebit fortuna, & præcidet agendi facultatem; non statim auersus inermisque fugiat, latebras quærens, quasi vllus locus sit, quò non possit fortuna persequi: sed parciùs se inserat officiis, & cum dilectu inueniat aliquid, in quo vtilis ciuitati sit. Militare non licet? honores spectet. priuato viuendum est? sit orator. silentium indictum est? tacita aduocatione ciues iuuet. periculosum etiam ingressu forum est? in domibus, in spectaculis, in conuiuiis, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam agat. Officia si ciuis amiserit, hominis exerceat. Ideò magno animo nos non vnius vrbis mœnibus clausimus, sed in totius orbis commercium emisimus, patriamque nobis mundum professi

ſumus: vt liceret latiorem virtuti campum dare. Præcluſum tibi tribunal eſt,& roſtris prohiberis, aut comitiis? reſpice poſt te, quantum latiſſimarum regionum pateat, quantum populorum. nunquam tibi ita magna pars obſtruetur, vt non maior relinquatur. Sed vide, ne totum iſtud vitium tuum ſit. non vis enim niſi conſul, aut prytanes, aut ceryx, aut ſufes adminiſtrare Rempub. Quid ſi militare nolis, niſi imperator, aut tribunus? etiam ſi alij primam frontem tenebunt, te ſors inter triarios poſuit: inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Præciſis quoque manibus ille in prœlio inuenit, quod partibus conferat, qui ſtat tantùm, & clamore iuuat. Tale quiddam facies, ſi à prima te Reipub. parte fortuna ſubmouerit; ſtes tamen, clamore iuues: ſi quis fauces oppreſſerit; ſtes tamen, & ſilentio iuues. Nunquam inutilis eſt opera ciuis boni. auditu enim, viſu,vultu,nutu, obſtinatione tacita, inceſſuque ipſo prodeſt. Vt ſalutaria quædam, citra guſtum tactumque, odore proficiunt: ita virtus vtilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, ſiue exſpatiatur & fruitur ſuo iure; ſiue precarios habet acceſſus, cogiturque vela contrahere; ſiue otioſa mutaque eſt, & anguſto circumſcripta,ſiue adaperta:in quocunque habitu eſt, prodeſt. Quid? tu parùm vtile putas exemplum benè quieſcentis? Longè,inquam, optimum eſt miſcere

ſcere otium rebus, quotiens actuoſa vita impedimentis fortuitis, aut ciuitatis conditione prohibetur. Nunquam enim vſque eò interclusa ſunt omnia, vt nulli actioni honeſtæ locus ſit. Numquid potes inuenire vrbem miſeriorem, quàm Athenienſium fuit, cùm illam triginta tyranni diuellerent? mille trecentos ciues, optimum quemque, occiderant: nec finem ideò faciebat, ſed irritabat ſe ipſa ſæuitia. In qua ciuitate erat ariopagos, religioſiſſimum iudicium, in qua ſenatus populuſque ſenatui ſimilis: coibat quotidie carnificum triſte collegium, & infelix curia tyrannis anguſta. Poteratne illa ciuitas conquieſcere, in qua tot tyranni, quot ſatellites erant? Ne ſpes quidem vlla recipiendæ libertatis animis poterat offerri: nec vlli remedio locus apparebat, contra tantam vim malorum. vnde enim miſeræ ciuitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat, & lugentes patres conſolabatur, & deſperantes de Repub. exhortabatur, & diuitibus opes ſuas metuentibus exprobrabat ſeram periculoſæ auaritiæ pœnitentiam; & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cùm inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipſæ in carcere occiderunt: & qui tutò inſultauerat agmini tyrannorum, eius libertatem libera ciuitas non tulit: vt ſcias & in afflicta Repub. eſſe occaſionem ſapienti viro ad ſe proferen-

dum,& in florenti ac beata, pecuniam, inuidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vtcunque ergo se Respub. dabit, vtcunque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus: vtique mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Imò ille vir fuerit, qui periculis vndique imminentibus, armis circà & catenis frementibus, non alliserit virtutem, nec absconderit. Non enim debet seruantem se obruere. Vt opinor, Curius Dentatus aiebat, Malle esse se mortuum, quàm viuere. Vltimum malorum est, ex viuorum numero exire, antequam moriaris. Sed faciendum erit, si in Reipub. tempus minùs tractabile incideris, vt plus otio ac litteris vindices: nec aliter quàm in periculosa nauigatione, subinde portum petas: nec expectes donec res te dimittant, sed ab illis te ipse disiungas.

CAP. IV. Inspicere autem debemus primùm nosmetipsos, deinde quæ aggredimur negotia, deinde eos quorum caussa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia, necesse est seipsum ęstimare: quia ferè plus nobis videmur posse, quàm possumus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperauit, quàm ferre possit: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam parùm idonea est verecundia rebus ciuilibus, quæ firmam frontem desiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam.

quі-

quidam non habent iram in potestate: & illos ad temeraria verba quælibet indignatio effert. quidam vrbanitatem nesciunt continere, nec periculosis abstinent salibus. Omnibus his vtilior negotio quies est ferox impatiensque natura, irritamenta nocituræ libertatis euitet.

CAP. V. Æstimanda sunt deinde ipsa quæ aggredimur, & vires nostræ cum rebus, quas tentaturi sumus, comparandæ. Debet enim semper plus esse virium in latore, quàm in onere. necesse est opprimant onera, quæ ferente maiora sunt. Quædam præterea non tam magna sunt negotia, quàm fœcunda, multumque negotiorum ferunt. & hæc refugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexque nascetur. Nec accedendum eò, vnde liber regressus non sit: his admouenda manus est, quorum finem aut facere, aut certè sperare possis. Relinquenda, quæ latiùs actu procedunt, nec vbi proposueris, desinunt.

CAP. VI. Hominum vtique delectus habendus est; an digni sint, quibus partem vitæ nostræ impendamus, an ad illos temporis nostri iactura perueniat. Quidam vltrò officia nostra nobis imputant. Athenodorus ait, ne ad cœnam quidem se iturum ad eum, qui sibi nil pro hoc debiturus sit. Puto intelligis, multo minùs ad eos iturum, qui cum amicorum officijs paria in mensa faciunt, qui fercula pro congiarijs numerant: quasi in alienum hono-

honorem intemperantes sint. Deme illis testes spectatoresque, non delectabit popina secreta. Considerandum est, vtrùm natura tua agendis rebus, an otioso studio contemplationique aptior sit: & eò inclinandum, quò te vis ingenij defert. Isocrates Ephorum iniecta manu à foro subduxit, vtiliorem componendis monumentis historiarum ratus. Malè enim respondent coacta ingenia. reluctante natura, irritus labor est.

CAP. VII. Nihil tamen æquè oblectauerit animum, quàm amicitia fidelis & dulcis. Quantum bonum est, vbi sunt præparata pectora, in quæ tutò secretum omne descendat, quorum conscientiam minùs quàm tuam timeas, quorum sermo solicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet, conspectus ipse delectet? Quos scilicet vacuos, quantum fieri poterit, à cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent. Itaque, vt in pestilentia, cauendum est, ne corruptis iam corporibus & morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, vt quamminimè inquinatos assumamus. Initium morbi est, ægris sana miscere. Nec hoc præceperim tibi, vt neminem nisi sapientem sequaris, aut attrahas. vbi enim istum inuenies, quem

quem tot sæculis quærimus? pro optimo est, minimè malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si inter Platonas & Xenophontas, & illum Socratici fœtus prouentum bonos quæreres: aut si tibi potestas Catonianæ fieret ætatis, quæ plerosque dignos tulit, qui Catonis sæculo nascerentur, sicut multos peiores, quàm vnquam aliàs, maximorumque molitores scelerum. Vtraque enim turba opus erat, vt Cato posset intelligi. habere debuit & bonos, quibus se approbaret: & malos, in quibus vim suam experiretur. Nunc verò, in tanta bonorum egestate, minùs fastidiosa fiat electio. Præcipuè tamen vitentur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non caussa in querelas placet. Constet illi licet fides & beneuolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus, & omnia gemens.

CAP. VIII. Transeamus ad patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam. Nam si omnia alia quibus angimur, compares, mortes, ægrotationes, metus, desideria, dolorum laborumque patientiam, cum iis quæ nobis mala pecunia nostra exhibet; hæc pars multùm prægrauabit. Itaq; cogitandum est quanto leuior dolor sit, non habere, quàm perdere: & intelligemus, paupertati eò minorem tormentorum, quò minorem damnorum esse materiam. Erras enim, si putas animosiùs detrimenta diuites ferre.

ma-

honorem intemperantes sint. Deme illis testes spectatoresque, non delectabit popina secreta. Considerandum est, vtrùm natura tua agendis rebus, an otioso studio contemplationique aptior sit: & eò inclinandum, quò te vis ingenij defert. Isocrates Ephorum iniecta manu à foro subduxit, vtiliorem componendis monumentis historiarum ratus. Malè enim respondent coacta ingenia. reluctante natura, irritus labor est.

CAP. VII. Nihil tamen æquè oblectauerit animum, quàm amicitia fidelis & dulcis. Quantum bonum est, vbi sunt præparata pectora, in quæ tutò secretum omne descendat, quorum conscientiam minùs quàm tuam timeas, quorum sermo solicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet, conspectus ipse delectet? Quos scilicet vacuos, quantum fieri poterit, à cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent. Itaque, vt in pestilentia, cauendum est, ne corruptis iam corporibus & morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, vt quamminimè inquinatos assumamus. Initium morbi est, ægris sana miscere. Nec hoc præceperim tibi, vt neminem nisi sapientem sequaris, aut attrahas. vbi enim istum inuenies,

quem

quem tot sæculis quærimus? pro optimo est, minimè malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si inter Platonas & Xenophontas, & illum Socratici fœtus prouentum bonos quæreres: aut si tibi potestas Catonianæ fieret ætatis, quæ plerosque dignos tulit, qui Catonis sæculo nascerentur, sicut multos peiores, quàm vnquam aliàs, maximorumque molitores scelerum. Vtraque enim turba opus erat, vt Cato posset intelligi. habere debuit & bonos, quibus se approbaret: & malos, in quibus vim suam experiretur. Nunc verò, in tanta bonorum egestate, minùs fastidiosa fiat electio. Præcipuè tamen vitentur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non caussa in querelas placet. Constet illi licet fides & beneuolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus, & omnia gemens.

CAP. VIII. Transeamus ad patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam. Nam si omnia alia quibus angimur, compares, mortes, ægrotationes, metus, desideria, dolorum laborumque patientiam, cum iis quæ nobis mala pecunia nostra exhibet; hæc pars multùm prægrauabit. Itaq; cogitandum est quanto leuior dolor sit, non habere, quàm perdere: & intelligemus, paupertati eò minorem tormentorum, quò minorem damnorum esse materiam. Erras enim, si putas animosiùs detrimenta diuites ferre.

ma-

maximis minimisque corporibus par est dolor vulneris. Bion eleganter ait, Non minùs molestum esse caluis, quàm comatis, pilos velli. Idem scias licet de pauperibus locupletibusque, par illis esse tormentum. vtrisque enim pecunia sua obhæsit, nec sine sensu auelli potest. Tolerabilius autem est, vt dixi, faciliusque, non acquirere, quàm amittere: ideoque lætiores videbis, quos nunquam fortuna respexit, quàm quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiam, egestatem voca, & quàm voles ignominiosum securitati nomen impone: putabo hunc non esse felicem, si quem mihi alium inueneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum est, inter auaros, circumscriptores, latrones, plagiarios, vnum esse, cui noceri non possit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, potest idem dubitare & de deorum immortalium statu, an parùm beatè degant: quòd illis non prædia, nec horti sint, nec alieno colono rura pretiosa, nec grande in foro fœnus. Non te pudet, quisquis diuitijs adstupes? respice agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an dijs immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompeio a

Nume-

Numerus illi quotidie seruorum, velut Imperatori exercitus, referebatur: cui iamdudum diuitiæ esse debuerant, duo vicarij, & cella laxior. At Diogeni seruus vnicus fugit, nec eum reducere, cùm monstraretur, tanti putauit. Turpe est, inquit, Manen sine Diogene posse viuere, Diogenem sine Mane non posse. Videtur mihi dixisse: Age tuum negotium fortuna. nihil apud Diogenem iam tuum est. Fugit mihi seruus? imò liber abijt. Familia vestiarium petit, victumque: tot ventres auidissimorum animalium tuendi sunt: emenda vestis, & custodiendæ rapacissimæ manus, & flentium detestantiumque ministerijs vtendum. Quanto ille felicior, qui nihil vlli debet, nisi, cui facillimè negat, sibi? Sed quoniam non est tantum roboris nobis, angustanda certè sunt patrimonia, vt minùs ad iniurias fortunę simus expositi. Habiliora sunt corpora pusilla, quæ in arma sua contrahi possunt, quàm quæ superfunduntur, & vndique magnitudo sua vulneribus obiecit. Optimus pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit.

CAP. IX. Placebit autem hæc nobis mensura, si priùs parcimonia placuerit: sine qua nec vllæ opes sufficiunt, nec vllæ non satis patent: præsertim cùm in vicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in diuitias se, aduocata frugalitate, conuer-

tere.

tere. Assuescamus à nobis remouere pompam, & vsu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido quà necesse est fluat. Discamus membris nostris inniti: cultum victumque non ad noua exempla componere, sed vt maiorum suadent mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coercere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis aspicere, frugalitatem colere, etiam si nos pudebit desiderijs naturalibus paruo parata remedia adhibere: spes effrænatas, & animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, id agere, vt diuitias à nobis potiùs quàm à fortuna petamus. Non potest, inquam, tanta varietas & iniquitas casuum ita depelli, vt non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus: cogendæ in arctum res sunt, vt tela in vanum cadant. Ideóque exilia interim calamitatesque in remedium cessere, & leuioribus incommodis grauiora sanata sunt, vbi parùm audit præcepta animus, nec curari mollius potest. Quid ni consulitur, si & paupertas & ignominia, & rerum euersio adhibetur? malo malum opponitur. Assuescamus ergo cœnare posse sine populo, & seruis paucioribus seruiri, & vestes parare in quod inuentæ sunt, habitare contractiùs. Non in cursu tantùm circique certamine, sed in his spatijs vitæ interiùs flectendum est. Studiorum quoque, quę libera-

beraliſſima impenſa eſt, tandiu rationem habebo, quandiu modum. Quò mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita ſua indices perlegit? Onerat diſcentem turba, non inſtruit: multoque ſatis eſt paucis te auctoribus tradere, quàm errare per multos. Quadringenta millia librorum Alexandriæ arſerunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum, alius laudauerit, ſicut Liuius, qui elegantiæ regum curæque egregium id opus ait fuiſſe. Non fuit elegantia illud, aut cura, ſed ſtudioſa luxuria: imò ne ſtudioſa quidem. quoniam non in ſtudium, ſed in ſpectaculum comparauerant: ſicut pleriſque ignaris etiam ſeruilium litterarum, libri non ſtudiorum inſtrumenta, ſed cœnationum ornamenta ſunt. Paretur itaque librorum quantum ſatis ſit, nihil in apparatum. Honeſtiùs, inquis, in hos impenſas, quàm in Corinthia pictaſque tabulas effuderim. Vitioſum eſt vbique, quod nimium eſt. Quid habes cur minùs ignoſcas nomen marmore atque ebore captanti, quàm opera conquirenti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oſcitanti? cui voluminum ſuorum frontes maximè placent, tituliq́ue? Apud deſidioſiſſimos ergo videbis, quicquid orationum hiſtoriarumq́ue eſt, & tecto tenus extructa loculamenta. iam enim inter balnearia & thermas, bibliotheca quoque,

que, vt necessarium domus ornamentum expolitur. Ignoscerem planè, si è studiorum nimia cupidine oriretur: nunc ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & cultum parietum comparantur.

CAP. X. At in aliquod genus vitæ difficile incidisti, & tibi ignoranti vel publica fortuna, vel priuata laqueum impegit, quem nec soluere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos primò ægrè ferre onera, & impedimenta crurum: deinde vbi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facilè. Inuenies in quolibet genere vitæ oblectamenta, & remissiones, & voluptates, si nolueris malam putare vitam potiùs, quàm inuidiosam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quàm quod cùm sciret, quibus ærumnis nasceremur, calamitatum mollimentum consuetudinem inuenit, citò in familiaritatem grauissima adducens. Nemo duraret, si rerum aduersarum eamdem vim assiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati sumus. aliorum aurea catena est, & laxa: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia vniuersos circundedit: alligatique sunt etiam qui alligauerunt. nisi tu fortè leuiorem in sinistra catenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt;
quos-

quoſdam nobilitas, quoſdam humilitas premit:quibuſdam aliena ſupra caput imperia ſunt, quibuſdam ſua: quoſdam exilia vno loco tenent, quoſdam ſacerdotia. Omnis vita ſeruitium eſt. Aſſueſcendum itaque conditioni ſuæ,& quam minimùm de illa querendum:& quidquid habet circa ſe commodi, apprehendendum eſt: Nihil tam acerbum eſt, in quo non ęquus animus ſolatium inueniat. Exiguæ ſæpè areæ in multos vſus deſcribentis arte patuere,& quamuis anguſtum pedem diſpoſitio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus: poſſunt & dura molliri, & anguſta laxari,& grauia ſcitè ferentes minùs premere. Non ſunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, ſed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quæ aut non poſſunt fieri, aut difficulter poſſunt, propè poſita, ſpeique noſtræ alludentia ſequamur: ſed ſciamus, omnia æquè leuia eſſe, extrinſecus diuerſas facies habentia, introrſus pariter vana. Nec inuideamus altiùs ſtantibus: quæ excelſa videntur, prærupta ſunt. Illi rurſus, quos ſors iniqua in ancipiti poſuit,tutiores erunt ſuperbiam detrahendo rebus per ſe ſuperbis, & fortunam ſuam quammaximè poterunt, in planum deferendo. Multi quidem ſunt,quibus neceſſariò hærendum ſit in faſtigio ſuo, ex quo nō poſſunt,niſi cadendo deſcendere: ſed hoc ip-

ſo teſtentur, maximum onus ſuum eſſe, quòd alijs graue eſſe cogantur, nec ſubleuatos ſe,ſed ſuffixos: iuſtitia,manſuetudine,humana lege,& benigna manu,præparent multa ad ſequentes caſus prę́ſidia, quorum ſpe ſecuriùs pendeant. Nihil tamen ęquè hos ab his animi fluctibus vindicauerit, quàm ſemper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ arbitrium dęſinendi dare, ſed ſeipſos, multo quidem citra extrema, hortentur conſiſtere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, ſed finitæ: non in immenſum incertumque producent.

CAP. XI. Ad imperfectos & mediocres, & malè ſanos, hic meus ſermo pertinet; non ad ſapientem. Huic non timidè,nec pedetentim ambulandum eſt. tanta enim fiducia ſui eſt, vt obuiam fortunæ ire non dubitet,nec vnquam loco illi ceſſurus ſit: nec habet vbi illam timeat:quia non mancipia tantùm, poſſeſſioneſque, & dignitatem, ſed corpus quoque ſuum, & oculos, & manum, & quicquid eſt cariorem vitam facturum: ſeque ipſum inter precaria numerat, viuitque vt commodatus ſibi, & repoſcentibus ſine triſtitia redditurus. Nec ideò eſt vilis ſibi, quia ſcit ſe ſuum non eſſe: ſed omnia tam diligenter faciet, tam circumſpectè, quàm religioſius homo ſanctuſque ſolet tueri fidei commiſſa. Quandocunque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna: ſed dicet; Gra-

tias

tias ago pro eo quòd possedi, habuique. Magna quidem res tuas mercede colui: sed quia imperas, cedo gratus libensque. si quid habere me tu volueris, etiam nunc seruabo: si aliud placet, ego verò factum signatumque argentum, domum, familiamque meam reddo, restituo. Appellauerit natura, quæ prior nobis credidit. & huic dicemus, Recipe animum meliorem, quàm dedisti: non tergiuersor, nec refugio. paratum habes à volente, quod non sentienti dedisti. aufer. Reuerti vnde veneris, quid graue est? malè viuet, quisquis nesciet benè mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum est, & spiritus inter seruitia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius pręse ferunt: idem euenire nobis scias. Sæpè enim caussa moriendi est, timidè mori. Fortuna illa quę ludos sibi facit, Quò, inquit, te reseruem, malum & trepidum animal? eò magis conuulneraberis & confodieris, quia nescis præbere iugulum. At tu & viues diutiùs, & morieris expeditiùs, qui ferrum non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis. Qui mortem timebit, nihil vnquam pro homine viuo faciet. at qui scit, hoc sibi cùm conciperetur, statim condictum, viuet ad formulam: & simul illud quoque eodem animi robore præstabit, ne quid ex his quæ eue-

niunt,

niunt, subitum sit. Quidquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet. qui ad præparatos expectanteſque nihil afferunt noui: securis, & beata tantùm spectantibus, graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebam in quàm tumultuosum me contubernium natura clusisset. totiens in vicinia mea conclamatum est, totiens præter limen immaturas exsequias fax cereusque præcessit: sæpè altiùs ruentis ædificij fragor sonuit: multos ex his quos forum, curia, sermo, mecum contraxerat, nox abstulit, & vinctas ad sodalitium manus copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula accessisse, quæ circa me semper errauerunt? Magna pars hominum est, quæ nauigatura, de tempestate non cogitat. Nunquam me in bona re mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicisque vehementior ingenijs, quotiens mimicas ineptias, & verba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantùm sipario, fortiora, & hoc ait:

Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.
Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic aspexerit, tanquam illis liberum & ad se iter sit: multò ante se armabit, quàm petatur. Serò animus ad periculorum patientiam, post pericula, instruitur.

tur. Non putaui hoc futurum. nunquam hoc euenturum credidissem. Quare autem non? Quæ sunt diuitiæ, quas non egestas, & fames, & mendicitas à tergo sequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam, & augurale, & lora patricia, & sordes comitentur, & exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? nec magnis ista interuallis diuisa, sed horæ momentum interest inter solium, & aliena genua. Scito ergo, omnem conditionem versabilem esse: & quidquid in vllum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es? numquid ditior Pompeio? cui cùm Caius vetus cognatus, hospes nouus, aperuisset Cęsaris domum, vt suam clauderet, defuit panis & aqua: cùm tot flumina possideret in suo orientia, & in suo cadentia, mendicauit stillicidia: fame ac siti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus esurienti locat. Honoribus summis functus es? numquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam vniuersis, quàm Seianus? Quo die illum senatus deduxerat, populus in frustra diuisit: in quem quidquid congeri poterat, dij hominesq; contulerant; ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Crœsum te mittam, qui rogum suum & ascendit iussus, & exstingui vidit, factus non regno tantùm, sed etiam morti suæ

N su-

ſuperſtes:non ad Iugurtham,quem populus Romanus intra annum quàm timuerat,ſpectauit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Caianas cuſtodias vidimus. alter in exilium miſſus eſt: alter vt meliori fide mitteretur, optabat. In tanta rerum, ſurſum ac deorſum euntium, verſatione, ſi non quidquid fieri poteſt, pro futuro habes, das in te vires rebus aduerſis: quas infregit, quiſquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne aut in ſuperuacuis, aut ex ſuperuacuo laboremus:id eſt, ne aut quæ non poſſumus conſequi,concupiſcamus:aut adepti,cupiditatum vanitatem noſtrarum ſerò, poſt multum pudorem, intelligamus.id eſt, ne aut labor irritus ſine effectu ſit, aut effectus labore indignus. Ferè enim ex his triſtitia ſequitur, ſi aut non ſucceſſit, aut ſucceſſus pudet.

CAP. XII. Circumcidenda eſt concurſatio, qualis eſt magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium: alienis ſe negotiis offerunt, ſemper aliquid agentibus ſimiles. Horum ſi aliquem exeuntem domo interrogaueris: Quò tu? quid cogitas? reſpondebit tibi: Non mehercule ſcio: ſed aliquos videbo, aliquid agam. Sine propoſito vagantur, quærentes negotia: nec quæ deſtinauerunt, agunt, ſed in quæ incurrerunt. Inconſultus illis vanuſque curſus eſt. qualis

formi-

formicis, per arbusta repentibus; quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique similem vitam agunt, quorum non immeritò quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam, quasi ad incendium currentium, misereberis: vsq; eò impellunt obuios, & se aliosq; præcipitant: cùm interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem nō resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, aut iudicium sæpè litigantis, aut sponsalia sæpè nubentis, & lecticam assectati, quibusdam locis & ipsi tulerint. deinde domum cum superuacua redeuntes lassitudine, iurant nescisse seipsos, quare exierint, vbi fuerint, postero die erraturi per eadem illa vestigia. Omnis itaque labor aliquò referatur, aliquò respiciat. Non industria inquietos, & insanos, sed falsæ rerum imagines agitant, nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur; proritat illos alicuius rei species, cuius vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo vnumquemque ex his, qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leues caussæ per vrbem circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum frustrà liminibus illisus nomenclator persalutauit, à multis exclusus, neminem ex omnibus difficiliùs domi, quàm se, conuenit. Ex hoc malo dependet illud teterrimum vitium, auscultatio, & publicorum secretorumq; inquisitio, & multarum re-

rum ſcientia, quæ nec tutò narrantur, nec tutò audiuntur. Hoc ſecutum puto Democritum, ita cœpiſſe: Qui tranquillè volet viuere, nec priuatim agat multa, nec publicè: ad ſuperuacua ſcilicet referentem. Nam ſi neceſſaria ſunt, & priuatim & publicè, non tantùm multa, ſed innumerabilia agenda ſunt: vbi verò nullum officium ſolemne nos citat, inhibendæ actiones ſunt.

CAP. XIII. Nam qui multa agit, ſæpè fortunæ poteſtatem ſui facit: quam tutiſſimum eſt rarò experiri, ceterùm ſemper de illa cogitare, & ſibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, niſi ſi quid inciderit: & prætor fiam, niſi ſi quid obſtiterit: & negotiatio mihi reſpondebit, niſi ſi quid interuenerit. Hoc eſt, quare ſapienti nihil contra opinionem dicamus accidere, non illum caſibus hominum excepimus, ſed erroribus: nec illi omnia vt voluit cedunt, ſed vt cogitauit. in primis autem cogitauit, aliquid poſſe propoſitis ſuis reſiſtere. Neceſſe eſt autem leuiùs ad animum peruenire deſtitutæ cupiditatis dolorem, cui ſucceſſum non vtique promiſeris.

CAP. XIV. Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis deſtinatis rebus indulgeamus. transeamus in ea, in quæ nos caſus deduxerit: nec mutationes aut conſilij aut ſtatus pertimeſcamus: dummodo nos leuitas, inimiciſſimum quieti vitium,

non

non excipiat. Nam & pertinacia necesse est anxia & misera sit, cui fortuna sæpè aliquid extorquet: & leuitas multo grauior, nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se reuocandus est. sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat: recedat, quantum potest, ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam aduersa benignè interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noster, cùm omnia sua audiret submersa: Iubet, inquit, me fortuna expeditiùs philosophari. Minabatur Theodoro philosopho tyrannus mortem, & quidem insepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas: hemina sanguinis in tua potestate est. nam quod ad sepulturam pertinet, o te ineptum, si putas interesse, supra terram, an infra putrescam. Canius Iulus, vir in primis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obstat, quòd nostro sęculo natus est, cum Caio diu altercatus, postquam abeunti Falaris ille dixit, Ne fortè inepta spe tibi blandiaris, duci te iussi: Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid senserit, dubito: multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse voluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tanquam li-

bertatem libenter accepit? Quidquid est, magno animo respondit. Dicet aliquis: Potuit post hæc iubere illum Caius viuere. Non timuit hoc Canius. nota erat Caij in talibus imperiis fides. Credisne illum decem medios vsque ad supplicium dies, sine vlla sollicitudine exegisse? verisimile non est, quæ vir ille dixerit, quæ fecerit, quàm in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cùm centurio agmen periturorum trahens, & illum quoque citari iubet. Vocatus, numerauit calculos, & sodali suo. Vide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te vicisse. Tum annuens centurioni: Testis, inquit, eris, vno me antecedere. Lusisse tu Canium illa tabula putas? illusit. Tristes erant amici, talem amissuri virum. Quid mœsti, inquit, estis? Vos quæritis, an immortales animæ sint: ego iam sciam. nec desiit, in ipso veritatem fine scrutari, & ex more suo quæstionem habere. Prosequebatur illum philosophus suus: nec iam procul erat tumulus, in quo Cæsari Deo nostro fiebat quotidianum sacrum. Quid, inquit, Cani nunc cogitas? aut quæ tibi mens est? Obseruare, inquit Canius, proposui illo velocissimo momento, an sensurus sit animus, exire se. promisitque, si quid explorasset, circumiturum amicos, & indicaturum quis esset animarum status. Ecce in media tempestate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum suum in ar-

gu-

gumentum veri vocat: qui in vltimo illo gradu positus, exeuntem animam percontatur: nec vsque ad mortem tantùm, sed aliquid etiam ex ipsa morte discit. Nemo diutiùs philosophatus. sed non raptim relinquetur magnus vir, & cum cura dicendus. dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Caianæ cladis magna portio.

CAP. XV. Sed nihil prodest priuatæ tristitiæ caussas abiecisse. Occupat enim nonnunquam odium generi humani, & occurrit tot scelerum felicium turba, cùm cogitaueris, quàm sit rara simplicitas, quàm ignota innocentia, & vix vnquam, nisi cùm expedit, fides, & libidinis lucra damnaque pariter inuisa, & ambitio vsque eò iam se suis non continens terminis, vt per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, & velut euersis virtutibus, quas nec sperare licet, nec habere prodest, tenebræ oboriuntur. In hoc itaque flectendi sumus, vt omnia vulgi vitia non inuisa nobis, sed ridicula videantur: & Democritum potiùs imitemur, quàm Heraclitum. Hic enim quoties in publicum processerat, flebat: ille ridebat. huic omnia quæ agimus, miseriæ; illi ineptiæ videbantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda. humanius est deridere vitam, quàm deplorare. Adiice, quòd de humano quoque genere meliùs meretur qui ridet illud, quàm qui luget. Ille

ſpei bonæ aliquid relinquit: hic tamen ſtultè deflet, quæ corrigi poſſe deſperat & vniuerſa contemplatus, maioris animi eſt, qui riſum non tenet, quàm qui lacrimas; quando leuiſſimum affectum animi mouet,& nihil magnum, nihil ſeuerum, nec ſerium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula,propter quæ læti ac triſtes ſumus, ſibi quiſque proponat, & ſciat verum eſſe, quod Bion dixit, Omnia hominum negotia ſimilia initiis eſſe, nec vitam illorum magis ſanctam aut ſeueram eſſe, quàm conceptus inchoatos. Sed ſatius eſt, publicos mores & humana vitia placidè accipere, nec in riſum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miſeria eſt: alienis delectari malis, voluptas inhumana: ſicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem ſuam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, vt dolori tantum des quantum poſcit, non quantum conſuetudo. Plerique enim lacrimas fundunt, vt oſtendant: & toties ſiccos oculos habent, quoties ſpectator defuit: turpe iudicantes, non flere, cùm omnes faciant. Adeò penitus hoc ſe malum fixit, ex aliena opinione pendere, vt in ſimulationem etiam ſimpliciſſima res, dolor veniat. Sequitur pars, quæ ſolet non immeritò contriſtare, & in ſolitudinem deducere, vbi bonorum exitus mali ſunt. Vt, Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exilio

viuere,

viuere, Pompeius & Cicero clientibus suis præbere ceruicem: Cato ille, virtutum viua imago, incumbens gladio, simul de se ac de Rep. palàm facere. Necesse est torqueri, tam iniqua præmia fortunam persoluere. & quid sibi quisque nunc speret, cùm videat pessima optimos pati? Quid ergo est? vide quomodo quisq; illorum tulerit: & si fortes fuerunt, ipsorum animos desidera; si muliebriter & ignauè periere, nihil periit. Aut digni sunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum desideretur ignauia. Quid enim est turpius, quàm si maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior! humanos effugisti casus, liuorem, morbum: existi ex custodia: non tu dignus mala fortuna Diis visus es, sed indignus in quem iam aliquid fortuna posset. Subducentibus verò se, & in ipsa morte ad vitam respectantibus, manus inijciendæ sunt. Neminem flebo lætum, neminem flentem. ille lacrimas meas ipse absterfit; hic suis lacrimis efficit, ne vllis dignus sit. Ego Herculem fleam, quòd viuus vritur: aut Regulum, quòd tot clauis configitur: aut Catonem, quòd vulnera sua fortiter tulit? Omnes isti leui temporis impensa inuenerunt, quomodo æterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. Est & illa solicitudinum non mediocris materia, si te anxiè componas, nec

vlli ſimpliciter oſtendas: qualis multorum vita eſt, ficta, & oſtentationi parata. Torquet enim aſſidua obſeruatio ſui, & deprehendi aliter, quàm ſolet, metuit: nec vnquam cura ſoluimur, vbi toties nos æſtimari putamus, quoties aſpici. Nam & multa incidunt, quæ inuitos denudent: & vt benè cedat tanta ſui diligentia, non tamen iucunda vita, aut ſecura eſt, ſemper ſub perſona viuentium. At illa quantum habet voluptatis, ſincera & per ſe ornata ſimplicitas, nihil obtendens moribus ſuis? Subit tamen & hæc vita contemptus periculum, ſi omnia omnibus patent. ſunt enim qui faſtidiant, quicquid propiùs adierunt. Sed nec virtuti periculum eſt, ne admota oculis reuileſcat: & ſatius eſt ſimplicitate contemni, quàm perpetua ſimulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. multum intereſt, ſimpliciter viuas, an negligenter. Multum in ſe recedendum eſt. conuerſatio enim diſſimilium, benè compoſita diſturbat, & renouat affectus, & quidquid imbecillum in animo, nec percuratum eſt, exulcerat. Miſcenda tamen iſta, & alternanda ſunt, ſolitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum deſiderium, hæc noſtri: & erit altera alterius remedium. odium turbæ ſanabit ſolitudo, tædium ſolitudinis turba. Nec in eadem intentione æqualiter retinenda mens eſt, ſed ad iocos reuocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubeſce-

bescebat: & Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros. non molliter se infringens, vt nunc mos est, etiam incessu ipso vltra muliebrem mollitiem fluentibus; sed vt illi antiqui viri solebant, inter lusum ac festa tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: meliores acrioresque requieti surgent. Vt fertilibus agris non est imperandum: citò enim exhauriet illos nunquam intermissa fœcunditas: ita animorum impetus assiduus labor frangit. Vires recipient paullùm resoluti, & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quædam, & languor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quamdam voluptatem haberet lusus iocusque: quorum frequens vsus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est: hunc tamen si per diem noctemque continues, mors erit. Multum interest, remittas aliquid, an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publicè cogerentur: tamquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, vt dixi, viri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem, inter

& otium & curas, diuidebant. qualem Pollionem Asinium, oratorem magnum, meminimus: quem nulla res vltra decimam retinuit. ne epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid nouæ curæ nasceretur: sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt, & in postmeridianas horas aliquid leuioris operæ distulerunt. Maiores quoque nostri nouam relationem, post horam decimam, in senatu fieri vetabant. Miles vigilias diuidit, & nox immunis est ab expeditione redeuntium. Indulgēdum est animo: dandumque subinde otium. quod alimenti ac virium loco sit: & in ambulationibus apertis vagandum, vt cœlo libero & multo spiritu augeat attollatque se animus. Aliquando vectatio iterque, & mutata regio, vigorem dabunt, conuictusque & liberalior potio: nonnunquam & vsque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, sed vt deprimat. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet: & vt morbis quibusdam, ita tristitiæ medetur. Liberque non ob licentiam linguæ dictus est inuentor vini, sed quia liberat seruitio curarum animum, & asserit, vegetioremque & audaciorem in omnes conatus facit. Sed vt libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et Solonem, Arcesilaumque indulsisse vino credunt. Catoni ebrietas obiecta est: at facilius efficiet, quisquis obiecerit, hoc crimen hone-

nestum, quàm turpem Catonem. Sed nec sæpè faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat: & aliquando tamen in exultationem libertatemque extrahendus, tristisque sobrietas remouenda paulisper. Nam, siue Græco poetæ credimus, aliquando & insanire iucundum est: siue Platoni, frustrà poeticas fores compos sui pepulit: siue Aristoteli, nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit. Non potest grande aliquid & supra ceteros loqui, nisi mota mens. Cùm vulgaria & solita contempsit, instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non potest sublime quicquam & in arduo positum contingere, quandiu apud se est. Desciscat oportet à solito, & efferatur, & mordeat frænos, & rectorem rapiat suum: eoque ferat, quò per se timuisset ascendere. Habes, Serene carissime; quę possint tranquillitatem tueri, quę restituere, quæ surrepentibus vitijs resistant. Illud tamen scito, nihil horum satis esse validum, rem imbecillam seruantibus, nisi intenta & assidua cura circumeat animum labentem.

L. ANNÆI SENECÆ
DE CONSTANTIA SAPIENTIS,
ſiue
QVOD IN SAPIENTEM NON CADIT INIVRIA.

CAPVT I.

TANTVM inter Stoicos, Serene, & ceteros ſapientiam profeſſos intereſſe, quantum inter fœminas & mares, non immeritò dixerim: cùm vtraque turba ad vitæ ſocietatem tantundem conferat; ſed altera pars ad obſequendum, altera imperio nata ſit. Ceteri ſapientes molliter & blandè, vt ferè domeſtici & familiares medici, ægris corporibus, non quà optimum & celerrimum eſt, medentur, ſed quà licet: Stoici virilem ingreſſi viam, non vt amęna ineuntibus videatur curæ habent, ſed vt quamprimùm nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeò extra omnem teli iactum ſurrexit, vt ſupra fortunam emineat. At ardua per quæ vocamur, & confragoſa ſunt. Quid enim plano aditur excelſum? Sed ne tam abrupta quidem

quidem sunt, quàm quidam putant. prima tantùm pars saxa rupesque habet, & inuij speciem: sicut pleraque ex longinquo speculantibus abscissa & connexa videri solent, cùm aciem longinquitas fallat. Deinde propiùs adeuntibus eadem illa, quæ in vnum congesserat error oculorum, paullatim adaperiuntur: tum illis, quæ præcipitia ex interuallo apparebant, redit lene fastigium. Nuper cùm incidisset mentio M. Catonis, indignè ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quòd Catonem ætas sua parùm intellexisset, quòd supra Pompeios & Cæsares surgentem, infra Vatinios posuisset: & tibi indignum videbatur, quòd illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodque à Rostris, vsque ad arcum Fabianum, per seditiosæ factionis manus tractus, voces improbas, & sputa, & omnes alias insanę multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego respondi, habere te quòd Reipublicæ nomine moueeris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac pessimus quisque vænundabat: & cæca cupiditate corrupti, non intellegebant, se, dum vendunt, etiam vænire.

CAP. II. Pro ipso quidem Catone securum te esse iussi. Nullum enim sapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam posse: Catonem autem certius exemplar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quàm Vlixem & Herculē prioribus sæculis. Hos enim Stoici nostri sapien-

tes pronunciauerunt, inuictos laboribus, & contemptores voluptatis, & victores omnium terrarum. Cato cum feris manus non contulit, quas consectari venatoris agrestisque est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset cœlum vnius humeris inniti, excussa iam antiqua credulitate, & sæculo ad summam perducto solertiam. Cum ambitu congressus, multiformi malo, & cum potentiæ immensa cupiditate, quam totus orbis in tres diuisus satiare non poterat, aduersus vitia ciuitatis degenerantis, & pessum sua mole sidentis, stetit solus, & cadentem Rempublicam, quantum modò vna retrahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus, vel abstractus, comitem se diu sustentatæ ruinæ dedit: simulque exstincta sunt, quæ nefas erat diuidi. Neque enim Cato post libertatem vixit, nec libertas post Catonem. Huic tu putas iniuriam fieri potuisse à populo, quòd aut præturam illi detraxit, aut togam? quòd sacrum illud caput purgamentis oris aspersit? Tutus est sapiens, nec vlla affici aut iniuria, aut contumelia potest.

CAP. III. Videor mihi intueri animum tuum incensum, & efferuescentem. paras acclamare: Hæc sunt quæ auctoritatem præceptis vestris detrahant. magna promittitis, & quæ ne optari quidem, nedum credi possint: deinde ingentia locuti, cùm

pau-

pauperem negaſtis eſſe ſapientem, non negatis ſolere illi & ſeruum, & veſtem, & tectum, & cibum deeſſe; cùm ſapientem negaſtis inſanire, non negatis & alienari, & parùm ſana verba emittere, & quicquid vis morbi cogit, audere; cùm ſapientem negaſtis ſeruum eſſe, ijdem non itis inficias, & vænum iturum, & imperata facturum, & domino ſuo ſeruilia præſtiturum miniſteria. Ita, ſublato altè ſupercilio, in eadem quę ceteri, deſcenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc eſſe ſuſpicor, quod prima ſpecie pulchrum atque magnificum eſt: nec iniuriam, nec contumeliam accepturum eſſe ſapientem. Multum autem intereſt, vtrùm ſapientem extra indignationem, an extra iniuriam ponas. Si dicis illum ęquo animo laturum; nullum habet priuilegium. contigit illi res vulgaris, & quæ diſcitur ipſa iniuriarum aſſiduitate, patientia. Si negas accepturum iniuriam, id eſt, neminem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotijs Stoicus fio. Ego verò ſapientem non imaginario honore verborum exornare conſtitui, ſed eo loco ponere, quò nulla permittatur iniuria. Quid ergo? nemo erit qui laceſſat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam ſacrum eſt, quod ſacrilegum non inueniat: ſed non ideò diuina minùs in ſublimi ſunt, ſi exiſtunt, qui magnitudinem multum vltra ſe poſitam, non icturi petant. Inuulnera-

nerabile eſt, non quod non feritur, ſed quod non læditur. Ex hac tibi nota ſapientem exhibeo. Numquid dubium eſt, quin certius robur ſit, quod non vincitur, quàm quod non laceſſitur? cùm dubiæ ſint vires inexpertæ: at meritò certiſſima firmitas habeatur, quæ omnes incurſus reſpuit. Sic tu ſapientem melioris ſcito eſſe naturæ, ſi nullius illi iniuria nocet, quàm ſi nulla ſit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non ſubigunt, nec admota vis hoſtilis exterret: non cui pingue otium eſt. inter deſides populos. Huiuſmodi igitur, ſapientem nulli eſſe iniuriæ obnoxium. Itaque non refert, quàm multa in illum conijciantur tela, cùm ſit nulli penetrabilis. Quomodò quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duritia eſt, nec ſecari adamas, aut cędi, vel deteri poteſt, ſed incurrentia vltrò retundit: quemadmodum quędam non poſſunt igne conſumi, ſed flamma circumfuſa, rigorem ſuum habitumque conſeruant: quemadmodum proiecti in altum ſcopuli mare frangunt, nec ipſi vlla ſæuitiæ veſtigia, tot verberati ſæculis, oſtentant: ita ſapientis animus ſolidus eſt, & id roboris collegit, vt tam tutus ſit ab iniuria, quàm illa quæ retuli.

CAP. IV. Quid igitur? non erit aliquis qui ſapienti facere tentet iniuriam? tentabit, ſed non peruenturam ad eum. Maiore enim interuallo à contactu inferiorum

riorum abductus est, quàm vt vlla vis noxia vsque ad illum vires suas perferat. Etiam cùm potentes, & imperio editi, & consensu seruientium validi, nocere ei tentent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quàm quæ neruo tormentisve in altum exprimuntur, cùm extra visum exsilierunt, citra cœlum tamen flectuntur. Quid tu putas, cùm stolidus ille rex multitudine telorum diem obscurasset, vllam sagittam in Solem incidisse? aut demissis in profundum catenis Neptunum potuisse contingi? Vt cœlestia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa diruunt, aut simulacra conflant, nihil diuinitati nocetur; ita quicquid fit in sapientem proteruè, petulanter, superbè, frustrà tentatur. At satius erat, neminem esse qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. At non fieri, eorum interest qui facturi sunt, non eius qui pati, ne si fiat quidem, non potest. Imò nescio, an magis vires sapientia ostendat tranquilla inter lacessentia: sicut maximum argumentum est imperatoris armis virisque pollentis, tuta securitas & in hostium terra. Diuidamus si tibi videtur, Serene, iniuriam à contumelia: prior illa natura grauior est: hæc leuior, & tantùm delicatis grauis: qua non læduntur, sed offenduntur. Tanta est tamen animorum dissolutio & vanitas, vt quidam nihil acerbius putent. Sic inuenies ser-

num, qui flagellis quã colaphis cędi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quàm contumeliosa verba. Ad tantas ineptias peruentum est, vt non dolore tantùm, sed doloris opinione vexemur: more puerorum, quibus metus incutit vmbra, & personarum deformitas, & deprauata facies; lacrimas verò euocant nomina parùm grata auribus, & digitorum motus, & alia, quæ impetu quodam erroris improuidi refugiunt.

CAP. V. Iniuria propositum hoc habet, aliquem malo afficere: malo autem sapientia non relinquit locum. Vnum enim malum illi est turpitudo: quę introire eò, vbi iam virtus honestumque est, non potest: iniuria ergo ad sapientem non peruenit. Nam si iniuria alicuius mali patientia est, sapiens autem nullius mali est patiens, nulla ad sapientem iniuria pertinet. Omnis iniuria deminutio eius est, in quem incurrit. nec potest aliquis iniuriam accipere sine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos positarum: sapiens autem nihil perdere potest, omnia in se reposuit, nihil fortunæ credit, bona sua in solido habet, contentus virtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui potest. nam in summum perducta, incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, nisi quod dedit: virtutem autem non dat: ideò nec detrahit. Libera est, inuiolabilis, immota,

mota, inconcussa, sic contra casu indurata, vt nec inclinari quidem, nedum vinci possit. Aduersus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, siue illi dura, siue secunda ostentantur. Itaque nihil perdet, quod perire sensurus sit. Vnius enim in possessione virtutis est, ex qua depelli nunquam potest: ceteris precariò vtitur. quis autem iactura mouetur alieni? Quòd si iniuria nihil lædere potest ex his quæ propria sapientis sunt, quia virtute sua salua sunt: iniuria sapienti non potest fieri. Megara Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit. ab hoc Stilpon philosophus interrogatus, numquid perdidisset? Nihil, inquit: omnia namque mea mecum sunt. Atqui & patrimonium eius in prædam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam. At ille victoriam illi excussit: & se, vrbe capta, non inuictum tantùm, sed indemnem esse testatus est. habebat enim secum vera bona, in quæ non est manus iniectio. At ea quæ dissipata & direpta ferebantur, non iudicabat sua, sed aduenticia, & nutum fortunæ sequentia: ideò non vt propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus potens, aut diues aliquis regnum orbę senectutis exercens, facere iniuriam possit, cui bellum & hostis ille, egregiam artem quassandarum vrbium

pro-

professus, eripere nihil potuit. Inter micantes vbique gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammas & sanguinem stragemque impulsæ ciuitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, vni homini pax fuit. Non est itaque quòd audax iudices promissum: cuius tibi, si parum fidei habeo, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere. sed si prodit in medium, qui dicat:

CAP. VI. Non est quòd dubites, an attollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, vlcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium securus aspiciat, & dura placidè ferat, & secunda moderatè; nec illis cedens, nec his fretus, vnus idemque inter diuersa sit, nec quicquam suum, nisi se putet esse, ea quoque parte qua melior est. Assum hoc vobis probaturus, sub isto tot ciuitatum euersore, munimenta incursu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repentè residere, & æquaturum editissimas arces aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quæ benè fundatum animum agitent. Erepsi modo è ruinis domus, & incendijs vndique relucentibus, per flammas, per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat, an peior publico, nesciò. Solus, & senior, & hostilia circa

me

me omnia videns, tamen integrum incolumemq́ue esse censum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quòd me victum, victorem te credas: vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa,& dominum mutantia, vbi sint nescio: quod ad res meas pertinet, mecum sunt,mecum erunt. Perdiderunt isti diuites patrimonia; libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta;ambitiosi curiam & forũ, & loca exercendis in publico vitijs destinata; fœneratores perdiderunt tabellas suas, quibus auaritia falsò læta, diuitias imaginatur: ego quidem omnia integra illibataq́ue habeo. Proinde istos interroga qui flent, qui lamentantur, strictis gladijs nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis diuinisq́ue virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & inexsuperabilibus munimentis præcincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intrauit: non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, vna manu capta: non Capitolium, arcemve. habent ista hostile vestigium. Illa quæ sapientem tuentur, à flamma & ab incursu tuta sunt: nullum introitum præbent, excelsa, inexpugnabilia, dijs æqua.

CAP. VII. Non est quòd dicas, ita vt soles, hunc sapientem nostrum nusquam

inue-

inueniri. Non fingimus istud humani ingenij vanum decus, nec ingentem imaginem falsæ rei concipimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibebimus. Rarò forsitan, magnisq; ætatum interuallis inuenitur. neque enim magna, & excedentia solitum ac vulgarem modum, crebrò gignuntur: cęterùm hic ipse M. Cato, à cuius mentione hæc disputatio processit, vereor ne supra nostrum exemplar sit. Denique validius debet esse quod lædit, eo quod læditur: non est autem fortior nequitia virtute. non potest ergo lædi sapiens. Iniuria in bonos non tentatur nisi à malis: bonis inter se pax est. Quòd si lædi nisi infirmior non potest: malus autem bono infirmior est: nec iniuria bonis, nisi à dispari, verenda est: iniuria in sapientem virum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonum esse, nisi sapientem. Sed iniustè, inquis, Socrates damnatus est, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse euenire, vt faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tamquam si quis rem cum è villa mea surripuit, in domo mea ponat: ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore, tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, scelere se

obliga-

obligauit, etiam si non nocuit. Non minùs latro est, cuius telum opposita veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Quædam eius conditionis sunt, & hac vice copulantur, vt alterum sine altero esse non possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes mouere, vt non curram: currere non possum, vt pedes non moueam. possum, quamuis in aqua sim, non natare: si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac sorte & hoc est, de quo agitur. si iniuriam accepi, necesse est factam esse: si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt, quæ submoueant iniuriam. Vt, intentam manum deijcere casus potest, & emissa tela declinare: ita iniurias qualescunque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, vt & factæ sint, nec acceptæ.

CAP. VIII. Præterea, nihil iniustum iustitia pati potest: quia non coeunt contraria: iniuria autem non potest fieri non iniustè: ergo sapienti iniuria non potest fieri. Nec est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere, nec prodesse quidem quisquam potest. & sapienti nihil deest, quod accipere possit loco muneris: & malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim priùs debet, quàm dare: nihil autem habet, quod ad se transferri sapiens gauisurus sit. Non potest

ergo quisdam aut nocere sapienti, aut prodesse: quemadmodum diuina nec iuuari desiderant, nec lædi possunt. sapiens autem vicinus proximusque diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo. Ad illa nitens pergensque excelsa, ordinata, intrepida, æquali & concordi cursu fluentia, secura, benigna, bono publico natus, & sibi & aliis salutaris, nihil humile concupiscet, nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos casus diuino incedet animo. Non habet vnde accipiat iniuriam ab homine me tantùm dicere putas? nec à fortuna quidem: quæ quotiens cum virtute congressa est, nunquam par recessit. Si maximum illud, vltra quod nihil habent iratæ leges, aut sæuissimi domini, quod minentur; in quo imperium suum fortuna consumit; æquo placidoque animo accipimus, & scimus mortem malum non esse, ob hoc ne iniuriam quidem: multò faciliùs alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitates, discidia. quæ sapientem, etiam si vniuersa circumueniant, non mergunt; nedum ad singulorum impulsus mœreat. Et si fortunę iniurias moderatè fert: quanto magis hominum potentium, quos scit fortunæ manus esse?

CAP. IX. Omnia itaque sic patitur, vt hiemis rigorem, vt intemperantiam cœli, vt feruores morbosque, & cetera forte accidentia. Nec de quoquam tam benè iudicat,

dicat, vt illum quicquam putet consilio fecisse: quod in vno sapiente est. aliorum omnium non consilia, sed fraudes, & insidiæ, & motus animorum inconditi sunt: quos casibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos sæuit, & iniuriatur. Illud quoque cogita, iniuriarum latissimè patere materiam illis, per quas periculum nobis quæsitum est: vt accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, queque alia inter togatos latrocinia sunt. Est & illa iniuria frequens, si lucrum alicui excussum est, aut præmium diu captatum; si magno labore affectata hereditas auersa est; & quæstuosę domus gratia erepta. hæc effugit sapiens, qui nescit nec in spe, nec in metu viuere. Adijce nunc, quòd iniuriam nemo immota mente accipit, sed ad sensum eius perturbatur: caret autem perturbatione vir erectus: moderator sui, altæ quietis & placidæ. Nam si illum tangit iniuria; & mouet, & impedit. caret autem ira sapiens, quam excitat iniuriæ species: nec aliter careret ira, nisi & iniuria, quam scit sibi non posse fieri. Inde tam erectus lætusque est, inde continuo gaudio elatus, adeò ad offensiones rerum nominumque non contrahitur, vt ipsa illa iniuria vsui sit, per quam experimentum sui capit, & virtutem tentat. Faueamus, obsecro vos, huic proposito, æquisque & animis & auribus assimus, dum sa-

piens iniuriæ excipitur: nec quicquam ideò petulantiæ nostræ, aut rapacissimis cupiditatibus, aut temeritati superbiæque detrahitur. Saluis vitiis vestris, hæc sapienti libertas quæritur. non vt vobis facere non liceat iniuriam, agimus: sed vt ille omnes iniurias in altum dimittat, patientiaque se ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus sacris, plerique vicere, cædentium manus obstinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere sapientem eorum, qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi lassandique omnem inimicam vim consecuti sunt.

CAP. X. Quoniam priorem partem percurrimus, ad alteram transeamus: in qua quibusdam propriis, plerisque verò communibus contumeliam refutabimus. Contumelia est minor iniuria, quam queri magis quàm exsequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putauerunt. Hunc affectum mouet humilitas animi, contrahentis se, ob factum dictumque inhonorificum. Ille me hodie non admisit, cùm alios admitteret: sermonem meum aut superbè auersatus est, aut palàm risit: & non in medio me loco, sed imo collocauit: & alia huius notæ. Quæ quid vocem, nisi querelas nauseantis animi, in quas ferè delicati & felices incidunt? non vacat enim hæc notare, cui peiora instant. Nimio otio, ingenia natura infirma & muliebria, & inopia veræ iniu-

riæ

riæ lasciuientia, his commouentur: quorum pars maior constat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiæ quicquam in se esse, nec fiduciæ ostendit, qui contumelia afficitur. non dubiè enim contemptum se iudicat: & hic morsus non sine quadam humilitate animi euenit, supprimentis se ac descendentis. Sapiens autem à nullo cōtemnitur, magnitudinem suam nouit: nulliique tantum de se licere, renunciat sibi: & omnes has quas non miserias animorum, sed molestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem. Alia sunt quæ sapientem feriunt, etiam si non peruertunt: vt dolor corporis, & debilitas, aut amicorum liberorumque amissio, & patriæ bello flagrantis calamitas. Hæc non nego sentire sapientem. nec enim lapidis illi duritiam ferrive asserimus: nulla virtus est, quæ non sentias, perpeti.

CAP. XI. Quid ergo est? Quosdam ictus recipit: sed receptos euincit, sanat, & comprimit. hæc verò minora ne sentit quidem, nec aduersus ea solita illa virtute vtitur dura tolerandi: sed aut non annotat, aut digna risu putat. Præterea, cùm magnam partem contumeliarum superbi insolentesque faciant, & malè felicitatem ferentes: habet quo illum affectum inflatum respuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi sanitatem, magnitudinemque. illa, quicquid huiusmodi est, transcurrit, vt vanas somniorum species, visus-

que nocturnos, nihil habentes solidi, neque veri. Simul illud cogitat, omnes inferiores esse, quàm vt illis audacia sit, tanto excelsiora despicere. Contumelia à contemptu dicta est: quia nemo, nisi quem contempsit, tali iniuria notat. nemo autem maiorem melioremque contemnit, etiam si facit aliquid quod contemnentes solent. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbauit lacerauitque infans, & sputo aspersit, aut nudauit in conspectu suorum tegenda, & verbis obscœnioribus non pepercit: & nihil horum contumeliam dicimus. quare? quia qui fecit, contemnere non potest. Eadem caussa est, cur nos mancipiorum nostrorum vrbanitas, in dominos contumeliosa, delectet: quorum audacia ita demum sibi in conuiuas ius facit, si cœpit à domino. Vt quisque contemptissimus, & vt maximè ludibrio est, ita solutissimæ linguę est. Pueros quidem in hoc mercantur procaces, & eorum impudentiam acuunt, & sub magistro habent, qui probra meditatè effundant: nec has contumelias vocamus, sed argutias.

CAP. XII. Quanta autem dementia est, iisdem modò delectari, modò offendi: & rem ab amico dictam, maledictum vocare, à seruulo, ioculare conuicium? Quem animum nos aduersus pueros habemus, hunc sapiens aduersus omnes, quibus etiam post iuuentam canosq; puerilitas est.

An quicquam isti profecerunt, quibus animi mala sunt, auctique in maius errores, qui à pueris magnitudine, tantùm formaque corporum differunt: ceterùm non minùs vagi incertique, voluptatem sine delectu appetentes, trepidi, & non ingenio, sed formidine quieti? Non ideò quicquam inter illos pueròsque, interesse quis dixerit, quòd illis talorum nucumque & æris minuti auaritia est; his auri argentique & vrbium: quòd illi inter ipsos magistratus gerunt, & prætextam fascésque ac tribunal imitantur; hi eadem in campo foroq; & in curia ludunt. illi in littoribus arena congesta simulacra domum excitant; hi vt magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, & tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inuenta, in periculum verterunt. Ergo par pueris, longiusque progressis, sed in alia maioraque error est. Non immeritò itaque horum contumelias sapiens, vt iocos, accipit: & aliquando illos, tanquam pueros, malo pœnaque admonet, & afficit: non quia accepit iniuriam, sed quia fecerunt, & vt desinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec irascimur illis, cùm sessorem recusauerint: sed compescimus, vt dolor contumaciam vincat. Ergo & illud solutum scies, quod nobis opponitur, Quare si non accepit iniuriam nec contumeliam sapiens, punit eos qui fecerunt? non enim se vlciscitur, sed illos emendat.

CAP. XIII. Quid est autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum sapientem cadere, cùm tibi in aliis idem notare, sed non ex eadem caussa liceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quis febricitantis, & frigida prohibiti maledicta, in malam partem accipit? Hunc affectum aduersus omnes habet sapiens, quem aduersus ægros suos medicus: quorum nec obscœna, si remedio egent, contractare, nec reliquias & effusa intueri dedignatur, nec per furorem sæuientium excipere conuicia. Scit sapiens, omnes hos qui togati purpuratique incedunt, valentes coloratosque, malè sanos esse: quos non aliter videt, quàm ægros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantiùs ausi sunt aduersus medentem: & quo animo honores eorum nihilo æstimat, eodem parùm honorificè facta. Quemadmodum non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, si illi homo plebis vltimæ salutanti mutuam salutationem non reddiderit: sic nec se suspiciet quidem, si illum multi diuites suspexerint. scit enim illos nihil à mendicis differre, imò miseriores esse. illi enim exiguo, hi multo egent. Et rursum non tangetur, si illum rex Medorum, Attalusve Asiæ, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit. scit statum eius non magis habere quicquam inuidendum, quàm

eius

eius, cui in magna familia cura obtigit, ægros insanosque compescere. Num moleste feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Castoris negotiantur, nequam mancipia ementes vendentesque, quorum tabernæ pessimorum seruorum turba refertæ sunt? non, vt puto: quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo vt huius humanitatem inhumanitatemq; negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos: sed quos metu contines, sed propter quos remittere arcum tibi non contingit, sed postremos, sed vænales, sed nouum aucupantes dominum. Nullius ergo mouebitur contumelia. Omnes enim inter se differunt: sapiens quidem pares illos, ob æqualem stultitiam, omnes putat. Iam si semel se demiserit eò, vt aut iniuria moueatur, aut contumelia; non poterit vnquam esse securus: securitas autem proprium bonum sapientis est. Nec committet, vt vindicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. necesse est enim, à quo quisque contemni moleste fert, suspici gaudeat.

CAP. XIV. Tanta quosdam dementia tenet, vt contumeliam sibi posse fieri putent à muliere. Quid refert, quantum habeat, quot lecticarios, quàm oneratas aures, quàm laxam sellam? æquè impudens animal est, & nisi scientia accessit ac multa eruditio, ferum, cupiditatum inconti-

nens. Quidam se à cinerario impulsos moleſtè ferunt, & contumeliam vocant oſtiarij difficultatem, nomenclatoris ſuperbiam, cubicularij ſupercilium. O quantus inter iſta riſus tollendus eſt, quanta voluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplãti quietem ſuam! Quid ergo? ſapiens non accedet ad fores, quas durus ianitor obſidet? Ille verò, ſi res neceſſaria vocabit, experietur, & illum, quiſquis erit, tanquam canem acrem obiecto cibo leniet: nec indignabitur aliquid impendere, vt limen tranſeat, cogitans & in pontibus quibuſdam pro tranſitu dari. Itaque illi quoque, quiſquis erit, qui hoc ſalutationum publicum exercet, donabit: ſcit emere venalia. Ille puſilli animi eſt, qui ſibi placet, quòd oſtiario liberè reſpondit, quòd virgam eius fregit: quòd ad dominum acceſſit, & petiit corium. Facit ſe aduerſarium qui contendit, & vt vincat, par fuit. At ſapiens colaphis percuſſus, quid faciet? quod Cato, cùm illi os percuſſum eſſet: non excanduit, non vindicauit iniuriam: ne remiſit quidem, ſed factam negauit. Maiore animo non agnouit, quàm ignouiſſet. Non diu in hoc hærebimus. quis enim neſcit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita videri ſapienti, vt omnibus? Non reſpicit quid homines turpe iudicent, aut miſerum: non it quà populus: ſed vt ſidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduer-

aduersus opinionem omnium vadit.

CAP. XV. Desinite itaque dicere: Non accipiet ergo sapiens iniuriam, si cædetur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscœnorum vocibus improbis per forum agetur? si in conuiuio regis, recumbere infra mensam, vescique cum seruis ignominiosa officia sortitis iubebitur? si quid aliud ferre cogetur eorum, quæ excogitari pudori ingenuo molesta possunt? In quantumcunque ista vel numero, vel magnitudine creuerint, eiusdem naturæ erunt. Si non tangent illum parua, ne maiora quidem: si non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate vestra coniecturam capitis ingentis animi: & cùm cogitastis, quantum putetis vos pati posse, sapientis patientiæ paullò vlteriorem terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus sua virtus collocauit, nihil vobiscum commune habentem. Quare etsi aspera, & quantumcunque toleratu grauia sint, audituque & visu refugienda, non obruetur eorum cœtu: & qualis singulis, talis vniuersis obsistet. Qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinē intra certos fines tenet: male agit. vincit nos fortuna, nisi tota vincatur. Nec putes istam Stoicam esse duritiam: Epicurus, quem vos patronum inertiæ vestræ assumitis, putatisque mollia ac desidiosa præcipere, & ad voluptates ducentia: Raro, inquit,

ſapienti interuenit fortuna. Quàm penè emiſit viri vocem! Vis tu fortiùs loqui, & illam ex toto ſubmouere? Domus hæc ſapientis anguſta, ſine cultu, ſine ſtrepitu, ſine apparatu, nullis obſeruatur ianitoribus, turbam vænali faſtidio digerentibus: ſed per hoc limen vacuum, & ab oſtiariis liberum, fortuna non tranſit. ſcit non eſſe illic ſibi locum, vbi ſui nihil eſt. Quòd ſi Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulſit, aduerſus iniurias exſurgit: quid apud nos incredibile videri poteſt, aut ſupra humanæ naturæ menſuram? Ille ait iniurias tolerabiles eſſe ſapienti, nos iniurias non eſſe.

CAP. XVI. Nec eſt, quòd dicas hoc naturæ repugnare. Non negamus rem incommodam eſſe, verberari & impelli, & aliquo membro carere: ſed omnia iſta negamus iniurias eſſe. non ſenſum illis doloris detrahimus: ſed nomen iniuriæ, quod non poteſt recipi virtute ſalua. Vter veriùs dicat, videbimus. Ad contemptum quidem iniuriæ vterq; conſentit. Quæris quid inter duos interſit? Quod inter gladiatores fortiſſimos; quorum alter premit vulnus, & ſtat in gradu; alter reſpiciens ad clamantem populum, ſignificat nihil eſſe, & intercedi non patitur. Non eſt, quòd putes magnum, quo diſſidemus. Illud quidem agitur, quod vnum ad nos pertinet: vtraque exempla hortantur contemnere: & iniurias, & quas iniuriarum vm-

bras ac suspiciones dixerim, contumelias. ad quas despiciendas non sapienti opus est viro, sed tantùm conspiciente, qui sibi possit dicere: Vtrùm meritò mihi ista accidunt, an immeritò? Si meritò, non est contumelia, iudicium est. si immeritò: illi qui iniusta facit, erubescendum est. Et quid est illud, quod contumelia dicitur? in capitis mei leuitatem iocatus est, & in oculorum valetudinem, & in crurum gracilitatem, & in staturam. Quæ contumelia est, quod apparet, audire? Coram vno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum alijs libertatem non relinquimus, quæ ipsi in nos dicere assueuimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis irascimur.

CAP. XVII. Chrysippus ait quemdam indignatum, quòd illum aliquis Veruecem marinum dixerat. In senatu flentem vidimus Filium Cornelium, Nasonis generum, cùm illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixisset. Aduersus alia maledicta, mores & vitam conuulnerantia, frontis illi firmitas constitit: aduersus hoc tam absurdum lacrimæ prociderunt. tanta animorum imbecillitas est, vbi ratio discessit. Quid quòd offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? quasi notiora illa fiant alio imitante, quàm nobis facientibus. Senectutem quidem inuiti audiunt,

& canos, & alia, ad quæ voto peruenitur. Paupertatis maledictum quosdam perussit: quam sibi obiecit, quisquis abscondit. Itaque materia petulantibus, & per contumeliam vrbanis detrahitur, si vltrò illam, & prior occupes: nemo alijs risum præbuit, qui ex se cepit. Vatinium hominem natum & ad risum, & ad odium, scurram fuisse venustum ac dicacem, memoriæ proditum est. in pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces concisas: sic inimicorum, quos plures habebat quàm morbos, & in primis Ciceronis vrbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui assiduis conuicijs depudere didicerat: cur is non possit, qui studijs liberalibus, & sapientiæ cultu, ad aliquem profectum peruenerit? Adijce, quòd genus vltionis est, eripere ei qui fecit contumeliæ voluptatem. Solent dicere: Miserum me, puto non intellexit! adeò fructus contumeliæ in sensu, & indignatione patientis est. Deinde non deerit illi aliquando par: inuenietur, qui te quoque vindicet.

CAP. XVIII. C. Cæsar inter cetera vitia, quibus abundabat, contumeliosus mirabiliter ferebatur, omnes aliqua nota feriendi, ipse materia risus benignissima. Tanta illi palloris insaniam testantis fœditas erat, tanta oculorum sub fronte anili latentium toruitas, tanta capitis destituti, & emendicatis capillis aspersi deformitas. adijce obsessam setis ceruicem, &

exilita-

exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immensum est, si velim singula referre, per quę in patres auosque suos contumeliosus fuit, per quæ in vniuersos ordines: ea referam, quæ illum exitio dederunt. Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix æquo animo alienas contumelias laturum: Huic in conuiuio, item in concione, voce clarissima, qualis in concubitu esset vxor eius, obiecit. Dij boni, hoc virum audire, Principem scire, & vsque eò licentiam peruenisse, vt non dico consulari, non dico amico, sed tantùm marito Princeps & adulterium suum narret, & fastidium? Chæreæ tribuno militum, sermo non pro manu erat, languidus sono, & infracta voce suspectior. Huic Caius signum petenti modò Veneris, modò Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Hæc ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. Coegit itaque illum vti ferro, ne sæpiùs signum peteret. Ille primus inter coniuratos manum sustulit: ille ceruicem mediam vno ictu decidit: plurimum deinde vndique publicas ac priuatas iniurias vlciscentium gladiorum ingestum est. sed primus vir fuit, qui minimè visus est. At idem Caius omnia contumelias putabat, & sicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidissimus. Iratus fuit Herennio Macro, quòd illum Caium salutauerat: nec impunè cessit primipila-
rio,

tio, quòd Caligulam dixerat. Hoc enim in castris natus, & alumnus legionum vocari solebat, nullo nomine militibus familiarior vnquam factus: sed iam Caligulam conuicium & probrum iudicabat cothurnatus. Ergo hoc ipsum solatio erit, etiam si nostra facilitas vltionem omiserit, futurum aliquem, qui pœnas exigat à procace, & superbo, & iniurioso: quæ vitia nunquam in vno homine, & in vna contumelia consumuntur. Respiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: vt Socratis, qui comœdiarum publicatos in se, & spectatos sales, in partem bonam accepit, risitque non minùs, quàm cùm ab vxore Xanthippe immunda aqua perfunderetur. At Iphicrates, cui mater barbara & Thressa obijciebatur, respondit, & deorum matrem Idæam esse.

CAP. XIX. Non est in rixam colluctationemque veniendum. procul auferendi pedes sunt: & quidquid horum ab imprudentioribus fiet (fieri autem nisi ab imprudentibus non potest) negligendum. Et honores & iniuriæ vulgi, in promiscuo habendi sunt; nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut tædio, necessaria omittemus: & publicis priuatisque officijs, aliquando etiam salutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi. aliquando etiam obirati potentibus, detegemus

hunc

hunc affectum intemperanti libertate. Non est autem libertas, nihil pati. Fallimur. libertas est, animum opponere iniurijs,& eum facere se, ex quo solo sibi gaudenda veniant: exteriora deducere à se,ne inquieta agenda sit vita, omnium risus, omnium linguas timenti. Quis est enim, qui non possit contumeliam facere,si quisquam potest? Diuerso autem remedio vtetur sapiens, affectatorque sapientiæ. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum se iudicium dirigentibus,hoc proponendum est, inter iniurias ipsos contumeliasque debere versari. Omnia leuiora accidunt expectantibus. quò quisque honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortiùs gerat:memor, in prima acie altos ordines stare: contumelias & verba probrosa, & ignominias, & cetera dehonestamenta, velut clamorem hostium ferat, & longinqua tela, & saxa sine vulnere circa galeas crepitantia. Iniurias verò, vt vulnera, alia armis, alia pectori infixa,non deiectus,ne motus quidem gradu, sustineat. Etiam si premeris, & infesta vi vrgeris, cedere turpe est: assignatum à natura locum tuere. Quæris quis hic sit locus? viri. Sapienti aliud auxilium est huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria est. Ne repugnate vestro bono, & hanc spem, dum ad verum peruenitis, alite in animis: libenterque meliora excipite, & opinione ac voto iuuate. esse aliquem inuictum, es-

ſe aliquem in quem nihil fortuna poſſit, è Republica humani generis eſt.

L. ANNÆI SENECÆ

AD NERONEM CÆSAREM DE CLEMENTIA, LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

SCRIBERE de clementia, Nero Cæſar, inſtitui: vt quodammodo ſpeculi vice fungerer, & te tibi oſtenderem, peruenturum ad voluptatem maximam omnium. Quamuis enim rectè factorum verus fructus ſit feciſſe, nec vllum virtutum pretium dignum illis extra ipſas ſit: iuuat tamen inſpicere & circuire bonam conſcientiam, tum immittere oculos in hanc immenſam multitudinem, diſcordem, ſeditioſam, impotentem, in perniciem alienam ſuamque pariter exſultaturam, ſi hoc iugum fregerit, & ita loqui ſecum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electuſque ſum, qui in terris deorum vice fungerer: ego vitæ neciſque gentibus arbiter. qualem quiſque ſortem, ſtatumque habeat, in manu mea poſitum eſt. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronunciat: ex noſtro reſponſo lætitiæ cauſſas, populi vrbeſque concipiunt. Nulla pars vſquam, niſi volente pro-

propitioque me, floret. Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditus exscindi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium circundari decus oporteat, quę ruāt vrbes, quæ oriantur, mea iurisdictio est. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quæ sæpè tranquillissimis pectoribus quoque patientiam extorsit: non ipsa ostentandæ per terrores potentiæ dira, sed frequens magnis imperijs, gloria. Conditum, imò constrictum apud me ferrum est. summa parsimonia etiam vilissimi sanguinis. nemo non, cui alia desint, hominis nomine apud me gratiosus est. Seueritatem abditam, clementiam in procinctu habeo. sic me custodio, tanquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus sim. Alterius ætate prima motus sum, alterius vltima: alium dignitati donaui, alium humilitati: quoties nullam inueneram misericordiæ caussam, mihi peperci. Hodie dijs immortalibus, si à me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus sum. Potes hoc Cæsar prædicare audacter, omnium quæ in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clàm Reipub. ereptum. Rarissimam

lau-

laudem, & nulli adhuc Principum concesſam concupiſti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas iſta tua ſingularis, ingratos aut malignos æſtimatores nacta eſt. refertur tibi gratia. Nemo vnus homo, vni homini, tam carus vnquam fuit; quàm tu populo Romano, magnum longumque eius bonum. Sed ingens tibi onus impoſuiſti: nemo iam diuum Auguſtum, nec Tiberij Cæſaris prima tempora loquitur: nemo quod te imitari velit exemplar extra te quærit. Principatus tuus ad guſtum exigitur. Difficile hoc fuiſſet, ſi non naturalis tibi iſta bonitas eſſet, ſed ad tempus ſumpta: nemo enim poteſt perſonam diu ferre. Ficta, citò in naturam ſuam recidunt: quibus veritas ſubeſt, quæque (vt ita dicam) ex ſolido enaſcuntur, tempore ipſo in maius meliuſque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cùm incertum eſſet, quò ſe ſtatim nobilis indoles daret: iam vota publica in tuto ſunt. nec enim periculum eſt, ne te ſubita tui capiat obliuio. Facit quidem auidos nimia felicitas: nec tam temperatæ cupiditates ſunt vnquam, vt in eo quod contigit, deſinant. gradus à magnis ad maiora fit: & ſpes improbiſſimas complectuntur, inſperata aſſecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & hæc confeſſio exprimitur, eſſe felices: & illa, nihil iam his accedere bonis poſſe, niſi vt perpetua ſint. Multa illos cogunt ad hanc confeſ-

ſionem,

fionem, qua nulla in homine tardior est: securitas alta, affluens: ius supra omnem iniuriam positum. Obuersatur oculis lætissimę forma Reipub. cui ad summam libertatem nihil deest, nisi pereundi licentia. Pręcipuè tamen æqualis ad maximos imosque peruenit clementiæ tuæ admiratio. Cætera enim bona, pro portione fortunæ suæ, quisque sentit aut expectat; maiora minoraque: ex clementia omnes idem sperant. Nec est quisquam, cui tam valdè innocentia sua placeat, vt non stare in conspectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

CAP. II. Esse autem aliquos scio, qui clementia pessimum quemque putent sustineri: quoniam nisi post crimen superuacua est, & sola hæc virtus inter innocentes cessat. Sed primùm omnium, sicut medicinæ apud ægros vsus, etiam apud sanos honor est: ita clementiam quamuis pœna digni inuocent, etiam innocentes colunt. Deinde, habet clementia in persona quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpa est: nec innocentiæ tantùm clementia succurrit, sed sæpè virtuti: quoniam quidem conditione temporum incidunt quædam, quę possint laudata puniri. Adijce, quòd magna pars hominum est, quæ reuerti ad innocentiam possit. Sed non tamen vulgò ignoscere decet. nam vbi discrimen inter malos bonosque sublatum est, confusio sequitur

quitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda est moderatio, quæ sanabilia ingenia distinguere à deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abscisam. nam tam omnibus ignoscere crudelitas est, quàm nulli. Modum tenere debemus: sed quia difficile est temperamentum, quidquid æquo plus futurum est, in partem humaniorem præponderet.

CAP. III. Sed hæc suo loco meliùs dicentur: nunc in tres partes omnem hanc materiam diuidam, Prima erit manumissionis: secunda quæ naturam clementiæ habitumque demonstret: nam cùm sint vitia quædam virtutes imitantia, non possunt secerni, nisi signa quibus dignoscantur impresseris. tertio loco quæremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & vsu suam faciat. Nullam verò ex omnibus virtutibus magis homini conuenire, cùm sit nulla humanior, cōstet necesse est: non solùm inter nos, qui hominem sociale animal, communi bono genitum videri volumus: sed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad vtilitatem suam spectant. nam si quietem petit & otium, hanc virtutem naturæ suæ nactus est, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quàm regem aut Principem decet. Ita enim vir-

tutes magnis viris decori gloriæque sunt, si illis salutaris potentia est. nam pestifera vis est, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tam supra se esse, quàm pro se sciunt; cuius curam excubare pro salute singulorum atq; vniuersorum quotidie experiuntur; quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal è cubili prosilierit, diffugiunt, sed tamquam ad clarum ac beneficum sidus certatim aduolant, obijcere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi humanam, iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubijs muniunt: latera obiecti circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis vrbibusque consensus, sic protegendi amandique reges, & se suaque iactandi, quocunque desiderauerit imperantis salus. Nec hæc vilitas sui est, aut dementia, pro vno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus vnam animam redimere, nonnunquam senis & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deseruit, & cum hoc tanto maius tantoque speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum hæc cutis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurrimus; cùm ille imperauit,

sine

siue auarus dominus est, mare lucri caussa scrutamur; siue ambitiosus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntariè subsiluimus: sic hæc immensa multitudo, vnius animæ circundata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

CAP. IV. Suam itaque incolumitatem amant, cùm pro vno homine denas legiones in aciem deducunt, cùm in prima fronte procurrunt, & aduersa vulneribus pectora ferunt, ne Imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod Resp. cohæret: ille spiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt: nihil ipsa per se futura, nisi onus & prȩda, si mens illa imperij subtrahatur:

Rege incolumi mens omnibus vna,
Amißo rupere fidem.

Hic casus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tandiu ab isto periculo aberit hic populus, quandiu sciet ferre frænos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, hæc vnitas & hic maximi imperij contextus in partes multas dissiliet: idemque huic vrbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo Principes regesque, & quocunque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari vltra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publi-

ca

ca priuatis potiora sunt: sequitur, vt is quoque carior sit, in quem se Respub. conuertit. Olim enim ita se induit Reipub. Cæsar, vt diduci alterum non possit, sine vtriusque pernicie. nam vt illi viribus opus est, ita & huic capite.

CAP. V. Longiùs videtur recessisse à proposito oratio mea: at mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reipub. tu es, illa corpus tuum: vides, vt puto, quàm necessaria clementia sit. tibi enim parcis, cùm videris alteri parcere. Parcendum itaq; est etiam improbandis ciuibus, non aliter quàm membris languentibus: & si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne vltrà quàm necesse sit incidas. Est ergo, vt dicebam, clementia omnibus quidem hominibus secundùm naturam, maximè tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod seruet, quantoque in maiore materia apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum sæuitia, bellum est. Cùm autem virtutibus inter se sit concordia, nec vlla altera melior aut honestior sit: quædam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quē nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quàm malam fortunā retundere? Hæc tamen magnanimitas in bona fortuna latiorem locum habet, meliusque in tribunali, quàm in plano conspicitur.

ſpicitur. Clementia in quamcunque domum peruenerit, eam felicem tranquillamque præſtabit:ſed in regia quò rarior, eò mirabilior. Quid enim eſt mirabilius, quàm eum,cuius iræ nihil obſtat, cuius grauiori ſententiæ ipſi qui pereunt aſſentiuntur, quem nemo interrogaturus eſt, imò ſi vehementiùs excanduit, nec deprecaturus quidem,ipſum ſibi manum iniicere, & poteſtate ſua in melius placidiuſque vti? hoc ipſum cogitantem: Occidere contra legem nemo non poteſt: ſeruare nemo, præter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui niſi ſe ad illam extulit,& altior ſtetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi eſt proprium, placidum eſſe, tranquillumque, & iniurias atque offenſiones ſupernè deſpicere. Muliebre eſt, furere in ira: ferarum verò, nec generoſarum quidem, præmordere & vrgere proiectos. Elephantes leoneſque tranſeunt, quæ impulerunt: ignobilis beſtiæ pertinacia eſt. Non decet regem ſęua,& inexorabilis ira: non multum enim ſupra eum eminet, cui ſe iraſcendo exęquat:at ſi dat vitam, ſi dat dignitatem periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli niſi rerum potienti licet. Vita enim etiam ſuperiori eripitur, nunquam niſi inferiori datur. Seruare, proprium eſt excellentis fortunæ: quæ nunquam magis ſuſpici debet, quàm cùm illi contingit idem poſſe quod

dijs,

diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quàm mali. Deorum itaque sibi animum asserens Princeps, alios ex ciuibus suis, quia vtiles boniq́ue sunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

CAP. VI. Cogitate in hac ciuitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quotiens aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris viæ postulantur: in qua consumitur, quidquid terris omnibus aratur: quanta solitudo & vastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quotus quisque ex quęstoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, qua quærit? Quotus quisque accusator vacat culpa? & nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quàm qui illam petere sæpiùs meruit. Peccauimus omnes: alij grauia, alij leuiora, alij ex destinato, alij fortè impulsi, aut aliena nequitia ablati: alij in bonis consiliis parùm fortiter stetimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantùm, sed vsque ad extremum æui delinquemus. Etiam si quis tam benè purgauit animum, vt nihil obturbare eum ampliùs possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

CAP. VII. Quoniam deorum feci mentionem, optimè hoc exemplum Principi

constituam, ad quod formetur, vt se talem esse ciuibus, quales sibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit vsque ad vltimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra aruspices colligant? Quòd si dij placabiles, & æqui, delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto æquius est, hominem hominibus præpositum, miti animo exercere imperium, & cogitare, vtrùm mundi status gratior oculis pulchriorque sit sereno & puro die, an cùm fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies est quieti moderatique imperij, quàm sereni cæli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est, inter trementes & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem qui omnia turbat inconcusso. Faciliùs priuatis ignoscitur, pertinaciter se vindicantibus. possunt enim lædi, dolorque eorum ab iniuria venit. timent præterea contemptum: & non retulisse lædentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili est, is omissa ea, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positis exerere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ suæ gerere, liberius est: leues inter paria ictus sunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia, non ex maiestate est.

CAP.

CAP. VIII. Graue putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent? Ista, inquis, seruitus est, non imperium. Quid tu, non experiris istud nobis esse, non tibi seruitutem? Alia conditio est eorum qui in turba, quam non excedunt, latent: quorum & virtutes vt appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit: & ideò nullis magis cauendum est, qualem famam habeant, quàm qui qualemcunque meruerint, magnam habituri sunt. Quàm multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent? Possum in qualibet parte vrbis solus incedere, sine timore, quamuis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato viuendum est. Aberrare à fortuna tua non potes: obsidet te, & quocunque descendis, magno apparatu sequitur. Et hæc summa magnitudinis seruitus est, non posse fieri minorem; sed cum diis tibi communis ista necessitas est. nam illos quoque cœlum alligatos tenet: nec magis illis descendere datum est, quàm tibi tutum. Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet: tibi non magis, quàm Soli, latere contingit. Multa contra te lux est, omnium in istam conuersi oculi sunt. Prodire te putas? oriris, loqui non potes, nisi vt vocem tuam, quæ vbique sunt gen-

tes, excipiant. irasci non potes, nisi vt omnia tremant. sic neminem potes affligere, nisi vt quidquid circà fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latiùs, quàm nocent: non sine caussa. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit, cogitatur in eo, qui omnia potest. Adijce nunc, quòd priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores, acceptarum patientia facit: regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quia frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet antè sæuiendi, quàm caussa deficiat. Alioquin quemadmodum præcisæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorum genera vt densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim liberique eorum, qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locum singulorum succedunt.

CAP. IX. Hoc quàm verum sit, admonere te exemplo domestico volo. Diuus Augustus fuit mitis Princeps, si quis illum à principatu suo æstimare incipiat: in communi quidem Rep. gladium mouit. Cùm hoc ætatis esset, quod tu nunc es, duodeuicesimum egressus annum, iam pugiones in sinu amicorum absconderat, iam insidiis M. Antonij consulis latus petie-

tie-

tierat, iam fuerat collega proſcriptionis: ſed cùm annum quadrageſimum tranſiſſet, & in Gallia moraretur, delatum eſt ad eum indicium, L. Cinnam, ſtolidi ingenij virum, inſidias ei ſtruere. Dictum eſt & vbi, & quando, & quemadmodum aggredi vellet. vnus ex conſciis deferebat. Conſtituit ſe ab eo vindicare: conſilium amicorum aduocari iuſſit. Nox illi inquieta erat, cùm cogitaret adoleſcentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeij nepotem damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat: cùm M. Antonio proſcriptionis edictum inter cœnam dictarat. Gemens ſubinde voces emittebat varias, & inter ſe contrarias. Quid ergo? ego percuſſorem meum ſecurum ambulare patiar, me ſolicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis fruſtra petitum caput, tot naualibus, tot pedeſtribus prœliis incolume, poſtquam terra marique pax parta eſt, non occidere conſtituit, ſed immolare? nam ſacrificantem placuerat adoriri. Rurſus ſilentio interpoſito, maiore multo voce ſibi, quàm Cinnæ, iraſcebatur: Quid viuis, ſi perire te tam multorum intereſt? quis finis erit ſuppliciorum? quis ſanguinis? Ego ſum nobilibus adoleſcentulis expoſitum caput, in quod mucrones acuant. Non eſt tanti vita, ſi, vt ego non peream, tam multa perdenda ſunt. Interpellauit tandem illum Liuia vxor: &, Admittis, inquit, muliebre

consilium? Fac quod medici solent: qui vbi vsitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti: Saluidienum Lepidus secutus est, Lepidum Muræna, Murænam Cæpio, Cæpionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum ausos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnæ. deprehensus est: iam nocere tibi non potest, prodesse famæ tuæ potest. Gauisus sibi, quòd aduocatum inuenerat, vxori quidem gratias egit: renuntiari autem extemplò amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnam vnum ad se accersit: dimissisque omnibus è cubiculo, cùm alteram Cinnæ poni Cathedram iussisset: Hoc, inquit, primùm à te peto, ne me loquentem interpelles, ne meo sermone medio proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cùm in hostium castris inuenissem, non factum tantùm mihi inimicum, sed natum, seruaui, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, & tam diues, vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cùm sic de te meruerim, occidere me cõstituisti. Cùm ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: Non præstas, inquit, fidem, Cinna: conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras. adiecit locum, socios, diem, ordinem insidia-

dia-

diarum, cui commissum esset ferrum. E cùm defixum videret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? malè mehercule cum Republica agitur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat. Domum tueri tuam non potes. nuper libertini hominis gratia, in priuato iudicio superatus es. Adeò nihil facilius potes, quàm contra Cæsarem aduocare? Cedo, si spes tuas solus impedio. Paullúsne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Seruilij ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina præferentium, sed eorum qui imaginibus suis decori sunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutiùs enim quàm duabus horis locutum esse constat, cùm hanc pœnam, qua sola erat contentus futurus, extenderet; Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, priùs hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, vtrùm ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Post hæc detulit vltrò consulatum, questus, quòd non auderet petere, amicissimum fidelissimumque habuit, heres solus fuit illi: nullis ampliùs insidiis ab illo petitus est.

CAP. X. Ignouit abauus tuus victis, nam si non ignouisset, quibus imperasset? Sallustium, & Cocceios, & Duillios, & to-

tam cohortem primam admissionis, ex aduersariorum castris conscripsit. Iam Domitios, Messallas, Asinios, Cicerones, & quidquid floris in ciuitate erat, clementiæ suæ debebat. Ipsum Lepidum quandiu mori passus non est? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est. maluit enim illum honorem vocari, quàm spolium. Hæc eum clementia ad salutem securitatemque perduxit; hæc gratum ac fauorabilem reddidit; quamuis nondum subactis Reipub. ceruicibus manum imposuisset; hæc hodieque præstat illi famam, quæ vix viuis principibus seruit. Deum esse, non tanquam iussi credimus. Bonum principem Augustum, & benè illi conuenisse parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam caussam, quàm quòd contumelias quoque suas, quæ acerbiores principibus solent esse, quàm iniuriæ, nulla crudelitate exsequebatur: quòd probrosis in se dictis arrisit: quòd dare illum pœnas apparebat, cùm exigeret: quòd quoscunque ob adulterium filię suæ damnauerat, adeò non occidit, vt dimissis, quò tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cùm scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificentur, non dare tantùm salutem, sed præstare.

CAP. XI. Hæc Augustus senex, aut iam

in

in senectutem annis vergentibus: in adolescentia caluit, arsit ira, multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuæ audebit diuum Augustum, etiam si in certamen iuuenilium annorum deduxerit senectutem plus quàm maturam. Fuerit moderatus & clemens: nempe post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nempe post Perusinas aras, & proscriptiones. Ego verò clementiam non voco, lassam crudelitatem. Hæc est, Cæsar, clementia vera, quam tu præstas, quæ non sæuitiæ pœnitentia cœpit: nullam habere maculam, nunquam ciuilem sanguinem fudisse. Hæc est in maxima potestate, verissima animi temperantia, & humani generis incomprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantùm in ciues suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperij sui. Præstitisti, Cæsar, ciuitatem incruētam, & hoc quod magno animo gloriatus es, Nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse: eò maius est mirabiliusque, quòd nulli vnquā citiùs gladius commissus est. Clementia ergo non tantùm honestiores, sed tutiores præstat: ornamentumque imperiorum est, simul certissima salus. cùm reges consenuerint, liberisque ac nepotibus tradiderint re-

gna, tyrannorum exsecrabilis ac breuis poteſtas eſt. Quid intereſt inter tyrannum & regem? ſpecies enim ipſa fortunæ ac licentia par eſt, niſi quòd tyranni voluptate ſæuiunt, reges non niſi ex cauſſa ac neceſſitate.

CAP. XII. Quid ergo? non reges quoque occidere ſolent? ſed quoties id fieri publica vtilitas perſuadet. tyrannis ſæuitia cordi eſt. Tyrannus autem à rege diſtat factis, non nomine. Nam & Dionyſius maior iure meritoque præferri multis regibus poteſt: & L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hoſtium? Deſcenderit licet Dictatura ſua, & ſe togæ reddiderit: quis tamen vmquam tyrannus tam auidè humanum ſanguinem bibit, quàm ille, qui ſeptem millia ciuium Romanorum, contrucidari iuſſit? Et cùm in vicino, ad ædem Bellonæ ſedens, exaudiſſet conclamationem tot millium ſub gladio gementium, exterrito ſenatu: Hoc agamus, inquit, P. C. ſeditioſi pauculi meo iuſſu occiduntur. Hoc non eſt mentitus: pauci Sullæ videbantur. Sed mox de Sulla conſequemur, quomodo hoſtibus iraſcendum ſit: vtique ſi in hoſtile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti, tranſierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannumque diſcrimen ſit: vterque licèt non minùs armis valletur.

ſed

ſed alter arma habet, quibus in munimentum pacis vtitur; alter vt magno timore magna odia compeſcat. Nec illas ipſas manus, quibus ſe commiſit, ſecurus aſpicit: contrarijs in contraria agitur. nam & inuiſus eſt, quia timetur, & timeri vult, quia inuiſus eſt: & illo execrabili verſu, qui multos dedit præcipites, vtitur:

Oderint dum metuant.

ignarus quanta rabies oriatur, vbi ſupra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos: aſſiduus verò & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri ſuadet. Sic feras lineis & pinna cluſas contineas: eaſdem à tergo eques telis inceſſat: tentabunt fugam per ipſa quæ fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus eſt, quam vltima neceſſitas extundit. Relinquat oportet ſecuri aliquid metus, multòque plus ſpei, quàm periculorum, oſtentet: alioquin vbi quieſcenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & aliena anima abuti. Placido tranquilloque regi fida ſunt auxilia ſua; quibus ad communem ſalutem vtatur: glorioſuſque miles (publicæ enim ſecuritati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, vt parentis cuſtos. At illum acerbum, & ſanguinarium, neceſſe eſt grauentur ſtipatores ſui.

CAP. XIII. Non poteſt habere quiſ-

quisquam bonæ ac fidæ voluntatis ministros, quibus in tormentis, & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis vtitur, quibus non aliter quàm bestijs homines obiectat: omnibus reis noxior ac solicitior, vt qui homines deósque testes ac vindices facinorum timeat, eò perductus, vt non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera, vel pessimum habet crudelitas: quod perseuerandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. quid autem eo infelicius, cui iam esse malo necesse est? O miserabilem illum, sibi certè! nam ceteris misereri eius nefas sit, qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quàm domestica: cùm arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Quid vbi circumspexit quæque fecit, quæque facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit: sæpè mortem timet, sæpiùs optat, inuisior sibi quàm seruientibus. E contrario, is cui curæ sunt vniuersa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reip. partem tamquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora; etiam si ex vsu est animaduertere; ostendens quàm inuitus aspero remedio manus admoueat: in cuius animo nihil hostile, nihil efferum est. Qui potentiam suam

placidè

placidè ac salutariter exercet, approbare imperia sua ciuibus cupiens: felix abundè sibi visus, si fortunam suam publicauerit; sermone affabilis, accessuque facilis, vultu, qui maximè populos demeretur, amabilis, æquis desiderijs propensus, & iniquis acerbus, à tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secretò loquuntur, quæ palàm. Tollere filios cupiunt, & publicis malis sterilitas indicta recluditur: benè se meriturum de liberis suis quisque non dubitat, quibus tale sæculum ostenderit. Hic Princeps suo beneficio tutus, nihil præsidijs eget: arma ornamenti caussà habet.

CAP. XIV. Quod ergo officium eius est? quod bonorum parentum: qui obiurgare liberos nonnunquam blandè, nonnunquam minaciter solent, aliquando admonere etiam verberibus. Numquid aliquis sanus filium, ad primam offensam, exheredat? nisi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, nisi plus est quod timet, quàm quod damnat, non accedit ad decretorium stilum. Multa antè tentat, quibus dubiam indolem, & peiore loco iam positam, reuocet: simul deplorata est; vltima experitur. Nemo ad supplicia exigenda peruenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum est; quem appellauimus Patrem patriæ, non adula-
tione

tione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt. Magnos & Felices & Augustos diximus, & ambitiosæ maiestati quidquid potuimus titulorum congessimus, illis hoc tribuentes. Patrem quidem patriæ appellauimus, vt sciret datam sibi potestatem patriam: quæ est temperatissima, liberis consulens, suaque post illos ponens. Tardè sibi pater membra sua abscindat: etiam cùm absciderit, reponere cupiat: & in abscindendo gemat, cunctatus multùm diuque. Propè enim est vt libenter damnet, qui citò: propè vt iniquè puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum, memoria nostra, quia filium suum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illum Augusti Cæsaris auctoritas, infestis tam patrum, quàm filiorum manibus eripuit.

CAP. XV. T. Arium, qui filium deprehensum in parricidio, exilio damnauit, caussa cognita, nemo non suspexit, quòd contentus exilio, & exilio delegato. Massiliæ parricidam continuit, & annua illi præstitit, quanta præstare integro solebat. Hæc liberalitas effecit, vt in qua ciuitate nunquam deest patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus meritò damnatus esset, quem is pater damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonum Principem.

Cogni-

Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit in consilium Cæsarem Augustum. venit in priuatos penates, assedit, pars alieni consilij fuit. Non dixit· Imò in meam domum veniat. Quod si factum esset, Cęsaris futura erat cognitio, non patris. Audita caussa, excussisque omnibus, & his quæ adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, petit vt sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret, quæ Cæsaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur codicilli, iurauit se T. Arij hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, pusillo animo. timuit, ne videretur locum spei suæ aperire velle, filij damnatione. Ego contrà sentio: Quilibet nostrum debuisset aduersus opiniones malignas satis fiduciæ habere in bona conscientia: Principes multa debent etiam famæ dare. Iurauit se non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die & alterum heredem perdidit, sed Cæsar libertatem sententiæ suæ redemit: & postquam approbauit gratuitam esse seueritatem suam, quod principi semper curandum est, dixit, relegandum quò patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decreuit: memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset. Mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem dixit, in filio adolescentulo, impulso in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, timidè

gessisset:

gessisset: debere illum ab vrbe & à parentis oculis submoueri.

CAP. XVI. O dignum, quem in consilium patres aduocarent! ô dignum quem coheredem innocentibus liberis scriberent! Hæc clementia Principem decet, vt quocunque venerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis sit, vt illum perire non sentiat. qualiscunque, pars imperij est. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non est vnum imperandi genus. imperat Princeps ciuibus suis, pater liberis, præceptor discentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne pessimus pater videbitur, qui assiduis plagis liberos, etiam ex leuissimis causis, compescet? Vter autem pręceptor liberalibus studijs dignior, qui excarnificat discipulos, si memoria illis non constiterit, aut si parùm agilis in legendo oculus hæserit: an qui monitionibus, & verecundia, emendare ac docere malit? tribunum centurionemque da sęuum: desertores faciet, quibus tamen ignoscitur. Numquidnam æquum est, grauiùs homini & duriùs imperari, quàm imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret, domandi peritus magister. Fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi, quique iam exercitatis vtitur ad excitandas, vel persequendas feras. Nec crebrò

brò illis minatur: contunditur enim animus, & quidquid est indolis, comminuitur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adijcias his licet, tardiora agentes iumenta: quæ cùm ad contumelias & miserias nata sint, nimia sæuitia coguntur iugum detrectare.

CAP. XVII. Nullum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quàm homo: nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quàm in iumentis quidem & canibus erubescere iram exercere, pessima autem conditione hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur: atqui & hic morbus animi mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minimè infestum ægro. Mali medici est, desperare, ne curet. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debebit, cui credita salus omnium est: non citò spem proijcere, nec mortifera signa pronunciare. Luctetur cum vitijs, resistat; alijs morbum suum exprobret; quosdam molli curatione decipiat, citiùs meliusque sanaturus remedijs fallentibus. Agat Princeps curam, non tantùm salutis, sed etiam honestæ cicatricis. Nulla regi gloria est ex sæua animaduersione: quis enim dubitat posse? at contrà maxima, si vim suam continet, si multos iræ alienæ eripuit, neminem suæ impendit.

CAP. XVIII. Seruis imperare moderatè,

deratè, latius est: & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impunè pati possit, sed quantum tibi permittat æqui bonique natura? quæ parcere etiam captiuis, & pretio paratis, iubet. Quanto iustius hominibus liberis, ingenuis, honestis, non vt mancipijs abuti, sed his quos gradu antecedas, quorumque tibi non tradita seruitus sit, sed tutela? Seruis ad statuam licet confugere. cùm in seruum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune ius animantum vetet: quia eiusdem naturæ est, cuius tu. Quis non Vedium Pollionem peiùs oderat, quàm serui sui, quòd murænas sanguine humano saginabat; & eos qui se aliquid offenderant, in viuarium, quid aliud quàm serpentibus, objici iubebat? O hominem mille mortibus dignum! siue deuorandos seruos objiciebat murænis, quas esurus erat, siue in hoc tantùm illas alebat, vt sic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate commonstrantur, inuisique & detestabiles sunt: ita regum & iniuria latiùs patet, & infamia, atque odium sæculis traditur. Quanto autem non nasci melius fuit, quàm numerari inter publico malo natos.

CAP. XIX. Excogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti sit quàm clementia: quocunq; modo is, & quocunque iure præpositus ceteris erit. Eò scilicet formosius id esse, magnifi-

gnificentiusque fatebimur, quò in maiori præstabitur potestate: quam non oportet noxiam esse, si ad naturæ legem componitur. Natura enim commenta est regem: quod & ex alijs animalibus licet cognoscere, & ex apibus: quarum regi amplissimum cubile est, medioque ac tutissimo loco. Præterea onere vacat, exactor alienorum operum: & amisso rege, totum dilabitur examen. nec vnquam plus vnum patiuntur, melioremque pugna quærunt. Præterea insignis regi forma est, dissimilisque ceteris, tum magnitudine, tum nitore: hoc tamen maximè distinguitur. Iracundissimæ, ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt: rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec sæuum esse, nec vltionem magno constaturam petere: telumque detraxit, & iram eius inermẽ reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens est. Est enim illi mos, exerere se in paruis, & ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cùm tantò hominum moderatior esse animus debeat, quantò vehementiùs nocet. Vtinam quidem eadem homini lex esset: & ira cum telo suo frangeretur: nec sæpius liceret nocere quàm semel, nec alienis viribus exercere odia! facilè enim lassaretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne

nunc

nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumq; momentum immune à metu habeat. Hanc aliquis ęgram vitam sustinet: cùm liceat innoxium, atque ob hoc securum, salutare potentiæ ius, lætis omnibus, tractare? Errat enim, si quis existimat tutum esse ibi regem, vbi nihil è rege tutum est. Securitas securitate mutua paciscenda est. Non opus est instruere in altum editas arces, nec in adscensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusque sepire; saluum regem in aperto clementia præstabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quàm viuere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? si paullùm valetudo titubauit, non spem hominum excitari, sed metum? nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non pro salute præsidis sui commutatum velit? omne quod illi contingit, sibi quoque euenire deputet? In hoc assiduis bonitatis argumentis probauit, non Remp. suam esse, sed se Reipublicæ. Quis huic audeat struere aliquod periculum? quis ab hoc non, si possit, fortunam quoque auertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas florent? sub quo opulenta ciuitas copia bonorum omnium

omnium abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quàm si dij immortales potestatem visendi sui faciant: intueremur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hæc affectare, hæc imitari decet: maximum ita haberi, vt optimus simul habeatur.

CAP. XX. Duabus de caussis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Priùs de parte differam, quæ ipsum contingit. difficilius est enim moderari, vbi dolori debetur vltio, quàm vbi exemplo. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facilè credat, vt verum excutiat, vt innocentiæ faueat, vt appareat, non minùs rem agi periclitantis, quàm iudicis: hoc ad iustitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, vt manifestè læsus, animum in potestate habeat: & pœnam, si tutò poterit, donet: sin minùs, temperet: longeque sit in suis, quàm in alienis, exorabilior iniurijs. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum qui cùm suis stimulis exagitetur, non prosilit: qui intelligit magni animi esse, iniurias in summa potentia pati, nec quidquam esse gloriosius principe impunè læso.

CAP. XXI. Vltio duas res præstare solet:

let: aut solatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum securitatem. Principis maior est fortuna, quàm vt tali solatiō egeat: manifestiorque vis, quàm vt alieno malo opinionem sibi virium quærat. Hoc dico, cùm ab inferioribus petitus violatusque est: nam si quos pares aliquando habuit, infra se videt, satis vindicatus est. Regem & seruus occidit, & serpens, & sagitta: seruauit quidem nemo, nisi maior eo quem seruauit. Vti itaque animosè debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his præsertim, quos scit aliquando suo fastigio obstitisse: hoc arbitrium adeptus, vltionem impleuit, perfecitque quantum veræ pœnæ satis erat. Perdidit enim vitam, qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite suo regiamque sententiam expectauit, in seruatoris sui gloriam viuet, pluŝque nomini eius conferet incolumis, quàm si ex oculis ablatus esset. Assiduum enim spectaculum alienæ virtutis est: in triumpho citò tansisset. Si verò regnum quoque suum tutò relinqui apud eum potuit, reponique eò vnde deciderat, ingenti incremento surgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil, præter gloriam sumere. Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique, nihil se quod dignũ esset victore, apud victos inuenisse. Cum ciuibus, & ignotis, atque humilibus, eò mode-

moderatiùs agendùm est, quò minoris est afflixisse eos. Quibusdam libenter parcas: à quibusdam te vindicare fastidias, & non aliter quàm in animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus est: at in iis qui in ore ciuitatis seruati punitique erunt, occasione notæ clementiæ vtendum est.

CAP. XXII. Transeamus ad alienas iniurias: in quibus vindicandis hæc tria lex secuta est, quæ Princeps quoque sequi debet: aut vt eum quem punit, emendet; aut vt pœna eius ceteros meliores reddat; aut vt sublatis malis securiores ceteri viuant. Ipsos faciliùs emendabis minore pœna: diligentiùs enim viuit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditæ parcit. impunitatis genus est iam non habere pœnæ locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduersionum. facit enim consuetudinem peccandi, multitudo peccantium: & minùs grauis nota est quam turba damnatorum leuat: & seueritas, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit auctoritatem. Constituit bonos mores ciuitati Princeps, & vitia eius feliciùs compescit, si patiens eorum est, non tanquam probet, sed tanquam inuitus, & cum magno tormento ad castigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. Grauior multo pœna videtur, quæ à miti viro constituitur.

CAP. XXIII. Præterea videbis ea ſæpè committi, quæ ſæpè vindicantur. Pater tuus plures intra quinquennium culleo inſuit, quàm omnibus ſæculis inſutos accepimus. Multo minùs audebant liberi nefas vltimum admittere, quandiu ſine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altiſſimi viri, & rerum naturæ peritiſſimi maluerunt, velut incredibile ſcelus, & vltra audaciam poſitum præterire, quàm dum vindicant, oſtendere poſſe fieri. Itaque parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monſtrauit. peſſimo loco pietas fuit, poſtquam ſæpiùs culleos vidimus, quàm cruces. In qua ciuitate raro homines puniuntur, in ea conſenſus fit innocentiæ, & indulgetur velut publico bono. Putet ſe innocentem eſſe ciuitas, erit. magis iraſcitur à communi frugalitate deſciſcentibus, ſi paucos eos eſse viderit. Periculoſum eſt, mihi crede, oſtendere ciuitati, quanto plures mali ſint.

CAP. XXIV. In Senatu dicta eſt aliquando ſententia, vt ſeruos à liberis cultus diſtingueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret, ſi ſerui noſtri numerare nos cœpiſſent. Idem ſcito metuendum eſſe, ſi nulli ignoſcitur: citò apparebit, pars ciuitatis deterior quanto prægrauet. Non minùs Principi turpia ſunt multa ſupplicia, quàm medico multa funera. Remiſſiùs imperanti, meliùs paretur. Natura contumax eſt humanus animus,

mus, & in contrarium atque arduum nitens, sequiturque faciliùs, quàm ducitur. Et vt generosi atque nobiles equi, meliùs facili fræno reguntur:ita clementiam voluntaria innocentia impetu suo sequitur, & dignam putat ciuitas,quam seruet sibi. plus itaque hac via proficitur. Crudelitas minimè humanum malum est, indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est,sanguine gaudere ac vulneribus:& abiecto homine,in siluestre animal transire.

CAP. XXV. Quid enim interest, oro te Alexander, leoni Lysimachum obiicias, an ipse laceres dentibus tuis? tuum illud os est, tua illa feritas. O quàm cuperes tibi potiùs vngues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus à te,vt manus ista,exitium familiarium certissimum, vlli salutaris sit: vt iste animus ferox, insatiabile gẽtium malum, citra sanguinem cædemque satietur: clementia vocetur, si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare vel maximè abominanda sit sæuitia: quòd excedit fines, primùm solitos, deinde humanos. Noua supplicia conquirit,ingenium aduocat,instrumenta excogitat, per quæ varietur atque extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad insaniam peruenit vltimam, cùm crudelitas versa est in voluptatem: & iam occidere hominem iuuat. Nam talem virum

à tergo sequitur euersio, odia, venena, gladij. tam multis periculis petitur, quàm multorum ipse periculum est: priuatisque nonnunquam consiliis, aliàs verò consternatione publica circumuenitur. Leuis enim & priuata pernicies, non totas vrbes mouet: quòd latè furere cœpit, & omnes appetit, vndique configitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publicè consequuntur: vbi aliqua solitam mensuram transiit, & in monstrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & sufflatu deurit, obteritque, quacunque incessit, ballistis petitur. Possunt verba dare, & euadere pusilla mala: ingentibus obuiam itur. Sic vnus æger nec domum quidem perturbat: at vbi crebris mortibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio ciuitatis, ac fuga est, & diis ipsis manus intenduntur. Sub vno aliquo tecto flamma apparuit: familia vicinique aquam ingerunt: at incendium vastum, & multas iam domos depastum, parte vrbis obruitur.

CAP. XXVI. Crudelitatem priuatorum seruiles quoq; manus, sub certo crucis periculo, vltæ sunt: tyrannorum, gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminebat, exscindere aggressi sunt. Aliquando sua præsidia in ipsos consurrexerũt, perfidiamque, & impietatem, & feritatem, & quidquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse

esse docuit? non diu paret nequitia; nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem: quale eius regnum est? non aliud, quàm captarum vrbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mœsta, turbida, & confusa: voluptates ipsæ timentur. Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua solicitè etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licèt magna impensa, & regiis opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamẽ è ludo in carcerem ire iuuet? Quod istud, dij boni, malum est, occidere, sæuire, delectari sono catenarum, & ciuium capita decidere; quocunque ventum est multũ sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quæ alia vita esset, si leones vrsique regnarent? si serpentibus in nos, ac noxiissimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis, & tuta est etiam inter feras similitudo: apud homines tantùm, nec à necessariis quidem rabies temperat sibi, sed externa suaque in æquo habet, quò possit exercitatior à singulorum cædibus, deinde in exitia gentium serpere. Et iniicere tectis ignem, aratrum vetustis vrbibus inducere, potentiam putat: & vnum occidi iubere aut alterum, parùm imperatorium credit: nisi eodem tempore grex miserorum subiectus stetit, crudelitatem suam in

ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad vitam ab ipsa morte reuocare, & mereri clementia ciuicam. Nullum ornamentum Principis fastigio dignius pulchriusque est, quàm illa corona OB. CIVES. SERVATOS. non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Hæc diuina potentia est, gregatim ac publicè seruare: multos autem occidere, & indiscretos, incendij ac ruinæ potentia est.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

T de clementia scriberem, Nero Cæsar, vna me vox tua maximè compulit: quam ego non sine admiratione, &, cùm diceretur, audisse memini, & deinde aliis narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non composita, nec alienis auribus data, subitò erupit; sed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduersurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi Principi natus, exigebat, à te, scriberes, in quos & ex qua caussa animaduerti velles. hoc sæpè dilatum, vt aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito

cùm chartam protulisset, traderetque, exclamasti: Vellem nescire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanum imperium incolunt, quæque iuxta iacent dubiæ libertatis, quæque se contra viribus aut animis attollunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba Principes regesque iurent! O vocem publica generis humani innocentia dignam, cui redderetur antiquum illud sæculum! Nunc profectò consentire decebat ad æquum bonumque, expulsa alieni cupiditate, ex qua omne animi malum oritur: pietatem integritatemque, cum fide ac modestia, surgere: & vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro sæculo dare locum.

CAP. II. Futurum hoc, Cæsar, ex magna parte sperare & confiteri libet. tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque paullatim per omne imperij corpus, & cuncta in similitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa: prout animus eorum viget, aut marcet. Et erunt ciues, erunt socij digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur. parcetur vbique manibus. Diutiùs me morari hic patere, non vt blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. maluerim veris offendere, quàm placere adulando. quid

ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad vitam ab ipsa morte reuocare, & mereri clementia ciuicam. Nullum ornamentum Principis fastigio dignius pulchriusque est, quàm illa corona OB. CIVES. SERVATOS. non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Hæc diuina potentia est, gregatim ac publicè seruare: multos autem occidere, & indiscretos, incendij ac ruinæ potentia est.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

VT de clementia scriberem, Nero Cæsar, vna me vox tua maximè compulit: quam ego non sine admiratione, &, cùm diceretur, audisse memini, & deinde aliis narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non composita, nec alienis auribus data, subitò erupit; sed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduersurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi Principi natus, exigebat, à te, scriberes, in quos & ex qua caussa animaduerti velles. hoc sæpè dilatum, vt aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito

cùm chartam protulisset, traderetque, exclamasti: Vellem nescire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanum imperium incolunt, quæque iuxta iacent dubiæ libertatis, quæque se contra viribus aut animis attollunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba Principes regesque iurent! O vocem publica generis humani innocentia dignam, cui redderetur antiquum illud sæculum! Nunc profectò consentire decebat ad æquum bonumque, expulsa alieni cupiditate, ex qua omne animi malum oritur: pietatem integritatemque, cum fide ac modestia, surgere: & vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro sæculo dare locum.

CAP. II. Futurum hoc, Cæsar, ex magna parte sperare & confiteri liber. tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque paullatim per omne imperij corpus, & cuncta in similitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa: prout animus eorum viget, aut marcet. Et erunt ciues, erunt socij digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur. parcetur vbique manibus. Diutiùs me morari hic patere, non vt blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. maluerim veris offendere, quàm placere adulando. quid

ergo est, propter quod benè factis dictiſque tuis quàm familiariſſimum eſſe te cupio? vt quod nunc natura & impetus est, fiat iudicium. Illud mecum conſidero, multas voces magnas, ſed deteſtabiles, in vitam humanam perueniſſe, celebreſque vulgo ferri: vt illam, Oderint, dum metuant. Cui Græcus verſus ſimilis eſt, qui ſe mortuo terram miſceri ignibus iubet: & alia huius notæ. Ac neſcio quomodo, ingenia immania & inuiſa materia fœcundiori expreſſerunt ſenſus vehementes & concitatos. Nullam adhuc vocem audiui ex bono lenique animoſam. Quid ergo est? vt raro, inuitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando ſcribas neceſſe eſt iſtud, quod tibi in odium litteras adduxit: ſed, ſicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

CAP. III. Et ne fortè decipiat nos ſpecioſum clementiæ nomen aliquando, & in contrarium abducat: videamus quid ſit clementia, qualiſque ſit, & quos fines habeat. Clementia eſt temperantia animi, in poteſtate vlciſcendi. vel, lenitas ſuperioris aduerſus inferiorem in conſtituendis pœnis. Plures proponere, eſt tutius; ne vna definitio parùm rem comprehendat; &, vt ita dicam, formula excidat. Itaque dici poteſt &, Inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Illa finitio contradictiones inueniet, quamuis maximè ad verum accedat, ſi dixerimus,

cle-

clementiam esse moderationem aliquid ex merita ac debita pœna remittentem, reclamabitur, nullam virtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam esse, quæ se flectit citra id, quod meritò constitui posset. Huic contrariam imperiti putant seueritatem; sed nulla virtus virtuti contraria est.

CAP. IV. Quid ergo opponitur clementiæ? Crudelitas; quæ nihil aliud est, quàm atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen sunt:tamquam, qui ignotos homines & obuios non in compendium, sed occidendi caussa occidunt. Nec interficere contenti, sæuiunt; vt Sinis ille & Procrustes, & piratæ, qui captos verberant,& in ignem viuos imponunt. Hæc crudelitas quidem: sed quia nec vltionem sequitur (non enim læsa est) nec peccato alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen) extra finitionem nostram cadit; quæ finitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Possumus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati sæuitia est: possumus insaniam vocare. nam varia sunt genera eius, & nullum certius, quàm quod in cædes hominum & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi caussam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non

quidem in homines innocentes, sed super humanum ac probabilem modum sęuisse. Possumus effugere cauillationem, & ita finire, vt sit crudelitas, inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longius à se: nam seueritatem illi conuenire, certum est. Ad rem pertinet, quærere hoc loco, quid sit misericordia. Plerique enim vt virtutem eam laudant, & bonum hominem vocant misericordem: hæc autem vitium animi est. Vtraq; circa seueritatem, circaque clementiam posita sunt: quæ vitare debemus, ne per speciem seueritatis in crudelitatem, neve per speciem clementiæ in misericordiam incidamus. In hoc, leuiore periculo erratur, sed par error est à vero recedentium.

CAP. V. Ergo quemadmodum religio deos colit, superstitio violat: ita clementiam mansuetudinemque omnes boni præstabunt, misericordiam autem vitabunt. Est enim vitium pusilli animi, ad speciem alienorum malorum succidentis. Itaque pessimo cuique familiarissima est. Anus & mulierculæ sunt, quæ lacrimis nocentissimorum mouentur, quæ si liceret, carcerem effringerent. Misericordia non caussam, sed fortunam spectat; clementia rationi accedit. Scio malè audire apud imperitos sectam Stoicorum, tamquam nimis duram, & minimè principibus regibusque bonum daturam consilium. Obiicitur enim illi, quòd sapien-

pientem negat misereri, negat ignoscere. Hæc si per se ponantur, inuisa sunt. videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad pœnam deducere. Quod si est, quid hac secta durius, quæ dediscere humanitatem iubet, portumque aduersus fortunam certissimum mutuo auxilio cludit? Sed nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: vt propositum sit vsui esse aut auxilio, nec sibi tantùm, sed vniuersis singulisque consulere. Misericordia est ægritudo animi, ob alienarum miseriarum speciem: aut, tristitia ex alienis malis concepta, quæ accidere immerentibus credit. Ægritudo autem in sapientem virum non cadit: serena eius mens est, nec quidquam incidere potest quod illam obducat. Nihil æquè hominem, quàm magnus animus decet: non potest autem magnus esse idem, si metus & mœror confundit, si mentem obducit & contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus, sed omnem fortunæ iram reuerberabit, & ante se franget. eamdem semper faciem seruabit, placidam & inconcussam: quod facere non posset, si tristitiam reciperet. Adijce, quòd sapiens prouidet, & in expedito consilium habet: nunquam autem liquidum sincerumque ex turbido venit. Tristitia enim inhabilis est ad dispiciendas

res, vtilia excogitanda, periculosa vitanda, æqua æstimanda. Ergo non miseretur, quia & sine miseria animi non fit. ceterùm omnia, quæ qui miserentur, dolentes facerent: hic libens & alacri animo faciet.

CAP. VI. Succurret alienis lacrimis, non accedet: dabit manum naufrago, exuli hospitium, egenti stipem, non hanc contumeliosam, qua pars maior horum qui se misericordes videri volunt, abijcit & fastidit quos adiuuat, contingique ab his timet: sed vt homo homini, ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, & catenas solui iubebit, & ludo eximet, & cadauer etiam noxium sepeliet. At faciet ista tranquilla mente, vultu suo. Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitosos, proportione, improbandos & emendandos, bonitatem suam permittet. Afflictis verò, & fortiùs laborantibus, multo libentiùs subueniet. Quotiens poterit, fortunę intercedet. vbi enim opibus potiùs vtetur, aut viribus, quàm ad restituenda quæ casus impulit? Vultum quidem non deijciet, nec animum, ad ærusçantis ciuis aut pannosi aridam faciem, & obnixam baculo senectutem: ceterùm omnibus dignis proderit, & deorum more, calamitosos propitius respiciet. Misericordia vicina

est

est miseriç: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem & ipsi suffunduntur: tam mehercule, quàm morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia vitium est animorum, nimis miseriæ fauentium: quam si quis à sapiente exigit, propè est, vt lamentationem exigat, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam.

CAP. VII. Constituamus nunc quoque quid sit venia, vt sciamus dari illam à sapiente non debere. Venia est pœnç meritæ remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutiùs, quibus hoc propositum est. Ego vt breuiter, tanquam in alieno iudicio dicam: ei ignoscitur qui puniri debuit: sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prętermittit quod debet. itaque pęnam quàm exigere debet, non donat: sed illud quod ex venia consequi vis, honestiore tibi via tribuit. Parcit enim sapiens, consulit & corrigit. Idem facit, quòd si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Aliquem verbis tantùm admonebit, pœna non afficiet, ętatem eius emendabilem intuens: aliquem inuidia criminis manifestè laborantem, iubebit incolumem esse: quia deceptus est, quia per vinum lapsus.

psus. Hostes dimittet saluos, aliquando etiam laudatos, si honestis caussis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sunt. Hæc omnia non veniæ, sed clementiæ opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula, sed ex æquo & bono iudicat. & absoluere illi licet, & quanti vult, taxare litem. Nihil ex his facit, tanquam iusto minus fecerit, sed tanquam id quod constituit, iustissimum sit. Ignoscere autem est, quę indicas punienda, non punire. Venia, debitæ pœnæ remissio est: clementia hoc primum præstat, vt quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pronuntiet. Plenior est ergo, quàm venia, & honestior. De verbo (vt mea fert opinio) controuersia est, de re quidem conuenit. Sapiens multa remittet, multos parùm sani, sed sanabilis ingenij, seruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantùm rectas procerasque arbores colunt: sed illis quoque quas aliqua deprauauit caussa, adminicula quibus regantur, applicant. Alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant: quasdam infirmas vitio loci, nutriunt: quibusdam, aliena vmbra laborantibus, cœlum aperiunt. Secundum hæc, videbit perfectus sapiens, quod ingenium qua ratione tractandum sit, quomodo in rectum praua flectantur. * *Multa desunt.*

L. ANNÆI

L. ANNÆI SENECÆ
AD PAVLLINVM
DE BREVITATE VITÆ
LIBER VNVS.

CAPVT I.

MAIOR pars mortalium, Paullíne, de naturæ malignitate conqueritur, quòd in exiguum æui gignimur, quòd hæc tam velociter, tam rapidè dati nobis temporis ſpatia decurrant: adeò vt, exceptis admodum paucis, ceteros in ipſo vitæ apparatu vita deſtituat. Nec huic publico, vt opinantur, malo, turba tantùm & imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoq; virorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa maximi medicorum exclamatio eſt, Vitam breuem eſſe, longam artem. Inde Ariſtoteli cum rerum natura exigenti, minimè conueniens ſapienti viro lis eſt: illam animalibus tantum indulſiſſe, vt quina aut dena ſęcula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum ſtare. Non exiguum temporis habemus, ſed multum perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum conſummationem largè data eſt, ſi tota benè collocaretur. Sed vbi per luxum ac negligentiam defluit, vbi nulli

nulli rei bonę impenditur: vltima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est. non accepimus breuem vitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi sumus. Sicut amplæ & regiæ opes, vbi ad malum dominum peruenerunt, momento dissipantur: at quamuis modicæ, si bono custodi traditæ sunt, vsu crescunt: ita ætas nostra, benè disponenti, multum patet.

CAP. II. Quid de rerum natura querimur? illa se benignè gessit. vita, si scias vti, longa est. Alium insatiabilis tenet auaritia: alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas: alius vino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis iudicijs suspensa semper ambitio: alium mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiæ, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut suis anxios: sunt quos ingratus superiorum cultus voluntaria seruitute consumat. Multos aut affectatio alienæ fortunæ, aut suæ odium detinuit: plerosque nihil certum sequentes, vaga & inconstans, & sibi displicens leuitas, per noua consilia iactauit. Quibusdam nihil quò cursum dirigant, placet, sed marcentes oscitantesque fata deprehendunt, adeò vt quod apud maximum poetarum, more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est vita, quam nos viuimus.

cete-

ceterum quidem omne ſpatium, non vita, ſed tempus eſt. Vrgentia circumſtant vitia vndique: nec reſurgere, aut in diſpectum veri attollere oculos ſinunt, ſed merſos, & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad ſe licet: ſed ſi quando aliqua quies fortuitò contigit, velut in profundo mari, in quo poſt ventum quoque volutatio eſt, fluctuantur, nec vnquam illis à cupiditatibus ſuis otium inſtat. De iſtis me putas diſſerere, quorum in confeſſo mala ſunt? aſpice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis ſuis effocantur. Quàm multis graues ſunt diuitiæ? quàm multorum eloquentia quotidiano oſtentandi ingenij ſpatio, ſanguinem educit? quàm multi continuis voluptatibus pallent? quàm multis nihil liberi relinquit circumfuſus clientium populus? Omnes denique iſtos, ab infimis vſque ad ſummos, pererra: hic aduocat, hic adeſt: ille periclitatur, ille defendit, ille iudicat. Nemo ſe ſibi vindicat, alius in alium conſumimur. Interroga de iſtis, quorum nomina ediſcuntur: his illos dignoſci videbis notis: Hic illius cultor eſt, ille illius, ſuus nemo. Deinde dementiſſima quorundam indignatio eſt. queruntur de ſuperiorum faſtidio, quòd ipſis adire volentibus non vacauerint. Audet quiſquam de alterius ſuperbia queri, qui ſibi ipſe nunquam vacat? Ille tamen, quiſquis eſt, inſolenti quidem vultu, ſed aliquando re-

ſpexit:

ſpexit: ille aures ſuas ad tua verba demiſit: ille te ad latus ſuum recepit. tu non inſpicere te vnquam, non audire dignatus es.

CAP. III. Non eſt itaque quòd iſta officia cuiquam imputes: quoniam quidem cùm illa faceres, non eſſe cum aliquo volebas, ſed tecum eſſe non poteras. Omnia licèt quæ vnquam ingenia fulſerunt, in hoc vnum conſentiant, nunquam ſatis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Prædia ſua occupari à nullo patiuntur: & ſi exigua contentio eſt de modo finium, ad lapides & arma diſcurrunt: in vitam ſuam incidere alios ſinunt, imò verò ipſi etiam poſſeſſores eius futuros inducunt. Nemo inuenitur, qui pecuniam ſuam diuidere velit: vitam vnuſquiſque quàm multis diſtribuit? Adſtricti ſunt in continendo patrimonio: ſimul ad temporis iacturam ventum eſt, profuſiſſimi in eo, cuius vnius honeſta auaritia eſt. Libet itaq; ex ſeniorum turba comprehendere aliquem. Perueniſſe te ad vltimum ætatis humanæ videmus: centeſimus tibi, vel ſuprà, premitur annus. agedum, ad computationem ætatem tuam reuoca. Dic quantum ex iſto tempore creditor, quantum amica, quantum reus, quantum cliens abſtulerit; quantum lis vxoria, quantum ſeruorum coercitio, quantum officioſa per vrbem diſcurſatio. Adijce morbos, quos manu fecimus: adijce, quod & ſine vſu

vſu iacuit: videbis te pauciores annos habere, quàm numeras. Repete memoria tecum, quando certus conſilij fueris, quotus quiſque dies vt deſtinaueras receſſerit; qui tibi vſus tui fuerit; quando in ſtatu ſuo vultus, quando animus intrepidus; quid tibi in tam longo æuo facti operis ſit; quàm multi vitam tuam diripuerint, te non ſentiente quid perderes; quantum vanus dolor, ſtulta lætitia, auida cupiditas, blanda conuerſatio abſtulerit; quàm exiguum tibi de tuo relictum ſit: intelliges, te immaturum mori.

CAP. IV. Quid ergo eſt in cauſſa? Tanquàm ſemper victuri viuitis: nunquam vobis fragilitas veſtra ſuccurrit. Non obſeruatis quantum temporis tranſierit. velut ex pleno & abundanti perditis: cùm interim fortaſſe ille ipſe, alicui vel homini vel rei donatus, vltimus dies ſit. Omnia, tamquam mortales, timetis: omnia tamquam immortales, concupiſcitis. Audies pleroſque dicentes: A quinquageſimo in otium ſecedam: ſexageſimus annus ab officijs me dimittet. Et quem tandem longioris vitæ prędem accipis? quis iſta, ſicuti diſponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitæ tibi reſeruare, & id ſolum tempus bonæ menti deſtinare, quod in nullam rem conferri poſſit? Quàm ſerum eſt, tunc viuere incipere, cùm deſinendum eſt? quæ tam ſtulta mortalitatis obliuio, in quinquageſimum & ſexageſimum annum diſ-

ferre

ferre sana consilia: & inde velle vitam inchoare, quò pauci perduxerunt? Potentissimis, & in altum sublatis hominibus, excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis præferant. Cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tutò liceat, descendere. nam vt nihil extra lacessat, aut quatiat; in se, ipsa fortuna ruit.

CAP. V. Diuus Augustus, cui dij plura quàm vlli præstiterunt, non desijt quietem sibi precari, vacationem à Repub. petere. Omnis eius sermo ad hoc semper reuolutus est, vt sibi speraret otium. Hoc labores suos, etiam si falso, dulci tamen oblectabat solatio, aliquando se victurum sibi. In quadam ad senatum missa epistola, cùm requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec à priore gloria discrepantem, pollicitus esset, hæc verba inueni: Sed ista fieri speciosiùs, quàm promitti possunt. me tamen cupido temporis optatissimi mihi, prouexit, vt quoniam rerum lætitia moratur adhuc, præciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta visa est res otium, vt illam, quia vsu non poterat, cogitatione præsumeret. Qui omnia videbat ex se vno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem lætissimus cogitabat, quo magnitudinem suam exueret. Fxpertus erat, quantum illa bona, per omnes terras fulgentia, sudoris exprimerent, quantum occultarum solicitu-

licitudinum tegerent: cum ciuibus primùm, deinde cum collegis, nouissimè cum affinibus, coactus armis decernere, mari terraque sanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Ægyptum, Syriam, Asiamque, & omnes propè oras bello circumactus, Romana cæde lassos exercitus ad externa bella conuertit. Dum Alpes pacat, immixtosque mediæ paci & imperio hostes perdomat, dum vltra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos mouet, in ipsa vrbe, Murenæ, Cæpionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat insidias: filia, & tot nobiles iuuenes adulterio velut sacramento adacti, iam infractam ętatem territabant: postquam & iterum timendam cum Antonio mulier. Hæc vlcera cum ipsis membris absciderat: alia subnascebantur. velut cùm graue multo sanguine est corpus, parte semper aliquæ rumpebantur. Itaque otium optabat: in huius spe & cogitatione labores eius residebant: hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. Marcus Cicero inter Catilinas Clodiosque iactatus, Pompeiosque & Crassos, partim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum Republica, & illam pessum euntem tenet, nouissimè abductus, nec secundis rebus quietus, nec aduersarum patiens, quotiens illum ipsum consulatum suum non sine caussa, sed sine fine lauda-
tum,

tum, deteſtatur? quàm flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epiſtola, iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hiſpania fracta arma refouente? Quid agam, inquit, hic quæris? moror in Tuſculano meo ſemiliber. Alia deinceps adijcit, quibus & priorem ætatem complorat, & de præſenti queritur, & de futura deſperat. Semiliberum ſe dixit Cicero. at mehercules nunquam ſapiens in tam humile nomen procedet, nunquam ſemiliber erit: integræ ſemper libertatis & ſolidæ, ſolutus, & ſui iuris, altior ceteris. Quid enim ſupra eum poteſt eſſe, qui ſupra fortunam eſt?

CAP. VI. Liuius Druſus, vir acer & vehemens, cùm leges nouas & mala Gracchana mouiſſet, ſtipatus ingenti totius Italiæ cœtu, exitum rerum non prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat ſemel inchoatas relinquere, exſecratus inquietam à primordijs vitam, dicitur dixiſſe, Vni ſibi, nec puero quidem, vnquam ferias contigiſſe. Auſus eſt enim & pupillus adhuc, & prætextatus, iudicibus reos commendare, & gratiam ſuam interponere tam efficaciter, vt quædam iudicia conſtet ab illo rapta. Quo non irrumperet tam immatura ambitio? ſcires in malum ingens, & priuatum, & publicum, euaſuram illam tam præcoquem audaciam. Serò itaque querebatur, nullas ſibi ferias contigiſſe: à puero ſeditioſus, & foro

ro grauis. Disputatur, an ipse sibi manus attulerit. subitò enim, vulnere per inguem accepto; collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset: nullo, an tempestiua. Superuacuum est commemorare plures: qui cùm alijs felicissimi viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt, perosi omnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutauerunt, nec seipsos. Nam cùm verba erumperent, affectus ad consuetudinem relabebantur. Vestra mehercule vita, licèt supra mille annos exeat, in arctissimum contrahetur. Ista vitia nullum non sæculum deuorabunt: hoc verò spatium, quod, quamuis natura currit, ratio dilatat, citò vos effugiat necesse est. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velocissimæ omnium rei moram facitis, sed abire vt rem superuacuam ac reparabilem sinitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, nisi vino ac libidini vacant. nulli enim turpiùs occupati sunt: ceteri, etiam si vana gloriæ imagine teneantur, speciosè tamen errant. Licèt auaros mihi, licèt vel iracundos enumeres, vel odia exercentes iniusta, vel bella: omnes isti viriliùs peccant. in Venerem ac libidinem proiectorum inhonesta labes est. Omnia istorum tempora excute. aspice quandiu computent, quandiu insidientur, quandiu timeant, quandiu colant, quandiu colantur, quantum vadimonia sua atque aliena occupent,

cupient, quantum conuiuia, quæ iam ipsa officia sunt: videbis, quemadmodum illos respirare non sinant vel mala sua, vel bona. Denique inter omnes conuenit, nullam rem benè exerceri posse ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales disciplinas: quando districtus animus nihil altius recipit, sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati, quàm viuere: nullius rei difficilior est scientia.

CAP. VII. Professores aliarum artium vulgo multique sunt. quasdam verò ex his pueri admodum ita percepisse visi sunt, vt etiam præcipere possent: Viuere tota vita discendum est: & quod magis fortasse miraberis, tota vita discendum est mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cùm diuitijs, officijs, voluptatibus renunciassent, hoc vnum in extremam vsque ætatem egerunt, vt viuere scirent: plures tamen ex his nondum se scire confessi, è vita abierunt, nedum vt isti sciant. Magni, mihi crede, & supra humanos errores eminētis viri est, nihil ex suo tempore delibari sinere: & ideò vita eius longissima est, cui quantumcunque patuit, totum ipsi vacauit. Nihil inde incultum otiosumque iacuit: nihil sub alio fuit. neque enim quidquam reperit dignū, quod cum tempore suo permutaret, custos eius parcissimus. Itaque satis illi fuit. his verò necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus

pulus tulit. Nec est quòd putes, hinc illos non intelligere damnum suum. plerosque certè audies ex his quos magna felicitas grauat, inter clientium greges, aut caussarum actiones, aut ceteras honestas miserias exclamare interdum: Mihi viuere non licet. Quidni non liceat? omnes illi qui te sibi aduocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit? quot ille candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus lassa? quot ille ad irritandam auaritiam captantium simulatus æger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, sed in apparatu habet? Dispunge, inquam, ac recense vitæ tuæ dies: videbis paucos admodum & reiiculos apud te resedisse. Assecutus ille quos optauerat fasces, cupit ponere, & subinde dicit: Quando hic annus præteribit? Facit ille ludos, quorum sortem sibi obtingere magno æstimauit: Quando, inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia, vltrà quàm audiri potest complet, Quando, inquit, res proferentur? Præcipitat quisque vitam suam, & futuri desiderio laborat, præsentium tædio. At ille, qui nullum non tempus in vsus suos confert, qui omnes dies tamquam vitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est, quod iam vlla hora nouæ voluptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt: de cetero, fors fortuna vt volet or-

dinet, vita iam in tuto est. Huic adijci potest, detrahi nihil; & adijci sic, quemadmodum saturo iam & pleno aliquid cibi, quod nec desiderat, nec capit.

CAP. VIII. Non est itaq; quòd quemquam, propter canos aut rugas, putes diu vixisse. non enim ille diu vixit, sed diu fuit. Quid enim? si illum multum putes nauigauisse, quem sæua tempestas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diuerso furentium per eadem spatia in orbem egit? non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. Mirari soleo, cùm video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud vterque spectat, propter quod tempus petitum est: ipsum quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur; re omnium pretiosissima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non venit: ideoque vilissima æstimatur, imò pænè nullum pretium eius est.. Annua congiaria homines clarissimi accipiunt, & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant: nemo æstimat tempus. vtuntur illo laxiùs, quasi gratuito. At eosdem ægros vide, si mortis periculum admotum est propiùs, medicorum genua tangentes; si metuunt capitale supplicium, omnia sua, vt viuant, paratos impendere: tanta in illis discordia affectuum est. Quòd si posset, quemadmodum præteritorum annorum cuiusq; numerus proponi,

ni, sic futurorum: quomodo illi, qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile est, quamuis exiguum dispensare, quod certum est: id debet seruari diligentiùs, quod nescias quando deficiat. Nec est tamen, quòd ignorare putes illos, quàm cara res sit. Dicere solent eis quos valdissimè diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, vt sine illorum incremento sibi detrahant: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt: ideò tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit quà cœpit ætas, nec cursum suum aut reuocabit aut supprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis suæ, tacita labetur. Non illa se regis imperio, non fauore populi longiùs proferet. sicut iussa est, à primo die curret: nusquam diuertet, nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat: mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum est.

CAP. IX. Poteſtne quisquam, dico, hominum eorum qui prudentiam iactāt, & operosiùs occupati sunt, quàm vt meliùs possint viuere? Impendio vitæ vitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant: maxima porrò vitæ iactura, dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit præsentia, dum vlteriora promittit. Maximum viuendi impedi-

mētum eſt,expectatio,quę pendet ex craſtino. Perdis hodiernum. quod in manu fortunę poſitum eſt,diſponis:quod in tua, dimittis. Quò ſpectas, quò te extendis? omnia quæ ventura ſunt, in incerto iacent: protinus viue. Clamat ecce maximus vates, & velut diuino furore inſtinctus ſalutare carmen canit:

Optima quæque dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid ceſſas? Niſi occupas, fugit: cùm occupaueris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, vtendi velocitate certandum eſt. velut ex torrente rapido, nec ſemper caſuro, citò hauriendum eſt. Hoc quoque pulcherrimè ad exprobrandam infinitam cogitationem, quòd nō optimam quamque ętatem, ſed diem dicit. Quid ſecurus, & in tanta temporum fuga lentus, menſes tibi, & annos,& longam ſeriem,vtcunque auiditati tuæ viſum eſt, exporrigis? de die tecum loquitur, & de hoc ipſo fugiente. Non dubium eſt ergo,quin prima quęque optima dies fugiat mortalibus miſeris, id eſt,occupatis;quorum pueriles adhuc animos ſenectus opprimit,ad quam imparati inermeſque veniunt. Nihil enim prouiſum eſt:ſubitò in illam, nec opinantes inciderunt: accedere eam cottidie non ſentiebant. Quemadmodum quos aut ſermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, perueniſſe ſe ante

tè sciunt, quàm appropinquasse: ita hoc iter vitæ assiduum & citatissimum, quod dormientes vigilantesq; eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

CAP. X. Quod proposui, si in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem breuissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philosophis, sed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, sed incursu auertendam aciem. Sugillationem enim retundi debere, non vellicari. Tamen vt illis error exprobretur suus, docendi, non tantùm deplorandi sunt. In tria tempora vita diuiditur: quod est, quod fuit, & quod futurum est. Ex his, quod agimus, breue est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc est enim, in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc amittunt occupati. nec enim illis vacat præterita respicere: & si vacet, iniucunda est pœnitendæ rei recordatio. Inuiti namque ad tempora malè exacta animum reuocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quæ aliquo præsentis voluptatis lenocinio subripiebantur, retractando patescunt. Nemo, nisi à quo omnia acta sunt sub censura sua, quæ nunquam fallitur, libenter se in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitiosè concupit, superbè contem-

psit, impotenter vicit, insidiosè decepit, auarè rapuit, prodigè effudit, necesse est memoriam suam timeat. Atqui hæc est pars temporis nostri sacra ac dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunæ subducta: quam non inopia, non metus, non morborum incursus exagitat. Hæc nec turbari, nec eripi potest: perpetua eius & intrepida possessio est. Singuli tantùm dies, & hi per momenta præsentes sunt: at præteriti temporis omnes, cùm iusseris, aderunt, ad arbitrium tuum se inspici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securæ & quietæ mentis est, in omnes vitæ suæ partes discurrere: occupatorum animi velut sub iugo sũt, flectere se ac respicere non possunt. Abiit igitur vita eorum in profundum, & vt nihil prodest, quantumlibet ingeras, si non subest quod excipiat, ac seruet: sic nihil refert, quantum temporis detur, si non est vbi subsidat. per quassos foratosque animos transmittitur. Præsens tempus breuissimum est, adeò quidem, vt quibusdam nullum videatur: in cursu enim semper est. fluit & præcipitatur: antè desinit esse, quàm venit: nec magis moram patitur, quàm mundus, aut sidera, quorum irrequieta semper agitatio, nunquam in eodem vestigio manet. Solum igitur ad occupatos præsens pertinet tempus: quod tam breue est, vt arripi non possit, & id ipsum illis, districtis in

multa,

multa, subducitur.

CAP. XI. Denique vis scire, quàm non diu viuant? vide quàm cupiant diu viuere. Decrepiti senes paucorum annorum accessionem votis mendicant. minores natu séipsos esse fingunt: mendacio sibi blandiuntur: & tam libenter fallunt, quàm si fata vnà decipiant. Iam verò cùm illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum pauentes moriuntur, non tanquam exeant de vita, sed tanquam extrahantur? stultos se fuisse, quòd non vixerint, clamitant, & si modò euaserint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quàm frustrà parauerint, quibus non fruerentur, quàm incassùm omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni spatiosa sit? nihil ex illa delegatur, nihil aliò atque aliò spargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuum est: tota (vt ita dicam) in reditu est. Quantulacunque itaque abundè sufficit: & ideò quandocunque vltimus dies venerit, non cunctabitur vir sapiens ire ad mortem certo gradu. Quæris fortè, quos occupatos vocem? non est quòd me solos putes dicere, quos à basilica immissi demum canes eijciunt; quos aut in sua vides turba speciosiùs elidi, aut in aliena contemptiùs; quos officia domibus suis euocant, vt alienis foribus illidant; quos hastæ

prætoris infami lucro, & quandoque suppuraturo, exercet. Quorumdam otium occupatum est. in villa, aut in lecto suo, in media solitudine, quamuis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt: quorumdam non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

CAP. XII. Illum tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa; anxia subtilitate concinnat, & maiorem dierum partem in æruginosis lamellis consumit? qui in ceromate (nam; proh facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus) spectator puerorum rixantium sedet? qui vinctorum suorum greges in ætatum & colorum paria diducit? qui athletas nouissimos pascit? Quid? illos otiosos vocas, quibus apud tonsorem multæ horæ transmittuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succreuit, dum de singulis capillis in consilium itur, dum aut disiecta coma restituitur, aut deficiens hinc atque illinc in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paullò negligentior fuit? tanquam virum tonderet. Quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia in anulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam turbari, quàm comam suam? qui non solicitior sit de capitis sui decore, quàm de salute? qui non comptior esse malit, quàm honestior?

Hos

Hos tu otiosos vocas, inter pectinem speculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, discendis canticis operati sunt: dum vocem cuius rectum cursum natura & optimum & simplicissimum fecit, inflexu modulationis inertissimæ torquent? Quorum digiti aliquod inter se carmen metientes semper sonant: quorum cùm ad res serias, sæpè & tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? non habent isti otium, sed iners negotium. Conuiuia mehercule horum non posuerim inter vacantia tempora, cùm videam quàm soliciti argentum ordinent, quàm diligenter exoletorum suorum tunicas succingant, quàm suspensi sint, quomodo aper à coco exeat: quanta celeritate, signo dato, glabri ad ministeria discurrant: quanta arte scindantur aues in frusta non enormia: quàm curiosè infelices pueruli ebriorum sputa detergeant. Ex his elegantiæ lautitiæque fama captatur, & vsque eò in omnes vitæ successus mala sua illos sequuntur, vt nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otiosos numeraueris, qui sella se & lectica huc & illuc ferunt, & ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lauari debeant, quando natare, quando cœnare, alius admonet: & vsque eò nimio delicati animi languore soluuntur, vt per se scire non possint, an esuriant.

Audio quemdam ex delicatis (si modò deliciæ vocandæ sunt, vitam & consuetudinem humanam dediscere) cùm ex balneo inter manus elatus, & in sella positus esset, dixisse interrogando, Iam sedeo? Hunc tu ignorantem an sedeat, putas scire an viuat, an videat, an otiosus sit? Non facilè dixerim, vtrùm magis miserear, si hoc ignorauit, an si se ignorare finxit. Multarum quidem rerum obliuionem sentiunt, sed multarum & imitantur: quædam vitia illos, quasi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis & contempti hominis esse videtur, scire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quàm fingunt: & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioso in hoc vnum sæculo, processit, vt iam mimorum arguere possimus negligentiam. Esse aliquem, qui vsque eo deliciis interierit, vt an sedeat, alteri credat?

CAP. XIII. Non est ergo otiosus hic: aliud nomen imponas. æger est, imò mortuus est. Ille otiosus est, cui otii sui sensus est: hic verò semiuiuus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. quomodo potest hic alicuius temporis dominus esse? persequi singulos longum est: quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura, consumpsere vitam. Non sunt otiosi,

si, quorum voluptates multum negotium habent. Nam de illis nemo dubitabit, quin operosè nihil agant, qui in litterarum inutilium studiis detinentur: quæ iam apud Romanos quoque magna manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærere: quem numerum remigum Vlixes habuisset: prior scripta esset Ilias, an Odyssea: præterea an eiusdem esset auctoris. Alia deinceps huius notæ: quæ siue contineas, nihil tacitam conscientiam iuuant; siue proferas, non doctior videberis, sed molestior. Ecce Romanos quoque inuasit inane studium superuacua discendi. His diebus audiui quemdam sapientem referentem, quæ primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus nauali prælio Duillius vicit, primus Curius dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum ista, & si ad veram gloriam non tendunt, circa ciuilium tamen operum exempla versantur. Non est profutura talis scientia: est tamen quæ nos speciosa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quærentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit nauem conscendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur: vnde publicæ tabulæ, codices dicuntur: & naues, nunc quoque, quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subuehunt, caudicariæ vocantur.

Sanè & hoc ad rem pertineat, quòd Valerius Coruinus primus Messanam vicit, & primus ex familia Valeriorum, vrbis captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paulatimq; vulgò permutante litteras, Messalla dictus est. Num & hoc quemquam curare permittas, quòd primus L. Sulla in circo leones solutos dedit, cùm alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos missis à rege Bocco iaculatoribus? & hoc sanè remittatur. Num & Pompeium primum in circo elephantorum duodeviginti pugnam edidisse, commissis more prœlij noxiis hominibus, ad vllam rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos principes, vt fama tradidit, bonitatis eximiæ, memorabile putauit spectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnant? parum est: lancinantur? parum est: ingenti mole animalium obterantur. Satius erat ista in obliuionem ire, ne quis posteà potens disceret, inuideretque rei minimè humanæ.

CAP. XIV. O quantum caliginis mentibus humanis obijcit magna felicitas! ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cùm tot miserorum hominum cateruas, sub alio cælo natis beluis obijceret; cùm bellum inter tam disparia animalia committeret; cùm in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet; mox plus ipsum fundere coacturus. At idem posteà Alexandrina perfidia deceptus, vltimo

timo mancipio transfodiendum se præbuit, tum demum intellecta inani iactatione cognominis sui. Sed vt illò reuertar, vnde decessi, & in alia materia ostendam superuacuam quorundam diligentiam: idem narrabat, Metellum victis in Sicilia Pœnis, triumphantem, vnum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captiuos elephantos duxisse: Sullam, vltimum Romanorum protulisse pomœrium, quod nunquam prouinciali, sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quàm Auentinum montem extra pomœrium esse, vt ille affirmabat, propter alteram ex duabus caussis: aut quòd plebs eò secessisset, aut quòd Remo auspicante illo loco aues non addixissent. Alia deinceps innumerabilia quæ aut ficta sunt, aut mendacij similia. Nam vt concedas omnia eos fide bona dicere, vt ad præstationem scribant: tamen cuius ista errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorem, quem iustiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare se interim Fabianus noster aiebat, an satius esset nullis studijs admoueri, quàm his implicari. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiæ vacant: soli viuunt, nec enim suam tantum ętatem bene tuentur: omne æuum suo adijciunt. Quidquid annorum ante illos actum est, illis acquisitū est. Nisi ingratissimi sumus, illi clarissimi sacrarum opinionum conditores,

ditores, nobis nati sunt, nobis vitam præparauerunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucē erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis sæculo interdictum est: in omnia admittimur: & si magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis angustias libet, multum per quod spatiemur temporis est. Disputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quiescere, hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in consortium omnis æui pariter incedere. Quìdni ab hoc exiguo & caduco temporis transitu, in illa nos toto demus animo, quæ immensa, quæ æterna sunt, quæ cum melioribus communia? Isti qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cùm benè insanierint, cùm omnium limina quotidie perambulauerint, nec vllas apertas fores præterierint, cùm per diuersas domos meritoriam salutationem circumtulerint: quotumquemque ex tam immensa, & varijs cupiditatibus districta vrbe poterunt videre? quàm multi erunt, quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoueat? quàm multi, qui illos, cùm diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quàm multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obscuros ædium aditus profugient? quasi non inhumanius sit decipere, quàm excludere. quàm multi hesterna crapula semisomnes & graues,

illis

illis miseris somnum suum rumpentibus, vt alienum expectent, vix alleuatis labijs insusurratum millies nomen, oscitatione superbissima reddent? Hos in veris officijs morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, & Democritum, ceterosque antistites bonarum artium, qui Aristotelem & Theophrastum volent habere quamfamiliarissimos. nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad se beatiorem, amantioremque sui dimittet, nemo quemquam vacuis à se manibus abire patietur. Nocte conueniri, & interdiu, ab omnibus mortalibus possunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, suos tibi contribuet: nullius ex his sermo periculosus erit, nullius amicitia capitalis, nullius sumptuosa obseruatio.

CAP. XV. Feres ex his, quidquid voles: per illos non stabit, quo minus quantum plurimum ceperis, haurias. Quæ illum felicitas, quàm pulchra senectus manet, qui se in horum clientelam contulit? habebit cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se quotidie consulat, à quibus audiat verum sine contumelia, laudetur sine adulatione; ad quorum se similitudinem effingat. Solemus dicere, non fuisse in nostra potestate, quos sortiremur parentes; sorte nobis datos. nobis verò ad nostrum arbitrium na-

sci

ſcilicet. Nobiliſſimorum ingeniorum familiæ ſunt. elige in quam adſciſci velis: non in nomen tantùm adoptaberis, ſed in ipſa bona. quæ non erunt ſordidè nec malignè cuſtodienda: maiora fient, quò illa pluribus diuiſeris. Hi tibi dabunt ad ęternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eijciet, ſubleuabunt: hæc vna ratio eſt extendendæ mortalitatis, imò in immortalitatem vertendæ. Honores, monumenta, quidquid aut decretis ambitio iuſſit, aut operibus exſtruxit, citò ſubruitur: nihil non longa demolitur vetuſtas, & mouet ociùs, quod conſecrauit. Sapientiæ noceri non poteſt. nulla delebit ætas præſens, nulla diminuet ſequens, ac deinde ſemper vlterior aliquid ad venerationem conferet. quoniam quidem in vicino verſatur inuidia: ſimpliciùs longè poſita miramur. Sapientis ergo multùm patet vita: non idem illum qui ceteros terminus includit. ſolus generis humani legibus ſoluitur: omnia illi ſęcula, vt Deo ſeruiunt. Tranſiuit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit. inſtat? hoc vtitur. venturum eſt? hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in vnum collatio. Illorum breuiſſima ac ſolicitiſſima ætas eſt, qui præteritorum obliuiſcuntur, præſentia negligunt, de futuro timent: cùm ad extrema venerint, ſerò intelligunt miſeri, tandiu ſe, dum nihil agunt, occupatos fuiſſe.

CAP.

CAP. XVI. Nec est quòd hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem inuocant. Vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrentibus in ipsa quę metuunt. mortem sæpè ideò optant, quia timent. Illud quoque argumentum non est, quod putes diu viuentium, quòd sæpè illis longus videtur dies: quòd dum veniat condictum tempus cœnæ, tardè ire horas queruntur. nam si quando illos deserunt occupationes, in otio relicti æstuant, nec quomodo id disponant, aut extrahant, sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue est: tam mehercules, quàm cùm dies muneris gladiatorij edictus est, aut cùm alicuius alterius vel spectaculi vel voluptatis expectatur constitutum, transilire medios dies volunt. Omnis illis speratæ rei longa dilatio est. At illud tempus, quod amant, breue est, & præceps, breuiusque multo fit suo vitio: aliundè enim aliò transfugiunt, & consistere in vna cupiditate non possunt. non sunt illis longi dies, sed inuisi. At contrà, quàm exiguæ noctes videntur, quas in complexu scortorum, aut vino exigunt? inde etiam poetarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter, voluptate concubitus delenitus, duplicasse noctem. Quid aliud est vitia incendere, quàm auctores illis inscribere deos, & dare mor-

bo,

bo, exemplo diuinitatis, excusatam licentiam? Possunt istis non breuissimæ videri noctes, quas tam carè mercantur; diem noctis expectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsæ voluptates eorum trepidę, & varijs terroribus inquietæ sunt, subitque cum maximè exsultantes sollicita cogitatio: Hæc quàm diu? Ab hoc affectu reges suam fleuere potentiam: nec illos magnitudo fortunæ suæ delectauit, sed venturus aliquando finis exterruit. Cùm per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, sed mensuram comprehenderet Persarum rex insolentissimus, lacrimas fudit, quòd intra centum annos nemo ex tanta iuuentute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ille ipse, qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in prælio, alios in fuga, & intra exiguum tempus consumpturus illos, quibus centesimum annum timebat.

CAP. XVII. Quid, quòd gaudia quoque eorum trepida sunt? non enim solidis caussis innituntur, sed eadem qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera: cùm hæc quoque, quibus se attollunt, & supra hominem efferunt, parùm sincera sint? Maxima quęque bona sollicita sunt: nec vlli fortunæ minùs benè, quàm optimæ, creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus

est:

eſt:& pro ipſis, quæ ſucceſſerunt votis, vota facienda ſunt. Omne enim, quod fortuitò euenit, inſtabile eſt: quò altiùs ſurrexit, vergit proniùs in occaſum. neminem porrò caſura delectant. Miſerrimam ergo neceſſe eſt, non tantùm breuiſſimam, vitam eorum eſſe, qui magno parant labore, quod maiore poſſideant. operosè aſſequuntur quæ volunt, anxij tenent quæ aſſecuti ſunt. Nulla interim nunquam ampliùs redituri temporis eſt ratio. Nouæ occupationes veteribus ſubſtituuntur, ſpes ſpem excitat, ambitionem ambitio: miſeriarum, non finis quæritur, ſed materia mutatur. Noſtri nos honores torſerunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare deſiuimus? ſuffragatores incipimus. Accuſandi depoſuimus moleſtiam? iudicandi nanciſcimur. Iudex deſijt eſſe? quæſitor eſt. Alienorum bonorum mercenaria procuratione conſenuit? ſuis opibus detinetur. Marium caliga dimiſit? conſulatus exercet. Quintius dictaturam properat euadere? ab aratro reuocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantæ maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, ſui conſulatus decus, fraterni ſponſor: ni per ipſum mora ſit, cum Ioue reponetur? ciuiles ſeruatorem agitabunt ſeditiones, & poſt faſtiditos à iuuene dijs æquos honores, iam ſenem contumacis exilij delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miſeræ ſolicitu-

citu-

citudinis caussæ: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, semper optabitur.

CAP. XVIII. Excerpe itaque te vulgo, Paulline carissime, & in tranquilliorem portum, non pro ætatis spatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim priuatas sustinueris, partim publicas in te conuerteris. Satis iam per laboriosa & inquieta documenta exhibita virtus est: experire quid in otio faciat. Maior pars ætatis, certè melior, Reipub. data sit: aliquid temporis tui sume etiam tibi. Nec te ad segnem aut inertem quietem voco: non vt somno, & caris turbæ voluptatibus, quidquid est in te indolis viuæ, demergas. Non est istud quiescere. inuenies maiora omnibus adhuc strenuè tractatis operibus, quæ repositus & securus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes administras, tam abstinenter quàm alienas, tam diligenter quàm tuas, tam religiosè quàm publicas. in officio amorem consequeris, in quo odium vitare difficile est: sed tamen, mihi crede, satius est vitæ suæ rationes, quàm frumenti publici nosse. Istum animi vigorem, rerum maximarum capacissimum, à ministerio honorifico quidem, sed parùm ad beatam vitam apto, ad te reuoca: & cogita, non id egisse te ab ætate prima, omni cultu studiorum liberalium, vt tibi multa millia frumenti

com-

committerentur. maius quiddam & altius de te promiſeras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laborioſæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta ſunt, quàm nobiles equi: quorum generoſam pernicitatem quis vnquam graui ſarcina preſſit? Cogita prętereа, quantum ſollicitudinis ſit, ad tantam te molem obijcere. cum ventre humano tibi negotium eſt: nec rationem patitur, nec ęquitate mitigatur, nec vlla prece flectitur populus eſuriens. Modò intra paucos illos dies, quibus C. Cęſar perijt, ſi quis inferis ſenſus eſt, hoc grauiſſimè ferens, quod decedebat populo Romano ſuperſtite, ſeptem aut octo certè dierum cibaria ſupereſſe, dum ille pontes nauibus iungit, & viribus imperij ludit: aderat vltimum malorum obſeſſis quoque, alimentorum egeſtas. Exitio pænè ac fame conſtitit, & quæ famem ſequitur rerum omnium ruina, furioſi, & externi, & infeliciter ſuperbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, ſaxa, ignes, Caium excepturi, ſumma diſſimulatione tantum inter viſcera latentis mali tegebant: cum ratione ſcilicet. Quædam enim ignorantibus ægris curanda ſunt. cauſſa multis moriendi fuit, morbum ſuum noſſe.

CAP. XIX. Recipe te ad hæc tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas

eſſe,

esse, vtrùm cures, vt incorruptum à fraude aduehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, & concalescat, vt ad mensuram pondusque respondeat: an ad hæc sacra & sublimia accedas, sciturus quæ natura sit dijs, quæ voluntas, quæ conditio, quæ forma? quis animum tuum casus expectet, vbi nos à corporibus dimissos natura componat? quid sit, quod huius mundi grauissima quæque in medio sustineat, supra leuia suspendat, in summum ignem ferat, sidera cursibus suis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo, mente ad ista respicere? nunc dum calet sanguis, vigentibus ad meliora eundum est. Expectat te in hoc genere vitæ multum bonarum artium, amor virtutum atque vsus, cupiditatum obliuio, viuendi atque moriendi scientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare & odisse, res omnium liberrimas, iubentur. Hi si velint scire, quàm breuis ipsorum vita sit, cogitent, ex quota parte sua sit. Cùm videris itaque prætextam sæpè iam sumptam, cùm celebre in foro nomen, nòn inuideris. ista vitæ damno parantur: vt vnus ab illis numeretur

meretur

meretur annus, omnes annos suos contererent. Quosdam, cùm in summum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, ætas reliquit: quosdam cùm in consummationem dignitatis per mille indignitates erepsissent, misera subijt cogitatio, ipsos laborasse in titulum sepulcri: quorumdam vltima senectus, dum in nouas spes vt iuuenta disponitur, inter conatus magnos & improbos, inualida defecit.

CAP. XX. Fœdus ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus grandē natu, & imperitæ coronę assentationes captantem, spiritus liquit. turpis ille, qui viuendo lassus citiùs quàm laborando, inter ipsa officia collapsus est. turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus risit heres. Præterire quod mihi occurrit exemplum, non possum. Turannius fuit exactę diligentiæ senex: qui post annum nonagesimum, cùm vacationem procurationis à C. Cæsare vltrò accepisset, componi se in lecto, & velut exanimem à circumstante familia plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finiuit antè tristitiam, quàm labor illi suus restitutus est. Adeòne iuuat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutiùs cupiditas illis laboris, quàm facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine grauem indicant, quàm quod illos seponit. Lex à quinquagesimo anno mili-

tem

esse, vtrùm cures, vt incorruptum à fraude aduehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, & concalescat, vt ad mensuram pondusque respondeat: an ad hæc sacra & sublimia accedas, sciturus quæ natura sit dijs, quæ voluntas, quæ conditio, quæ forma? quis animum tuum casus expectet, vbi nos à corporibus dimissos natura componat? quid sit, quod huius mundi grauissima quæque in medio sustineat, supra leuia suspendat, in summum ignem ferat, sidera cursibus suis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo, mente ad ista respicere? nunc dum calet sanguis, vigentibus ad meliora eundum est. Expectat te in hoc genere vitæ multum bonarum artium, amor virtutum atque vsus, cupiditatum obliuio, viuendi atque moriendi scientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare & odisse, res omnium liberrimas, iubentur. Hi si velint scire, quàm breuis ipsorum vita sit, cogitent, ex quota parte sua sit. Cùm videris itaque prætextam sæpè iam sumptam, cùm celebre in foro nomen, non inuideris. ista vitæ damno parantur: vt vnus ab illis numeretur

meretur annus, omnes annos suos conterent. Quosdam, cùm in summum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, ætas reliquit: quosdam cùm in consummationem dignitatis per mille indignitates erepsissent, misera subijt cogitatio, ipsos laborasse in titulum sepulcri: quorumdam vltima senectus, dum in nouas spes vt iuuenta disponitur, inter conatus magnos & improbos, inualida defecit.

CAP. XX. Fœdus ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus grandē natu, & imperitæ coronę assentationes captantem, spiritus liquit. turpis ille, qui viuendo lassus citiùs quàm laborando, inter ipsa officia collapsus est. turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus risit heres. Præterire quod mihi occurrit exemplum, non possum. Turannius fuit exactę diligentiæ senex: qui post annum nonagesimum, cùm vacationem procurationis à C. Cæsare vltrò accepisset, componi se in lecto, & velut exanimem à circumstante familia plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finiuit antè tristitiam, quàm labor illi suus restitutus est. Adeòne iuuat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutiùs cupiditas illis laboris, quàm facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant, quàm quod illos seponit. Lex à quinquagesimo anno militem

tem non cogit, à ſexageſimo ſenatorem non citat: difficiliùs homines à ſe otium impetrant, quàm à lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuò ſunt miſeri, vita eſt ſine fructu, ſine voluptate, ſine vllo profectu animi: nemo in conſpicuo mortem habet, nemo non procul ſpes intendit. Quidam verò diſponunt etiam illa quæ vltra vitam ſunt, moles magnas ſepulcrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitioſas exſequias. At mehercule iſtorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces & ad cereos ducenda ſunt.

L. ANNÆI SENECÆ DE VITA BEATA AD GALLIONEM FRATREM.

LIBER VNVS.

CAPVT I.

VIVERE, Gallio frater, omnes beatè volunt: ſed ad peruidendum, quid ſit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non eſt facile conſequi beatam vitam, vt ab ea quiſque eò longiùs recedat, quò ad illam citatiùs fertur, ſi via lapſus eſt: quæ vbi in contrarium ducit, ipſa velocitas maioris interualli cauſſa fit. Proponen-

ponendum est itaque primùm, quid sit quod petamus: tunc circumspiciendum est, quà contendere illò celerrimè possimus: intellecturi in ipso itinere, si modò rectum erit, quantum quotidie profligetur, quantoque propiùs ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quandiu quidem passim vagamur, non ducem secuti, sed fremitum & clamorem dissonum in diuersa vocantium, conteritur vita inter errores, breuis, etiam si dies noctesque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quò tendamus, & quà non sine perito aliquo, cui explorata sint ea, in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hic, quæ in ceteris peregrinationibus, conditio est. In illis comprehensus aliquis limes, & interrogati incolæ, nō patiuntur errare: at hic tritissima quæque via, & celeberrima, maximè decipit. Nihil ergo magis præstandum est, quàm ne, pecorum ritu, sequamur antecedentium gregem, pergentes non quà eundum est, sed quà itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quàm quòd ad rumorem componimur: optima rati ea, quæ magno assensu recepta sunt, quorumque exempla nobis multa sunt: nec ad rationem, sed ad similitudinem viuimus. Inde ista tanta coaceruatio aliorum supra alios ruentium. Quod in strage hominum magna euenit, cū ipse se populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in se attra-

hat;primi exitio ſequentibus ſunt : hoc in omni vita accidere, videas licet. nemo ſibi tantùm errat, ſed alij erroris cauſſa & auctor eſt. Nocet enim applicari antecedentibus:& dum vnuſquiſque mauult credere,quàm iudicare,nunquam de vita iudicatur, ſemper creditur: verſatque nos & præcipitat traditus per manus error, alieniſque perimus exemplis. Sanabimur, ſi modò ſeparemur à cœtu: nunc verò ſtat contra rationem, defenſor mali ſui, populus. Itaque idem euenit,quod in comitiis, in quibus eos factos prætores iidem qui fecere mirantur,cùm ſe mobilis fauor circumegit.Eadem probamus,eadem reprehendimus. hic exitus eſt omnis iudicij, in quo lis ſecundum plures datur.

CAP. II. Cùm de beata vita agitur, nō eſt quòd mihi illud diſceſſionum more reſpondeas: Hæc pars maior eſſe videtur. Ideò enim peior eſt. Non tam benè cum rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant: argumentum peſſimi, turba eſt.Quæramus quid optimè factum ſit,non quid vſitatiſſimum: & quid nos in poſſeſſione felicitatis æternæ conſtituat, non quid vulgo, veritatis peſſimo interpreti, probatum ſit. Vulgum autem tam chlamydatos, quàm coronam voco. Non enim colorem veſtium, quibus prætexta corpora ſunt, aſpicio: oculis de homine non credo. habeo melius certiuſque lumen, quo à falſis vera diiudicem. Animi

bo-

bonum, animus inueniat. Hic, si vnquam illi respirare & recedere in se vacauerit; ò quàm sibi ipse verum, tortus à se, fatebitur, ac dicet! Quidquid feci adhuc, infectum esse mallem: quidquid dixi, cùm recogito, in multis video: quidquid optaui, inimicorum exsecrationem puto: quidquid timui, dij boni, quanto melius fuit, quàm quod concupiui? Cum multis inimicitias gessi, & in gratiã ex odio (si modò vlla inter malos gratia est) redij: mihi ipsi nondum amicus sum. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem: quid aliud quàm telis me opposui, & maleuolentiæ quod morderet ostendi? Vides tu istos, qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut sunt hostes, aut (quod in æquo est) esse possunt. Quàm magnus mirantium, tam magnus inuidentium populus est.

CAP. III. Quin potiùs quæro aliquid vsu bonum, quod sentiam, non quod ostendam: ista quę spectantur, ad quę consistitur, quæ alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quæramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum & æquabile, & à secretiore parte formosius. Hoc eruamus. nec longè positum est; inuenietur: scire tantùm opus est, quò manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina transimus, offensantes in

ipsa, quæ desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum est, & coarguere. nostram accipe. Nostram verò cùm dico, non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus: est & mihi censendi ius. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam diuidere: fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreuerint, & dicam: Hoc amplius censeo. Interim, quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturæ assentior. ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumq; formari, sapientia est. Beata est ergo vita, conueniens naturæ suæ: quæ non aliter contingere potest, quàm si primùm sana mens est, & in perpetua possessione sanitatis suæ. Deinde, si fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumque ad id curiosa; non anxiè tamen: rerum quæ vitam instruunt, diligens, sine admiratione cuiusquam: vsura fortunæ muneribus, non seruitura: Intelligis, etiam si non adiiciam, sequi perpetuam tranquillitatem, libertatem: depulsis his, quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parua ac fragilia sunt, & in ipsis flagitiis noxia, ingens gaudium subit, inconcussum, & æquabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmi-

firmitate feritas eſt.

CAP. IV. Poteſt aliter quoque definiri bonum noſtrum, id eſt, eadem ſententia, non iiſdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modò latiùs panditur, modò in anguſtum coarctatur, & aut in cornua, ſinuata media parte, curuatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, vtcunque ordinatus eſt, eadem eſt, & voluntas pro eiſdem partibus ſtandi: ita definitio ſummi boni aliàs diffundi poteſt & exporrigi, aliàs colligi, & in ſe cogi. Idem itaque erit, ſi dixero: Summum bonum eſt, animus fortuita deſpiciens, virtute lætus: aut, Inuicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanite multa, & conuerſantium cura. Libet & ita definire, vt beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque ſit, niſi bonus maluſque animus: honeſti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum maius bonum eo, quod ſibi ipſe dare poteſt, nouerit: cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, ſi euagari velis, idem in aliam atq; aliam faciem, ſalua & integra poteſtate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interritum ac ſtabilem, extra metum, extra cupiditatem poſitum; cui vnum bonum honeſtas, vnum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quic-

rectus: beatus est præsentibus, qualiacunque sunt, contentus, amicusque rebus suis: beatus is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat. Vident & illi, qui summum bonum voluptatem dixerunt, quàm turpi illud loco posuerint. Itaque negant posse voluptatem à virtute diduci, & aiunt, nec honestè quemquam viuere, vt non iucundè; nec iucundè, vt non honestè viuat. Non video, quomodo ista tam diuersa in eamdem copulam coniiciantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas à virtute non possit? videlicet, quòd omne boni ex virtute principium est: ex huius radicibus etiam ea, quæ vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quædam iucunda, sed non honesta: quędam verò honestissima, sed aspera, & per dolores exigenda.

CAP. VII. Addite nunc, quòd voluptas etiam ad vitam turpissimam venit: at virtus malam vitam non admittit. & infelices quidam non sine voluptate, imò ob ipsam voluptatem sunt: quod non eueniret, si virtuti se voluptas immiscuisset, qua virtus sæpè caret, nunquam indiget. Quid dissimilia, imò diuersa componitis? Altum quiddam est virtus, excelsum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, seruile, imbecillum, caducum, cuius statio ac domicilium fornices & popinæ sunt. Virtutem in templo inuenies, in foro,

ro, in curia, pro muris ſtantem, pulueru-lentam, coloratam, calloſas habentem manus: voluptatem latitantem ſæpiùs, ac tenebras captantem; circa balnea ac ſudatoria, ac loca ædilem metuentia; mollem, eneruem, mero atque vnguento madentem, pallidam, fucatam, & medicamentis pollutam. Summum bonum immortale eſt, neſcit exire: nec ſatietatem habet, nec pœnitentiam. nunquam enim recta mens vertitur: nec ſibi odio eſt, nec quidquam mutauit optima. at voluptas tunc cùm maximè delectat, exſtinguitur. Nec multum loci habet. itaque citò implet: & tædio eſt, & poſt primum impetum marcet. Nec id vnquam certum eſt, cuius in motu natura eſt. ita ne poteſt quidem vlla eius eſſe ſubſtantia, quod venit tranſitve celerrimè, in ipſo vſu ſui periturum. Eò enim peruenit, vbi deſinat: & dum incipit, ſpectat ad finem.

CAP. VIII. Quid, quòd tam bonis, quàm malis, voluptas ineſt? nec minùs turpes dedecus ſuum, quàm honeſtos egregia delectant. Ideoq́ue præceperunt veteres, optimam ſequi vitam, non iucundiſſimam: vt rectæ ac bonæ voluntatis non dux, ſed comes voluptas ſit. Natura enim duce vtendum eſt: hanc ratio obſeruat, hanc conſulit. Idem eſt ergo beatè viuere, & ſecundum naturam. Hoc quid ſit, iam aperiam. Si corporis dotes, & apta naturæ, conſeruabimus diligenter &

esse, vtrùm cures, vt incorruptum à fraude aduehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, & concalescat, vt ad mensuram pondusque respondeat: an ad hæc sacra & sublimia accedas, sciturus quæ natura sit dijs, quæ voluntas, quæ conditio, quæ forma? quis animum tuum casus expectet, vbi nos à corporibus dimissos natura componat? quid sit, quod huius mundi grauissima quæque in medio sustineat, supra leuia suspendat, in summum ignem ferat, sidera cursibus suis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo, mente ad ista respicere? nunc dum calet sanguis, vigentibus ad meliora eundum est. Expectat te in hoc genere vitæ multum bonarum artium, amor virtutum atque vsus, cupiditatum obliuio, viuendi atque moriendi scientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare & odisse, res omnium liberrimas, iubentur. Hi si velint scire, quàm breuis ipsorum vita sit, cogitent, ex quota parte sua sit. Cùm videris itaque prætextam sæpè iam sumptam, cùm celebre in foro nomen, non inuideris. ista vitæ damno parantur: vt vnus ab illis numeretur

meretur annus, omnes annos suos contererent. Quosdam, cùm in summum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, ætas reliquit: quosdam cùm in consummationem dignitatis per mille indignitates erepsissent, misera subijt cogitatio, ipsos laborasse in titulum sepulcri: quorumdam vltima senectus, dum in nouas spes vt iuuenta disponitur, inter conatus magnos & improbos, inualida defecit.

CAP. XX. Fœdus ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus grandē natu, & imperitæ coronę assentationes captantem, spiritus liquit. turpis ille, qui viuendo lassus citiùs quàm laborando, inter ipsa officia collapsus est. turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus risit heres. Præterire quod mihi occurrit exemplum, non possum. Turannius fuit exactę diligentiæ senex: qui post annum nonagesimum, cùm vacationem procurationis à C. Cæsare vltrò accepisset, componi se in lecto, & velut exanimem à circumstante familia plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finiuit antè tristitiam, quàm labor illi suus restitutus est. Adeòne iuuat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutiùs cupiditas illis laboris, quàm facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant, quàm quod illos seponit. Lex à quinquagesimo anno mili-

tem

tem non cogit, à sexagesimo senatorem non citat: difficiliùs homines à se otium impetrant, quàm à lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuò sunt miseri, vita est sine fructu, sine voluptate, sine vllo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit. Quidam verò disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitiosas exsequias. At mehercule istorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces & ad cereos ducenda sunt.

L. ANNÆI SENECÆ
DE VITA BEATA
AD GALLIONEM FRATREM.
LIBER VNVS.
CAPVT I.

VIVERE, Gallio frater, omnes beatè volunt: sed ad peruidendum, quid sit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non est facile consequi beatam vitam, vt ab ea quisque eò longiùs recedat, quò ad illam citatiùs fertur, si via lapsus est: quæ vbi in contrarium ducit, ipsa velocitas maioris interualli caussa fit. Proponen-

ponendum eſt itaque primùm, quid ſit quod petamus: tunc circumſpiciendum eſt, quà contendere illò celerrimè poſſimus: intellecturi in ipſo itinere, ſi modò rectum erit, quantum quotidie profligetur, quantoque propiùs ab eo ſimus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quandiu quidem paſſim vagamur, non ducem ſecuti, ſed fremitum & clamorem diſſonum in diuerſa vocantium, conteritur vita inter errores, breuis, etiam ſi dies noctеſque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quò tendamus, & quà non ſine perito aliquo, cui explorata ſint ea, in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hic, quæ in ceteris peregrinationibus, conditio eſt. In illis comprehenſus aliquis limes, & interrogati incolæ, nō patiuntur errare: at hic tritiſſima quæque via, & celeberrima, maximè decipit. Nihil ergo magis præſtandum eſt, quàm ne, pecorum ritu, ſequamur antecedentium gregem, pergentes non quà eundum eſt, ſed quà itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quàm quòd ad rumorem componimur: optima rati ea, quæ magno aſſenſu recepta ſunt, quorumque exempla nobis multa ſunt: nec ad rationem, ſed ad ſimilitudinem viuimus. Inde iſta tanta coaceruatio aliorum ſupra alios ruentium. Quod in ſtrage hominum magna euenit, cū ipſe ſe populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in ſe attra-

S hat;

hat;primi exitio sequentibus sunt: hoc in omni vita accidere, videas licet. nemo sibi tantùm errat, sed alij erroris caussa & auctor est. Nocet enim applicari antecedentibus:& dum vnusquisque mauult credere,quàm iudicare,nunquam de vita iudicatur, semper creditur: versatque nos & præcipitat traditus per manus error, alienisque perimus exemplis. Sanabimur, si modò separemur à cœtu: nunc verò stat contra rationem, defensor mali sui, populus. Itaque idem euenit,quod in comitiis, in quibus eos factos prætores iidem qui fecere mirantur,cùm se mobilis fauor circumegit. Eadem probamus,eadem reprehendimus. hic exitus est omnis iudicij, in quo lis secundum plures datur.

CAP. II. Cùm de beata vita agitur, nõ est quòd mihi illud discessionum more respondeas: Hæc pars maior esse videtur. Ideò enim peior est. Non tam benè cum rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant: argumentum pessimi, turba est. Quæramus quid optimè factum sit,non quid vsitatissimum: & quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quid vulgo, veritatis pessimo interpreti, probatum sit. Vulgum autem tam chlamydatos, quàm coronam voco. Non enim colorem vestium, quibus prætexta corpora sunt, aspicio: oculis de homine non credo. habeo melius certiusque lumen, quo à falsis vera diiudicem. Animi

bo-

bonum, animus inueniat. Hic, si vnquam illi respirare & recedere in se vacauerit; ò quàm sibi ipse verum, tortus à se, fatebitur, ac dicet! Quidquid feci adhuc, infectum esse mallem: quidquid dixi, cùm recogito, in multis video: quidquid optaui, inimicorum exsecrationem puto: quidquid timui, dij boni, quanto melius fuit, quàm quod concupiui? Cum multis inimicitias gessi, & in gratiã ex odio (si modò vlla inter malos gratia est) redij: mihi ipsi nondum amicus sum. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem: quid aliud quàm telis me opposui, & maleuolentiæ quod morderet ostendi? Vides tu istos, qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut sunt hostes, aut (quod in æquo est) esse possunt. Quàm magnus mirantium, tam magnus inuidentium populus est.

CAP. III. Quin potiùs quæro aliquid vsu bonum, quod sentiam, non quod ostendam: ista quę spectantur, ad quę consistitur, quæ alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quæramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum & æquabile, & à secretiore parte formosius. Hoc eruamus. nec longè positum est; inuenietur: scire tantùm opus est, quò manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina transimus, offensantes in

ipsa, quæ desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum est, & coarguere. nostram accipe. Nostram verò cùm dico, non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus: est & mihi censendi ius. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam diuidere: fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreuerint, & dicam: Hoc amplius censeo. Interim, quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturæ assentior. ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumq; formari, sapientia est. Beata est ergo vita, conueniens naturæ suæ: quæ non aliter contingere potest, quàm si primùm sana mens est, & in perpetua possessione sanitatis suæ. Deinde, si fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumque ad id curiosa; non anxiè tamen: rerum quæ vitam instruunt, diligens, sine admiratione cuiusquam: vsura fortunæ muneribus, non seruitura: Intelligis, etiam si non adiiciam, sequi perpetuam tranquillitatem, libertatem: depulsis his, quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parua ac fragilia sunt, & in ipsis flagitiis noxia, ingens gaudium subit, inconcussum, & æquabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmi-

firmitate feritas est.

CAP. IV. Potest aliter quoque definiri bonum nostrum, id est, eadem sententia, non iisdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modò latiùs panditur, modò in angustum coarctatur, & aut in cornua, sinuata media parte, curuatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, vtcunque ordinatus est, eadem est, & voluntas pro eisdem partibus standi: ita definitio summi boni aliàs diffundi potest & exporrigi, aliàs colligi, & in se cogi. Idem itaque erit, si dixero: Summum bonum est, animus fortuita despiciens, virtute lætus: aut, Inuicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanite multa, & conuersantium cura. Libet & ita definire, vt beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque sit, nisi bonus malusque animus: honesti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum maius bonum eo, quod sibi ipse dare potest, nouerit: cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, si euagari velis, idem in aliam atq; aliam faciem, salua & integra potestate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum; cui vnum bonum honestas, vnum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quic-

quam beatæ vitæ, nec adiiciens, sine auctu ac detrimento summi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, velit nolit, sequatur hilaritas continua, & lætitia alta atque ex alto veniens, vt quæ suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quidni ista penset benè cum minutis, & friuolis, & non perseuerantibus corpusculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

CAP. V. Vides autem, quàm malam & noxiam seruitutem seruiturus sit, quē voluptates doloresque, incertissima dominia, impotentissimaque, alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est: hanc non alia res tribuit, quàm fortunæ negligentia. Tum illud orietur inæstimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & sublimitas: expulsisque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitasque & diffusio animi: quibus delectabitur non vt bonis, sed vt ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, potest beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam & saxa timore & tristitia carent, nec minùs pecudes: non ideò tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest inter hos, & illa: quoniam illis nulla ratio est,

his

his praua, & malo suo atque in peruersum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra veritatem proiectus. Beata ergo vita est, in recto certoque iudicio stabilita, & immutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cùm non tantùm lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit: statura semper vbi constitit, ac sedem suam etiam irata & infestante fortuna vindicatura. Nam quòd ad voluptatem pertinet, licèt circumfundatur vndique, per omnes vias influat, animumque blandimentis suis leniat, aliaque ex aliis admoueat, quibus totos partesque nostri sollicitet: quis mortalium, cui vllum superest hominis vestigium, per diem noctemque titillari velit, & deserto animo, corpori operam dare?

CAP. VI. Sed & animus quoque, inquit, voluptates habebit suas. Habeat sanè, sedeatque luxuriæ & voluptatum arbiter, impleat se omnibus eis, quæ oblectare sensus solent: deinde præterita respiciat, & exoletarum voluptatum memor exsultet prioribus, futurisque iam immineat, ac spes ordinet suas, & dum corpus in præsenti sagina iacet, cogitationes ad futura præmittat: hoc mihi videtur miserior, quoniam mala pro bonis legere, dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est: nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo iudicij

rectus: beatus est præsentibus, qualiacunque sunt, contentus, amicusque rebus suis: beatus is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat. Vident & illi, qui summum bonum voluptatem dixerunt, quàm turpi illud loco posuerint. Itaque negant posse voluptatem à virtute diduci, & aiunt, nec honestè quemquam viuere, vt non iucundè; nec iucundè, vt non honestè viuat. Non video, quomodo ista tam diuersa in eamdem copulam coniiciantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas à virtute non possit? videlicet, quòd omne boni ex virtute principium est: ex huius radicibus etiam ea, quæ vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quædam iucunda, sed non honesta: quędam verò honestissima, sed aspera, & per dolores exigenda.

CAP. VII. Addite nunc, quòd voluptas etiam ad vitam turpissimam venit: at virtus malam vitam non admittit. & infelices quidam non sine voluptate, imò ob ipsam voluptatem sunt: quod non eueniret, si virtuti se voluptas immiscuisset, qua virtus sæpè caret, nunquam indiget. Quid dissimilia, imò diuersa componitis? Altum quiddam est virtus, excelsum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, seruile, imbecillum, caducum, cuius statio ac domicilium fornices & popinæ sunt. Virtutem in templo inuenies, in foro,

ro, in curia, pro muris ſtantem, puluerulentam, coloratam, calloſas habentem manus: voluptatem latitantem ſæpiùs, ac tenebras captantem; circa balnea ac ſudatoria,ac loca ædilem metuentia;mollem, eneruem, mero atque vnguento madentem, pallidam, fucatam, & medicamentis pollutam. Summum bonum immortale eſt,neſcit exire: nec ſatietatem habet, nec pœnitentiam. nunquam enim recta mens vertitur: nec ſibi odio eſt, nec quidquam mutauit optima. at voluptas tunc cùm maximè delectat, exſtinguitur. Nec multum loci habet. itaque citò implet: & tædio eſt, & poſt primum impetum marcet. Nec id vnquam certum eſt,cuius in motu natura eſt. ita ne poteſt quidem vlla eius eſſe ſubſtantia, quod venit tranſitve celerrimè, in ipſo vſu ſui periturum. Eò enim peruenit, vbi deſinat: & dum incipit, ſpectat ad finem.

CAP. VIII. Quid, quòd tam bonis, quàm malis, voluptas ineſt? nec minùs turpes dedecus ſuum, quàm honeſtos egregia delectant. Ideoque præceperunt veteres,optimam ſequi vitam, non iucundiſſimam: vt rectæ ac bonæ voluntatis non dux, ſed comes voluptas ſit. Natura enim duce vtendum eſt: hanc ratio obſeruat, hanc conſulit. Idem eſt ergo beatè viuere, & ſecundum naturam. Hoc quid ſit,iam aperiam. Si corporis dotes, & apta naturæ, conſeruabimus diligenter &

impauidè, tanquam in diem data & fugacia; si non subierimus eorum seruitutem, nec nos aliena possederint; si corpori grata & aduenticia eo nobis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia, & armaturæ leues. Seruiant ista, non imperent: ita demum vtilia sunt menti. Incorruptus vir sit externis, & insuperabilis, miratorque tantùm sui: fidens animi, atque in vtrumque paratus, artifex vitę. Fiducia eius non sine scientia sit, non sine constantia: maneant illi semel placita, nec vlla in decretis eius litura sit. Intelligitur, etiam si non adiecero, compositum ordinatumque fore talem virum, & in his quæ aget cum comitate magnificum. Erit vera ratio sensibus insita, & capiens inde principia. nec enim habet aliud vnde conetur, aut vnde ad verum impetum capiat, & in se reuertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque vniuersi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum vndique in se redit. Idem nostra mens faciat: cùm secuta sensus suos, per illos se ad externa porrexerit; & illorum & sui potens sit, & (vt ita dicam) deuinciat summum bonum. Hoc modo vna efficietur vis ac potestas, concors sibi: & ratio illa certa nascetur, non diffidens nec hęsitans in opinionibus comprehensionibusque, nec in sua persuasione. Quæ cùm se disposuit, & partibus suis consensit, & (vt ita dicam) concinuit, summum bo-

num

num tetigit. Nihil enim praui, nihil lubrici superest: nihil in quo arietet, aut labet. Omnia faciet ex imperio suo, nihilque inopinatum accidet: sed quidquid aget, in bonum exibit, facilè & paratè, & sine tergiuersatione agentis. Nam pigritia & hæsitatio, pugnam & inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse, animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debebunt, vbi consensus atque vnitas erit: dissident vitia.

CAP. IX. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quàm quia aliquam ex illa speras voluptatem. Primùm, non si voluptatem præstatura virtus est, ideò propter hanc petitur. non enim hanc præstat, sed & hanc: nec huic laborat, sed labor eius quamuis aliud petet, hoc quoque assequetur. Sicut in aruo, quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulæ, quamvis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit serenti propositum, hoc superuenit: sic voluptas non est merces, nec caussa virtutis, sed accessio: nec quia delectat, placet; sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso iudicio est, & habitu optimæ mentis: quę cùm suum habitum impleuit, & finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum, nec quidquam ampliùs desiderat. Nihil enim extra totum est, non magis

quàm vltra finem. Itaque erras, cùm interrogas, quid sit illud propter quod virtutem petam? quæris enim aliquid supra summum. Interrogas, quid petam ex virtute? ipsam. nihil enim est melius: ipsa pretium sui est. An hoc parùm magnum est? Cùm tibi dicam, summum bonum est, infragilis animi rigor & prouidentia, & subtilitas, & sanitas, & libertas, concordia & decor: aliquid etiamnum exigis maius, ad quod ista referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non ventris, qui pecudibus ac belluis laxior est.

CAP. X. Dissimulas, inquit, quid à me dicatur. ego enim nego quemquam posse iucundè viuere, nisi simul & honestè viuat: quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum suum cibo metientibus. Clarè, inquam, ac palàm testor hanc vitam, quam ego iucundam voco, non sine adiecta virtute contingere. At quis ignorat, plenissimos esse voluptatibus vestris stultissimos quosque? & nequitiam abundare iucundis, animumque ipsum non tantùm genera voluptatis praua, sed multa suggerere? In primis insolentiam & nimiam æstimationem sui, tumoremque elatum supra ceteros, & amorem rerum suarum cæcum & improuidum; delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus caussis exultationem; iam dicacitatem, & superbiam contumeliis gauden-

dentem, desidiam, dissolutionemque segnis animi indormientis sibi. Hæc omnia virtus discutit, & aurem peruellit, & voluptates æstimat, antequam admittat: nec quas probauit, magni pendit (vtique enim admittit) nec vsu earum, sed temperantia læta est. temperantia autem cùm voluptates minuat, summi boni iniuria est. Tu voluptatem complecteris: ego compesco. tu voluptate frueris: ego vtor. tu illam summum bonum putas: ego nec bonum. tu omnia voluptatis caussa facis: ego nihil. Cùm dico me nihil voluptatis caussa facere, de illo loquor sapiente, cui soli concedis voluptatem.

CAP. XI. Non voco autem sapientem, supra quem quidquam est, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus, quomodo resistet labori, ac periculo, egestati, & tot humanam vitam circumstrepentibus minis? quomodo conspectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerrimorum hostium, tam molli aduersario victus? Quidquid voluptas suaserit, faciet. Age, non vides quàm multa suasura sit? Nihil, inquis, poterit suadere turpiter, quia adiuncta virtuti est. Non tu vides iterum, quale sit summum bonum, cui custode opus est, vt bonum sit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam sequitur: cùm sequi parentis sit, regere imperantis? à tergo ponitis, quod imperat. Egregium

autem virtutis apud vos officium, voluptates prægustare. Sed videbimus, an apud quos tam contumeliosè tractata virtus est, adhuc virtus sit: quæ habere nomen suum non potest, si loco cessit. interim de quo agitur, multos ostendam voluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Aspice Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (vt isti vocant) bona conquirentes, & super mensam recognoscentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem è lectis suis spectantes popinam suam, aures vocum sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes. Mollibus lenibusque fomentis totum lacessitur eorum corpus: & ne nares interim cessent, odoribus variis inficitur locus ipse, in quo luxuriæ parentatur. Hos esse in voluptatibus dices: nec tamen illis benè erit, quia non bono gaudent.

CAP. XII. Malè, inquit, illis erit: quia multa interueniunt, quæ perturbant animum, & opiniones inter se contrariæ mentem inquietabunt. Quod ita esse concedo: sed nihilominus illi ipsi stulti, & inæquales, & sub ictu pœnitentiæ positi, magnas percipiunt voluptates: vt fatendum sit, tam longè tum illos ab omni molestia abesse, quàm à bona mente: & (quod plerisque contingit) hilarem insaniam insanire, ac per risum furere. At contrà,

trà, ſapientium remiſſæ voluptates & modeſtæ, ac pænè languidæ ſunt, compreſſæque, & vix notabiles, vt quæ neque arceſſitæ veniant, nec, quamuis per ſe acceſſerint, in honore ſint, neque vllo gaudio percipientium exceptæ. Miſcent enim illas, & interponunt vitæ, vt ludum iocumque inter ſeria. Deſinant ergo inconuenientia iungere, & virtuti voluptatem implicare, per quod vitium peſſimis quibuſque adulantur. Ille effuſus in voluptates, reptabundus ſemper atque ebrius, quia ſcit ſe cum voluptate viuere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem à virtute ſeparari non poſſe: deinde vitijs ſuis ſapientiam inſcribit, & abſcondenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulſi luxuriantur, ſed vitijs deditì, luxuriam ſuam in philoſophiæ ſinu abſcondunt: & eò concurrunt, vbi audiunt laudari voluptatem. Nec æſtimatur voluptas illa Epicuri (ita enim mehercules ſentio) quàm ſobria ac ſicca ſit: ſed ad nomen ipſum aduolant, quærentes libidinibus ſuis patrocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod vnum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubeſcebant, & vitio gloriantur: ideoque ne reſurgere quidem adoleſcentiæ licet, cùm honeſtus turpi deſidiæ titulus acceſſit.

CAP. XIII. Hoc eſt cur iſta voluptatis laudatio pernicioſa ſit: quia honeſta

præcepta intrà latent: quod corrumpit, apparet. Mea quidem ista sententia est (inuitis hoc nostris popularibus dicam) sancta Epicurum & recta præcipere, & si propiùs accesseris, tristia: voluptas enim illa ad paruum & exile reuocatur: & quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam parere naturæ: parum est autem luxuriæ, quod naturæ satis est. Quid ergo est? ille qui desidiosum otium, & gulæ ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malæ rei quærit auctorem; & dum illò venit, blando nomine inductus, sequitur voluptatem, non quam audit, sed quam attulit: & vitia sua cùm cœpit putare similia præceptis, indulget illis, non timidè, nec obscurè: luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico quod plerique nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistram esse: sed illud dico, malè audit, infamis est: & immeritò. Nec hoc scire quisquam potest, nisi interiùs fuerit admissus: frons ipsa dat locum fabulæ, & ad malam spem inuitat. Hoc tale est, quale vir fortis stola indutus. Constante tibi pudicitia, virtus salua est: nulli corpus tuum patientiæ vacat, sed in manu tympanum est. Titulus itaque honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitans animum ad ea repellenda quæ statim eneruant, cùm venerint, vitia. Quisquis ad virtutem accessit, dedit generosæ indolis spem: qui voluptatem sequitur, videtur

detur eneruis, fractus, degenerans vir. peruenturus in turpia: nisi aliquis distinxerit illi voluptates, vt sciat, quæ ex eis intra naturale desiderium sistant, quę prçceps ferantur, infinitæque sint, & quo magis implentur, eò magis inexplebiles. Agedùm, virtus antecedat, tutum erit omne vestigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non est verendum, ne quid nimium sit: quia in ipsa est modus. Non est bonum, quod magnitudine laborat sua.

CAP. XIV. Rationabilem porrò fortitis naturam, quæ meliùs res, quàm ratio proponitur? & si placet illa iunctura, si hoc placet ad beatam vitam ire comitatum; virtus antecedat, comitetur voluptas, & circa corpus, vt membra versetur. Virtutem quidem excellissimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus sit, hæc ferat signa: habebimus nihilominus voluptatem, sed domini eius & temperatores erimus. aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, vtroque caruere. virtutem enim amittunt: ceterùm non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: cuius aut inopia torquentur, aut copia strangulantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseriores, si obruuntur! sicut deprehensi in mari Syrtico, modò in sicco relinquuntur, modò torrente vnda fluctuantur. Euenit autem hoc nimia intemperantia, &

& amore cæco rei. nam mala pro bonis petenti, periculosum est assequi. Vt feras cum labore periculoque venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: sæpè enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates. in magnum malum euasere, captæque cepere. Quæ quò plures maioresque sunt, eò ille minor, ac plurium seruus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine. quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, &

——*laqueo captare feras* magno ęstimat, &

——*magnos canibus circumdare saltus*, vt

illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officijs renunciat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: & primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

CAP. XV. Quid tamen, inquit, prohibet in vnum virtutem voluptatemque confundi, & ita effici summum bonum, vt idem & honestum & iucundum sit? Quia pars honesti non potest esse, nisi honestum: nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamuis bonum sit, absoluti tamen boni pars est: non magis quàm lætitia & tranquillitas, quamuis ex pulcherrimis caussis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia

sum-

ſummum bonum, non conſummantia. Qui verò voluptatis virtutiſque ſocietatem facit, & ne ex æquo quidem, fragilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris eſt, hebetat: libertatemque illam ita demum, ſi nihil ſe pretioſius nouit, inuictam, ſub iugum mittit. Nam (quæ maxima ſeruitus eſt) incipit illi opus eſſe fortuna: ſequitur vita anxia, ſuſpicioſa, trepida, caſuum pauens, temporumque ſuſpenſa momentis. Non das virtuti fundamentum graue, immobile, ſed iubes illam in loco volubili ſtare. Quid autem tam volubile eſt, quàm fortuitorum expectatio: & corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic poteſt Deo parere, & quidquid euenit, bono animo excipere, nec de fato queri, caſuum ſuorum benignus interpres, ſi ad voluptatum dolorumque punctiunculas concutitur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut vindex eſt, nec amicorum propugnator, ſi ad voluptates vergit. Illò ergo ſummum bonum aſcendit, vnde nulla vi detrahitur: quò neque dolori, neque ſpei, neque timori ſit aditus, nec vlli rei quæ deterius ſummi boni ius faciat. Aſcendere autem illò ſola virtus poteſt; illius gradu cliuus iſte frangendus eſt: illa fortiter ſtabit, & quidquid euenerit, feret: non patiens tantùm, ſed etiam volens: omnemque temporum difficultatem, ſciet legem eſſe naturæ. Et vt bonus miles, feret vulnera, enu-

merabit

merabit cicatrices, & transuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus præceptum: DEVM SEQVERE. Quisquis autem queritur, & plorat, & gemit: imperata facere vi cogitur, & inuitus rapitur ad iussa nihilominus. Quæ autem dementia est, potiùs trahi quàm sequi? tam mehercule, quàm stultitia & ignorantia conditionis suæ, dolore, quòd aliquid tibi incidit durius: aut mirari, aut indignè ferre ea, quæ tam bonis accidunt quàm malis. morbos dico, funera, debilitates, & cetera ex transuerso in vitam humanam incurrentia. Quidquid ex vniuersi constitutione patiendum est, magno excipiatur animo. ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quæ vitare nostræ potestatis non est. In regno nati sumus: Deo parere, libertas est.

CAP. XVI. Ergo in virtute posita est vera felicitas. Quid hæc tibi suadebit? nequid aut bonum, aut malum existimes, quod nec virtute. nec malitia continget. deinde vt sis immobilis contra malum ex bono, vt, qua fas est, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? ingentia & æqua diuinis. Nihil cogeris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil frustra tentabis, nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent: nihil aduersum accidet, nihil contra opi-

nionem

nionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad viuendum beatè sufficit, perfecta illa & diuina? Quid ni sufficiat? imò superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, etiam si multum processit, opus est tamen aliqua fortunæ indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exsoluit, & omne vinculum mortale. Quid ergo interest? quòd alij alligati sunt, alij adstricti, alij districti quoque. Hic qui ad superiora progressus est, & se altiùs extulit, laxam catenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

CAP. XVII. Si quis itaque ex istis qui philosophiam conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris quàm viuis? Quare superiori verba summittis; & pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, & damno moueris; & lacrimas, audita coniugis aut amici morte, dimittis; & respicis famam, & malignis sermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi est, quàm naturalis vsus desiderat? cur non ad præscriptum tuum cœnas? cur tibi nitidior supellex est? cur apud te vinum ætate tua vetustius bibitur? cur autem domus disponitur? cur arbores, præter vmbram nihil daturæ, conseruntur? quare vxor tua locupletis domus censum auribus gerit? quare pędagogium

gium pretiosa veste succingitur? quare ars est apud te, ministrare: nec temerè, & vt libet, collocatur argentum, sed peritè seruitur, & est aliquis scindendi obsonij magister? Adijce, si vis, cur trans mare possides? cur plura, quàm nosti, possides? turpiter aut tam negligens es, vt non noueris pauculos seruos: aut tam luxuriosus, vt plures habeas, quàm quorum notitiæ memoria sufficiat. Adiuuabo postmodũ conuicia, & plura mihi quàm putas, obijciam: nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, &, vt maleuolentiam tuam pascam, nec ero. Exigo itaque à me, non vt optimis par sim, sed vt malis melior. hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitijs meis demere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad sanitatem, ne perueniam quidem: delinimenta magis quàm remedia podagræ meæ compono, contentus si rariùs accedit, & si minùs verminatur. Vestris quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

CAP. XVIII. Hæc non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium sum: sed pro illo, cui aliquid acti est. Aliter, inquit, loqueris: aliter viuis. Hoc per malignissima capita, & optimo cuique inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi viuerent, sed quemadmodum viuendum esset. De virtute, non de me loquor:

&

& cùm vitijs conuitium facio, inprimis meis facio. cùm potuero, viuam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis. ne virus quidem istud, quo alios spargitis, vos necatis, me impediet, quò minùs perseuerem laudare vitam, non quam ago, sed quam agendam scio: quò minùs virtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus sequar. Expectabo scilicet, vt quidquam maliuolentiæ inuiolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non istis diues nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parùm pauper est? O virum acerrimum, & contra omnia naturæ desideria pugnantem! hoc pauperiorem, quàm ceteri Cynici, quod cùm sibi interdixerit habere, interdixit & poscere. Negant satis egere. Vides enim? non virtutis scientiam, sed egestatis professus est.

CAP. XIX. Diodorum Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem vitę suę manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quòd sibi gulam prę secuit. alij dementiam videri volunt factum hoc eius, alij temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium vita excedens, laudauitque ætatis in portu, & ad ancoram actæ quietem: & dixit, quod vos inuiti audistis, quasi vobis quoque faciendum sit;

Vixi,

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

De alterius vita, de alterius morte disputatis:& ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem virorum, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quasi aliena virtus, exprobratio delictorum vestrorum sit. Inuiti splendida cum sordibus vestris confertis, nec intelligitis quanto id vestro detrimento audeatis. Nam si illi qui virtutem sequuntur, auari, libidinosi, ambitiosique sunt: quid vos estis, quibus ipsum nomen virtutis odio est? Negatis quemquam præstare quæ loquitur, nec ad exemplar orationis suæ viuere. Quid mirum? cùm loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempestates euadentia? cùm refigere se crucibus conentur, in quas vnusquisque vestrum clauos suos ipse adigit? ad supplicium tamen acti, stipitibus singulis pendent. Hi qui in seipsos animaduertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus distrahuntur: & maledici, in alienam contumeliam venusti sunt. Crederem illis, nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerent.

CAP. XX. Non pręstant philosophi quæ loquuntur? multum tamen præstant, quòd loquuntur; quòd honesta, mente concipiunt. Nam si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? interim non

est,

est, quod contemnas bona verba, & bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum salutarium, etiã citra effectum, laudanda tractatio est. Quid mirum, si non ascendunt in altum ardua aggressi? sed viros suspice, etiam si decidunt, magna conantes. Generosa res est, respicientem non ad suas, sed ad naturæ suæ vires, conari alta, tentare, & mente maiora concipere, quàm quæ etiam ingenti animo adornatis effici possint. Qui sibi hoc proposuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo. ego laboribus, quanticunque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. ego diuitias & pręsentes & absentes æquè contemnam; nec si aliubi iacebunt, tristior; nec si circa me fulgebunt, animosior. ego fortunam nec venientem sentiam, nec recedentem. ego terras omnes tanquam meas videbo, meas tanquam omnium. ego sic viuam, quasi sciam aliis me natum: & naturæ rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim meliùs genere negotium meum agere potuit? vnum me donauit omnibus: vni mihi omnes. Quidquid habebo, nec sordidè custodiam, nec prodigè spargam. nihil magis possidere me credam, quàm benè donata: non numero, nec pondere beneficia, nec vlla, nisi accipientis æstimatione, pendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis caussa, omnia conscientiæ faciam: populo teste fieri cre-

dam, quidquid me nescio faciam. Edendi erit bibendique finis, desideria naturæ restinguere, non implere aluum, & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurram. Patriam meam esse mundum sciam: & præsides deos supra me, circaque me stare, factorum dictorumque censores. Quandocunque autem natura spiritum repetet, aut ratio dimittet, testatus exibo, bonam me conscientiam amasse, bona studia: nullius per me libertatem imminutam, minimè meã.

CAP. XXI. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: næ ille, etiam si non tenuerit, magnis tamen excidet ausis. Vos quidem, qui virtutem cultoremque eius odistis, nihil noui facitis. nam & solem lumina ęgra formidant, & auersantur diem splendidum nocturna animalia, quæ ad primum eius ortum stupent, & latibula sua passim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio. instate, commordete: citiùs multo frangetis dentes, quàm imprimetis. Quare ille philosophiæ studiosus est, & tam diues vitam agit? quare opes contemnendas dicit, & habet? vitam contemnendam putat, & tamen viuit? valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentissimè tuetur, atque optimam mauult? Et exilium nomen vanum putat, &

ait,

ait, Quid est enim mali, mutare regiones? & tamen si licet, senescit in patria? Et inter longius tempus & breuius nihil interesse iudicat: tamen si nihil prohibet, extendit ætatem, & in multa senectute placidus viret? Ait ista debere contemni: non, ne habeat, sed ne solicitus habeat. non abiget illa à se: sed abeuntia securus prosequetur. Diuitias quidem vbi tutiùs fortuna deponet, quàm ibi, vnde sine querela reddentis receptura est? M. Cato cùm laudaret Curium & Coruncanium, & sæculum illud in quo censorium crimen erat, paucæ argenti lamellæ, possidebat ipse quadragies sestertium: minus sine dubio quàm Crassus, plus tamen quàm censorius Cato. Maiore spacio, si compararentur, proauum vicerat, quàm à Crasso vinceretur. Et si maiores illi obuenissent opes, non spreuisset. nec enim se sapiens indignum vllis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, sed mauult: non in animum illas, sed in domum recipit: nec respuit possessas, sed continet, & maiorem virtuti suæ materiam subministrari vult.

CAP. XXII. Quid autem dubij est, quin maior materia sapienti viro sit, animum explicãdi suum in diuitiis, quàm in paupertate? cùm in hac vnum genus virtutis sit, non inclinari, nec deprimi: in diuitiis, & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & dispositio, & magnificentia,

campum habent patentem. Non contemnet se sapiens, etiam si fuerit minimæ staturæ: esse tamen se procerum volet. & exilis corpore, ac amisso oculo valebit: malet tamen sibi esse corporis robur. Et hæc ita, vt sciat esse aliud in se valentius. malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quædam enim, etiam si in summam rei parua sunt, vt & subduci sine ruina principalis boni possint: adiiciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam, & ex virtute nascentem. Sic illum afficiunt diuitiæ, & exhilarant, vt nauigantem secundus, & ferens ventus, vt dies bonus, vt in bruma ac frigore apricus locus. Quis porrò sapientum, nostrorum dico, quibus vnum est bonum virtus, negat etiam hæc quæ indifferentia vocamus, habere in se aliquid pretij, & alia aliis esse potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora diuitiæ sunt. Quid ergo, inquis, me derides, cùm eundem apud te locum habeant, quem apud me? Vis scire, quàm non habeant eumdem locum? mihi diuitiæ si effluxerint, nihil auferent, nisi semetipsas: tu stupebis, & videberis tibi sine te relictus, si illæ à te recesserint. apud me diuitiæ aliquem locum habent: apud te, summum: ad postremum, diuitiæ meæ sunt: tu diuitiarum es.

CAP. XXIII. Desine ergo philosophis pecunia interdicere: nemo sapien-

tiam paupertate damnauit. Habebit philosophus amplas opes: sed nulli detractas, nec alieno sanguine cruentas, sine cuiusquam iniuria partas, sine sordidis quæstibus, quarum tam honestus sit exitus quàm introitus, quibus nemo ingemiscat, nisi malignus. In quantum vis, exaggera illas; honestæ sunt: in quibus cùm multa sint quæ quisque sua dici velit, nihil est quod quisquam suum possit dicere. Ille verò fortunæ benignitatem à se non submouebit, & patrimonio per honesta quæsito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur, si aperta domo, & admissa in res suas ciuitate, poterit dicere: Quod quisque suum agnouerit, tollat. O magnum virum, optimè diuitem, si opus ad hanc vocem consonet! si post hanc vocem tantumdem habuerit! ita dico, si tutus & securus scrutationem populo præbuerit: si nihil quisquam apud illum inuenerit, quò manus iniciat: audacter & propalàm erit diues. Sicut sapiens nullum denarium intra limen suum admittet, malè intrantem: ita & magnas opes, munus fortunæ, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum inuideat? veniant, hospitentur. Nec iactabit illas, nec abscondet. alterum infruniti animi est; alterum timidi & pusilli, velut magnum bonum intra sinum continentis. Nec, vt dixi, eiiciet

illas è domo. Quid enim dicet? vtrumne, Inutiles estis: an, Ego vti diuitiis nescio? Quemadmodum etiam si pedibus suis poterit iter conficere, ascendere tamen vehiculum malet: sic si poterit esse diues, volet: & habebit vtique opes, sed tanquam leues & auolaturas: nec vlli alij, nec sibi graues esse patietur. Donabit. Quid erexistis aures? quid expeditis sinum? Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eligens: vt qui meminerit, tam expensorum quàm acceptorum rationem esse reddendam. Donabit ex recta & probabili caussa. nam inter turpes iacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum: ex quo multa exeant, nihil excidat.

CAP. XXIV. Errat, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modò consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur. Hunc promereor, illi reddo: huic succurro, huius misereor. illum instruo, dignum quem non diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamuis desit: quia etiam si dedero, erit defuturum. quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo. Non possum in hac re esse negligens: nunquam magis nomina facio, quàm cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imò non perditurus. Eo loco sit donatio, vnde repeti

non

non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur, quemadmodum thesaurus altè obrutus: quem non ernas, nisi fuerit necesse. Quid domus ipsa diuitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantùm ad togatos vocat? hominibus prodesse natura iubet: serui liberine sint, ingenui an libertini, iustæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert? vbicunque homo est, ibi beneficio locus est. Potest etiam pecuniam suam intra limen suum diffundere,& liberalitatem exercere:quę non quia liberis debetur, sed quia à libero animo proficiscitur, ita nominata est. Hæc apud sapientem nec vnquam in turpes indignosque impingitur, nec vmquam ita defatigata erit, vt non quotiens dignum inuenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quòd perperã exaudiatis, quæ honestè, fortiter, animosè, à studiosis sapientiæ dicuntur: & hoc primum attendite. Aliud est, studiosus sapientiæ: aliud, iam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet: Optimè loquor, sed adhuc inter mala volutor plurima. Nõ est, quòd me ad formulam meam exigas: cummaximè facio me & formo,& ad exemplar ingens attollo. si processero, quantum proposui, exige, vt dictis facta respondeant. Assecutus verò humani boni summam, aliter tecum aget, & dicet: Primùm, non est, quòd tibi permittas de melioribus ferre sententiam. mihi iam

quod argumentum est recti contigit; malis displicere. Sed vt tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti quæque æstimem. Diuitias nego bonum esse: nam si essent, bonos facerent. nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest; hoc illis nomen nego. ceterùm & habendas esse, & vtiles, & magna commoda adferentes, fateor.

CAP. XXV. Quid ergo sit, quare illas non in bonis numerem, & quid in illis præstem aliud, quàm vos, quoniam inter vtrosque conuenit habendas; audite. Pone in opulentissima me domo; pone aurum argentumque in promiscuo vsu sit: non suspiciam me ob ista, quæ etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideò tamen me despiciam, quòd in illorum numero consideo, qui manum ad stipem porrigunt. quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo, quàm pontem. Pone in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quòd mihi molle erit amiculum, quòd purpura conuiuis meis substernetur. Nihilo miserior ero, si lassa ceruix mea in manipulo fœni acquiescet, si super Circense tomentum, per suturas veteris lintei effluens, incu-

incubabo. Quid ergo est? malo quid mihi animi sit ostendere, prætextatus & candidatus, quàm nudis scapulis & fœtentibus. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, nouæ gratulationes prioribus subtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incursionibus variis; nulla hora sine aliqua querela sit: non ideò me dicam inter miserrima miserum, non ideò aliquem execrabor diem. prouisum est enim à me, ne quis mihi ater dies esset. Quid ergo est? malo gaudia temperare, quàm dolores compescere. Hoc tibi ille Socrates dicet: Fac me victorem vniuersarum gentium: delicatus ille Liberi currus triumphantem vsque ad Thebas à solis ortu vehat: iura reges Persarum petant: me hominem esse tum maximè cogitabo, cùm Deus vndique consalutabor. Huic tam sublimi fastigio coniunge protinus præcipitem mutationem: in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris superbi ac feri pompam: non humilior sub alieno curru agar, quàm in meo steteram. Quid ergo est? vincere tamen, quàm capi malo. Totum fortunæ regnum despiciam: sed ex illo, si dabitur electio, molliora sumam. Quidquid ad me venerit, bonum fiet: sed malo faciliora ac iucundiora veniant, & minus vexatura tractantem. Non est enim quòd

vllam existimes esse sine labore virtutem: sed quædam virtutes stimulis, quædam frænis egent. Quemadmodum corpus in procliuo retineri debet, in ardua impelli: ita quædam virtutes in procliui sunt, quædam cliuum subeunt. An dubium sit, quin ascendat, nitatur, obluctetur patientia, fortitudo, perseuerantia, & quæcunque alia duris opposita virtus est, & fortunam subigit? Quid ergo? non æquè manifestum est per deuexum ire liberalitatem, temperantiam, mansuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur: in illis exhortamur, incitamusque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quæ pugnare sciunt, fortiores: diuitiis illas diligentiores, quæ suspensum gradum ponunt, & pondus suum sustinent.

CAP. XXVI. Cùm hoc ita diuisum sit, malo has in vsu mihi esse, quæ exercendæ tranquilliùs sint, quàm eas quarum experimentum sanguis & sudor est. Ergo non ego, inquit sapiens, aliter viuo quàm loquor, sed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures vestras peruenit: quid significet, non quæritis. Quid ergo inter me stultum, &, te sapientem interest, si vterque habere volumus? plurimum. Diuitiæ enim apud sapientem virum in seruitute sunt: apud stultum in imperio. sapiens diuitiis nihil permittit: vobis diuitiæ omnia. Vos, tam-

tamquam aliquis vobis æternam possessionem earum promiserit, assuescitis illis, & cohæretis: sapiens tunc maximè paupertatem meditatur, cùm in mediis diuitiis constitit. Nunquam imperator ita paci credit, vt non se præparet bello: quod etiamsi non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tamquam nec ardere nec ruere possit, insolentes: vos opes, tamquam periculum omne transscenderint, maioresque sint quàm quibus consumendis satis virium habeat fortuna, obstupefaciunt. Otiosi diuitiis luditis, nec prouidetis illarum periculum. sicut barbari plerumque inclusi, & ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quò illa pertineant, quæ ex longinquo instruuntur, intelligunt. Idem vobis euenit. marcetis in vestris rebus: nec cogitatis, quot casus vndique immineant, iamiamque pretiosa spolia laturi. Sapienti quisquis abstulerit diuitias, omnia illi sua relinquet: viuit enim præsentibus lætus, futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduersus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi; quàm ne ad opiniones vestras actum vitæ meæ flecterem. Solita conferte vndique verba: non conuiciari vos putabo, sed vagire velut infantes miserrimos. Hæc dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus vitiorum immunis in-

crepare alios, non quia odit, sed in remedium, iubet. Adiiciens his illa: Existimatio me vestra non meo nomine, sed vestro mouet. odisse, & lacessere virtutem, bonæ spei eiuratio est. Nullam mihi iniuriam facitis. sicut ne diis quidem hi, qui aras euertunt: sed malum propositum apparet, malumque consilium, etiam vbi nocere non potuit. Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poetarum: quorum alius illi alas imposuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, & abnoctantem: alius sęuum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorem ingenuorum, corruptoremque, & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quàm vt pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quamquam ista me nihil lædant, vestra tamen vos moneo caussa: suscipite virtutem. Credite his, qui illam diu secuti, magnum quiddam ipsos, & quod in dies maius appareat, sequi clamant. Et ipsam vt deos, & professores eius vt antistites colite: & quotiens mentio sacra litterarum interuenerit, fauete linguis. Hoc verbum non, vt plerique existimant, à fauore trahitur: sed imperatur silentium, vt ritè peragi possit sacrum, nulla voce mala obstrepente.

CAP. XXVII. Quod multo magis

necessa-

necessarium est imperari vobis, vt quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti, & compressa voce audiatis. Cùm sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur, cùm aliquis secãdi lacertos suos artifex, brachia atque humeros suspensa manu cruentat: cùm aliqua genibus per viam repens vlulat; laurumque linteatus senex, & medio lucernam die præferens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis & auditis, & diuinum esse eum, inuicem mutuum alentes stuporem, adfirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit, omnique honestiorem curia reddidit, proclamat: Quis iste furor? quæ ista inimica dijs hominibusque natura est? infamare virtutes, & malignis sermonibus sancta violare? Si potestis, bonos laudate: si minùs, transite. Quòd si vobis exercere terram istam licentiam placet, alter in alterum incursitate. nam cùm in cœlum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Præbui ego aliquando Aristophani materiam iocorum: tota illa comicorum poetarum manus in me venenatos sales suos effudit. Illustrata est virtus mea, per ea ipsa, per quæ petebatur. produci enim illi & tentari expedit: nec vlli magis intelligunt quanta sit, quàm qui vires eius lacessendo senserunt. Duritia silicis nulli magis, quàm ferientibus, nota est. Prębeo me non aliter, quàm rupes aliqua in vadoso mari desti-

destituta, quam fluctus non desinunt vndecunque moti sunt verberare: nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro incursu suo consumunt. Assilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea, quæ firma & insuperabilia sunt, quidquid incurrit, malo suo vim suam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentemque materiam, in quam tela vestra figantur. Vobis autem vacat aliena scrutari mala, & sententias ferre de quoquam? Quare hic philosophus laxiùs habitat? quare hic lautiùs cænat? Papulas obseruatis alienas, ipsi obsiti plurimis vlceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum næuos aut verrucas derideat, quem fœda scabies depascitur. Obijcite Platoni, quòd petierit pecuniam: Aristoteli, quòd acceperit: Democrito, quòd neglexerit: Epicuro, quòd consumpserit: mihi ipsi Alcibiadem & Phædrum obiectate. O vos vsu maximè felices, cùm primùm vobis imitari vitia nostra contigerit! Quin potiùs mala vestra circumspicitis, quæ vos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in visceribus ipsis ardentia? Non eo loco res humanæ sunt, etiam si statum vestrum parùm nostis, vt vobis tantum otij supersit, vt in probra meliorum agitare linguam vacet.

CAP. XXVIII. Hoc vos non intelligitis, & alienum fortunæ vestræ vultum

tum

tum geritis: ficut plurimi, quibus in circo aut in theatro defidentibus, iam funesta domus est, nec annunciatum malum. At ego ex alto prospiciens, video quæ tempestates aut immineant vobis, paullò tardiùs rupturæ nimbum fuum, aut iam vicinæ, vos ac vestra rapturæ, propiùs accesserint. Quid porrò, nònne nunc quoque (etiam si parùm sentitis) turbo quidam animos vestros rotat, & inuoluit, fugientes, petentesque eadem, & nunc in sublime alleuatos, nunc in infima allisos rapit?

L. ANNÆI SENECÆ
DE OTIO AVT SECESSV SAPIENTIS LIBRI PARS.
EX CAP. XXVIII.

* Circi nobis magno consensu vitia commendant. Licèt nihil aliud quod sit salutare tentemus, proderit tamen primò in seipsum secedere. meliores erimus singuli. Quid, quòd secedere ad optimos viros, & aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? quod in otio non fit. Tunc potest obtinere quod semel placuit, vbi nemo interuenit, qui iudicium adhuc imbecillum, populo adiutore, detor-

torqueat. tunc poteſt vita æquali & vno tenore procedere, quam propoſitis diuerſiſſimis ſcindimus. Nam inter cetera mala illud peſſimum eſt, quòd vitia ipſa mutamus. ſic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet, vexatque nos. Hoc quoque, quòd iudicia noſtra non tantùm praua, ſed etiam leuia ſunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus: petita relinquimus, relicta repetimus: alternæ inter cupiditatem noſtram, & pœnitentiam vices ſunt. Pendemus enim toti ex alienis iudicijs: & id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoreſque multos habet, non id quod laudandum petendumque eſt. Nec viam bonam ac malam per ſe æſtimamus, ſed turba veſtigiorum, in quibus nulla ſunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca? deſeris partes. Certè Stoici veſtri dicunt: Vſque ad vltimum vitæ finem in actu erimus, non deſinemus communi bono operam dare, adiuuare ſingulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos ſumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille vir diſertiſſimus, Canitiem galea premimus. Nos ſumus, apud quos vſque eò nihil ante mortem otioſum eſt, vt, ſi res patitur non ſit ipſa mors otioſa. Quid nobis Epicuri præcepta, in ipſis Zenonis principijs, loqueris? Quin tu benè & nauiter, ſi partium piget, transfugis potiùs, quàm

quàm prodis? Hoc tibi in præsentia respondebo. Numquid vis amplius, quàm vt me similem ducibus meis præstem? Quid ergo est? non quò miserint me illi, sed quò duxerint, ibo.

CAP. XXIX. Nunc probabo tibi, nec desciscere me à pręceptis Stoicorum: nam ne ipsi quidem à suis desciuerunt: & tamen excusatissimus essem, etiam si non præcepta illorum sequerer, sed exempla. Hoc quod dico, in duas diuidàm partes. Primùm, vt possit aliquis, vel à prima ætate, contemplationi veritatis totum se tradere, rationem viuendi quærere, atque exercere, secretò. Deinde, vt possit hoc aliquis emeritis iam stipendijs, profligatæ ætatis, iure optimo facere, & ad alios actus animum referre: virginum Vestalium more, quæ, annis inter officia diuisis, discunt facere sacra, & cùm didicerunt, docent.

CAP. XXX. Hæc Stoicis quoque placere ostendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chrysippive committere: sed quia res ipsa patitur me ire in illorum sententiam: quam si quis semper vnius sequitur, non id vitæ, sed factionis est. Vtinam quidem iam tenerentur omnia, & inoperta ac confessa veritas esset! nihil ex decretis mutaremus: nunc veritatem, cum eis ipsis qui docent, quærimus. Duæ maximæ in hac re dissident sectæ, Epicureorum & Stoicorum: sed vtraque ad otium diuersa via

mittit.

mittit. Epicurus ait: Non accedet ad rempub. ſapiens, niſi ſi quid interuenerit. Zenon ait: Accedet ad rempub. niſi ſi quid impedierit. Alter otium ex propoſito petit, alter ex cauſſa. Cauſſa autem illa latè patet. ſi reſpub. corruptior eſt, quàm vt adiuuari poſſit, ſi occupata eſt malis: non nitetur ſapiens in ſuperuacuum, nec ſe nihil profuturus impendet: ſi parum habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admiſſura reſp. ſi valetudo illum impediet. Quomodo nauem quaſſam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: ſic ad iter quod inhabile ſciet, non accedet. Poteſt ergo & ille, cui omnia adhuc in integro ſunt, antequam vllas experiatur tempeſtates, in tuto ſubſiſtere, & protinus commendare ſe bonis artibus: & illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quæ exerceri etiam à quietiſſimis poſſunt. Hoc nempe ab homine exigitur, vt proſit hominibus, ſi fieri poteſt, multis; ſi minus, paucis; ſi minùs, proximis; ſi minùs, ſibi. Nam cùm ſe vtilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui ſe deteriorem facit, non ſibi tantummodo nocet, ſed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodeſſe potuiſſet: ſic ſi quis benè de ſe meretur, hoc ipſo alijs prodeſt, quòd illis profuturum parat.

CAP. XXXI. Duas reſpublicas animo complectamur, alteram magnam, & verè

verè publicam, quà dij atque homines continentur. in qua non ad hunc angulum respicimus, aut ad illum, sed terminos ciuitatis nostræ cum sole metimur: alteram, cui nos adscripsit conditio nascendi. Hæc aut Atheniensium erit, aut Carthaginensium, aut alterius alicuius vrbis, quæ non ad omnes pertineat homines, sed ad certos. Quidam eodem tempore vtrique reipub. dant operam, maiori minorique: quidam tantùm minori: quidam tantùm maiori. Huic maiori Reipub. & in otio deseruire possumus. imò vero nescio an in otio meliùs: vt quæramus, quid sit virtus, vna pluresve sint? natura an ars bonos viros faciat? vnum sit hoc, quod maria terrasque, & mari ac terris inserta complectitur, an multa Deus corpora eiusmodi sparserit? continua sit omnis & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta, & solidis inane permixtum sit? Deus sedens opus suum spectet, an tractet? vtrùmne extrinsecus illi circumfusus sit, an toti inditus? immortalis sit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata, numerandus? Hæc qui contemplatur, quid Deo præstat? ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse, secundum naturam viuere: natura nos ad vtrumque genuit, & contemplationi rerum, & actioni.

CAP. XXXII. Nunc probemus, quod priùs diximus. Quid porro, hoc non

non erit probatum, si se vnusquisque consuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noscendi, quàm ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidam, & labores peregrinationis longissimæ vna mercede perpetiuntur, cognoscendi aliquid abditum remotumque. Hæc res ad spectacula populos contrahit, hæc cogit præclusa rimari, secretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: & artis sibi ac pulchritudinis suæ conscia, spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formosa, solitudinis ostenderet. Vt scias illam spectari voluisse, non tantùm aspici, vide quem nobis locum dederit. In media nos sui parte constituit, & circumspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, sed etiam ad contemplationem factum, vt ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, & vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput, & collo flexibili imposuit. Deinde sena per diem, sena per noctem signa produxit, nullam non partem sui explicuit: vt per hæc quæ obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim omnia, nec tanta visimus, quanta sunt: sed acies nostra aperit sibi inuestigando viam, & fundamenta veri iacit, vt

inqui-

inquiſitio tranſeat ex apertis in obſcura, & aliquid ipſo mundo inueniat antiquius. Vnde iſta ſidera exierint? quis fuerit vniuerſi ſtatus, antequam ſingula in partes diſcederent? quæ ratio merſa & confuſa diduxerit? quis loca rebus aſſignauerit? ſuapte natura grauia deſcenderint, euolauerint leuia, an præter niſum ponduſque corporum altior aliqua vis legem ſingulis dixerit? an illud verum ſit, quo maximè probatur, hominem diuini ſpiritus eſſe partem, ac veluti ſcintillas quaſdam ſacrorum in terras deſiluiſſe, atque alieno loco hæſiſſe? Cogitatio noſtra cœli munimenta perrumpit, nec contenta eſt id quod oſtenditur ſcire. Illud, inquit, ſcrutor, quod vltra mundum iacet, vtrùmne profunda vaſtitas ſit, an & hoc ipſum terminis ſuis cludatur? qualis ſit habitus excluſis, informia & confuſa ſint, an in omnem partem tantundem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum deſcripta ſint? huic cohæreant mundo, an longè ab hoc ſeceſſerint, & in vacuo volutentur? indiuidua ſint, per quæ ſtruitur omne id quod natum futurumque eſt, an continua eorum materia ſit: & per totum mutabilis? vtrùm contraria inter ſe elementa ſint, an non pugnent, ſed per diuerſa conſpirent? Ad hæc quærenda natus, æſtima, quàm non multum acceperit temporis, etiam ſi illud totum ſibi vindicet. cui licèt nihil facilitate eripi, nihil negligentia

patiatur

patiatur excidere, licèt horas suas auarissimè seruet, & vsque in vltimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura constituit, fortuna concutiat: tamen homo, ad immortalium cognitionem, nimis mortalis est. Ergo secundum naturam viuo, si totum me illi dedo, si illius admirator cultorque sum. At natura vtrumque facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Vtrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem sine actione est. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis caussa accesserit, nihil aliud ex illa petens, quàm assiduam contemplationem, sine exitu. est enim dulcis, & habet illecebras suas. Aduersus hoc tibi respondeo. æquè refert, quo animo ciuilem agas vitam: an vt semper inquietus sis, nec vnquam sumas vllum tempus, quo ab humanis ad diuina respicias. Quomodo res appetere, sine vllo virtutum amore, & sine cultu ingenij, ac nudas edere operas, minimè probabile est: (misceri enim inter se ista, & conferri debent:) sic imperfectum ac languidum bonum est, in otium sine actu proiecta virtus, nunquam id quod didicit ostendens. Quis negat illum debere profectus suos in opere tentare? nec tantùm quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exercere, & ea quæ meditata sunt, ad verum perducere? Quid si per ipsum sapientem non est mora, si non actor deest, sed agenda

da desunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad otium sapiens secedit? vt sciat secum quoque ea acturum, per quæ posteris prosit. Nos certè sumus, qui dicimus, & Zenonem & Chrysippum maiora egisse, quàm si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non vni ciuitati, sed toti humano generi tulerunt. Quid ergo est, quare tale otium non conueniat bono viro, per quod futura sæcula ordinet, nec apud paucos concionetur, sed apud omnes omnium gentium homines, quique sunt, quique erunt? Ad summam quæro, an ex præceptis suis vixerint Cleanthes, & Chrysippus, & Zenon? non dubiè respondebis, sic illos vixisse, quemadmodum dixerant esse viuendum. atqui nemo illorum remp. administrauit. Non fuit illis, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas, quæ admitti ad publicarum rerum tractationem solet. Sed ijdem nihilominus non segnem egere vitam. inuenerunt, quemadmodum plus quies illorum hominibus prodesset, quàm aliorum discursus & sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse visi sunt, quamuis nihil publicè agerent. Præterea, tria genera sunt vitæ, inter quæ, quod sit optimum, quæri solet: vnum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primùm, deposita contentione depositoque odio, quod implacabile diuersa sequentibus indiximus, videamus, an hæc

omnia

omnia ad idem, sub alio titulo, perueniant. Nec ille, qui voluptatem probat, sine contemplatione est; nec ille, qui contemplationi inseruit, sine voluptate est; nec ille, cuius vita actioni destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis est, vtrùm aliqua res propositum, an propositi alterius accessio sit. Sanè grande discrimen: tamen alterum sine altero non est. Nec ille sine actione contemplatur, nec hic sine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quò malè existimare consueuimus, voluptatem inertem probat, sed eam, quam ratione efficit firmam sibi: Ita & hæc ipsa voluptaria secta in actu est. Quid ni in actu sit, cùm ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum à voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminebit pœnitentia, aut dolor minor pro grauiore sumetur? Quò pertinet hoc dicere? vt appareat, contemplationem placere omnibus. Alij petunt illam: nobis hæc statio est, non portus. Adijce nunc huc, quòd è lege Chrysippi viuere otioso licet. non dico, vt otium patiatur, sed vt eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet rempub. accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad otium veniat: vtrùm quia resp. illi deest, an quia ipse reipublicæ? Si omnibus defutura respub. est (semper autem deerit fastidiosè quærentibus) interrogo ad quam rempub. sapiens accessurus sit? Ad

Athe-

Atheniensium, in qua Socrates damnatur, Aristoteles ne damnaretur, fugit? in qua opprimit inuidia virtutes? negabis mihi accessurum ad hanc remp. sapientem. Ad Carthaginensium ergo rempublicam sapiens accedet, in qua assidua seditio, & optimo cuique infesta libertas est, summa æqui ac boni vilitas, aduersus hostes inhumana crudelitas, etiam aduersus suos hostilitas? & hanc fugiet. Si percensere singulas voluero, nullam inueniam, quæ sapientem, aut quam sapiens pati possit. Quòd si non inuenitur illa resp. quam nobis fingimus, incipit omnibus esse otium necessarium: quia quod vnum præferri poterat otio, nusquam est. Si quis dicit optimum esse nauigare: deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant, & frequenter subitæ tempestates sint, quæ rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat nauem soluere, quamquam laudat nauigationem. *

L. ANNÆI SENECÆ
AD ÆBVCIVM LIBERALEM
DE BENEFICIIS
LIBER PRIMVS.
CAPVT I.

INTER multos ac varios errores temerè viuentium inconsulteque, nihil propemodùm, vir optime Liberalis, dixerim nocentius, quàm quòd beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim vt malè collata, malè debeantur. de quibus non redditis, serò querimur: ista enim perierant, cùm darentur. Nec mirum est, inter plurima maximaque vitia nullum esse frequentius, quàm ingrati animi. Id euenire ex pluribus caussis video. prima, quòd non eligimus dignos, quibus tribuamus, sed nomina facturi, diligenter in patrimonium & vasa debitoris inquirimus: semina in solum effetum & sterile non spargimus: beneficia sine vllo delectu magis proiicimus, quàm damus. Nec facilè dixerim, vtrùm turpius sit, inficiari, an repetere beneficium. Id enim genus huius crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum vltrò refertur: decoquere verò fœdissimum ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberandum

dum

dum fidem facultatibus, sed animo. reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cùm sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia aliàs graues exprobratores exactoresque sumus; aliàs leues, & quos paullo pòst muneris sui pœniteat; aliàs queruli,& minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantùm postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrum contentus fuit, aut leuiter rogari, aut semel? quis non,cùm aliquid à se peti suspicatus est, frontem adduxit, vultum auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de industria non inuenientibus exitum, occasionem petendi abstulit, & variis artibus properantes necessitates elusit? In angusto verò comprehensus, aut distulit,id est,timidè negauit;aut promisit, sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis & vix exeuntibus verbis? nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse aduersus eum quisquam potest, qui beneficium aut superbè iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt molestia careret, dedit? Errat, si quis sperat responsurum sibi, quem dilatione lassauit, expectatione torsit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: & ideò non est negligenter dandum. Sibi enim quis debet,

quod à nesciente accepit. Nec tardè quidem: quia cùm in omni officio magni æstimetur dantis voluntas, qui tardè fecit, diu noluit. Vtique non contumeliosè. nam cùm ita natura comparatum sit, vt altiùs iniuriæ quàm merita descendant, & illa citò defluant, has tenax memoria custodiat: quid expectat qui offendit, dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscit. Non est autem quòd tardiores faciat ad benè merendum, turba ingratorum. Nam primùm (vt dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effusa benignitate sacrilegi, negligentesque eorum, deterrent. Vtuntur natura sua, & cuncta, interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes, iuuant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur: demus beneficia, non fœneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cùm daret. At male cessit. Et liberi, & coniuges spem fefellerunt: tamen & educamus, & ducimus. adeoque aduersus experimenta pertinaces sumus, vt bella victi, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficiis decet? quæ si quis non dat quia non recipit, dedit vt reciperet, bonamque ingratorum facit caussam: quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet. Quàm

multi

multi indigni luce sunt? & tamen dies oritur. Quàm multi, quòd nati sunt, queruntur? tamen natura sobolem nouam gignit, ipsósque qui non fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoque bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet? nunc est virtus, dare beneficia: non vtique reditura, quorum à viro egregio statim fructus perceptus est. Adeò quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet: vt si spes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quàm non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. qui beneficium non reddit, magis peccat; qui non dat, citiùs.

CAP. II. *Beneficia in vulgus cùm largiri institueris:*
Perdenda sunt multa, vt semel ponas benè.

In priore versu vtrumque reprehendas. nam nec in vulgus effundenda sunt; & nullius rei, minimè beneficiorum, honesta largitio est. quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens sensus mirificus est, qui vno benè posito beneficio, multorum amissorum damna so-

latur. Vide, oro te, ne hoc & verius sit, & magnitudini benè facientis aptius, vt illum hortemur ad danda, etiam si nullum benè positurus est. Illud enim falsum est, Perdenda sunt multa. Nullum perit. quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum simplex ratio est: tantùm erogantur. si reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, vt darem. nemo beneficia in Kalendario scribit: nec auarus exactor ad horam & diem appellat. nunquam illa vir bonus cogitat, nisi admonitus à reddente: alioquin in formam crediti transeunt. Turpis fæneratio est, beneficium expensum ferre. Qualiscunque priorum euentus est, perseuera in alios conferre. meliùs apud ingratos iacebunt: quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaueris: opus tuum perage, & partes boni viri exsequere. Alium re, alium fide, alium gratia, alium consilio, alium præceptis salubribus adiuua.

CAP. III. Officia etiam feræ sentiunt: nec vllum tam immansuetum animal est, quod non cura mitiget, & in amorem sui vertat. Leonum ora à magistris impunè tractantur: elephantorum feritatem vsque in seruile obsequium demeretur cibus. Adeò etiam quæ extra intellectum atque æstimationem beneficij sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis euincit.

euincit. Ingratus est aduersus vnum beneficium? aduersus alterum non erit. duorum oblitus est? tertium etiam eorum quæ exciderunt, memoriam reducet. Is perdit, qui citò se perdidisse credit. At qui instat, & onerat priora sequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduersus multa oculos attollere. quocunque se vertit, memoriam suam fugiens, ibi te videat: beneficiis tuis illum cinge. Quorum quæ vis, quæve proprietas sit, dicam, si priùs illa, quæ ad rem non pertinent, transilire mihi permiseris. Num dicam quare tres Gratiæ, & quare sorores sint, & quare manibus implexis, quare ridentes, iuuenes, & virgines, solutaque ac pellucida veste? Alij quidem videri volunt vnam esse, quæ det beneficium: alteram, quæ accipiat: tertiam, quæ reddat. Alij tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, simul & accipientium reddentiumque. Sed vtrumlibet ex istis iudicauerim: quid ista nos iuuat scientia? Quid ille consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manus transeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius speciem perdit, si vsquam interruptus est: pulcherrimus, si cohæsit, & vices seruauit. Ideò ridentes: quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse qui dant, vel accipiunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum me-

memoria ſeneſcere. Virgines: quia incorrupta ſunt, & ſincera, & omnibus ſancta. In quibus nihil eſſe alligati decet, nec adſcripti: ſolutis itaque tunicis vtuntur. Pellucidis autem; quia beneficia conſpici volunt. Sit aliquis vſque eò Græcis mancipatus, vt hæc dicat neceſſaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quæ nomina illis Heſiodus impoſuerit. Aglaian maximam natu appellauit, mediam Euphroſynen, tertiam Thalian. Horum nominum interpretationem, & prout cuique viſum eſt, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cùm Heſiodus puellis ſuis, quod voluit nomen impoſuerit. Itaque Homerus vni mutauit, Paſitheąn appellauit, & in matrimonium produxit, vt ſcias illas Veſtales non eſſe. Inueniam alium poetam, apud quem præcingantur, & ſpiſſis aut Phryxianis prodeant. Ergo & Mercurius vnà ſtat: non quia beneficia oratio commendat, ſed quia pictori ita viſum eſt. Chryſippus quoque, penes quem ſubtile illud acumen eſt, & in imam penetrans veritatem, qui rei agendæ cauſſa loquitur, & verbis non vltrà, quàm ad intellectum ſatis eſt, vtitur, totum librum ſuum his ineptiis replet: ita vt de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficij pauca admodum dicat: nec his fabulas, ſed hæc fabulis inſerit. Nam præter iſta quæ Hecaton tranſcribit, treis Chryſip-

pus

pus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias esse: ætate autē minores quàm Horas, sed meliuscula facie, & ideò Veneri datas comites. Matris quoq; nomē ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia latè patentis matrimonij sit, beneficia diuidere: tamquam matri post filias soleat nomen imponi, aut poetæ vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memorię loco audacia est: & cuicunq; nomen non potest reddere, imponit: ita poetę non putant ad rem pertinere, verū dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quæque vocari iubent, quod bellè facit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliud quid in censum detulerunt: proximus enim poeta suum illa ferre nomen iubet. Hoc vt scias ita esse, ecce Thalia, de qua cùm maximè agitur, apud Hesiodum Charis est, apud Homerum Musa.

CAP. IV. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quę ita extra rem sunt, vt nec circa rem quidem sint, relinquam. Tu modò nos tuere, si quis mihi obiiciet, quòd Chrysippum in ordinem coegerim, magnum mehercule virum, sed tamen Græcum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in se sæpè replicatur: etiam cùm agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc verò quod acumen est? De beneficiis dicendum est, & ordinanda res, quæ maximè societatem humanam alligat: danda lex vitæ, ne sub specie be-

nignitatis inconsulta facilitas placeat; ne liberalitatem, quam nec deesse oportet, nec superfluere, hæc ipsa obseruatio restringat, dum temperat: docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipsis certamen proponere, eos quibus obligati sunt, re animoque non tantùm æquare, sed vincere. quia qui referre gratiam debet, nunquam consequitur, nisi præcessit. hi docendi sunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi, sic nos adhortatur Chrysippus, vt dicat verendum esse, ne quia Charites Iouis filiæ sunt, parùm se gratè gerere, sacrilegium sit, & tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quæ beneficentior, gratiorque aduersus benè merētes fiam, per quæ obligantium, obligatorumque animi certent, vt qui præstiterint, obliuiscantur, pertinax sit memoria debentium. Istæ verò ineptiæ poetis relinquantur: quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, seriò loquantur, & magnis viribus agant: nisi fortè existimas, leui ac fabuloso sermone, & anilibus argumentis, prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum nouas tabulas.

CAP. V. Sed quemadmodum super-

uacua

uacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum nobis esse discendum, quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius prouinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi: animo cernitur. multum interest inter materiam beneficij, & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quidquam eorum quæ à proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur possidentque, solùm notant: contrà, illud quod in re carum atq; pretiosum est, paruipendunt. Hæc quæ tenemus, quæ aspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret, caduca sunt: auferre ea nobis & fortuna, & iniuria potest: beneficium verò, etiam amisso eo quod datum est, durat. Est enim rectè factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum à piratis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit. non beneficium, sed vsum beneficij mei sustulit. Ex naufragio alicui raptos, vel ex incendio liberos reddidi: hos vel morbus, vel aliqua fortuita iniuria eripuit: manet etiam sine illis, quod in illis datum est. Omnia itaque, quæ falsum beneficij nomen vsurpant, ministeria sunt, per quæ se voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus euenit, vt aliubi sit species

rei, aliubi ipsa res. Imperator aliquem, torquibus, murali, & civica donat. quid habet per se corona pretiosum? quid prætexta? quid fasces? quid tribunal, & currus? nihil horum honor est, sed honoris insigne. Sic non est beneficium id quod sub oculos venit, sed beneficij vestigium & nota.

CAP. VI. Quid est ergo beneficium? Beneuola actio tribuens gaudiũ, capiensque tribuendo, in id quod facit prona, & sponte sua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, sed qua mente. Quia beneficium non in eo quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Magnum autem esse inter ista discrimen, vel ex hoc intelligas licet, quòd beneficium vtique bonum est: id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum est. Animus est, qui parua extollit, sordida illustrat, magna & in precio habita dehonestat: ipsa, quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali. id refert, quò illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. Non est ergo beneficium ipsum, quod numeratur, aut traditur. sicut nec in victimis quidem, licèt opimæ sint, auroque præfulgeant, deorum est honos; sed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fitilla religiosi sunt; mali rursus non effugiunt impietatem, quamuis aras sanguine multo cruentauerint.

CAP.

CAP. VII. Si beneficia in rebus, non in ipsa benefaciendi voluntate consisterent, eò maiora essent, quò maiora sunt, quę accepimus. id autem falsum est. nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parua magnificè: qui Regum æquauit opes animo: qui exiguũ tribuit, sed libenter: qui paupertatis suæ oblitus est, dum meã respicit: qui non voluntatẽ tantùm iuuandi habuit, sed cupiditatẽ: qui accipere se putauit beneficiũ, cùm daret: qui dedit tamquam non recepturus; recepit tamquam non dedisset: qui occasionem, qua prodesset, & occupauit & quæsiuit. Contrà, ingrata sunt (vt dixi) licèt re ac specie magna videantur, quæ danti aut extorquentur, aut excidunt: multoque gratius venit, quod facili, quàm quod plena manu datur. Exiguum est quod in me contulit, sed amplius non potuerit. At hic quod dedit, magnum est: sed dubitauit, sed distulit, sed cùm daret, gemuit, sed superbè dedit, sed circumtulit, & placere non ei, cui præstabat, voluit. ambitioni dedit, non mihi.

CAP. VIII. Socrati cùm multa multi pro suis quisque facultatibus offerrent: Æschines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi possim, inuenio: & hoc vno modo pauperem me esse sentio. Itaque dono tibi quod vnum habeo, Me ipsum. Hoc munus rogo qualecunque est, boni consulas, cogitesque

alios

alios cùm multum tibi darent, plus sibi reliquisse. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, nisi fortè paruo te æstimas? Habebo itaque curæ, vt te meliorem tibi reddam quàm accepi. Vicit Æschines hoc munere Alcibiadis parem diuitijs animum, & omnem iuuenum opulentorum munificentiam.

CAP. IX. Vides quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam inter angustias? Videtur mihi dixisse: Nihil egisti fortuna, quòd me pauperem esse voluisti: expediam nihilominus dignū huic viro munus: & quia de tuo non possum, de meo dabo. Neque est quod existimes illum vilem sibi fuisse, qui pretium se sui fecit: ingeniosus adolescens inuenit, quemadmodū Socratem sibi daret. Non quanti quæque sint, sed à quali dentur, perspiciendum. *Callidus non difficilem aditum præbet immodica cupientibus: spesque improbas, nihil re adiuturus, verbis fouet. At eius peior est opinio, qui lingua asper, vultu grauis, cum inuidia fortunam suam explicauit. Colunt enim, detestanturque felicem, & si potuerint, eadem facturi, odere facientem. *Coniugibus alienis nec clam, sed apertè quidam ludibrio habitis, suas alijs permisere. Rusticus, inhumanus, ac maleuolus, & inter matronas abominandæ conditionis est, si quis coniugem in sella prostare vetuit, & vulgò admissis inspectoribus vehi vndi-

que

que perspicuam. Si quis nulla se amica fecit insignem, nec alienæ vxori æmulum præstat, hunc matronæ humilem, & sordidæ libidinis, & ancillariorum vocant. Hinc decentissimum sponsaliorum genus, adulterium: & in consensu vidui cælibatus, nemo vxorem duxit, nisi qui abduxit. Iam rapta spargere, sparsa pari auaritia recolligere certant: nihil pensi habere, paupertatem alienam contemnere, suam timere, nullum aliud vereri malum: pacem iniurijs perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam prouincias spoliari, & nummarium tribunal, audita vtrimque licitatione, alteri addici, non mirum: quando quæ emeris, vendere, gentium ius est.

CAP. X. Sed longiùs nos impetus euehit, prouocante materia. Itaque sic finiamus, ne in nostro sæculo culpa subsidat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur; hoc posteri nostri querentur, reuersos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & in omne nefas labi. At ista stant loco eodem, stabuntque, paullulùm duntaxat vltrò aut citrò mota, vt fluctus: quos æstus accedens longiùs extulit, recedens interiore littorum vestigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quàm in alia peccabitur, abrumpetque frænos pudicitia; nunc conuiuiorum vigebit furor, & fœdissimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus

corpo-

corporum nimius & formæ cura, præ se ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audaciam erumpet malè dispensata libertas: nunc in crudelitatem priuatam ac publicam ibitur, bellorumque ciuilium insaniam, qua omne sanctum ac sacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit. Non expectant vno loco vitia: sed mobilia & inter se dissentientiá tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Cæterùm idem semper de nobis pronunciare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, inuitus adijciam, & futuros esse. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quòd omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix vllum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue, tamquam maximum crimen, ne admittas: ignosce tamquam leuissimo, si admissum est. Hæc est enim iniuriæ summa. Beneficium perdidisti. Saluum est tibi ex illo, quod est optimum: dedisti. Quemadmodum autem curandum, vt in eos potissimum beneficia conferamus, qui gratè responsuri erunt: ita quædam, etiam si de illis malè sperabitur, faciemus, tribuemusque, non solùm si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tamquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine vllo meo incommodo, non dubitabo. Dignum,

gnum, etiam impendio ſanguinis mei tuebor, & in partem diſcriminis veniam: indignum, ſi eripere latronibus potero, clamore ſublato, ſalutarem vocem homini non pigebit emittere.

CAP. XI. Sequitur vt dicamus, quæ beneficia danda ſint, & quemadmodum. Primò demus neceſſaria, deinde vtilia, deinde iucunda, vtique manſura. Incipiendum eſt autem à neceſſarijs. aliter enim ad animum peruenit, quod vitam continet: aliter quod exornat, aut inſtruit. Poteſt in eo aliquis faſtidioſus eſſe æſtimator, quo facilè cariturus eſt, de quo dicere licet: Recipe, non deſidero. meo contentus ſum. Interim non reddere tantùm libet quod acceperis, ſed abijcere. Ex his quæ neceſſaria ſunt, quędam primum obtinent locum, ſine quibus non poſſumus viuere: quædam ſecundum, ſine quibus non debemus: quædam tertium, ſine quibus nolumus. Prima huius notæ ſunt, hoſtium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proſcriptioni, & alijs periculis, quæ varia & incerta humanam vitam obſident. Quidquid horum diſcuſſerimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis ſint liberati malis: & lenocinium eſt muneri, antecedens metus. Nec tamen ideò debemus tardiùs quemquam ſeruare, quàm poſſumus: vt muneri noſtro timor imponat pondus. Proxima ab his

ſunt,

ſunt, ſine quibus poſſumus quidem viuere, ſed vt mors potior ſit: tamquam libertas, & pudicitia, & mens bona. Poſt hæc habebimus coniunctione, ac ſanguine, vſuque, & conſuetudine longa, cara: vt liberos, coniuges, penates, ceteraque quæ vſque eò animus ſibi applicuit, vt ab illis, quàm à vita diuelli grauius exiſtimet. Subſequuntur vtilia, quorum varia & lata materia eſt. Hic erit pecunia non ſuperfluens, ſed ad ſanum modum habendi parata: hic erit honor, & proceſſus ad altiora tendentium. nec enim vtilius quidquam eſt, quàm ſibi vtilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his ſequemur, vt opportunitate grata ſint, vt non vulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ętatem habent, aut quæ etiam ſi natura pretioſa non ſunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maximè voluptati futurum ſit; quid frequenter occurſurum habenti, vt toties nobiſcum, quoties cum illo ſit. Vtique cauebimus, ne munera ſupervacua mittamus: vt fœminæ aut ſeni arma venatoria, aut ruſtico libros, aut ſtudijs ac litteris dedito retia. Æquè ex contrario circumſpiciemus, ne dum grata mittere volumus, ſuum cuique morbum exprobratura mittamus: ſicut ebrioſo vina, & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit eſſe, non munus: in quo vitium accipientis agnoſcitur.

CAP.

CAP. XII. Si arbitrium dandi penes nos est, præcipuè mansura quæremus, vt quàm minimè mortale munus sit. Pauci enim sunt tam grati, vt quod acceperint, etiam si non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit: vbi ante oculos est, & obliuisci sui non sinit, sed auctorem suum ingerit & inculcat. Eò quidem magis duratura quæramus, quia nunquam admonere debemus: ipsę res euanescentem memoriam excitent. Libentiùs donabo argentum factum, quàm signatum: libentiùs statuas, quàm vestem, & quod vsus breuis deterat. Apud paucos post rem manet gratia: plures sunt, apud quos non diutiùs in animo sunt donata, quàm in vsu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo: exstet, hæreat amico meo, & conuiuat. Nemo tam stultus est, vt monendus sit, ne cui gladiatores aut venationem iam munere edito mittat, & vestimenta æstiua bruma, hiberna solstitio. Sit in beneficio sensus communis; tempus, locum, personas obseruet: quia momentis quædam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id damus, quod quis non habet, quàm cuius copia abundat? quod diu quęrit, nec inuenit, quàm quod vbique visurus est? Munera non tam pretiosa, quàm rara & exquisita sint, quæ etiam apud diuitem sui locum faciant: sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itu-

sunt, sine quibus possumus quidem viuere, sed vt mors potior sit: tamquam libertas, & pudicitia, & mens bona. Post hæc habebimus coniunctione, ac sanguine, vsuque, & consuetudine longa, cara: vt liberos, coniuges, penates, ceteraque quæ vsque eò animus sibi applicuit, vt ab illis, quàm à vita diuelli grauius existimet. Subsequuntur vtilia, quorum varia & lata materia est. Hic erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata: hic erit honor, & processus ad altiora tendentium. nec enim vtilius quidquam est, quàm sibi vtilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his sequemur, vt opportunitate grata sint, vt non vulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatem habent, aut quæ etiam si natura pretiosa non sunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maximè voluptati futurum sit; quid frequenter occursurum habenti, vt toties nobiscum, quoties cum illo sit. Vtrique cauebimus, ne munera supervacua mittamus: vt fœminæ aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studijs ac litteris dedito retia. Æquè ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus: sicut ebrioso vina, & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus: in quo vitium accipientis agnoscitur.

CAP.

CAP. XII. Si arbitrium dandi penes nos est, præcipuè mansura quæremus, vt quàm minimè mortale munus sit. Pauci enim sunt tam grati, vt quod acceperint, etiam si non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit: vbi ante oculos est, & obliuisci sui non sinit, sed auctorem suum ingerit & inculcat. Eò quidem magis duratura quæramus, quia nunquam admonere debemus: ipsę res euanescentem memoriam excitent. Libentiùs donabo argentum factum, quàm signatum: libentiùs statuas, quàm vestem, & quod vsus breuis deterat. Apud paucos post rem manet gratia: plures sunt, apud quos non diutiùs in animo sunt donata, quàm in vsu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo: exstet, hæreat amico meo, & conuiuat. Nemo tam stultus est, vt monendus sit, ne cui gladiatores aut venationem iam munere edito mittat, & vestimenta æstiua bruma, hiberna solstitio. Sit in beneficio sensus communis; tempus, locum, personas obseruet: quia momentis quædam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id damus, quod quis non habet, quàm cuius copia abundat? quod diu quęrit, nec inuenit, quàm quod vbique visurus est? Munera non tam pretiosa, quàm rara & exquisita sint, quæ etiam apud diuitem sui locum faciant: sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itu-

ra

ra in fastidium, delectant, si prouenere maturiùs. Illa quoque non erunt sine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alij.

CAP. XIII. Alexandro Macedoni, cùm victor Orientis, animos supra humana tolleret, Corinthij per legatos gratulati sunt, & ciuitate illum sua donauerunt. Cùm risisset Alexander hoc officij genus, vnus ex legatis: Nulli, inquit, ciuitatem vnquam dedimus alij, quàm tibi & Herculi. Libens accepit delatum honorem, & legatos inuitatione aliaque humanitate prosecutus, cogitauit, non qui sibi ciuitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam nec modum nouerat, Herculis Liberíque vestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens vbi illa defecerant, ad socium honoris sui respexit à dantibus: tamquam cœlum, quod mente vanissima complectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim illi simile habebat væsanus adolescens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi vicit: orbem terrarum transiuit, non concupiscendo, sed vindicando. Quid vinceret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marísque pacator? At hic à pueritia latro, gentiumque vastator, tam hostium pernicies, quàm amicorum, qui summum bonum duceret, terrori esse cunctis mortalibus; oblitus, non ferocissima tantùm, sed ignauissima

uiſſima quoque animalia timeri, ob virus malum.

CAP. XIV. Ad propoſitum nunc reuertamur. Beneficium quod quibuſlibet datur, nulli gratum eſt. Nemo ſe ſtabularij aut cauponis hoſpitem iudicat, nec conuiuam dantis epulum, vbi dici poteſt: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, & vix benè notum ſibi, & in illum etiam inimicum ac turpiſſimum hominem. Numquid enim me dignum iudicauit? morbo ſuo morem geſſit. Quod voles gratum eſſe, rarum effice: quis patitur ſibi imputari vulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tamquam reducam liberalitatem, & frænis arctioribus reprimam. Illa verò, in quantum libet, exeat: ſed eat, non erret. Licet ita largiri, vt vnuſquiſque etiam ſi cum multis accepit, in populo ſe eſſe non putet. nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam ſperet ſe propiùs admiſſum. Dicat, Accepi idem quod ille, ſed vltrò. Accepi quod ille: ſed ego intra breue tempus, cùm ille diu meruiſſet. Sunt, qui idem habeant, ſed non eiſdem verbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cùm rogaſſet; ego, cùm rogarer. Ille accepit: ſed facilè redditurus, ſed cuius ſenectus & liberorum orbitas magna promittebat: mihi plus dedit, quamuis idem dederit, quia ſine ſpe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter mul-

tos

tos se diuidit, vt nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: ita qui beneficia sua amabilia vult esse, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen singuli habeant aliquid, quo se ceteris præferant. Ego verò beneficiis non obijciam moras: quæ quò plura maioraque fuerint, plus afferent laudis. Adsit tamen iudicium, neque enim cordi esse cuiquam possunt, fortè ac temerè data. Quare si quis existimat nos, cùm ista præcipimus, benignitatis fines introrsus referre, & illi minus laxum limitem aperire, næ perperam monitiones nostras exaudit. Quam enim virtutem magis veneramur? cui magis stimulos addimus? quibùsve tam conuenit hæc adhortatio, quàm nobis, societatem humani generis sancientibus?

CAP. XV. Quid ergo est? cùm sit nulla honesta vis animi, etiam si à recta voluntate incepit, nisi quam virtutem modus fecit, vetò liberalitatem nepotari. Tunc iuuat accepisse beneficium, & supinis quidem manibus, vbi illud ratio ad dignos perducit: non quod quilibet casus & consilij indigens impetus defert: quod ostentare libet, & inscribere sibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quantò gratiora sunt, quantoque in partem interiorem animi nunquam exitura descendunt: cùm delectant, cogitatem magis à quo, quàm quid acceperis? Crispus Passienus solebat dicere,

quo-

quorundam se iudicium malle, quàm beneficium: quorundam beneficium malle, quàm iudicium. & subijciebat exempla: Malo, aiebat, diui Augusti iudicium: malo Claudij beneficium. Ego verò nullius puto expetendum esse beneficium, cuius vile iudicium est. Quid ergo? Non erat accipiendum à Claudio quod dabatur? erat: sed sicut à Fortuna, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta diuidimus? Non est beneficium, cui deest pars optima, datum esse iudicio. Alioquin pecunia ingens si non ratione, nec recta voluntate donata est, non magis beneficium est, quàm thesaurus. Multa sunt autem, quæ oportet accipere, nec debere.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

INSPICIAMVS, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc superest, Quemadmodum dandum sit beneficium: cuius rei expeditissimam videor monstraturus viam. Sic demus, quomodo vellemus accipere. ante omnia libenter, citò, sine vlla dubitatione. Ingratum est beneficium, quod diu inter manus dantis hæsit, quod quis ægrè dimittere visus est, & sic

tam-

tamquam ſibi præriperet. Etiam ſi quid moræ interuenit, euitemus omni modo, ne deliberaſſe videamur. Proximus eſt à negante, qui dubitauit, nullamque meretur gratiam. Nam cùm in beneficio iucundiſſima ſit tribuentis voluntas; qui nolentem ſe tribuiſſe ipſa cunctatione teſtatus eſt, non dedit, ſed aduerſus ducentem, malè retinuit. Multi autem ſunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratiſſima ſunt beneficia, parata, facilè occurrentia, vbi nulla mora fuit, niſi in accipientis verecũdia. Primum eſt, antecedere deſiderium cuiuſque: proximum ſequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cùm homini probo ad rogandum os cõcurrat, & ſuffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus ſuum. Non tulit gratis, qui cùm rogaſſet, accepit. Quoniam quidem, vt maioribus noſtris, grauiſſimis viris, visũ eſt, nulla res cariũs conſtat, quàm quæ precibus empta eſt. Vota homines parciùs facerent, ſi palàm facienda eſſent. adeò etiam deos, quibus honeſtiſſimè ſupplicamus, tacitè malumus & intra noſmetipſos precari.

CAP. II. Moleſtum verbum eſt, oneroſum, & demiſſo vultu dicendum, Rogo. Huius facienda eſt gratia amico, & cuicunque, quem amicum ſis promerendo facturus. Properet licèt: ſerò beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideò diuinanda cuiuſque voluntas, & cùm intellecta eſt,

necessita-

necessitate grauissima rogandi liberanda est. Illud beneficium iucundum, victurumque in animo scias, quod obuiam venit. Si non contingit præuenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: sed certiores facti, statim promittamus, facturosque nos etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi salutaris est, & aqua tempestiuè data remedij locum obtinuit: ita quamuis leue & vulgare beneficium sit, si præstò fuerit, si proximam quamque horam non perdidit, multum sibi adiicit, gratiamque pretiosi, sed lenti & diu cogitati muneris vincit. Qui tam paratè fecit, non est dubium, quin libenter faciat. Itaque lætus facit, & induit sibi animi sui vultum.

CAP. III. Ingentia quorundam beneficia, silentium aut loquendi tarditas, imitata grauitatem & tristitiam, corrupit, cùm promitterent vultu negantium. Quanto meliùs adiicere bona verba rebus bonis, & prædicatione humana benignaque commendare quæ præstes? vt ille se castiget, quòd tardior in rogando fuit. Adiicias licet familiarem querelam: Irascor tibi, quòd cùm aliquid desiderasses, non olim scire me voluisti, quòd tam diligenter rogasti, quòd quemquam adhibuisti. Ego verò gratulor mihi, quòd experiri animum meum libuit: posteà quidquid

desiderabis,tuo iure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, vt animum tuum pluris æstimet, quàm illud quidquid est, ad quod petendum venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas,vbi ille qui discessit, dicet sibi: Magnum hodie lucrum feci. malo quòd illum talem inueni, quàm si multiplicatum hoc ad me alia via peruenisset. Huic eius animo nunquam parem referam gratiam.

CAP. IV. At plerique sunt, qui beneficia asperitate verborum & supercilio in odium adducunt,eo sermone vsi,ea superbia, vt impetrasse pœniteat. Aliæ deinde post rem promissam sequuntur moræ. nihil autem est acerbius, quàm vbi quoque cùm impetrasti, rogandum est. Repręsentanda sunt beneficia: quæ à quibusdam accipere difficilius est, quàm impetrare. Hic rogandus est, vt admoneat; ille,vt sumat.Sic vnum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiæ minimum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Hęc itaq; curę habebis, si gratè ęstimari quæ pręstabis voles, vt beneficia tua illibata, vt integra ad eos, quibus promissa sunt, perueniant, sine vlla, quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat: nemo in eo quod daturus es, gratiam suam facere potest, vt non tuam minuat.

CAP.

CAP. V. Nihil æquè amarum, quàm diu pendere. Æquiore quidam animo ferunt præcidi spem suam, quàm trahi. Plerisque autem hoc vitium est, ambitione praua differendi promissa, ne minor sit rogantium turba. Quales regiæ potentiæ ministri sunt, quos delectat superbiæ suæ longum spectaculum: minusque se iudicant posse, nisi diu multumque singulis, quid possint, ostentent. Nihil confestim, nihil semel faciunt. iniuriæ illorum præcipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit: —— Quid? tu non intelligis, Tantum te gratiæ demere, quantum moræ adiicis? Inde illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si quid facis: &, Nihil est tanti: Malo mihi iam neges:] vbi in tædium adductus animus incipit beneficium odisse, dum expectat. Potest ob id ingratus esse. Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam, & misericordiæ genus est, citò occidere (quia tormentum vltimum finem sui secum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi supplicij pars est:) ita maior est muneris gratia, quo minùs diu pependit. Est enim bonarum etiam rerum solicita expectatio. & cùm plurima beneficia remedium alicuius rei afferant; qui aut diutiùs torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardiùs, beneficio suo manus affert. Om-

nis benignitas properat: & proprium est libenter facientis, citò facere. Qui tardè, & diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum amicæ voluntatis. tardè velle, nolentis est.

CAP. VI. In omni negotio, Liberalis, non minima portio est, quomodo quidque aut dicatur, aut fiat. multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est: sed infinitum interest, vtrùm excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant: gladius idem & stringit, & transforat: quàm presso articulo venerit, refert: idem est quod datur; sed interest quomodo detur. Quàm dulce, quàm pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus, qui dedit: si dedisse, dum dat, oblitus est! nam corripere eum, cui cùm maximè aliquid præstes, dementia est, & inserere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quidquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

CAP. VII. Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro asperè datum, Panem lapidosum vocabat; quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tiberius Cæsar rogatus à nepote M. Allio prætorio, vt æri alieno succurreret: edere illum sibi nomina credito-

rum

rum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cùm edita essent, scripsit, nepoti iussisse se pecuniam solui. adiecta contumeliosa admonitione, effecit, vt nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberauit illum à creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tiberius secutus est. puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. ista fortasse efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas: beneficium verò danti, tota alia sequenda est via.

CAP. VIII. Omni genere quod des, quo sit acceptius, adornandum est. Hoc verò non est beneficium dare, reprehendere est. Et vt in transitu de hac quoque parte dicam quid sentiam, ne Principi quidem satis decorum est, donare ignominiæ caussa. Tametsi inquietudinem Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot posteà, qui idem rogarent, inuenti sunt. omnes iussit reddere in senatu æris alieni caussas, & ita illis certas summas dedit. Non est illud liberalitas: censura est, auxilium est, Principale tributum est. Beneficium non est, cuius sine rubore meminisse non possum. Ad iudicem missus sum. vt impetrarem, caussam dixi.

CAP. IX. Præcipiunt itaque omnes auctores sapientiæ, quædam beneficia palàm danda, quædam secretò. Palàm, quæ

consequi gloriosum est: vt militaria dona, & honores, & quidquid aliud notitia pulchrius fit. Rursus quæ non producunt, nec honestiorem faciunt, sed occurrunt infirmitati, egestati, ignominiæ, tacitè danda sunt: vt nota sint solis, quibus prosunt. Interdum & ipse qui iuuatur, fallendus est: vt habeat, nec à quo acceperit, sciat.

CAP. X. Arcesilaus, vt aiunt, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, ægro autem, & ne hoc quidem confitenti deesse sibi in sumptum ad necessarios vsus, cùm clàm succurrendum iudicasset; puluino eius ignorantis sacculum subiecit, vt homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inueniret potiùs quàm acciperet. Quid ergo? ille nesciet à quo acceperit? Primùm nesciat, si hoc ipsum beneficij pars est. deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat & illius auctorem. Denique ille nesciet accepisse se: ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si fænerare cogitas: sed si dare quo genere accipienti maximè profuturum erit; dabis. contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed videri benefecisse: Volo, inquis, sciat: debitorem quæris. Volo vtique sciat: quid, si illi vtilius est nescire? si honestius, si gratius? non in aliam partem abibis? Volo sciat: ita tu hominem non seruabis in tenebris? Non nego, quoties patitur

res,

ces, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate: sin adiuuari illum & oportet, & pudet; si quod præstamus, offendit, nisi absconditur: beneficium in acta non mitto. Quid? ego illi sum indicaturus me dedisse: cùm inter prima præcepta ac maximè necessaria sit, ne vnquam exprobrem, imò ne admoneam quidem? Hæc enim beneficij inter duos lex est. alter statim obliuisci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum & premit frequens meritorum commemoratio.

CAP. XI. Libet exclamare, quod ille triumuirali proscriptione seruatus à quodam Cæsaris amico exclamauit, cùm superbiam eius ferre non posset: Redde me Cæsari. Quousque dices: Ego te seruaui, ego te eripui morti? istud, si meo arbitrio memini, vita est; si tuo mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti, vt haberes, quem ostenderes. Quousque me circumducis? quousque obliuisci fortunæ meæ non sinis? semel in triumpho ductus essem. Non est dicẽdum, quid tribuerimus. qui admonet, repetit. Non est instandum, non est memoriæ reuocandum: nisi vt aliud dando, prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus. qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi vbique iactanti beneficiũ suum: Num negabis, inquit, te recepisse? & cùm respondisset, Quando? Sæpè quidem, inquit, & multis locis: (id est) quoties &

vbicunq; narrasti. Quid opus est te loqui? quid alienum occupare officium? Est qui istud facere honestiùs possit: quo narrante, & hoc laudabitur, quòd ipse non narras. Ingratum me iudicas, si istud te tacente, nemo sciturus est? Quod adeò non est committendum, vt etiam si quis coram nobis narrabit, ei respondendum sit? Dignissimus quidem ille est maioribus beneficiis, quæ ego magis velle me scio præstare, quàm posse. Et hęc ipsa non verniliter, nec ea figura, qua quidam reiiciunt, quæ magis ad se volunt attrahere: deindę adiicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituet in semine. Multa cura sata perducuntur ad segetem. nihil in fructum peruenit, quod non à primo vsque ad extremum æqualis cultura prosequitur: eadem beneficiorum est conditio. Nunquid vlla maiora possunt esse, quàm quæ in liberos patres conferunt? Nec tamen tuta sunt, si in infantia deserantur, nisi longa pietas munus suum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum conditio est: nisi illa adiuueris, perdes. parum est dedisse; fouenda sunt. Si gratos vis habere quos obligas, non tantùm des oportet beneficia, sed ames. Præcipuè, vt dixi, parcamus auribus. admonitio tædium facit, exprobratio odium. Nihil æquè in beneficio dando vitandum est, quàm superbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verbo-

borum? ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio: res loquentur, nobis tacentibus. Non tantùm ingratum, sed inuisum est beneficium, superbè datum.

CAP. XII. Cæsar dedit vitam Pompeio Penno, si dat, qui non aufert: deinde absoluto & agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant, & negant id insolentiæ caussâ factum: aiunt socculum auratũ, imò aureum margaritis distinctum, ostendere eum voluisse. Ita prorsus: quid hic contumeliosum est, si vir consularis aurum & margaritas osculatus est; & alioquin nullam partem in corpore eius electurus, quam puriùs oscularetur? Homo natus in hoc, vt mores liberæ ciuitatis Persica seruitute mutaret, parùm iudicauit, si senator senex, summis vsus honoribus, in conspectu principum supplex sibi, eo more iacuisset, quo victi hostes victoribus iacuere: inuenit aliquid infra genua, quò libertatem detruderet. Non hoc est remp. calcare? & quidem, dicet aliquis (nam potest ad rem pertinere) sinistro pede. Parùm enim fœdè furioseq; insolens fuerat, qui de capite consularis viri soccatus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset imperator pigros suos.

CAP. XIII. O superbia magnæ fortunæ! O stultissimum malum! vt à te nihil accipere iuuat? vt omne beneficium in iniuriam conuertis? vt te omnia nimia

delectant? vt te omnia dedecent? quoque altiùs te subleuasti, hoc depressior es, ostendisque te non agnoscere ista bona, quibus tantùm inflaris. Quidquid das, corrumpis. Libet itaq; interrogare, quid tantopere te supinet, quid vultum habitumque oris peruertat, vt malis habere personam, quàm faciem? Iucunda sunt, quæ humana fronte, certè leni, placidaque tribuuntur: quæ cùm daret mihi superior, non exsultauit supra me, sed quàm potuit, benignissimus fuit, descenditque in æquum, & detraxit muneri suo pompam. obseruauit idoneum tempus, vt in occasione potiùs, quàm in necessitate succurreret. Vno modo istis persuadebimus; ne beneficia sua insolentia perdant, si ostenderimus non ideò videri maiora, quò tumultuosiùs data sunt: ne ipsos quidem ob id cuiquam posse maiores videri. vanam esse superbiæ magnitudinem, & quæ in odium etiam amanda perducat.

CAP. XIV. *Sunt quædam nocitura impetrantibus: quæ non dare, sed negare, beneficium est.* Æstimabimus itaque vtilitatem potiùs, quàm voluntatem petentium. Sæpè enim noxia concupiscimus, nec dispicere quàm perniciosa sint licet: quia iudicium interpellat affectus. sed cùm subsedit cupiditas, cùm impetus ille flagrantis animi, qui consilium fugat, cecidit; detestamur perniciosos malorum munerum auctores. Vt frigidam ægris nega-

negamus, & lugentibus ac sibi iratis ferrum, aut amantibus quidquid contra se vsurus ardor petit: sic ea, quæ nocitura sunt impensè ac submissè, nonnunquam etiam miserabiliter rogantibus, perseuerabimus non dare. Tum initia beneficiorum suorum spectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quæ non tantùm accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum. sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum. Viderit: de se, non de me, queretur. Falsum est: imò de te, & meritò quidem: cùm ad mentem bonam redierit, cùm accessio illa quæ animum inflammabat, se remiserit. Quid ni eum oderit, à quo in damnum ac periculum suum adiutus est? Exorari in perniciem rogantium, sæua bonitas est. Quemadmodum pulcherrimum opus est, etiam inuitos nolentesque seruare: ita rogantibus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. Beneficium demus, quod vsu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ sciam: ne in societate turpis facti aut consilij inueniar. Si potero, reuocabo: sin minùs, non adiuuabo scelus. Siue illum ira, quò non debebat, impellit, siue ambitionis calor abducit à tutis: non committam, vt possit quandoque dicere, Ille amando me occidit. Sæpe nihil interest inter amicorum

munera, & hostium vota. Quidquid illi accidere optant, in id horum intempestiua indulgentia impellit, atque instruit. Quid autem turpius, quàm (quod euenit frequentissimè) vt nihil intersit inter odium, & beneficium?

CAP. XV. Nunquam in turpitudinem nostram reditura, tribuamus. Cùm summa amicitiæ sit, amicum sibi æquare; vtrique simul consulendum est. Dabo egenti: sed vt ipse non egeam. succurram perituro: sed vt ipse non peream. nisi si futurus ero magni hominis, aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam vt qui quod dedit, imputat, gratiam destruit: ita qui quantum det, ostendit, munus suum commendat, non exprobrat. Respiciendæ sunt cuique facultates suæ; viresque: ne aut plus præstemus, quàm possumus, aut minus. Æstimanda est eius persona, cui damus. quædam enim minora sunt, quàm vt exire à magnis viris debeant: quædam accipiente minora sunt: Vtriusque itaque personam confer: & idipsum, inter illas, quod donabis, examina, nunquid aut danti graue sit, aut paucum: nunquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

CAP. XVI. Vrbem cuidam Alexander donabat væsanus, & qui nihil animo non grande conciperet. cùm ille cui donaba-

nabatur, ſeipſe menſus, tanti muneris inuidiam refugiſſet, dicens non conuenire fortunæ ſuæ: Non quæro, inquit, quid te accipere deceat, ſed quid me dare. Animoſa vox videtur, & regia: cùm ſit ſtultiſſima. Nihil enim per ſe quemquam decet: refert quid, cui, quando, quare, vbi, & cetera, ſine quibus facti ratio non conſtabit. Tumidiſſimum animal! ſi illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur perſonarum ac dignitatum proportio: & cùm ſit vbique virtutis modus, ęquè peccat quod excedit, quàm quod deficit. Liceat iſtud ſanè tibi, & te in tantum fortuna ſuſtulerit, vt congiaria tua vrbes ſint: quas quanto maioris animi fuit non capere, quàm ſpargere? eſt tamen aliquis minor, quàm vt in ſinu eius condenda ſit ciuitas.

CAP. XVII. Ab Antigono Cynicus petijt talentum. reſpondit, plus eſſe, quàm quod Cynicus petere deberet. Repulſus petit denarium. reſpondit, minus eſſe, quàm quod regem deceret dare. Turpiſſima eſt eiuſmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum paret. in denario regem, in talento Cynicum reſpexit: cùm poſſet & denarium tamquam Cynico dare, & talentum tamquam rex. Vt ſit aliquid maius, quàm quod Cynicus accipiat; nihil tam exiguum eſt, quod non honeſtè regis humanitas tribuat. Si me interrogas, probo. eſt enim intolerabilis

res,

res, poscere nummos, & contemnere. Indixisti pecuniæ odium: hoc professus es. hanc personam induisti: agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. Aspicienda ergo non minùs sua cuique persona est, quàm eius, de quo iuuando quis cogitat. Volo Chrysippi nostri vti similitudine de pilæ lusu: quam cadere non est dubium, aut mittentis vitio, aut accipientis. Tunc cursum suum seruat, vbi inter manus vtriusque, aptè ab vtroque & iactata & excepta versatur. necesse est autem lusor bonus, aliter illam collusori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficij ratio est. nisi vtrique personæ, dantis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illum perueniet, vt debet. Si cum exercitato & docto negotium est, audaciùs pilam mittemus. vtcunque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigidè, nec tam excussè, sed languidiùs, & in ipsam eius dirigentes manum, remissè occurremus. Idem faciendum est in beneficijs. quosdam doceamus, & satis iudicemus, si conantur, si audent, si volunt. Facimus autem plerumque ingratos, & vt sint, fauemus: tamquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit: vt malignis lusoribus propositum est, collusorem traducere, cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest, nisi consenti-

sentitur, extendi. Multi sunt tam prauę naturæ, vt malint perdere quæ præstiterunt, quàm videri recepisse, superbi & imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, vt illi quoque partes suæ constent, & fauere; vt gratia sibi referri possit, benignè omnia interpretari; gratias agentem, non aliter quàm si referat, audire; præbere se facilem, ad hoc, vt quem obligauit, etiam exsolui velit? Malè audire solet fenerator, si acerbè exigit: æquè si in recipiendo tardus ac difficilis moras quærit: beneficium tam recipiendum est, quàm non exigendum. Optimus ille, qui dedit facilè, nunquam exegit: reddi gauisus est, bona fide quid præstitisset, oblitus, qui accipientis animo recepit.

CAP. XVIII. Quidam non tantùm dant beneficium superbè, sed etiam accipiunt: quod non est committendum. Iam enim transeamus ad alteram partem, tractaturi quomodo se gerere homines in accipiendis beneficijs debeant. Quodcunque ex duobus constat officium, tantumdem ab vtroque exigit. Qualis pater esse debeat, cùm inspexeris: scies non minus operis illic superesse, vt dispicias, qualem esse oporteat filium. sunt aliquæ partes mariti, sed non minores vxoris. Inuicem ista quantum exigunt, præstant, & parem desiderant regulam: quæ, vt ait Hecaton, difficilis est. Omne enim honestum in arduo est, etiam quod vicinum hone-

honesto est. non enim tantùm fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce, per totam viam eundum est. minima maximaque ex huius consilio gerenda sunt: quomodo hæc suaseris, dandum. Hæc autem hoc primùm censebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Vt breuiter tibi respondeam: ab his, quibus dedisse vellemus. Num etiam maiore dilectu quærendus est, cui debeamus, quàm cui præstemus? nam, vt non sequantur vlla incommoda (sequuntur autem plurima) graue tamen tormentum est debere, cui nolis. Contrà, iucundissimum est, ab eo accepisse beneficium, quem amare etiam post iniuriam possis. Illud verò homini verecundo & probo miserrimum est, si eum amare oportet, quem non iuuat. Toties admoneam necesse est, non loqui me de sapientibus, quos quidquid oportet, & iuuat; qui animum in potestate habent, & legem sibi, quàm volunt, dicunt, & quam dixerunt, seruant: sed de imperfectis hominibus, honesta sequi volentibus, quorum affectus sæpè contumaciter parent. Itaque eligendus est, à quo beneficium accipiam. Et quidem diligentiùs quærendus beneficij, quàm pecuniæ creditor. Huic enim reddendum est, quantum accepi: & si reddidi, solutus sum ac liber. at illi plus soluendum est: & nihilominus etiam relata gratia, cohæremus. Debeo enim, cùm reddidi, rursus incipere:

re;* monetque amicitia non recipere indignum. Sic est beneficiorum quidem sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur. Non semper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum est & inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus suum fastidire te, iniuriam iudicaturus est. non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem. quid faciam? parùm dignus est, cui debeam. Cùm eligendum dico cui debeas, vim maiorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrij tui est, vtrùm velis, an non; id apud te ipse perpendes. si necessitas tollit arbitrium, scies te non accipere, sed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire, an velim; effice, vt possim nolle. Vitam tamen tibi dedit. non refert quid sit, quod datur, nisi è volente volenti detur. Si seruasti me, non ideò seruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit. non ideò numeratur inter salubria. Quædam prosunt, nec obligant.

CAP. XIX. Tuber quidam tyranni gladio diuisit, qui ad eum occidendum venerat: non ideò illi tyrannus gratias egit, quòd rem quam medicorum manus reformidauerant, nocendo sanauit. Vides non esse magnum in ipsa re momentum? quoniam non videtur dedisse beneficium,

qui

qui malo animo profuit. Casus enim beneficium est, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro spectauimus, qui vnum è bestiarijs agnitum, cùm quondam eius fuisset magister, protexit ab impetu bestiarum. Num ergo est beneficium, feræ auxilium? minimè: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium. quia non est beneficium, accipere cogi. non est beneficium, debere, cui nolis. Antè des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium.

CAP. XX. Disputari de M. Bruto solet, an debuerit accipere à D. Iulio vitam, cùm occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, aliàs tractabimus. Mihi enim, cùm vir magnus fuerit in alijs, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se gessisse: qui aut regis nomen extimuit, cùm optimus ciuitatis status sub rege iusto sit; aut ibi sperauit libertatem futuram, vbi tam magnum præmium erat & imperandi, & seruiendi; aut existimauit ciuitatem in priorem formam posse reuocari, amissis pristinis moribus: futuramque ibi æqualitatem ciuilis iuris, & statuas suo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an seruirent, sed vtri. Quanta verò illum aut rerum naturæ, aut vrbis suę tenuit obliuio, qui vno inte-

interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cùm Tarquinius esset inuentus, post tot reges ferro ac fulminibus occisos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficij iniuria venerat. Non enim seruauit is, qui non interfecit; nec beneficium dedit, sed missionem.

CAP. XXI. Illud magis venire in disputationem potest aliquam, quid faciendum sit captiuo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis & infamis ore promittit? Patiar me ab impuro seruari? seruatus deinde, quam illi gratiam referam? Viuam cum obscœno? non viuam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam: accipiam autem tamquam creditum, non tamquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & si occasio fuerit seruandi, periclitantem seruabo: in amicitiam, quæ similes iungit, non descendam. nec seruatoris illum loco numerabo, sed feneratoris: cui sciam reddendum quod accepi. Est aliquis dignus, à quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est. ideò non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio, regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cùm ille pro me pericl

ita-

riclitari velit, ego, quod facilius est, non facio, vt sine illo pericliter. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait à filio familias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quòd furtum non recepit? quòd maluit non accipere, quàm reddere? quæ est enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, vtamur Græcini Iulij viri egregij, quem C. Cæsar occidit ob hoc vnum, quòd melior vir erat, quàm esse quemquam tyranno expediret. Is cùm ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam à Fabio Persico missam non accepit. Et obiurgantibus his, qui non æstimabant mittentem, sed missa, quòd repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, à quo propinationem accepturus non sim? Cumque illi Rebilus consularis, homo eiusdem infamię, maiorem summam misisset, instaretque, vt accipi iuberet: Rogo, inquit, ignoscas: nam & à Persico non accepi. Vtrùm hoc munera accipere est, an senatum legere?

CAP. XXII. Cùm accipiendum iudicauerimus, hilares accipiamus, profitentes gaudium: & id danti manifestum sit, vt fructum præsentem capiat. Iusta enim caussa lætitiæ est, lætum amicum videre; iustior, fecisse. Gratè ad nos peruenisse

indi-

indicemus, effusis affectibus: quod non ipso tantùm audiente, sed vbique testemur. Qui gratè beneficium accepit, primam eius pensionem soluit.

CAP. XXIII. Sunt quidam, qui nolunt nisi secretò accipere: testem beneficij & conscium vitant: quos scias licet malè cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eum, cui datur: ita accipienti adhibenda concio est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiuè agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista verecundia, sed inficiandi genus: Ingratus est, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi pararios, nec signatores aduocari, nec chitographum dare: idem faciunt, qui dant operam, vt beneficiũ in ipsos collatum, quàm ignotissimum sit. Verentur palàm ferre, vt sua potiùs virtute, quàm alieno adiutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officijs sunt, quibus vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem subeunt ingratorum.

CAP. XXIV. Alij pessimè loquuntur de optimè meritis. Tutius est quosdam offendere, quàm demeruisse. argumentum nihil debentium, odio quærunt. Atqui nihil magis præstandum est, quàm vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ subinde reficienda est: quia nec re-

ferre

ferre poteſt gratiam, niſi qui meminit; & qui meminit, iam refert. Nec delicate accipiendum eſt, nec ſubmiſsè & humiliter. Nam qui negligens eſt in accipiendo, cùm omne beneficium recens placeat; quid faciet, cùm prima eius voluptas refrixerit? Alius accepit faſtidiosè, tanquam qui dicat: Non quidem mihi opus eſt; ſed quia tam valde vis, faciam tibi mei poteſtatem. Alius ſupinè, vt dubium præſtanti relinquat, an ſenſerit: alius vix labra diduxit, & ingratior, quàm ſi tacuiſſet, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impenſiùs, & illa adicienda: Plures quàm putas, obligaſti. Nemo enim non gaudet beneficium ſuum latiùs patere. Neſcis quid mihi præſtiteris: ſed ſcire te oportet, quanto plus ſit quàm æſtimas. Statim gratus eſt, qui ſe onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero: illud certè non deſinam vbique confiteri, me referre non poſſe.

CAP. XXV. Nullo magis Cæſarem Auguſtum demeruit, & ad alia impetranda facilē ſibi reddidit Furnius, quàm quòd, cùm patri Antonianas partes ſecuto veniam impetraſſet, dixit: Hanc vnam Cæſar habeo iniuriam tuam. effeciſti vt viuerem, & morerer ingratus. Quid eſt tam grati animi, quàm nullo modo ſibi ſatisfacere? quàm nec ad ſpem quidem exæquandi vnquam beneficij accedere? His atque eiuſmodi vocibus id agamus,

vt

vt voluntas non lateat, sed aperiatur, vt luceat. Verba cessent licèt, si quemadmodum debemus affecti sumus, conscientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus est, statim dum accepit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit, illum velut in certamen cursus compositū, & carceribus inclusum, opperiri debere suum tempus, ad quod velut dato signo prosiliat. Et quidem magna illi celeritate opus est, magna contentione, vt consequatur antecedentem.

CAP. XXVI. Videndum est nunc, quid maximè faciat ingratos. Aut nimius sui suspectus, & insitum mortalitati vitium, se suaque mirandi: aut auiditas, aut inuidia. Incipiamus à primo. Nemo non benignus est sui iudex. inde est, vt omnia meruisse se existimet, & in solutum accipiat: nec satis suo pretio se æstimatum putet. Hoc mihi dedit, sed quàm serò, sed post quot labores? quanto consequi plura potuissem, si illum, aut illum, aut me colere maluissem? non hoc speraueram. In turbam coniectus sum. tam exiguo dignum me iudicauit. honestius præteriri fuit.

CAP. XXVII. Cn. Lentulus augur, diuitiarū maximum exemplum, antequā illum libertini pauperem facerent (hic quater millies sestertium suum vidit. propriè dixi: nihil enim amplius quàm vidit) ingenij fuit tam sterilis,

quàm

quàm pusilli. Cùm enim esset auarissimus, nummos citiùs emittebat, quàm verba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cùm omnia incrementa sua D. Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem, sub honore nobilitatis laborantem: princeps iam ciuitatis, & pecunia, & gratia, subinde Augusto solebat queri, dicens, A studijs se abductum. Nihil tantùm in se congestum esse, quantum perdidisset, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque diuus Augustus præstiterat, quòd illum derisu ac labore irrito liberauerat. Non patitur auiditas quemquã esse gratũ. nunquam enim improbę spei, quod datur, satis est. Eò maiora cupimus, quò maiora venerunt: multoque concitatior est auaritia, in magnarum opum congestu collocata. vt flammæ infinito acrior vis est, quo ex maiore incendio emicuit. Æquè ambitio non patitur quemquam in ea mensura honorum conquiescere, quæ quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: sed queritur, quòd non est ad præturam vsque perductus. nec hæc grata est, si deest consulatus. ne hic quidem satiat, si vnus est. Vltrà se cupiditas porrigit, & felicitatem suam non intelligit: quia non vnde venerit, respicit, sed quò tendat. Omnibus his vehementius & importunius malum est inuidia, quæ nos inquietat, dum comparat.

CAP.

CAP. XXVIII. Hoc mihi præstitit: sed illi plus, sed illi maturiùs: & deinde nullius caussam agit, contra omnes sibi fauet. Quanto est simplicius, quanto prudentius, beneficium acceptum augere? scire neminem tanti ab alio, quanti à seipso æstimari? Plus accipere debuissem. sed illi facile non fuit plus dare. in multos diuidenda liberalitas erat. Hoc initium est. boni consulamus, & animum eius, gratè excipiendo, euocemus. Parum fecit; sed sæpiùs faciet. illum mihi prætulit; & me multis. ille non est mihi par virtutibus, nec officiis; sed habuit suam Venerem. Querendo non efficiam, vt maioribus dignus sim, sed vt datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt. quid ad rem? quàm raró fortuna iudicat? Quotidie querimur, malos esse felices. sæpè quæ agellos pessimi cuiusque transierat, optimorum virorum segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque, vt in ceteris rebus, ita in amicitiis. Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit: nullum tam angustum, quod non bonus interpres extendat. Nunquam deerunt caussæ querendi, si beneficia à deteriore parte spectaueris.

CAP. XXIX. Vide quàm iniqui sint diuinorum munerum æstimatores, etiam quidam professi sapientiam. Queruntur, quòd non magnitudine corpo-

rum æquemus elephantes, velocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros: quòd solidior sit cutis beluis, decentior damis, densior vrsis, mollior fibris: quòd sagacitate nos narium canes vincant, quòd acie luminum aquilæ, spatio ætatis corui, multa animalia nandi facilitate. Et cùm quædam ne coire quidem in idem natura patiatur, vt velocitatem corporum & vires pares animalibus: ex diuersis ac dissidentibus bonis hominem non esse compositum, iniuriam vocant: & in negligentes nostri deos querimoniam iaciunt, quòd non bona valetudo & vitiis inexpugnabilis data sit, quòd non futuri scientia. Vix sibi temperant, quin eousque impudentiæ prouehantur, vt naturam oderint, quòd infra deos sumus, quòd non in æquo illis stetimus. Quanto satius est ad contemplationem tot tantorumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quòd nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt secundas sortiri, quòd terrenis præfecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est? Quidquid nobis negatum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus æstimator sortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parens noster, quanto valentiora animalia sub iugum miserimus, quanto velociora consequamur: quàm nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum.

Tot

Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento peruium est, sideribus velociorem, quorum post multa sæcula futuros cursus antecedit. tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias aceruatarum. Circumeas licèt cuncta: & quia nihil totum inuenies, quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quæ tibi dari velles. Ita benè æstimata naturæ indulgentia, confitearis necesse est, in deliciis te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt dij immortales, habentque. & qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos collocauerunt. Magna accepimus. Maiora non cepimus.

CAP. XXX. Hæc, mi Liberalis, necessaria credidi, vt dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficiis erat, cùm de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam in cetera, huius detestabilis vitii audacia. Cui enim respondebit gratè, quod munus existimabit magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se à diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicunque ergo gratos esse docet, & hominum caussam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quòd quisquam excu-

ſationem mentis ingratæ ab infirmitate atque inopia petat, & dicat: Quid enim faciam, & quomodo? quando ſuperioribus, dominiſque rerum omnium gratiam referam? Referre facile eſt, ſi auarus es, ſine impendio: ſi iners, ſine opera. eodem quidem momento, quo obligatus es, ſi vis, cum quolibet paria feciſti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

CAP. XXXI. Hoc ex paradoxis Stoicæ ſectæ minimè mirabile, vt mea fert opinio, aut incredibile eſt, eum qui libenter accepit beneficium, reddidiſſe. Nam cùm omnia ad animum referamus, fecit quiſque quantum voluit. & cùm pietas, fides, iuſtitia, omnis denique virtus intra ſe perfecta ſit; etiamſi illi manum exerere non licuit, gratus quoque poteſt eſſe homo voluntate. Quotiens quod propoſuit quiſque conſequitur, capit operis ſui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodeſſe ei cui dat, & voluptati ſibi eſſe. Si quod voluit, effecit, peruenitque ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit, tulit quod petit. Non enim ſibi inuicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, ſed negotiatio. Benè nauigauit, qui quem deſtinauit portum, tenuit: teli iactus certæ manus peregit officium, ſi petita percuſſit: beneficium qui dat, vult excipi gratè. habet quod voluit, ſi benè acceptum eſt. Sed ſperauit emolumentum aliquod. non fuit hoc benefi-

cium,

cium, cuius proprium est, nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optimæ rei conditio est: vt gratus sim, ad fortunam mittor. Si illa inuita respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo? non quidquid potero, & faciam, & reddam? temporum rerumque occasionem sequar, & eius implere sinum cupiam, à quo aliquid accepi? sed malo loco beneficium est, nisi & excussis manibus esse grato licet.

CAP. XXXII. Qui accepit, inquit, beneficium, licèt animo benignissimo acceperit, non consummauit officium suum. restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, pilam scitè ac diligenter excipere; sed non dicitur bonus lusor, nisi qui aptè & expeditè remisit, quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est. quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate, non in animo. explicari itaque totum debet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideò non bonum lusorem dicam, qui pilam, vt oportebat, excepit, si per ipsum mora, quò minùs, remitteret, non fuit. Sed quamuis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, sed & partem quam non fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est: qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutiùs hoc refellere. existimemus ita esse: desit aliquid lusui, non lu-

sori. sic & in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datæ, cui par alia debetur, non animo. Qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod voluit, effecit.

CAP. XXXIII. Beneficium mihi dedit. accepi non aliter, quàm ipse accipi voluit. Iam habet, quod petit: & quod vnum petit, ego gratus sum. Post hæc vsus mei restat, & aliquod ex homine grato commodum. hæc non imperfecti officij reliqua pars est; sed perfecti accessio. Facit Phidias statuam: alius est fructus artis, alius artificij. artis est, fecisse quod voluit: artificij, fecisse cum fructu. Perfecit opus suum Phidias, etiamsi non vendidit. Triplex est illi fructus operis sui. vnus conscientiæ: hunc absoluto opere percepit. alter famæ; tertius vtilitatis: quem allatura est, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficij fructus primus ille est, conscientiæ. Hunc percepit, qui quò voluit, munus suum pertulit. Secundus est famæ. tertius eorum, quæ præstari inuicem possunt. Itaque cùm benignè acceptum est beneficium, is qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est, ipsum quidem benè accipiendo persolui.

CAP. XXXIV. Quid ergo? inquit, retulit gratiam, qui nihil fecit? Plurimum fecit, bono animo bonum retulit: & quod

est

est amicitiæ, ex æquo. Pòst deinde aliter beneficium, aliter creditum soluitur. Non est quod expectes, vt solutionem tibi ostendam. res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamuis primò contra opinionem pugnet tuam, si te commodaueris mihi, & cogitaueris res esse plures, quàm verba. Ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis commodatisque. Pedem & nostrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis: canem, & venaticum, & marinum, & sidus. Quia non sufficimus, vt singulis singula assignemus: quotiens opus est, mutuamur. Fortitudo est virtus, pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & seruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia vitandi sumptus superuacuos; aut ars re familiari moderatè vtendi: parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti; cùm infinitum intersit, inter modum & angustias. Hæc alia sunt natura: sed effecit inopia sermonis, vt & hunc & illum parcum vocemus; vt & ille fortis dicatur cum ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium est & actio, vt diximus, benefica, & ipsum quod datur per illam actionem: vt pecunia, domus,

prætexta. Vinum vtrique nomen est: vis quidem ac potestas longè alia.

CAP. XXXV. Itaque attende. iam intelliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud beneuolè excipimus: illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus, & volumus reddere. Voluntati voluntate satisfecimus, rei rem debemus. Itaque quamuis retulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit, iubemus tamen aliquid simile ei quod accepit, reddere. A consuetudine quædam quæ dicimus, abhorrent: deinde alia via ad consuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere sapientem: & tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse: & tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. Insanire omnes stultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. his ipsis quos vocamus insanos, & suffragium & iurisdictionem committimus. Sic dicimus eum qui beneficium bono animo accepit, gratiam retulisse: nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cùm reddiderit. Exhortatio est illa, non infitiatio beneficij. Ne timeamus, nève intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt, & fama defensa, detractæ sordes, spiritus, & libertas potior spiritu;

ritu; & quomodo referre gratiam potero? quando ille veniet dies, quo illi animum meum ostendam? hic ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quòd accipias, sed quòd reddas, debiturus sis. Non adibis tam magnę rei periculum, vt casus ingratum facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despondeas animo, ne laborum ac longæ seruitutis expectatione deficias. non differo te: de præsentibus fiat. Nunquam eris gratus, nisi statim es. Quid ergo facies? non arma sumenda sunt: & fortasse erunt. non maria emetienda: fortasse etiam ventis minantibus solues. vis reddere beneficium? benignè accipe, retulisti gratiam: non vt soluisse te putes, sed vt securior debeas.

LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

NON referre beneficiis gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Æbuci Liberalis. Ideò de ingratis etiam ingrati queruntur: cùm interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus displicet: adeoque in contrarium itur, vt quosdam habeamus infestissimos non post beneficia tantùm, sed propter beneficia. Hoc prauitate naturæ accidere quibusdam, non negaue-

rim: pluribus, quia memoriam tempus interpositum subduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerunt, ea interiecto spatio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecum disputationem scio, cùm tu illos non ingratos vocares, sed oblitos; tanquam ea res ingratum excuset, quæ facit. An quia hoc accidit alicui, non sit ingratus: cùm hoc nō accidat, nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorum, vt furum, homicidarum: quorum vna culpa est, ceterùm in partibus varietas magna. Ingratus est, qui beneficiū accepisse se negat, quod accepit: ingratus est, qui dissimulat: ingratus, qui non reddit: ingratissimus omnium, qui oblitus est. Illi enim si non soluunt, tamen debent: & exstat apud illos vestigium certè meritorum, intra malam conscientiam conclusorum: & aliquando ad referendam gratiam conuerti ex aliqua caussa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita honestæ rei cupiditas; qualis solet ad tempus etiam in malis pectoribus exsurgere: si inuitauerit facilis occasio: hic nunquam fieri gratus potest, cui totum beneficium elapsum est. Et vtrùm tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitiosi oculi sunt, qui lucem reformidant: cæci, qui non vident. & parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. Quis tam ingratus est, quā qui quod in prima parte animi positum esse debuit, & semper occurrere,

ita

ita ſepoſuit & abiecit, vt in ignorantiam verteretur? apparet illum non ſæpè de reddendo cogitaſſe, cui obrepſit obliuio.

CAP. II. Denique ad reddendam gratiam,& virtute opus eſt, & tempore, & facultate, & adſpirante fortuna. Qui meminit,ſine impendio gratus eſt. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præſtat; nullum habet, quo lateat, patrocinium. Nunquam enim voluit gratus eſſe, qui beneficium tam longè proiecit, vt extra conſpectum ſuum poneret. Quemadmodum quæ in vſu ſunt, & manum quotidie tactumque patiuntur, nunquam periculum ſitus adeunt: illa quæ ad oculos non reuocantur, ſed extra conuerſationem, vt ſuperuacua iacuerunt, ſordes ipſa colligunt vetuſtate: ita quidquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nunquam ſubducitur, quæ nihil perdit, niſi ad quod non ſæpè reſpexit.

CAP. III. Præter hanc cauſſam, aliæ quoque ſunt, quæ nobis merita nonnunquam maxima velāt. Prima omnium ac potiſſima, quòd nouis ſemper cupiditatibus occupati,non quid habeamus, ſed quid petamus, inſpicimus: non in id quod eſt,ſed quod appetitur, intenti. Quidquid enim domi eſt,vile eſt. Sequitur autem,vt vbi quod acceperis, leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non ſit in pretio. Amauimus aliquem & ſuſpe-

ximus, & fundatum ab illo ſtatũ noſtrum profeſſi ſumus, quàm diu nobis placebant ea, quæ conſecuti ſumus: deinde irrumpit animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus eſt, vti mortalibus mos eſt, ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quidquid antè apud nos beneficium vocabatur. nec ea intuemur, quæ nos aliis præpoſuere, ſed ea ſola quæ fortuna præcedentium oſtentat. Non poteſt autem quiſquam & inuidere, & gratias agere: quia inuidere, querentis & mœſti eſt: gratias agere, gaudentis. Deinde, quia nemo noſtrum nouit, niſi id tempus, quod cùm maximè tranſit: ad prçterita rari animum retorquent. Sic fit, vt præceptores, eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam reliquimus. ſic fit, vt in adoleſcentiam noſtram collata pereant: quia ipſa nunquam retractatur. Nemo quod fuit, tamquam in præterito, ſed tamquam in perdito ponit: ideoque caduca memoria eſt, futuro imminentium.

CAP. IV. Hoc loco reddendum eſt Epicuro teſtimonium, qui aſſiduè queritur, quòd aduerſus præterita ſimus ingrati, quòd quæcunque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus: cùm certior nulla ſit voluptas, quàm quæ iam eripi non poteſt. Præſentia bona nondum tota in ſolido ſunt, poteſt illa caſus aliquis incidere: futura pendent, & incerta ſunt: quod

præterijt, inter tuta sepositum est. Quomodo ergo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnem vitam suam transilit? Præsentium intuitus, ac præteritorum memoria gratum facit; memoriæ minimum tribuit, quisquis spei plurimum.

CAP. V. Quemadmodum, mi Liberalis, quædam res semel perceptæ herent; quædam vt scias, non est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi continuetur) Geometriam dico, & sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt: ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, sed numero pluria, & temporibus diuersa, effluunt. Quia (vt dixi) non subinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium. nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit: nemo non deditum se & deuotum professus est, & si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, inuenit. Post exiguum tempus, ijdem illi verba priora, quasi sordida & parùm libera, euitant: perueniunt deinde eò, quò, vt ego existimo, pessimus quisque atque ingratissimus peruenit, vt obliuiscantur. Adeò enim ingratus est, qui oblitus est, vti gratus sit, cui beneficium in mentem venit.

CAP. VI. Hoc tam inuisum vitium, an impunitum esse debeat, quæritur: & an hæc

hæc lex, quæ in ſcholis exercetur, etiam in ciuitate ponenda ſit, qua ingrati datur actio. Quæ videtur æqua omnibus. quid ni? cùm vrbes quoque vrbibus, quæ præſtitere exprobrent, & maioribus collata, à poſteris exigant. Noſtri maiores, maximi illi viri, ab hoſtibus tantùm res repetierunt: beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Macedonum gente, non eſt in vlla data aduerſus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, dandam non fuiſſe: quia aduerſus maleficium omne conſenſimus. & homicidij, veneficij, parricidij, violatarum religionum, alibi atque alibi diuerſa pœna eſt: ſed vbique aliqua. Hoc frequentiſſimum crimen nuſquam punitur, vbique improbatur. Neque abſoluimus illud ſed cùm difficilis eſſet incertæ rei æſtimatio, tantùm odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad vindices deos mittimus.

CAP. VII. Rationes autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficij perijt, ſi actio, ſicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato datur. Hoc enim ſpecioſiſſimum eſt, quòd dedimus vel perdituri: quòd totum permiſimus accipientium arbitrio. Si appello, ſi ad iudicem voco, incipit non beneficium eſſe, ſed creditum. Deinde, cùm res honeſtiſſima ſit, referre gratiam, deſinit eſſe honeſta, ſi neceſſaria

eſt.

est. non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quàm eum qui depositum reddidit, aut quod debebat, citra iudicium soluit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum animum, & beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat? aut in illo qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. Adijce nunc, quòd huic vni legi omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulere, dilatant. Præterea quæcunque in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideò melior videtur conditio caussæ bonæ, si ad iudicem, quàm si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit; huius libera, & nullis astricta vinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adijcere, & sententiam suam non prout lex aut iustitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium, non constat: deinde quantumcunque sit, refert quàm benignè illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Sępè & qui reddidit

dit quod accepit, ingratus est: & qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest: vbi fecisse, aut non fecisse pronunciandum est, vbi prolatis cautionibus, controuersia tollitur. Vbi verò inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda est: vbi id, de quo sola sapientia decernit, in controuersiam incidit, non potest ad hęc sumi iudex ex turba selectorum, quem census in album, & equestris hæreditas misit.

CAP. VIII. Itaque non hæc parum idonea res visa est, quæ deduceretur ad iudicem, sed nemo huic rei satis idoneus iudex inuentus est: quod non admiraberis, si excusseris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi reum exisset. Donauit aliquis magnam pecuniam: sed diues, sed non sensurus impendium. Donauit alius: sed toto patrimonio cessurus. Summa eadem est: beneficium idem non est. Etiam nunc adijce. Hic pecuniam pro addicto dependit: sed cùm illam domo protulisset. ille dedit eandem: sed mutuã sumpsit, aut rogauit, & se obligari ingenti merito passus est. Eodem existimas loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est: & hunc, qui accepit, vt daret? Tempore quædam magna fiunt, nõ summa. Beneficium est donata possessio, cuius fertilitas laxare possit annonam: beneficium est, vnus in fame panis. Benefi-

cium

cium est, donare regiones, per quas multa flumina & nauigabilia decurrant: beneficium est, arentibus siti, & vix spiritum per siccas fauces ducentibus, monstrare fontem. Quis inter se ista comparabit? quis expendet? difficilis est sententia, quæ non rem, sed vim rei quærit. eadem licèt sint, aliter data non idem pendent. Dedit mihi hic beneficium: sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbiùs me quàm solebat, aspexit: sed tam tardè dedit, vt plus præstiturus fuerit, si citò negasset. Horum quomodo iudex inibit æstimationem, cùm sermo, & dubitatio, & vultus meriti gratiam destruant?

CAP. IX. Quid quòd quædam beneficia vocantur, quia nimis cõcupiscuntur: quædam non sunt ex hac vulgari nota, sed maiora, etiam si minùs apparent? Beneficium vocas, dedisse potentis populi ciuitatem, in quatuordecim gradus deduxisse, & defendisse capitis reum: quid vtilia suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remedijs refocillasse lugentem, & quos desiderabat volentem sequi, ad vitæ consilium reduxisse? quid assedisse ægro, & cùm valetudo eius ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora, & cadentes venas vino refecisse, & medicum adduxisse morienti? Hæc quis æstimabit? quis similibus beneficijs iubebit beneficia pensari? Donauit

tibi

tibi domum: sed ego tuam supra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnauit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi silentio dedi. Cùm aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

CAP. X. Dies prętęrea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniæ creditę. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendetur ingratus? maxima beneficia probationem non habent: sępè intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, vt ne demus beneficia sine teste? Quam deinde pœnam ingratis constituamus? vnam omnibus, cùm disparia beneficia sint? an inæqualem, & pro cuiusque beneficio maiorem, aut minorem? Age, intra pecuniam versabitur taxatio: quid quòd quædam beneficia vitæ sunt, & maiora vita? His quæ pronunciabitur pœna? minor beneficio? iniqua est. par & capitalis? quid inhumanius, quàm cruentos esse beneficiorum exitus?

CAP. XI. Quædam, inquit, priuilegia parentibus data sunt. quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem sacrauimus, quia expediebat liberos tolli: sollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige

ipse

ipſe tecum. Si deceptus es, quęre dignum, adiuua. In liberis tollendis, nihil iudicio tollentium licet: tota res voti eſt. Itaque vt æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua poteſtas fuit. Deinde alia conditio eſt parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique ſunt: nec eſt periculum, ne dediſſe ſe illis mentiantur. In ceteris quæri debet, non tantùm an receperint, ſed an dederint. Horum in confeſſo merita ſunt: & quia vtile eſt iuuentuti, regi; impoſuimus illi quaſi domeſticos magiſtratus, ſub quorum cuſtodia contineretur. Deinde omnium parentum vnum erat beneficium: itaque æſtimari ſemel potuit. alia diuerſa ſunt, diſſimilia, infinitis inter ſe interuallis diſtantia: itaque ſub nullam regulam cadere potuerunt. cùm æquius eſſet omnia relinqui, quàm omnia æquari.

CAP. XII. Quædam magno dantibus conſtant: quædam accipientibus magna ſunt, ſed gratuita tribuentibus: quædam amicis data ſunt, quædam ignotis. Plus eſt, quamuis idem detur, ſi ei detur, quem noſſe à tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille ſolatia. Inuenies, qui nihil putet eſſe iucundius, nihil maius, quàm habere in quo calamitas acquieſcat: inuenies rurſus, qui dignitati ſuæ, quàm ſecuritati, conſuli malit: eſt qui plus ei debere ſe iudicet, per quem tutior eſt, quàm ei per quem honeſtior.

Proin-

Proinde ista maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex, aut ad hæc, aut ad illa, inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipse eligo: beneficium sæpè ab eo accipio, à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inscio, &, si sciuisset, non accepturo, impositum est: non vocabis eum, qui vtcunque acceptum non reddidit?

CAP. XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, sed idem posteà fecit iniuriam. Vtrùm vno munere ad patientiam omnium iniuriarum astringor: an perinde erit, ac si gratiam retulerim, quia beneficium suum ipse insequenti iniuria rescidit? Quomodo deinde æstimabis? vtrùm plus sit quod accepit, an in quo læsus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec infitiatores eorum afficiendo pœna. Sed illud quoque tibi è contrario occurrat. multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculum caussę dicendę adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipsi quoque ad danda tardiores. nemo enim libenter dat inuitis: sed quicunque ad benefaciendum bonitate inuitatus est, & ipsa pulchritudine rei, etiam libentiùs dabit, nihil debituris nisi quod volent. Minuitur enim gloria eius officij, cui

cui diligenter cautum eſt.

CAP. XIV. Deinde, pauciora erunt beneficia? ſed veriora. quid autem mali eſt, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipſum ſecuti ſunt, qui nullam legem huic conſtituerunt: vt circumſpectiùs donaremus, circumſpectiùs eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des,conſidera:nulla actio erit,nulla repititio. Erras, ſi exiſtimas ſuccurſurum tibi iudicem. Nulla lex te in integrum reſtituet: ſolam accipientis fidem ſpecta. Hoc modo beneficia auctoritatem ſuam tenẽt, & magnifica ſunt: pollues illa,ſi materiam litium feceris. Æquiſſima vox eſt, & ius gentium præ ſe ferens, Redde quod debes. Hæc turpiſſima eſt in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam,inquam,debet,dignitatem, ſecuritatem, ſanitatem. reddi maxima quæque non poſſunt. Aut pro his,inquit, aliquid quod tanti ſit. Hoc eſt quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, ſi beneficium mercem facimus. Non eſt incitandus animus ad auaritiam, ad querelas, ad diſcordiam: ſua ſponte in iſta fertur. Quantum poſſumus,reſiſtamus,& quærenti occaſiones, amputemus.

CAP. XV. Vtinam quidem perſuadere poſſemus, vt pecunias creditas tantùm à volentibus acciperent! vtinam nulla ſtipulatio emptorem venditori obligaret! nec pacta conuentaque impreſſis ſignis

custo-

custodirentur! fides potiùs illa seruaret, & æquum colens animus! Sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem, quàm spectare malunt. Adhibentur ab vtraque parte testes. ille per tabulas plurium nomina, interpositis pararijs, facit: ille non est interrogatione contentus, nisi rem manu sua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publicæ confessionem! annulis nostris plus, quàm animis creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? in quid imprimunt signa? nempe ne ille neget accepisse se, quòd accepit. Hos incorruptos viros, & vindices veritatis existimas? at his ipsis statim non aliter pecunię committentur. Ita non honestius erat à quibusdã fidem falli, quàm ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deest auaritiæ, vt beneficia sine sponsore non demus. Generosi animi & magnifici est, iuuare & prodesse. qui dat beneficia deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam sordidissimam redigimus?

CAP. XVI. Plures, inquit, ingrati erunt, si nulla aduersus ingratum datur actio. Imò potiùs, pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quàm multi ingrati sint. pudorem enim rei tollet multitudo peccantium: & desinet esse probri loco, commune maledictum. Nũquid iam vlla repudio erubescit, post-

quam

quam illustres quædam ac nobiles fœminæ, non consulum numero, sed maritorum annos suos computant? & exeunt matrimonij caussa, nubunt repudij? Tam diu istud timebatur, quàm diu rarum erat. quia verò nulla sine diuortio acta sunt, quòd sæpè audiebant, facere didicerunt. Numquid iam vllus adulterij pudor est, postquam eò ventum est, vt nulla virum habeat, nisi vt adulterum irritet? argumentum est deformitatis, pudicitia. Quam inuenies tam miseram, tam sordidam, vt illi satis sit vnum adulterorum par? nisi singulis diuisit horas, & non sufficit dies omnibus? nisi ad alium gestata est, apud alium mansit? Infrunita & antiqua est, quæ nesciat, matrimonium vocari, vnius adulterium. Quemadmodum horum delictorum iam euanuit pudor, postquam res latiùs euagata est: ita ingratos plures efficies, & audaciores, si numerare se cœperint.

CAP. XVII. Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? quid malignus? quid auarus? quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis esse, quæ inuisa sunt? aut vllum supplicium grauius existimas publico odio? Pœna est, quòd non audet ab vllo beneficium accipere, quòd non audet vlli dare, quòd omnium designatur oculis, aut designari se iudicat: quòd intellectum optimæ rei ac dulcissimæ amisit. An tu infe-

infelicem vocas, qui caret acie oculorum; cuius aures morbus obstruxit: non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testes ingratorum omnium deos metuit, vrit illum & angit intercepti beneficij conscientia: denique satis hæc ipsa pœna magna est, quòd rei (vt dicebam) iucundissimæ fructum non percipit. At quem iuuat accepisse, æquali perpetuaque voluptate fruitur: & animum eius à quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari autem potest vtriusque vita. cùm alter tristis sit & solicitus, qualis esse inficiator, ac fraudulentus solet; apud quem non parentum qui debet, honor est, non educatoris, non præceptorum: alter lætus, hilaris, occasionem referendæ gratiæ expectans, & ex hoc ipso affectu gaudium grande percipiens; nec quærens quomodo decoquat, sed quemadmodum pleniùs vberiusque respondeat; non solùm parētibus & amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiam si à seruo suo beneficium accepit, æstimat non à quo, sed quid acceperit.

CAP. XVIII. Quamquam quæritur à quibusdam, sicut ab Hecatone, an beneficium dare seruus domino possit? Sunt enim qui ita distinguant, Quædam beneficia esse, quædam officia, quædam ministeria. Beneficium esse, quod alienus

det:

det: alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filij, vxoris, & earum personarum, quas necessitudo suscitat, & ferre opem iubet. Ministerium esse serui, quem conditio sua eo loco posuit, vt nihil eorum quæ præstat, imputet superiori. * Propterea seruos qui negat dare aliquando beneficium, ignarus est iuris humani. refert enim cuius animi sit, qui præstat, non cuius status. Nulli præclusa virtus est, omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, seruos, reges, & exules. non elegit domum, nec censum; nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti aduersus repentina, quid animus magnum promitteret sibi, si certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium seruus domino; nec regi quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quis teneatur imperio, si summo tenetur? Nam si seruo, quo minùs in nomen meriti perueniat, necessitas obest, & patiendi vltima timor: idem istud obstabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam, quamquam sub dispari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus suis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Potest seruus iustus esse, potest fortis, potest magnanimus: ergo & beneficium dare potest. Nam & hoc virtutis est. adeoque dominis serui beneficia possunt dare, vt ipsos sæpè beneficia sua fe-

cerint. Non est dubium, an seruus beneficium dare possit cuilibet: quare ergo non & domino suo possit?

CAP. XIX. Quia non potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum suum obligat: peregrinantem sequitur, ægro ministrat, & labore summo colit. Omnia tamen ista, quæ alio præstante beneficia dicerentur, præstante seruo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit, cùm illi liceret & non dare: seruus autem non habet negandi potestatem: ita non præstat, sed paret, nec id se fecisse iactat, quod non facere non potuit. Etiam sub ista lege vincam, & eò perducam seruum, vt in multa liber sit. Interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem seruum pro salute domini sui, sine respectu suæ dimicantem & confossum vulneribus, reliquias tamen sanguinis ab ipsis vitalibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram sua morte quærentem: hunc tu negabis beneficium dedisse, quia seruus est? Si tibi ostendero aliquem, vt secreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, auertisse quantum potuerit, suspiciones quærentis, & impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia seruus est? Vide ne eò magis sit,

quò

quò rarius est exemplum virtutis in seruis: eoque gratius, quòd cùm ferè inuisa imperia sint, & omnis necessitas grauis, commune seruitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideò beneficium non est, quia à seruo profectum est: sed ideò maius, quia deterrere ab illo nec seruitus quidem potuit.

CAP. XX. Errat, si quis existimat seruitutem in totum hominem descendere: pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt, & adscripta dominis: mens quidem sui iuris. quæ adeò libera & vaga est, vt ne ab hoc quidem carcere, cui inclusa est, teneri queat, quo minùs impetu suo vtatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cælestibus exeat. Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit:interior illa pars mancipio dari non potest. Ab hac quidquid venit, liberum est.non enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur: contra rempublicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.

CAP. XXI. Quædam sunt quæ leges nec iubent, nec vetant facere: in his seruus materiam beneficij habet. Quandiu præstatur, quod à seruis exigi solet, ministerium est: vbi plus quàm quod seruo necesse est, beneficium. Vbi in affectum amici transit, desinit vocari ministerium. Est aliquid, quod dominus præ-

ſtare ſeruo debeat, vt cibaria, veſtiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulſit, liberaliùs educauit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium eſt. Idem, econtrario, fit in perſona ſerui. Quidquid eſt quod ſeruilis officij formulam excedit, quod non ex imperio, ſed ex voluntate præſtatur, beneficium eſt: ſi modò tantum eſt, vt hoc vocari potuerit, quolibet alio præſtante.

CAP. XXII. Seruus (vt placet Chryſippo) perpetuus mercenarius eſt. Quemadmodum ille beneficium dat, vbi plus præſtat quàm quod operis locauit: ſic ſeruus vbi beneuolentia erga dominum fortunæ ſuæ modum tranſiit, & altius aliquid auſus, quod etiam feliciùs nato decori eſſet, & ſpem domini anteceſſit, beneficium eſt intra domum inuentum. An æquum tibi videtur, quibus, ſi minus debito faciant, iraſcimur: non haberi gratiam, ſi plus debito ſolitoque fecerint? Vis ſcire, quando non ſit beneficium? vbi dici poteſt. Quid ſi nollet? Vbi verò id præſtat, quod nolle licuit, voluiſſe laudandum eſt. Inter ſe contraria ſunt, beneficium & iniuria. Poteſt dare beneficium domino, ſi à domino iniuriam poteſt accipere: atqui de iniuriis dominorum in ſeruos, qui audiat, poſitus eſt, qui & ſæuitiam & libidinem, & in præbendis ad victum neceſſariis auaritiam compeſcat. Quid ergo? Beneficium dominus à ſeruo accipit?

accipit? imò homo ab homine. Denique quod in illius potestate fuit, fecit: beneficium domino dedit: ne à seruo acceperis, in tuâ potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & dissimilia, & quędam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, seruauit periturum: & hoc si parum est, pereundo seruauit. alius mortem domini adiuuit, alius decepit.

CAP. XXIII. Claudius Quadrigarius in duodeuicesimo annalium tradidit, cùm obsideretur Adrumentum, & iam ad summam desperationem ventum esset, duos seruos ad hostem transfugisse, & operæ pretium fecisse. Deinde vrbe capta, passim discurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua seruierant, præcucurrisse, & dominam suam ante se egisse: & quærentibus quęnam esset, dominam, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Eductam deinde extra muros, summa cura celasse, donec hostilis ira consideret. deinde, vt satiatus miles ad Romanos mores citò rediit: illos quoque ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse. Manumisit vtrumque euestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitæ necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gra-

tulari. Aliter enim seruata, munus notæ & vulgaris clementiæ habuisset: sic seruata, nobilis fabula, & exemplum duarum vrbium fuit. In tanta confusione captæ ciuitatis, cùm sibi quisque consuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, vt ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, à victoribus ad captiuam transfugerunt, personam parricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non est, dico, seruilis animi, egregium factum fama sceleris emisse. C. Vettius, prætor Marsorum, ducebatur ad Romanum imperatorem. Seruus eius gladium militi ipsi, à quo trahebatur, eduxit, & primùm dominum occidit: deinde, Tempus est, inquit, me & mihi consulere: iam dominum manumisi. atque ita se vno ictu transiecit. Da mihi quemquam, qui magnificentiùs dominum seruarit.

CAP. XXIV. Corfinium Cæsar obsidebat: tenebatur inclusus Domitius. Imperauit medico, eidemque seruo suo, vt sibi venenum daret. Cùm tergiuersantem videret: Quid cunctaris, inquit, tamquam tua in potestate totum istud sit? mortem rogo armatus. Tum ille promisit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cùm sopitus esset, accessit ad filium eius: Iube me, inquit, adseruari,

dum

dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & seruatus à Cæsare est: prior tamen illum seruus seruauerat.

CAP. XXV. Bello ciuili,proscriptum dominum seruus abscondit: & cùm anulos eius sibi aptasset, ac vestem induisset, speculatoribus occurrit: nihil se deprecari, quo minùs imperata peragerent, dixit: & deinde ceruicem porrexit. Quanti viri est, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides dominum mori nolle? in publica crudelitate mitem inueniri, in publica perfidia fidelem? cùm præmia proditionis ingentia ostendantur, præmium fidei, mortem concupiscere?

CAP. XXVI. Nostri sæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæsare fuit accusandi frequens & pænè publica rabies, quæ omni ciuili bello grauiùs togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium. nihil erat tutum: omnis sæuiendi placebat occasio. Nec iam reorum expectabatur euentus, cùm esset vnus. Cænabat Paulus prætorius in conuiuio quodam, imaginem Tiberij Cæsaris habens, ectypam,& eminente gemma. Rem ineptissimam fecero,si nūc verba quęsiero,quemadmodum dicam illum matellam sumpsisse. Quod factum, simul & Maro, ex notis illius temporis vestigatoribus, notauit. At seruus eius cui nectebantur insi-

diæ, ei ebrio anulum extraxit. & cùm Maro cõuiuas testaretur, admotam esse imaginem obscœnis, & iam subscriptionem componeret: ostendit in manu sua seruus anulum. Si quis hunc seruum vocat, & illum conuiuam vocabit.

CAP. XXVII. Sub diuo Augusto nondum hominibus verba sua periculosa erant, iam molesta. Rufus, vir ordinis senatorij, inter cœnam optauerat, ne Cæsar saluus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: & adiecerat, Idem omnes & tauros & vitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primùm diluxit, seruus qui cœnanti ad pedes steterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixisset. hortatur, vt Cæsarem occupet, atque ipse se deferat. Vsus consilio, descendenti Cæsari occurrit. & cùm malam mentem habuisse se pridie iurasset, id vt in se & filios suos recideret, optauit: & Cæsarem, vt ignosceret sibi, rediretq; in gratiam secum, rogauit. Cùm dixisset se Cæsar facere: Nemo, inquit, credet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaueris: petitq; non fastidiendam à propitio summam: & impetrauit. Cæsar ait: Mea caussa dabo operam, ne vnquam tibi irascar. Honestè Cæsar, quòd ignouit, quòd liberalitatem clementiæ adiecit. Quicunque hoc audiuerit exemplum, necesse est Cæsarem laudet, sed cùm seruum antè laudauerit. Num expectas, vt tibi narrem ma-

nu-

numiſſum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis. pecuniam pro libertate eius Cæſar numerauerat.

CAP. XXVIII. Poſt tot exempla num eſt dubium, quin beneficium aliquando à ſeruo dominus accipiat? Quare potiùs perſona rem minuat, quàm perſonam res ipſa cohoneſtet? Eadem omnibus principia, eademque origo. nemo altero nobilior, niſi cui rectius ingenium: & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ ſuæ longo ordine, ac multis ſtemmatum illigata flexuris, in parte prima ædium collocant: noti magis, quàm nobiles ſunt. Vnus omnium parens mundus eſt: ſiue per ſplendidos, ſiue per ſordidos gradus, ad hunc prima cuiuſque origo perducitur. Non eſt, quòd te iſti decipiant; qui cùm maiores ſuos recenſent, vbicunque defecit nomen illuſtre, illico deum fingunt. Neminem deſpexeris, etiam ſi circa illum obſoleta ſunt nomina, & parùm indulgente adiuta fortuna. Siue libertini ante vos habentur, ſiue ſerui, ſiue exterarum gentium homines: erigite audacter animos, & quidquid in medio ſordidi iacet, tranſilite. expectat vos in ſummo magna nobilitas. Quid ſuperbia in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia à ſeruis indignemur accipere, & ſortem eorum ſpectemus, obliti meritorum? Seruum tu quemquam vocas, libidinis & gulæ ſeruus, &

adulteræ, imò adulterarum commune mancipium? Seruum vocas quemquam tu? Quò tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumferentibus? quò te penulati isti in militum & quidem non vulgarem cultum subornati? quò, inquam, te isti efferunt? ad ostium alicuius ostiarij, ad hortos alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium à seruo tuo posse dari, cui osculum alieni serui beneficium est. Quæ est tanta animi discordia? eodem tempore seruos despicis, & colis. Imperiosus intra limen atque impotens, humilis foris: & tam contemptus, quàm contemnens. Neque enim vlli magis abijciunt animos, quàm qui improbè tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quàm qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. XXIX. Dicenda hæc fuerunt, ad contundendam insolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandumque ius beneficij dandi à seruis, vt à filiis quoque vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, quàm acceperint? Illud conceditur, multos filios maiores potentioresque exstitisse, quàm parentes suos: æquè & illud, meliores fuisse. Quod si constat, potest fieri, vt meliora tribuerint: cùm & fortuna illis maior esset, & melior voluntas: Quidquid, inquit, est, quod

quod dat patri filius, vtique minus est: quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio eius vincitur, cuius beneficium est ipsum, quòd vincitur. Primùm, quædam initium ab aliis trahunt, & tamen initiis suis maiora sunt. nec ideò aliquid non est maius eo à quo cœpit: quia non potuisset in tantum procedere, nisi cœpisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina, omnium rerum caussa sunt: & tamen minimæ partes sunt eorum quæ gignunt. Aspice Rhenum, aspice Euphratem, omnes denique inclytos amnes: quid sunt, si illos illic, vnde effluunt, æstimes? Quidquid est quo timentur, quo nominantur, in processu parauerunt. Tolle radicem, nemora non surgent; nec tanti montes vestientur. Aspice trabes, siue proceritatem æstimes, altissimas, siue crassitudinem spatiumque ramorum, latissimè fusas: quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa vrbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis iacta sunt, latent. Idem in ceteris euenit: principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuissem quidquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset: sed non ideò quidquid consecutus sum, minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quæ

consilio ac manu gero facere potuissem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili ac militari industria merui. numquid tamen ideò maximis operibus præferes nutricis officium? At quid interest, cùm æquè sine patris beneficio, quàm sine nutricis, non potuerim ad vlteriora procedere?

CAP. XXX. Quòd si initio meo, quidquid iam possum, debeo: cogita non esse initium mei patrem, ne auum quidē. Semper enim erit vlterius aliquid, ex quo originis proximæ origo descendat. Atqui nemo dicit me plus debere ignotis, & vltra memoriam positis maioribus, quàm patri: plus autem debeo, si hoc ipsum quòd genuit me pater meus, maioribus suis debet. Quidquid præstiti patri, etiam si magnum est, infra æstimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Istò modo, etiam si quis patrem meum ægrum ac moriturum sanauerit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit æstimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, mearum viriū, meæ voluntatis. Illud quòd natus sum, per se intuere quale sit: animaduertes exiguum & incertum, & boni malique communem materiam. sine dubio primum ad omnia gradum: sed nō ideò maiorem omnibus, quia primum. Seruaui patrem,

& ad

& ad summam prouexi dignitatem, & principem vrbis suæ feci: nec tantùm rebus à me gestis nobilitaui, sed ipsi quoque gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minùs, quàm gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad se animos rapit, congessi: & cùm supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quòd ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. sed si ad benè viuendum minima portio est viuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis commune est; noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficijs, etiamsi non sine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cùm ego dederim sentienti, sentiens me dare: cùm vitam tibi non voluptatis meæ caussa, aut certè per voluptatem dederim: cùm tanto maius sit retinere spiritum, quàm accipere, quanto leuius mori ante mortis metum.

CAP. XXXI. Ego vitam dedi statim illa vsuro: tu nesciturо, an viuerem. ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dedisti, vt mori possem. ego vitam tibi dedi cõsummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, onus alienum. Vis scire, quàm non sit magnum beneficium, vitam sic dare? si exposuisses, nempe iniuria erat genuisse. Quo quidem colligo,

colligo, minimum esse beneficium, patris matrisque concubitum : nisi accesserint alia , quæ prosequerentur hoc initium muneris, & alijs officijs ratum facerent . Non est bonum viuere, sed benè viuere . At benè viuo ; sed potui & malè . ita hoc tantùm est tuum, quod viuo . Si vitam imputas mihi per se, nudam, egentem consilij, & id vt magnum bonum iactas : cogita te mihi imputare muscarum ac vermium bonum . Deinde, vt nihil aliud dicam , quàm bonis artibus me studuisse, vt cursum ad rectum iter vitæ dirigerem: in ipso beneficio tuo , maius quàm quod dederas, recepisti . Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.

CAP. XXXII. Aluit me pater. si idem præsto , plus reddo : quia non tantùm ali se , sed à filio ali gaudet , & maiorem ex animo meo, quàm ex ipsa re, percipit voluptatem . Illius alimenta ad corpus tantùm meum peruenerunt . Quid si quis intantum processit , vt aut eloquentia per gentes enotesceret , aut iustitia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam , tenebrasque natalium suorum clara luce discuteret: non inæstimabile in parentes suos beneficium contulit ? An quisquam Aristonẽ & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios , nosset ? Sophroniscum Socrates exspirare non patitur. Ceteros enu-

mera-

merare longum est, qui viuunt ob nullam caussam aliam, quàm quòd illos liberorū eximia virtus tradidit posteris. Vtrùm maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne post Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, nauali corona insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus? qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quę & priorem magnificentiam vincerent, & nulla posteà vincerentur? Vtrùm Octauius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamuis illum vmbra adoptiui patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellata arma ciuilia, vidisset securæ paci præsidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties respexisset ad se, potuisse illum virum in domo sua nasci? Quid nunc ceteros persequar, quos iam consumpsisset obliuio, nisi illos filiorum gloria è tenebris eruisset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quàm à patre acceperat: sed an possit aliquis maiora reddere. Etiamsi quæ retuli exempla, nondum satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum supermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum vlla ætas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non possunt, plura in vnum congesta superabunt.

CAP. XXXIII. Seruauit in prælio

lio patrem Scipio, & prætextatus in hostes equum concitauit: parum est, quòd vt perueniret ad patrem, tot pericula maximos duces cùm maximè prementia contempsit, tot oppositas difficultates; quòd ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit; quòd annos suos transiliuit. Adijce, vt idem patrem reum defendat, & conspirationi inimicorum potentium eripiat: vt alterum illi consulatum, ac tertium, aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat., vt pauperi raptas belli iure opes tradat, & quod est militaribus viris speciosissimum, diuitem illum spolijs etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, adijce vt prouincias & extraordinaria imperia continuet: adijce vt dirutis maximis vrbibus, Romani imperij sine æmulo ad ortus occasusque venturi defensor & conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adijciat. Dic Scipionis patrem: haud dubium est, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipsi vrbi nescio, vtrùm maius præsidium afferens, an decus.

CAP. XXXIV. Deinde, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse, finge in se transtulisse. Licet tibi inquantum velis extendere beneficia filij, cùm paternum munus, & simplex sit, & facile, nec danti voluntarium. Quid necesse est multis? dedit etiam, quibus dedisse.

se se nescit. In quo consortem habet, in quo spectauit legem patriam, præmia patrum, domus ac familiæ perpetuitatem, omnia potiùs quàm eum cui dabat. Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an maius aliquid dederit, quàm acceperat: cùm vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantùm vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quidquid facis, quidquid præstare illi potes. Et præceptoris mei, quòd institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen qui tradiderunt illa, transcendimus: vtique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamuis sine illis nemo quidquam assequi posset, non tamen quantumcunque quis assecutus est, infra illos est. multum, inter prima, ac maxima interest. nec ideò prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

CAP. XXXV. Iam tempus est quædam ex nostra (vt ita dicam.) moneta proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliquid melius, potest vinci: pater dedit filio vitam, est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum, qui dedit alicui vitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quàm dedit: pater autem vitam dedit: potest ergo, si sæpiùs periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius

bene-

beneficium accipere, quàm dedit. Qui beneficium accepit, maius accipit, quò magis eo indiget. magis autem indiget vita qui viuit, quàm qui natus non est, vt qui ne indigere quidem omnino possit: maius ergo beneficium accipit pater, si vitam à filio accepit, quàm filius à patre, quòd natus est. Patris beneficia vinci à filijs beneficijs non possunt. quare? quia vitam accepit à patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in maius gratia referri potest. solet enim & medicus vitam dare: nec nautæ, si naufragum sustulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficijs adiuuandum esset; ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quàm accepi: pater filio vitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quæ illam tuerentur: filius patri si dedit vitam, dedit eam, quæ nullius desideraret auxilium, in hoc, vt permaneret: ergo maius beneficium accepit à filio pater, qui vitam accepit, quàm ipse illi dederat.

CAP. XXXVI. Hæc non destruunt parentum venerationem, nec deteriores illis

illis liberos faciunt, imò etiam meliores. natura enim gloriosa est virtus, & anteire priores cupit. alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum vincendi spe venerit. Id si patribus idem volentibus contigerit (quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono vincimur:) vnde certamen tam optabile, vnde tantam felicitatem parentibus, vt fateantur seipsos filiorum beneficijs impares? Nisi hoc ita iudicamus, excusationem damus liberis: & illos segniores ad referendam gratiam facimus, quibus stimulos adijcere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuuenes. posita est inter parentes ac liberos honesta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideò vicerunt, quia occupauerunt. sumite modò animum, qualem decet, & deficere nolite, vt vincatis optantes. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, ac per vestigia sua ire ad victoriam sæpè iam partam ex parentibus, iubeant.

CAP. XXXVII. Vicit Æneas patrem, ipse eius in infantia leue tutumque gestamē, grauem senio, per media hostiū agmina, & per cadentis circa se vrbis ruinas ferens, cùm complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret: tulit illum per ignes, &, quid non pietas potest? pertulit, colendumque inter conditores Romani imperij posuit. Vicêre Siculi iuuenes: cùm

Ætna

Ætna maiore vi peragitata, in vrbes, in agros, in magnam insulæ partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. Dissedisse creditum est ignes, & vtrimque flamma recedente limitem adapertum, per quem transcurrerent iuuenes dignissimi, qui magna tutò auderent. Vicit Antigonus: qui cùm ingenti prælio superasset hostem, præmiū belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cùm possis. Vicit patrē, imperiosum quidem, T. Manlius: qui cùm ad tempus relegatus esset à patre, ob adolescentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoq; tempore, quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis inuisi, (& benè meruisse se de iuuene credebat, cuius exilium pro grauissimo crimine inter alia Manlio obijciebat) nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, &, Nisi iuras, inquit, te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, vtro modo pater meus accusatorem non habeat. Iurauit tribunus: nec fefellit, & caussam accusationis remissæ concioni reddidit. Nulli alij licuit impunè tribunum in ordinem redigere.

CAP. XXXVIII. Alia ex alijs exempla subeunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, & è plebe acer-

uoque ignobili nunquam tacendos sæculis dederunt. Nulla vi verborum, nulla ingenij facultate exprimi potest, quantum opus sit, quàm laudabile, quamque nunquam à memoria hominum exiturum, posse hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi: imperio eorum, siue æquum, siue iniquum fuit, obsequentem submissumque me præbui: ad hoc vnum contumax fui, ne beneficijs vincerer. Certate obsecro vos, & fusi quoque restituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincentur. Quid eo adolescente præclarius, qui sibi ipsi dicere potuerit, neque enim fas est alteri dicere: Patrem meum beneficijs vici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus vbique prædicabit, à filio suo se beneficijs victum? Quid autem est felicius, quàm sibi cedere?

LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

X omnibus quæ tractauimus, Æbuci Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis (vt ait Salustius) cum cura dicendum, quàm quod in manibus est: An beneficium dare, & inuicem gratiam referre, per se res expetendæ sint? Inueniuntur qui honesta in mercedem colant, quibusque non placeat virtus gratuita: quę nihil habet in se magnificum,

ficum, si quidquam habet vænale. Quid enim est turpius, quàm aliquem computare, quanti vir bonus sit: cùm virtus nec lucro inuitetur, nec absterreatur damno, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, vt contrà in se impendere iubeat, ac sæpiùs in vltro tributis sit? Calcatis vtilitatibus ad illam eundum est, quocunque vocauit, quocunque misit, sine respectu rei familiaris: interdum etiam, sine vlla sanguinis sui parsimonia vadendum, nec vnquam imperium eius detrectandum. Quid consequar, inquit, si hoc fortiter, si hoc gratè fecero? quòd feceris. Nihil tibi extra promittitur: si quid fortè obuenerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum pretium, in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficium autem honestum est, non potest alia eius conditio esse, cùm eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum, sæpè & abundè probatum est.

CAP. II. In hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicata & vmbratica turba, in conuiuio suo philosophantium: apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis paret, illis deseruit, illas supra se videt. Non est, inquit, voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? de re tota, & de potestate eius ambigitur. non est virtus, si sequi potest. Primæ partes eius

sunt

ſunt. ducere debet, imperare, ſummo loco ſtare: tu illam iubes ſignum petere. Quid, inquit, tua refert? & ego, ſine virtute, nego beatam vitam poſſe conſtare. Ipſam voluptatem, quam ſequor, cui me mancipaui, remota illa, improbo & damno. de hoc vno diſputatur, vtrùm virtus ſummi boni cauſſa ſit, an ipſa ſummum bonum. Vt hoc vnum quæratur, ordinis tantùm exiſtimas mutationem? iſta verò confuſio eſt & manifeſta cæcitas, primis poſtrema præferre. Non indignor, quòd poſt voluptatem ponitur virtus, ſed quòd omnino cum voluptate confertur. Contemptrix eius & hoſtis eſt, & longiſſimè ab illa reſiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis, quàm iſti effæminato bono inſerenda.

CAP. III. Hæc, Liberalis, dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis eſt, & turpiſſimum id cauſſa vllius alterius rei dare, quàm vt datum ſit. Nam ſi recipiendi ſpe tribueremus, locupletiſſimo cuique, non digniſſimo, daremus: nunc verò diuiti importuno pauperem præferimus. non eſt beneficium quod fortunam ſpectat. Præterea, ſi vt prodeſſemus, ſola nos inuitaret vtilitas, minimè beneficia diſtribuere deberẽt, qui facillimè poſſent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigẽtes. Dij verò tot munera, quæ ſine intermiſſione diebus ac noctibus fundunt, non darẽt. in

omnia

omnia enim illis natura sua sufficit, plenosque & tutos, & inuiolabiles præstat. Nulli ergo beneficium dabunt, si vna dandi caussa est, se intueri ac commodum suum. Istud non est beneficium, sed fęnus: circumspicere, non vbi optimè ponas, sed vbi quæstuosissimè habeas, vnde facillimè tollas. Quod cùm longè à dijs remotum sit, sequitur vt liberales sint. nam si vna beneficij dandi caussa sit vtilitas: nulla autem ex nobis vtilitas deo speranda est; nulla deo dandi beneficij caussa est.

CAP. IV. *Scio quid hoc loco respondeatur*. Itaque non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri, auersus à mundo, aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quàm iniuriæ tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, & vndique sublatis in cœlum manibus vota facientium, priuata ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales consensissent, alloquendi surda numina, & inefficaces deos: nisi nossent illorũ beneficia nunc vltrò oblata, nunc orantibus data; magna, tempestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est autem tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in pœnam genitus, vt non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam, & querulos circum-

cumſpice. inuenies non ex toto beneficiorum cæleſtium expertes: neminem eſſe, ad quem non aliquid ex illo benigniſſimo fonte manauerit. Parum autem id, quod naſcentibus ex æquo diſtribuitur? Vt quæ ſequuntur, inæquali diſpenſata menſura, tranſeamus, parum dedit natura, cùm ſe dedit?

CAP. V. Non dat Deus beneficia. Vnde ergo iſta quæ poſſides? quæ das? quæ negas? quæ ſeruas? quæ rapis? vnde hæc innumerabilia, oculos, aureis, animum mulcentia? vnde illa luxuriam quoque inſtruens copia? Neque enim neceſſitatibus tantummodo noſtris prouiſum eſt: vſque in delicias amamur. Tot arbuſta, non vno modo frugifera, tot herbæ ſalutares, tot varietates ciborum, per totum annum digeſtæ, vt inerti quoque fortuita terrę alimenta præberent. Iam animalia omnis generis, alia in ſicco ſolidoque, alia in humido innaſcentia, alia per ſublime dimiſſa: vt omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœniſſimis flexibus campos cingentia, illa præbitura commerciis viam, vaſto & nauigabili curſu vadentia: ex quibus quædam ſtatis diebus mirabile incrementum trahunt, vt anhela & feruenti ſubjecta cælo loca ſubita vis æſtiui torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venæ? quid in ipſis littoribus aquarum calentium exundatio?

omnia enim illis natura sua sufficit, plenósque & tutos, & inuiolabiles præstat. Nulli ergo beneficium dabunt, si vna dandi caussa est, se intueri ac commodum suum. Istud non est beneficium, sed fęnus: circumspicere, non vbi optimè ponas, sed vbi quæstuosissimè habeas, vnde facillimè tollas. Quod cùm longè à dijs remotum sit, sequitur vt liberales sint. nam si vna beneficij dandi caussa sit vtilitas: nulla autem ex nobis vtilitas deo speranda est; nulla deo dandi beneficij caussa est.

CAP. IV. Scio quid hoc loco respondeatur. Itaque non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri, auersus à mundo, aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quàm iniuriæ tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, & vndique sublatis in cœlum manibus vota facientium, priuata ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales consensissent, alloquendi surda numina, & inefficaces deos: nisi nossent illorũ beneficia nunc vltrò oblata, nunc orantibus data; magna, tempestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est autem tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in pœnam genitus, vt non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam, & querulos circum-

cumſpice. inuenies non ex toto beneficiorum cæleſtium expertes: neminem eſſe, ad quem non aliquid ex illo benigniſſimo fonte manauerit. Parum autem id, quod naſcentibus ex æquo diſtribuitur? Vt quæ ſequuntur, inæquali diſpenſata menſura, tranſeamus, parum dedit natura, cùm ſe dedit?

CAP. V. Non dat Deus beneficia. Vnde ergo iſta quæ poſſides? quæ das? quæ negas? quæ ſeruas? quæ rapis? vnde hæc innumerabilia, oculos, aureis, animum mulcentia? vnde illa luxuriam quoque inſtruens copia? Neque enim neceſſitatibus tantummodo noſtris prouiſum eſt: vſque in delicias amamur. Tot arbuſta, non vno modo frugifera, tot herbæ ſalutares, tot varietates ciborum, per totum annum digeſtæ, vt inerti quoque fortuita terrę alimenta præberent. Iam animalia omnis generis, alia in ſicco ſolidoque, alia in humido innaſcentia, alia per ſublime dimiſſa: vt omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœniſſimis flexibus campos cingentia, illa præbitura commerciis viam, vaſto & nauigabili curſu vadentia: ex quibus quædam ſtatis diebus mirabile incrementum trahunt, vt anhela & feruenti ſubjecta cælo loca ſubita vis æſtiui torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venæ? quid in ipſis littoribus aquarum calentium exundatio?

—— Te Lari maxime, tèque
Fluctibus, & fremitu aßurgens Benace marino.

CAP. VI. Si pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te diceres beneficium; immensa terrarum latè patentium spatia, negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleuerit, beneficium vocabis: tot metalla defodit, tot flumina emisit in aera, super quæ decurrunt sola aurum vehentia; argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latentium diuitiarum in summa terra signa disposuit: negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat, & tectum nitidius, auro aut coloribus sparsum, non mediocre munus vocabis: ingens tibi domicilium, sine vllo incendij aut ruinæ metu struxit, in quo vides non tenues crustas, & ipsa qua secantur lamina graciliores, sed integras lapidis pretiosissimi moles, sed totas variæ distinctæque materiæ, cuius tu paruula frusta miraris, tectum verò aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te vllum munus accepisse? Et cùm ista quæ habes magno æstimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? vnde istam, per quam actus vitæ tuæ disponis, atque ordi-

ordinas, lucem? vnde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? vnde ista palatum tuum saporibus exquisitis vltra satietatem lacessentia? vnde hæc irritamenta iam lassę voluptatis?vnde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nonne si gratus es, dices,

——Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi semper Deus. illius aram
Sæpè tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, vt cernis, & ipsum
Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti.

Ille Deus est, non qui paucas boues, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus vbique passim vagantibus pabulum præstat, qui pascua hibernis ęstiua substituit, qui non calamo tantùm cantare, & agreste atque inconditum carmen ad aliquam tantùm oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo, cantus edituros, commentus est. Neque enim nostra ista, quæ inuenimus, dixeris: non magis, quàm quòd crescimus, quàm quòd ad constitutum temporum sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc adsurgentem iam ætatem, & in robustiorem gradum transeuntem pubertas, & vltimus ille dies fugienti vitæ ter-

minum ponens. Insita sunt nobis omnium ætatum, omniumque artium semina, magisterque ex occulto Deus producit ingenia.

CAP. VII. Natura, inquit, hæc mihi præstat. Non intelligis te, cùm hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud est natura, quàm Deus, & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare. & Iouem illum optimum ac maximum ritè dices, & tonantem, & statorem: qui non (vt historici tradiderunt) ex eo quòd post votum susceptum, acies Romanorum fugientium stetit, sed quòd stant beneficio eius omnia, stator, stabilitorque est. hunc eumdem & fatum si dixeris, non mentieris. nam cùm fatum nihil aliud sit, quàm series implexa caussarum, ille est prima omnium caussa, ex qua ceteræ pendent. Quæcunque voles illi nomina propriè aptabis, vim aliquam effectumque cælestium rerum continentia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.

CAP. VIII. Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostri putant. Liberum patrem: quia omnium parens sit, quòd ab eo primùm inuenta seminum vis est, consultura per voluptatem. Herculem: quia vis eius inuicta sit, quandoque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura. Mercurium: quia ratio

tio penes illum eſt, numeruſque, & ordo, & ſcientia. Quocunque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus ſuum ipſe implet. Ergo nihil agis ingratiſſime mortalium, qui te negas Deo debere, ſed naturæ. quia nec natura ſine Deo eſt, nec Deus ſine natura: ſed idem eſt vtrumque; nec diſtat. Officium ſi quod à Seneca accepiſſes, Annæo te diceres debere, vel Lucio; non creditorem mutares, ſed nomen. quoniam ſiue prænomen eius, ſiue nomen dixiſſes, ſiue cognomen, idem tamen ille eſſet. Sic hunc naturam voca, fatum, fortunam: omnia eiuſdem Dei nomina ſunt, variè vtentis ſua poteſtate. Et iuſtitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnius animi bona ſunt: quidquid horum tibi placuit, animus placet.

CAP. LX. Sed ne in aliam diſputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert, ſine ſpe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quidquam conferre poſſumus: Ergo beneficium per ſe expetenda res eſt. vna ſpectatur in eo accipientis vtilitas: ad hanc accedamus, ſepoſitis commodis noſtris. Dicitis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus: quia nec agricolæ quidem ſemina arenis committunt. Quod ſi verum eſt, noſtram vtilitatem in beneficiis dandis ſequimur, quemadmodum in arando ſe-

rendoque. neque enim serere, per se res expetenda est. Præterea, quæritis cui dandum sit beneficium: quod non esset faciendum, si per se beneficium dare, expetenda res esset. quocunque loco, & quocunque modo daretur, beneficium erat. *Honestum propter nullam aliam caussam, quàm propter ipsum, sequimur. Tamen etsi nihil aliud sequendum est, quærimus quid faciamus & quando, & quemadmodum: per hæc enim constat. Itaque cùm eligo cui dem beneficium, id ago, vt beneficium sit: quia si turpi datur, nec honestum esse potest, nec beneficium.

CAP. X. Depositum reddere, per se res expetenda est: non tamen semper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. aliquando nihil interest, vtrùm infitier, an palàm reddam. Intuebor vtilitatem eius, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Idem in beneficio faciam. videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim sine ratione faciendum est: non est autem beneficium, nisi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honesti comes est. Quàm sæpè hominum, donationem suam inconsultam obiurgantium, hanc audimus vocem; Mallem perdidisse, quàm illi dedisse? Turpissimum genus damni est, inconsulta donatio: multoque grauius malè dedisse beneficium, quàm non recepisse. Aliena enim culpa est, quòd

quòd non recepimus: quòd cui daremus non eligimus, nostra. In electione nihil minùs, quàm hoc quod tu existimas, spectabo, à quo recepturus sim. eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus sit. Sępè autem & non redditurus, gratus est; & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æstimatio mea. Ideò locupletem, sed indignum præteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus: & cùm omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. vni placere contentus, in hoc dabo, vt quod oportet faciam: quod oportet autem, non est sine electione: quæ qualis futura sit, interrogas?

CAP. XI. Eligam virum integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non auarè tenacem, beneuolum. Hunc verò cùm elegero, licèt nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam possit, ex sententia res gesta erit. Si vtilitas me & sordida computatio liberalem facit, si nulli prosum, nisi vt inuicem ille mihi prosit: non dabo beneficium proficiscenti in diuersas longinquasque regiones, non dabo absfuturo semper, non dabo sic affecto, vt spes ei nulla sit conualescendi, non dabo ipse deficiens. non enim habeo tempus recipiendi. Atqui vt scias, rem per se expetendam esse, benefacere; aduenis modò in nostrum delatis

portum, & statim abituris, succurrimus. Ignoto naufrago nauem, qua reuehatur, & damus & instruimus. Discedit ille, vix satis noto salutis auctore, & nunquam ampliùs in conspectum nostrum reuersurus, debitores nobis deos delegat, precaturque vt illi pro se gratiam referant: interim nos iuuat sterilis beneficij conscientia. Quid cùm ipso vitæ in fine constitimus, cùm testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? quantum temporis consumitur, quandiu secretò agitur, quantum & quibus demus? Quid enim interest, quibus demus, à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentiùs damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quàm vbi remotis vtilitatibus, solum ante oculos honestum stetit: tandiu officiorum mali iudices, quandiu illa deprauat spes ac metus, ac inertissimum vitium, voluptas. Vbi mors interclusit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum iudicem misit, quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus: nec quidquam cura sanctiore componimus, quàm quod ad nos non pertinet.

CAP. XII. Et mehercule tunc magna voluptas subit cogitantem, Hunc ego locupletiorem faciam: huius dignitati adiectis opibus, aliquid splendoris affundam. Si non damus beneficia, nisi recepturi, intestatis moriendum sit. Di-

ci-

citis, inquit, beneficium creditum insolubile esse: creditum autem non est res per se expetenda. Cùm creditum dicimus, imagine & translatione vtimur. Sic & legem, iusti iniustique regulam esse: & regula non est res per se expetenda. Ad hæc verba demonstrandæ rei caussa descendimus. Cùm dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis scire? adijcio insolubile, cùm creditum nullum non solui aut possit, aut debeat. Adeò beneficium vtilitatis caussa dandum non est, vt sæpè, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. Sic latronibus circumuentum defendo, vt tutò transire permittatur: rerum gratia laborantem tutor, & hominum potentium factionem in me conuerto, quas illi detraxero sordes, sub accusatoribus iisdem fortasse sumpturus, cùm abire in partem alteram possim, & securus spectare aliena certamina: spondeo pro iudicato, & suspensum amici bonis libellum deijcio, creditoribus eius me obligaturus: vt possim seruare proscriptum, ipse proscriptionis periculum adeo. Nemo Tusculanum aut Tiburtinum emere paratus, salubritatis caussa, & æstiui secessus, quoto anno empturus sit disputat: cùm emerit, tuendum est. Eadem in beneficiis ratio est. nam cùm interrogaueris, quid reddat, respondebo, bonam conscientiam. Quid reddit beneficium? dic tu mihi,

quid reddat iustitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, si quidquam præter ipsas petis.

CAP. XIII. Mundus in quid incessum absoluit? in quid sol diem extendit & contrahit? omnia ista beneficia sunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est, circumagere rerum ordinem, quomodo solis loca mutare, ex quibus oriatur, in quæ cedat, & hæc salutaria nobis facere sine præmio: ita viri officium est inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas est, inerti otio assuefacere corpusculum, & securitatem soporis simillimam appetere, & sub densa vmbra latitare, tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibusq; intra hortorum latebram corpora ignauia pallentia saginare: nobis voluptas est, dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores leuent; vel periculosa, dum alios à periculis extrahant: vel rationes nostras aggrauatura, dum aliorum necessitates & angustias laxent. Quid mea interest, an recipiam beneficia? etiam cùm recepero, danda sunt. Beneficium, eius commodum spectat cui præstatur, non nostrum: alioquin nobis, non illi, damus. Itaque multa, quæ sum-

mam vtilitatem aliis afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator vrbibus prodest, medicus ægris, mango vænalibus: sed omnes isti, quia ad alienum commodum pro suo veniunt, non obligant eos quibus prosunt.

CAP. XIV. Non est beneficium quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam: auctio est. Non dicam pudicam, quæ amatorem vt incenderet repulit: quæ aut legem, aut virum timuit. vt ait Ouidius,

Quæ quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non immeritò in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, & non sibi. eodem modo qui beneficium vt reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficium damus animalibus, quæ aut vsui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbustis quæ colimus, ne siccitate, aut immoti & neglecti soli duritia, laborent? Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono venit, nec ad vllam rem, cuius extra ipsam fructus est. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara, nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cùm dederit, & augere nouis ac recentibus vetera: & non habens propositum, quanto ei qui præstat bono futura sit: alioquin humile est, sine laude, sine gloria, prodesse, quia expedit. Quid magnifici est, se amare, sibi parcere, sibi acquirere? Ab omnibus

istis vera beneficij dandi cupido auocat: ad detrimentum, iniecta manu, trahit, & vtilitates relinquit, ipso benefaciendi opere lætissima.

CAP. XV. Numquid dubium est, quin contraria sit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere, per se vitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetenda. illic turpitudo, contra omnia præmia in scelus hortantia, valet: ad hoc inuitat honesti per se efficax species. Non mentiar, si dixero, neminem non amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, vt libentiùs eum videat, in quem multa congessit: cui non caussa sit iterum dandi beneficij, semel dedisse. quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quàm sæpè dicentem audias? Non sustineo illum deserere, cui dedi vitam, quem è periculo eripui. Rogat me vt causam suam contra homines gratiosos agam. Nolo: sed quid faciam? iam illi semel, iterumque affui. Non vides inesse isti rei propriam quamdam vim, quæ nos beneficia dare cogit? primùm quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset præstandi, aliquid ei præstamus ob hoc, quia præstitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit vtilitas, vt & inutilia tueri ac fouere perseueremus, sola beneficij caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quàm liberis prauis.

CAP.

CAP. XVI. Iidem isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est, sed quia vtile. quod non esse ita, minore opera probandum est. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per se rem expetendam esse, iisdem etiam hoc colligemus. Fixum est illud, à quo in cetera probationes nostræ exeunt, honestum ob nullam aliam caussam, quàm quia honestum sit, coli. Quis ergo controuersiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratum detestetur hominem, sibi ipsi inutilem? Quid autem cùm tibi narratur de eo, qui aduersus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id fers? vtrùm tamquam rem turpem fecerit, an tamquam vtilem rem sibi & profuturam omiserit? Puto, nequam hominem existimas: cui pœna, non cui curatore opus sit. quod non accideret, nisi gratum esse, per se expetendum, honestumque esset. Alia fortasse minùs dignitatem suam præferunt, & an sint honesta, interprete egent: hoc expositum est, pulchriusque, quàm vt splendor eius dubiè ac parùm luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium animos receptum, quàm referre benè meritis gratiam?

CAP. XVII. Ad hoc, dic mihi, quæ caussa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus est. Ambitio? & quæ iactatio est soluisse, quod debebas?

bas? Metus? nullus ingrato. huic enim vni rei non posuimus legem, tamquam satis natura cauisset. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis iubet: superuacuum est enim, in quod imus, impelli. quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem cùm nascitur trahit: ita ne ad hoc quidem, vt honesta per se petat. Placet suapte natura: adeoque gratiosa virtus est, vt insitum sit etiam malis, probare meliora. Quis est, qui non beneficus videri velit? qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsis quæ impotentissimè fecit, speciem aliquam induat recti? velit quoque & ijs videri beneficium dedisse quos læsit? Gratias itaque agi sibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonosque se ac liberales fingunt, quia præstare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere; cuius fructus concupiscitur, ipsa verò odio pudorique est: nec quisquam tantum à naturali lege desciuit, & hominem exuit, vt animi caussa malus sit. Dic enim cuilibet ex istis, qui rapto viuunt, an ad illa quæ latrocinijs & furtis consequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui grassari & transeuntes percutere quæstus est, potiùs illa inuenire, quàm eripere. Neminem reperies, qui non ne-

qui-

quitiæ præmijs, ſine nequitia, frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quòd virtus in omnium animos lumen ſuum præmittit: etiam qui non ſequuntur illam, vident.

CAP. XVIII. Vt ſcias, per ſe expetendam eſſe grati animi affectionem, per ſe fugienda res eſt ingratum eſſe: quoniam nihil æquè concordiam humani generis diſſociat ac diſtrahit, quàm hoc vitium. Nam quo alio tuti ſumus, quàm quòd mutuis iuuamur officijs? hoc vno inſtructior vita, contraque incurſiones ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos: quid ſumus? præda animalium & victimæ, ac viliſſimus & facillimus ſanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam ſui ſatis virium eſt. Quæcunque vaga naſcuntur, & actura vitam ſegregem, armata ſunt: hominem imbecillitas cingit: non vnguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit: nudum & infirmum, ſocietas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium ceteris, validiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. Itaque qui par eſſe nulli poſſet, ſi diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit; ſocietas terris genitum, in alienæ naturæ tranſmiſit imperium, & dominari etiam in mari iuſſit. Hæc morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolo-

res

res dedit: hæc fortes nos facit, quòd licet contra fortunam aduocare. Hanc tolle: & vnitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. tolletur autem, si effi cies, vt ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quàm multi sunt enim, quibus ingratis esse tutò licet? denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

CAP. XIX. Deos nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria: nec quisquam amat, quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis. omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, & ne cuiquam metuendus esset, proiecisti ipsum extra metum. Hūc igitur septum ingenti quodam & inexplicabili muro, diuisumque à contactu & à conspectu mortalium, non habes quare verearis: nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio interuallo huius & alterius cæli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium euitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quàm parentem: grato, vt opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi & istæ micæ tuæ fortè ac temerè conglobauerunt, cur colis? Propter maiestatem, inquis, eius eximiam, singularemque naturam. Vt concedam tibi: nempe hoc facis nulla spe, nullo

nullo pretio inductus. Est ergo aliquid per se expetendum, cuius te ipsa dignitas ducit: id est honestum. Quid est autem honestius, quàm gratum esse? huius virtutis materia tam latè patet, quàm vita.

CAP. XX. Sed inest, inquit, huic bono etiam vtilitas aliqua. cui enim virtuti non inest? sed id propter se experi dicitur, quod quamuis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis, placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? vt hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? si quis intelligit, adeò per hoc se nihil consecuturum, vt multa etiam ex reposito acquisitoque perdenda sint: num libens in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referenda gratia secundùm datum videt, qui sperat cùm reddit. Ingratum voco, qui ægro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hereditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licèt omnia, quæ facere bonus amicus & memor officij debet, si animo eius obuersatur spes, si captator est, & hamum iacit: vt aues, quæ laceratione corporum aluntur, lassa morbo pecora, & casura è proximo speculantur; ita hic imminet morti, & circa cadauer volat.

CAP. XXI. Gratus animus ipsa virtute propositi sui capitur. Vis scire hoc

ita esse, nec illum vtilitate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. hic fortasse ostentare se potest: habet quod iactet, quod proferat. dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conscientiam clusus est. quæ illi contingere potest vtilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam si vltrà facere nihil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit. Quidquid vltrà desideras, non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt: nec minùs canendi peritus, cuius vocem exaudiri fremitus obstrepentium non finit. Volo referre gratiam. post hoc aliquid superest mihi, non vt gratus, sed vt solutus sim. Sæpè enim & qui gratiam retulit, ingratus est: & qui non retulit, gratus. Nam vt omnium aliarum virtutum, ita huius, ad animum tota æstimatio redit. hic si in officio est, quidquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compressis manibus, vel & alligatis: quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia consummatæ scientiæ nihil deest, etiam si quid obstat quo minùs se vtatur: ita gratus est, etiam qui vult tantùm, nec habet huius voluntatis suæ vllum alium, quàm se testem. Imò amplius adijciam. est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur,

tur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud sequitur, quàm ipsam conscientiam? quę etiam obruta delectat, quæ concioni ac famæ reclamat, & in se omnia reponit, & cùm ingentem ex altera parte turbam contrà sentientium aspexit, non numerat suffragia, sed vna sententia vincit. Si verò bonam fidem perfidiæ supplicijs affici videt, non descendit è fastigio, sed supra pœnam suam consistit.

CAP. XXII. Habeo, inquit, quod volui, quod petij. Non pœnitet, nec pœnitebit, nec vlla iniquitate me eò fortuna perducet, vt hanc vocem audiam. Quid mihi volui? quid mihi nunc prodest bona voluntas? Prodest & in equuleo, prodest & in igne. qui si singulis membris admoueatur, & paullatim viuum corpus circumeat: licèt ipsum corpus plenum bona conscientia stillet: placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamuis dictum iam, reducatur. Quid est quare grati velimus esse, cùm morimur? quare singulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam nostram memoria decurrente, ne cuius officij videamur obliti? Nihil iam superest, quò spes porrigatur. in illo tamen cardine positi, abire è rebus humanis quàm gratissimi volumus. Est videlicet magna in ipso opere merces rei, & ad alliciendas

mentes hominum ingens honesti potentia: cuius pulchritudo animos circumfudit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior est vita melioribus, amorque & secundum bonorum iudicium, ætasque securior, quam innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonum miserum, & anceps, & sterile fecisset. Sed illud intuere, an ad istam virtutem, quæ sæpè tuto ac facili aditur, etiam per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus obsessum iter, fueris iturus.

CAP. XXIII. Non ideò per se non est expetendum, cui aliquid extrà quoque emolumenti adhæret. ferè enim pulcherrima quæque, multis & aduenticijs comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa præcedunt. Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunæ, vicibus suis temperet? quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis tristitia frangatur: alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugum? quin ad huius cursum fecunditas humana respondeat? quin ille annum obseruabilem fecerit circumactu suo; hæc mensem, minoribus se spatijs flectens? Vt tamen detrahas ista, non erat ipse sol

ido-

idoneum oculis ſpectaculum, dignuſque adorari, ſi tantùm præteriret? non erat digna ſuſpectu luna, etiam ſi otioſum ſidus tranſcurreret? Ipſe mundus quoties per noctem ignes ſuos fudit, & tantum ſtellarum innumerabilium refulſit, quem non intentum in ſe tenet? quis ſibi illa, tunc cùm miratur, prodeſſe cogitat? Adſpice iſta tacito ſupernè cœlo labentia, quemadmodum velocitatem ſuam ſub ſpecie ſtantis atque immoti operis abſcondant. Quantum iſta nocte, quam tu in numerum ac diſcrimen dierum obſeruas, agitur? quanta rerum turba ſub hoc ſilentio euoluitur? quantam fatorum ſeriem certus limes adducit? Iſta quæ tu non aliter, quàm in decorem ſparſa conſideras, ſingula in opere ſunt. Nec enim eſt, quòd exiſtimes ſeptem ſola diſcurrere, cetera hærere. paucorum motus comprehendimus: innumerabiles verò, longiuſque à conſpectu noſtro ſeducti dij, eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos noſtros patiuntur, plerique obſcuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantæ molis aſpectu, etiam ſi te non regat, non cuſtodiat, non foueat, generetque, ac ſpiritu ſuo riget?

CAP. XXIV. Quemadmodum hæc cùm primum vſum habeant, & neceſſaria vitaliaque ſint, maieſtas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus,

tus, & in primis illa grati animi, multum quidem præstat, sed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur, à quo inter vtilia numeratur. Gratus est, quia expedit? ergo & quantum expedit. Non recipit sordidum virtus amatorem: soluto ad illam sinu veniendum est. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, sed timeo impensam, timeo periculum, vereor offensam; faciam potiùs, quod expedit. Non potest eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Vt diuersa illorum opera, ita inter se diuersa proposita sunt. Ille ingratus est, quamuis non oporteat, quia expedit: hic gratus est, quamuis non expediat, quia oportet.

CAP. XXV. Propositum est nobis secundum rerum naturam viuere, & deorum exemplum sequi: dij autem quodcunque faciunt, in eo nihil præter ipsam faciendi rationem sequuntur. nisi fortè existimas illos fructum operum suorum ex fumo extorum, & turis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuant, quantis terras fructibus impleant, quàm opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant, quantis imbribus repentè deiectis solum molliant, venasque fontium arentes reintegrent, & infuso per occulta nutrimento renouent. Omnia ista sine mercede, sine vllo ad ipsos perueniente

com-

commodo, faciunt. Hæc quoque nostra ratio, si exemplari ab suo non aberrat, seruet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat vllum venale esse beneficium: gratuitos habemus deos.

CAP. XXVI. Si deos, inquit, imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria. Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiamur. Duos ex constitutione Stoica accipe ingratos. alter ingratus, quia stultus est. Stultus, etiam malus est: qui malus est, nullo vitio caret: ergo & ingratus est. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, auaros, luxuriosos, malignos: non quia ista omnia singulis magna & nota vitia sint, sed quia esse possint: & sunt, etiamsi latent. Alter est ingratus, qui à vulgo dicitur, in hoc vitium natura pronus & propensus. Illi ingrato, qui sic hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus. nulli enim dare poterit, si tales homines submouerit. Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator est, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quàm decoctori pecuniam credet, aut depositum committet ei, qui iam pluribus abnegauit. Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: & hoc quidem malos sequitur,

tur, quos indiscreta & vniuersa vitia circumstant. dicitur timidus propriè, natura etiam ad inanes sonos pauidus. Stultus omnia vitia habet, sed non in omnia natura pronus est. alius in auaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinantur.

CAP. XXVII. Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides, cui iustitia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo? & Fabius, qui cunctando restituit rem, temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor est? Camillus desertor? Non hoc dicimus, sic omnia vitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent: sed malum ac stultum nullo vitio vacare. nec audacem quidem timoris absoluimus: ne prodigum quidem auaritia liberamus. Quomodo omnes sensus habet, nec ideò tamen omnes homines aciem habent Lynceo similem: sic qui stultus est, non tam acria & concitata habet omnia, quàm quidam quædam. Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis exstant. Hunc natura ad auaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus est: aut si nondum deditus, ita formatus, vt in hoc illum mores sui ferant. Itaque vt ad propositum reuertar, nemo non ingratus est, qui malus est: habet enim omnia nequitiæ semina: tamen propriè

priè ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. huic ergo beneficium non dabo. Quomodo malè filię consulit, qui illam contumelioso & sæpè repudiato collocauit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum gestorum damnato, patrimonij sui curam mandauerit: quomodo dementissimè testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum spoliatorem: sic pessimè beneficia dare dicetur, quicunque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

CAP. XXVIII. Dij quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis parauerant: contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satius est autem, prodesse etiam malis propter bonos, quàm bonis deesse propter malos. Ita, quæ refers, diem, solem, hiemis æstatisque cursus, & media veris autumnique temperamenta, imbres, & fontium haustus, ventorum statos flatus, pro vniuersis inuenerunt: excerpere singulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium & indignis: Frumentum publicum tam fur quàm periurus & adulter accipiunt, & sine delectu morum, quisquis ciuis est. cùm aliquid est, quod tanquam ciui, non tanquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam in vniuersum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo. nec enim poterat fieri,

vt ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis: commune autem bonum erat patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quàm malis conduntur vrbes: monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura, publicauit editio: medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum æstimationem, quæ separatim tanquam digno dantur: non in his, quæ promiscuè turbam admittunt. Multum enim refert, vtrùm aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores, & domi ferrum exercentes, murus ab hoste defendit: legum præsidio, qui plurimum in illas peccauerunt, proteguntur. Quædam non poterant certis contingere, nisi vniuersis darentur. Non est itaque quod de istis disputes, ad quæ publicè inuitati sumus: illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debet, ei quem ingratum sciam, non dabo.

CAP. XXIX. Ergo, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti

tanti monstrabis? an hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguam istud: certè tentabo distinguere. Beneficium, est opera vtilis, sed non omnis opera vtilis beneficium est. Quędam enim tam exigua sunt, vt benefi cij nomen non occupent. Duæ res coire debent, quæ beneficium efficiant. Primùm, rei magnitudo: quædam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abiecti, aut ignis accendendi factam potestatem? & interdum ista plus prosunt, quàm maxima: sed tamen vilitas sua illis, etiam vbi tempore facta sunt necessaria, detrahit pretium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat: vt eius caussà faciam, ad quem volebam peruenire beneficium; dignumque eum judicem, & libens id tribuam, percipiensque ex munere meo gaudium, quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, sed negligenter tanquam parua: & non homini damus, sed humanitati.

CAP. XXX. Aliquando daturum me etiam indignis quædam non negauerim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industriis, sed nouis, prætulit. Non sine ratione, sacra est magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos iuuat, si gratia bo-

norum non cum ipsis cadat. Ciceronem filium quæ res consulem fecit, nisi pater? Cinnam nuper quæ res ad consulatum recepit ex hostium castris? quæ Sextum Pompeium, aliosque Pompeios, nisi vnius viri magnitudo? tanta quidem, vt satis altè omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Persicum, cuius osculum etiam impuri vitabant, sacerdotem non in vno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hostium incursioni pro rep. vnam domum obiecerant? Hoc debemus virtutibus, vt non præsentes solùm illas, sed etiam ablatas è conspectu colamus. Quomodo illæ id egerunt, vt non in vnam ætatem prodessent, sed beneficia sua etiam post ipsas relinquerent: ita & nos non vna ætate grati sumus. Hic magnos viros genuit, dignus est beneficiis, qualiscumque est: dignos dedit. Hic egregiis maioribus ortus est: qualiscunque est, sub vmbra suorum lateat. Vt loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes maiorum suorum luce resplendeant.

CAP. XXXI. Excusare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim solemus dicere: Quid sibi voluit prouidentia, quæ Aridæum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum est, & fratri. Quare C. Cæsarem orbi terrarum præfecit, hominem humani sanguinis

guinis auidissimum, quem non aliter fluere in conspectu suo iubebat, quàm si ore excepturus esset? Quid? ergo tu illi hoc datum existimas? patri eius Germanico datum, datum auo, proauoque, & ante hos aliis non minùs claris viris, etiam si priuati paresque aliis vitam exegerunt. Quid tu, cùm Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiante exceptare? Numquid enim ipse dissimulabat? numquid purus videri volebat? Referam dictum tibi eius in se, quod circumferri memini, & ipso præsente laudari. Pollioni Asinio iacenti, obscæno verbo vsus, dixerat se facturum id quod pati malebat: & cùm Pollionis attractiorem vidisset frontem: Quidquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palam obscænum, ad fasces, & ad tribunal admisisti? nempe dum veterem illum Scaurum, senatus principem cogitas, indignè fers sobolem eius iacere.

CAP. XXXII. Deos videre est, vt alios indulgentiùs tractent, propter parentes auosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longè sequentium posterorum indolem. Nota est enim illis operis sui series. omnium illis rerum per manus suas iturarum scientia in aperto semper est: nobis ex abdito

ſubit. & quæ repentina putamus, illis prouiſa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorum non fuerunt, quia pro ſummo imperio habuerunt iuſtitiam, abſtinentiam, quia non remp. ſibi, ſed ſe reip. dicauerunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proauus eorum fuit: qui animum ſupra fortunam geſſit, qui in diſſenſione ciuili, quoniam ita expediebat reip. vinci quàm vincere maluit. Referri illi gratia tam longo ſpatio non potuit. in illius reſpectum iſte populo præſideat: non quia ſcit aut poteſt, ſed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis eſt, adſpectu fœdus, & ornamenta ſua traducturus. iam me homines accuſabunt, cæcum & temerarium dicent, neſcientem quo loco, quæ ſummis ac excellentiſſimis debentur, ponam. At ego ſcio, alij me iſtud dare, alij olim debitum ſoluere. Vnde iſti norũt illum quemdam, gloriæ ſequentis fugaciſſimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt? nunquam bonum ſuum à publico diſtinguentem? Vbi, inquis, iſte, aut quis eſt? apud me iſtæ expenſorum acceptorumque rationes diſpunguntur. Ego quid cui debeam, ſcio. aliis poſt longam diem repono, aliis in anteceſſum: ac prout occaſio, & reip. meæ facultas tulit.

CAP. XXXIII. Ingrato ergo aliquando quædam, ſed non propter ipſum dabo.

dabo. Quid si, inquit, nescis, vtrùm gratus sit, an ingratus? expectabis, donec scias, an dandi beneficij tempus non amittes? Expectare longum est. nam (vt Plato ait) difficilis humani animi coniectura est: non expectare, temerarium est. Huic respondebimus, nunquam expectare nos certissimam rerum comprehensionem: quoniam in arduo est veri exploratio: sed eà ire, quà ducit veri similitudo. Omne hac via procedit officium. sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic vxores ducimus, sic liberos tollimus: cùm omnium horum incertus sit euentus. Ad ea accedimus, de quibus benè sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequimur quà ratio, non quà veritas trahit. Expecta, vt nisi benè cessura non facias, & nisi comperta veritate nihil moueris: relicto omni actu vita consistit. Dum verisimilia me in hoc aut in illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse.

CAP. XXXIV. Multa, inquit, interuenient, per quæ & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat. fallaces enim sunt rerum species, quibus credimus. Quis negat? sed nihil aliud inuenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi vestigiis sequenda est:

certiora non habeo. Hæc vt quàm diligentissimè æstimem, operam dabo, nec citò illis assentiar. Sic enim in prælio potest accidere, vt telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta; & hosti, tamquam meo, parcam: sed hoc & rarò accidet, & non vitio meo: cui propositum est hostem ferire, ciuem defendere. Si sciam ingratum esse, non dabo beneficium. At obrepsit, at imposuit: nulla hic culpa tribuentis est, quia tamquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum beneficium, & posteà ingratum esse scieris, dabis, an non? Si facis, sciens peccas: das enim cui non debes. si negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promisisti. Secta vestra hoc loco titubat, & illud superbum promissum, numquam sapientem facti sui pœnitere, nec vmquam emendare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quæ erant, cùm sumeret. Ideò numquam illum pœnitentia subit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quàm quod factum est: nihil melius constitui, quàm quod constitutum est. Ceterùm ad omnia cum exceptione veniet, si nihil inciderit quod impediat: ideò omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præsumit animo, posse aliquid interuenire, quod destinata prohibeat. Imprudentium ista

fiducia

fiducia est, fortunam sibi spondere: sapiens vtramque partem eius cogitat. scit quantum liceat errori, quàm incerta sint humana, quàm multa consiliis obstent. ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, & consiliis certis incertos euentus. Exceptio autem, sine qua nihil destinat, nihil aggreditur, & hic illum tuetur.

CAP. XXXV. Promisi beneficium, nisi si quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim, si quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare iusserit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam in matrimonium: posteà peregrinus apparuisti: non est mihi cum extraneo connubium. Eadem lex me defendit, quæ vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum: alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promisi aduocationem: postcà apparuit per illam causam præiudicium in patrem meum quæri: promisi me peregrè vnà exiturum: sed iter infestari latrociniis nunciatur. in rem præsentem venturus fui: sed æger filius, sed puerpera vxor tenet. Omnia esse debent eadem, quæ fuerunt cùm promitterem, vt promittentis fidem teneas. Quæ autem ma-

ior fieri mutatio poteſt, quàm ſi te malum virum & ingratum comperi? quod tamquam digno dabam, indigno negabo, & iraſcendi quoque cauſſam habebo deceptus.

CAP. XXXVI. Inſpiciam tamen, & quantum ſit de quo agitur: dabit mihi conſilium promiſſæ rei modus. Si exiguum eſt, dabo: non quia dignus es, ſed quia promiſi. nec tamquam munus dabo, ſed verba mea redimam, & aurem mihi peruellam: damno caſtigabo promittendi temeritatem. Ecce vt doleat, vt poſteà conſideratiùs loquaris: quod dicere ſolemus, linguarium dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Mecænas ait) vt ſeſtertio centies obiurgandus ſim. Inter ſeſe enim vtrumque comparabo. Eſt aliquid, in eo quod promiſeris, perſeuerare: eſt rurſus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum ſit, attendendum. ſi leue, conniueamus: ſi verò magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo ſemel excuſare, quare negauerim, quàm ſemper, quare dederim. Totum, inquam, in eo eſt, quanti promiſſi mei verba taxentur. Non tantùm quod temerè promiſi, retinebo, ſed quod non rectè dedi, repetam. Demens eſt, qui fidem præſtat errori.

CAP. XXXVII. Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus

vtilem

vtilem expertus operam, subinde ex præda aliquid illi virtutis caussa donauerat, & hominem vænalis animæ crebris au-ctoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdam Macedonis expulsus est. quod vt Macedoni illi nunciatum est, accucurrit, spiritum eius recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cessit, affectum, semianimemque recreauit, diebus triginta impensa sua curauit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: Gratiam tibi referam. videre tantùm mihi imperatorem meum contingat. Narrauit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit, & protinus petiit, vt sibi prædia cuiusdam donaret. Ille quidam erat hospes eius, is ipse, à quo receptus erat, à quo sanatus. Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. non sufficit homo iustus vnus tot armatis cupiditatibus. non potest quisquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? quid habebunt, si suum quisque habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cùm illum induci in bona quæ petebat iussit. Expulsus bonis suis ille, non vt rusticus iniuriam tacitus tulit, contentus quòd non & ipse donatus esset: sed Philippo epistolam strictam ac liberam scripsit: qua accepta ita exarsit, vt statim Pausaniæ

mandaret, bona priori domino restitueret. ceterùm improbissimo militi, ingratissimo hospiti, auidissimo naufrago, stigmata inscriberet, ingratum hospitem testantia. Dignus quidem fuit, cui non inscriberentur illæ litteræ, sed insculperentur, qui hospitem suum, nudo & naufrago similem, in id in quo iacuerat ipse littus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ seruandus fuerit: auferendum vtique fuit, quod summo scelere inuaserat. Quis autem pœna eius moueretur, qui id commiserat, propter quod nemo miserari miseros posset?

CAP. XXXVIII. Dabit tibi Philippus quia promisit, etiam si non debet, etiam si iniuriam, etiam si scelus facturus est, etiam si vno facto præclusurus est naufragis litora? Non est leuitas, à cognito & damnato errore discedere: & ingenuè fatendum est: Aliud putaui: deceptus sum. Hæc verò superbæ stultitiæ perseuerantia est: Quod semel dixi, qualecunque est, fixum ratumque sit. Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum littorum reliquisset, quæ naufragio ceperat, nonne omnibus miseris aqua & igni interdixerat? Potius est, inquit, intra fines regni mei, te litteras istas oculis inscribendas, durissima fronte circumferre. ostende quàm sacra res sit mensa hospitalis. præbe in facie

tua

tua legendum istud decretum, quo cauetur, ne miseros tecto iuuare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quàm si illam in æs incidissem.

CAP. XXXIX. Quare ergo, inquit, Zeno vester, cùm quingentos denarios mutuos cuidam promisisset, & illum parùm idoneum comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseuerauit credere, quia promiserat? Primùm alia conditio est in credito, alia in beneficio. Pecuniȩ, etiam malè creditæ, exactio est. & appellare debitorem ad diem possum, & si foro cesserit, portionem feram. beneficium & totum perit, & statim. Præterea hoc mali viri est, illud mali patrisfamiliæ. Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset summa, credere perseuerasset. Quingenti denarij sunt. Illud quod dici solet, in morbo consumat. fuit tanti, non reuocare promissum suum. Ad cœnam quia promisi, ibo, etiam si frigus erit; non quidem, si niues cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamuis non concoxerim: sed non, si febricitauero. Sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum iubebis, si fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio, si potero, si debebo, si hæc ita erunt. Effice, vt idem status sit, cùm exigitur, qui fuit cùm promitterem. destituere leuitas non erit, si aliquid interuenit noui. Quid miraris, cùm conditio promittentis

muta-

mutata sit, mutatum esse consilium? eadem mihi omnia præsta: & idem sum. Vadimonium promittimus, tamen deseritur. Non in omnes datur actio. deserentem vis maior excusat.

CAP. XL. Idem etiam illa in quæstione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium vtique reddendum sit. Animum præstare gratum debeo: ceterùm aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diuiti reddam? vtique cùm quidam recipere beneficium, iniuriam iudicent, & beneficia subinde alijs beneficijs onerent. Quid amplius in horum personam possum, quàm velle? nec enim ideò beneficium nouum reijcere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quàm dabitur: & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis suæ capacem materiam. Qui noua accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille præstitit mihi. nempe cùm occasionem haberet, cùm facultatem. Vtrùm bonus vir est, an malus? apud bonum virum, bonam causam habeo: apud malum, non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, vt referre gratiam, etiam inuitis his quibus refertur, properemus, & instemus

mus cedentibus. Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cùm aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud intempestiuè remittunt, & nihil se debere testantur. Reijciendi genus est, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cùm possim, quando plus mihi detracturus ero, quàm illi collaturus: si ille non erit sensurus vllam accessionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abscessurum erit. Qui festinat vtique reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et breuiter dicam, qui nimis citò cupit soluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus est.

LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

IN prioribus libris videbar consummasse propositum, cùm tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium, & quemadmodum accipiendum. hi enim sunt huius officij fines. Quidquid vltrà moror, non seruio materiæ, sed indulgeo: quæ quò ducit, sequendum est, non quò inuitat. Subinde enim nascetur, quod lacessat aliqua dulcedine animum, magis non necessarium, quàm superuacuum. Verùm quia ita vis, perseueremus, peractis

cet, velut magnificè dictum: Turpe est beneficijs vinci. quod an sit verum, non immeritò quæri solet: longeque aliud est, quàm mente concipis. Nunquam enim in rerum honestarum certamine superari turpe est: dummodo arma non proijcias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propositum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandem fortunam: quæ optimorum quoque consiliorum, dumtaxat exitus, temperat. Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiam si illam alius gradu velociori antecessit. non vt in certaminibus, ad spectaculum editis, meliorem palma declarat: quamquam in illis quoque sæpè deteriorem prætulit casus. Vbi de officio agitur, quod vterque à sua parte esse quàm plenissimum cupit, si alter plus potuit, & ad manũ habuit materiã sufficientẽ animo suo, si illi, quantum conatus est, fortuna permisit; alter autem voluntate par est, etiã si minora quã accepit reddidit, aut omnino non reddidit, sed vult reddere, & toto in hoc intentus est animo: hic non magis victus est, quã qui in armis moritur. quem occidere faciliùs hostis potuit, quàm auertere. Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, vt vincatur. numquam enim succumbet. nunquam renunciabit. ad vltimum vsque diem vitæ stabit paratus, & in hac statione morietur: magna se ac-
cepisse

beneficijs: si scit debere, si vult referre, si quod rebus non potest, animo æquat. Hic, quàm diu in hoc permanet, quàm diu tenet voluntatem, gratum animum signis approbat: quid interest, ab vtra parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantum accipere possum. tecum stat fortuna: mecum bona voluntas. tamen tam par tibi sum, quàm multis armatissimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaque beneficijs vincitur: quia tam gratus est quisque, quàm voluit. Nam si turpe est beneficijs vinci, non oportet à præpotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre non possis. A principibus dico, à regibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum & imparia datis recepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari, & quorum illa excellens potentia per animorum consensum ministeriumque constat. Sunt quidam extra omnem subducti cupiditatem, qui vix vllis humanis desiderijs continguntur: quibus nihil potest præstare ipsa fortuna. Necesse est à Socrate beneficio vincar: necesse est à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis regijs opibus. Nonne ille tunc meritò & sibi & ceteris, quibus ad dispiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia iace-

iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro. plus enim erat, quod hic nollet accipere, quàm quod ille posset dare.

CAP. V. Non est turpe, ab his vinci. neque enim minùs fortis sum, si cum inuulnerabili me hoste committis: nec ideò ignis minùs vrere potest, si in materiam incidit inuiolabilem flammis: nec ideò ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapidis solidus, inuictæque aduersus dura naturæ, diuidendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficijs, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficijs clausit. A parentibus ferè vincimur. nam tam diu illos odio habemus, quàm diu graues iudicamus, & quàm diu beneficia illorum non intelligimus. Cùm iam ætas aliquid prudentiæ collegit, & apparere cœpit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones, seueritatem, & inconsultæ adolescentiæ diligentem custodiam, rapiuntur nobis. Paucos vsque ad verum fructum à liberis percipiendum perduxit ætas: ceteri liberos onere senserunt. Non est tamen turpe, vinci beneficijs à parente: quidni non sit turpe, cùm à nullo turpe sit? Quibusdam enim & pares, & impares sumus. pares animo, quem solum illi exigunt,

gunt, quem nos solum promittimus: impares fortuna, quæ si cui obstitit quò minùs referret gratiam, non ideò illi tanquam victo erubescendum est. Non est turpe, non consequi, dummodo sequaris. Sæpè necesse est, antè alia beneficia petamus, quàm priora reddidimus. Nec ideò non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus: quia non per nos erit mora, quò minùs gratissimi simus. Sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quæ non sunt in nostra potestate.

CAP. VI. Alexander Macedonum rex gloriari solebat, à nullo se beneficijs victum. Non est quod nimius animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Persas, & nationes districtas sine exercitu suspiciat: ne hoc sibi præstitisse regnum, à Thraciæ angulo porrectum vsque ad litus incogniti maris, iudicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, à quo victus est. Quid ni victus sit illo die, quo homo supra mensuram humanæ superbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quidquam posset, nec eripere? Archelaus rex Socratem rogauit, vt ad se veniret. dixisse Socrates traditur, Nolle se ad eum venire, à quo acciperet beneficia, cùm reddere illi paria non posset. Primùm, in ipsius pote-
state

ſtate erat, non accipere: deinde ipſe dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? & quid tantum erat accepturus, quantum dabat, ſi oſtendiſſet hominem vitæ ac mortis peritum, vtriuſque fines tenentem? Si regem, in luce media errantem, ad rerum naturam admiſiſſet, vſque eò eius ignarum, vt quo die ſolis defectio fuit, regiam clauderet; & filium (quod in luctu ac rebus aduerſis moris eſt) tonderet? Quantum fuiſſet beneficium, ſi timentem è latebris ſuis extraxiſſet, & bonum animum habere iuſſiſſet, dicens: Non eſt iſta ſolis defectio; ſed duorum ſiderum coitus, cum luna humiliore currens via, infra ipſum ſolem, orbem ſuum poſuit, & illum obiectu ſui abſcondit: quæ modò partes eius exiguas, ſi in tranſcurſu ſtrinxit, obducit; modò plus tegit, ſi maiorem partem ſui obiecit: modò excludit totius adſpectum, ſi recto libramento inter ſolem terraſque media ſucceſſit? Sed iam iſta ſidera huc & illò diducet velocitas ſua. iam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per ſæcula: quæ diſpoſitos ac prædictos dies habent, quibus ſol intercurſu lunæ vetetur omnes radios

radios effundere. Paullùm expecta. iam emerget, iam istam velut nubem relinquet, iam exsolutus impedimentis, lucem suam liberè mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illum docuisset regnare? parùm scilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, si vllum dare potuisset Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit? Vt facetus, & cuius per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maximè potentium, maluit illi vafrè negare, quàm contumaciter ac superbè. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quæ nollet: timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negaret, si nollet. Sed instigasset in se regem insolentem, & omnia sua magno æstimari volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrùm dare aliquid regi nolis, an accipere à rege: in æquo vtramque ponit repulsam. & superbo fastidiri acerbius est, quàm non timeri. Vis scire, quid verè noluerit? Noluit ire ad voluntariam seruitutem is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

CAP. VII. Satis (vt existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficijs vinci: quod qui quærit, scit non solere homines sibi ipsis beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe à se-

ſeipſo vinci: Atqui apud Stoicos quoſdam & de hoc ambigitur, an poſſit aliquis ſibi beneficium dare? an debeat referre ſibi gratiam? quod vt videretur quęrendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, &, De nullo queri poſſum alio, quàm de me: Ego mihi iraſcor, &, Ego à me pœnas exigam. &, Odi me: multa prætereà huiuſmodi, per quę vnuſquiſque de ſe, tamquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi poſſum: quare non & beneficia mihi dare poſſum? Præterea quæ ſi in alium contuliſſem, beneficia vocarentur: quare ſi in me contuli, non ſint? Quod ſi ab altero accepiſſem, deberem; quare ſi mihi ipſe dedi, non debeam? Quare ſim aduerſus me ingratus, quod non minùs turpe eſt, quàm in ſe ſordidum eſſe, & in ſe durum ac ſæuum, & ſui negligentem? Tam alieni corporis leno malè audit, quàm ſui. Nempe reprehenditur aſſentator, & aliena ſubſequens verba, paratus ad falſa laudator: non minùs placens ſibi, & ſe ſuſpiciens, &, vt ita dicam, aſſentator ſuus. Vitia non tantùm cùm foris peccant, inuiſa ſunt, ſed cùm in ſe retorquentur. Quem magis àdmiraberis, quàm qui imperat ſibi, quàm qui ſe habet in poteſtate? Gentes facilius eſt barbaras, impatienteſque alieni arbitrij, regere, quàm animum ſuum continere, & tradere ſibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quòd ab illo didicit: quare

re Socrates non agat, quòd ipse se docuit? M. Cato ait: Quod tibi deest, à teipso mutare. quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt, in quibus consuetudo nos diuidit. Dicere solemus: Sine tu, loquar mecum: &, Ego mihi aurem peruellam. Quæ si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere: quomodo obiurgare se, sic & laudare: quomodo damno sibi esse, sic & lucro potest. Iniuria & beneficium, contraria sunt. si de aliquo dicimus, Iniuriam sibi fecit: poterimus dicere, Beneficium sibi dedit.

CAP. VIII. Nemo sibi debet. natura prius est, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat. debitor non est sine creditore, non magis quàm maritus sine vxore, aut sine filio pater. Aliquis dare debet, vt aliquis accipiat: non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quomodo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & transferat: quomodo nemo, quamuis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tamquam patrono ponit: quomodo si æger cùm cura sua conualuit, mercedem à se non exigit: sic in omni negotio, etiam cùm aliquis probè fecerit, non tamen debebit referre gratiam sibi, quia non habebit, cui referat. Vt concedam aliquem dare sibi beneficium: dum dat, & recepit. vt concedam aliquē à se ac-

cipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) versura fit, & velut lusorium nomen statim transit. Neque enim alius dat, quàm qui accipit, sed vnus atque idem. Hoc verbum DEBERE, non habet nisi inter duos locum: quomodo ergo in vno consistit, qui se obligando liberat? Vt in orbe ac pila nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quę sequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur, omnia quomodocunque ierint, in idem reuertuntur: ita in homine existima fieri. cùm illum in multa mutaueris, vnus est. Cecidit se: iniuriarum cum quo agat, non habet. alligauit & clausit: de vi non tenetur. beneficium sibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi auellitur, ad illam redit: nec perire quidquam potest, quod quò excidat non habet, sed eodem reuoluitur vnde discedit. Quid simile, inquit, habet hoc exemplum propositæ quæstioni? dicam. Puta te ingratum esse, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit. puta te recipere nolle: apud te est, antequam redditur. Non potes quidquam amittere: quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipsum orbis agitur. accipiendo das, dando accipis.

CAP. IX. Beneficium, inquit, sibi

dare

dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falsum est, ex quo pendent sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat, sed naturæ suæ paret, à qua ad caritatem sui compositus est: vnde illi summa cura est nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis est, qui sibi donat: nec clemens, qui sibi ignoscit: nec misericors, qui malis suis tangitur. Quod aliis præstare liberalitas est, clementia, misericordia: sibi præstare natura est. Beneficium res voluntaria est: at prodesse sibi, necessarium est. Quò quis plura beneficia dedit, beneficentior est. Quis vmquam laudatus est, quòd sibiipsi fuisset auxilio? quòd se eripuisset latronibus? nemo sibi beneficium dat, non magis quàm hospitium: nemo sibi donat, non magis quàm credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat: inire beneficiorum suorum non potest numerum. Quomodo ergo gratiam referet, cùm per hoc ipsum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodo enim discernere poterit, vtrùm det sibi beneficium, an reddat, cùm intra eumdem hominem res geratur? Liberaui me periculo: beneficium mihi dedi. iterùm me periculo libero: do beneficium, an reddo? Deinde vt primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod sequitur, non concedam. nam etiam si damus, non debemus. quare? quia statim

recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non est, quia sine vlla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri: debet nemo, nisi alteri: reddit nemo, nisi alteri. id intra vnum non poteſt fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X. Beneficium est, præstitisse aliquid vtiliter. verbum autem Præstitisse, ad alios spectat. Numquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? quia venditio alienatio est, & rei suæ, iurisque sui, in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid, à se dimittere est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo sibi dedit: quia nemo dat sibi aliquid. Duo contraria in vnum coeunt, vt idem sit dare, & accipere. Sed etiamnum multum interest, inter dare, & accipere. quidni? cùm ex diuerso ista verba posita sint. atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare & accipere. Paulloantè dicebam, quædam ad alios pertinere, & sic esse formata, vt tota significatio illorum discedat à nobis. Frater sum, sed alterius. nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur: quod iungitur, sine altero non est. Si & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non est. Id ex ipso vocabulo appa-

ret,

ret, in quo hoc continetur, benefecisse. Nemo autem sibi benefacit; non magis quàm sibi fauet, quàm suarum partium est. Diutiùs hoc & pluribus exemplis licet prosequi. quidni? cum inter ea sit habendum beneficium, quæ secundam personam desiderant. Quædam cùm sint honesta, pulcherrima, summæ virtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona, fides colitur. num quis ergo dicitur sibi fidem præstitisse?

CAP. XI. Venio nunc ad vltimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui soluit pecuniam: nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quàm consequitur, qui beneficium à se accepit. Beneficium & gratiæ relatio, vltrò citroque ire debent: intra vnum hominem non est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem prodest ei, à quo consecutus est aliquid: qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest. & quis vmquam ingratus hoc noluit facere? imò quis non ingratus fuit, vt hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi, quòd illam vxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem. Cùm

hoc dicimus, laudamus nos: & vt factum nostrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium est quod potest, & cùm datum est, non reddi: qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit: ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quòd alteri vt aliquis prodesset, vtilitatis interim suæ oblitus est: quòd alteri dedit, ablaturus sibi. hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat: sibi dare, non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spem inducit, vt dicat: Hic homo colendus est. illi beneficium dedit: dabit & mihi. Beneficium est, quod quis non sua caussa dat, sed eius cui dat: is qui sibi beneficium dat, sua caussa dat: non est ergo beneficium.

CAP. XII. Videor tibi iam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo qui operæ pretium facit: imò totam operam bona fide perdere? Expecta. etiam hoc verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero: à quibus cùm euaseris, nihil amplius assecutus eris, quàm vt eas difficultates effugias, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operosè soluere, quos ipse vt solueres, feceris? Sed quemadmo-

admodum quædam in oblectamentum ac iocum sic alligantur, vt eorum solutio imperito difficilis sit; quæ ille qui implicuit, sine vllo negotio separat; quia commissuras eorum & moras nouit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem; tentant enim acumen animorum & intentionem excitant: Ita hæc quæ videntur callida & insidiosa, securitatem, torporem ac segnitiem ingeniis auferunt, quibus modò campus in quo vagentur, sternendus est, modò scabri aliquid & confragosi obiiciendum, per quod erepant, & sollicitè vestigium faciant. Dicitur nemo ingratus esse. id sic colligitur. Beneficium est quod prodest: prodesse autem nemo homini malo potest, vt dicitis Stoici: ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus est. Etiamnum, beneficium honesta & probabilis res est. Apud malum nulli honestæ rei aut probabili locus est: ergo nec beneficio: quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet. & ideò non fit ingratus. Etiamnum, vt dicitis: Bonus vir omnia rectè facit: si omnia rectè facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit; malus non accipit. quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus: ita ingratus in rerum natura est nomen, & hoc inane. Vnum est apud nos bonum, honestum. id peruenire ad malum non potest: definit

enim malus esse, si ad illum virtus intrauerit. Quandiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest: quia bona malaque dissentiunt, nec in vnum eunt. Ideò nemo illi prodest: quia quidquid ad illum peruenit, id prauo vsu corrumpit. Quemadmodum stomachus morbo vitiatus, & colligens bilem: quoscunq; accepit cibos mutat, & omne alimentum in caussam doloris trahit: ita animus cæcus, quidquid illi commiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionem miseriæ facit. Felicissimis itaque opulentissimisque plurimum æstus subest, minusque se inueniunt, quò in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil potest ad malos peruenire, quod prosit: imò nihil quod non noceat. Quæcunque enim illis contigerunt, in naturam suam vertunt, & extrà speciosa, profuturaque si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideò nec beneficium dare possunt: quoniam nemo potest, quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

CAP. XIII. Sed quamuis hæc ita sint, accipere tamen malus potest, quæ beneficiis similia sint: quibus non redditis, ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ. Illa animi bona, à stulto ac malo submouentur: ad hæc admittitur, quæ & accipere potest, & debet reddere: & si non reddit, ingra-

tus est. Nec hoc ex nostra constitutione tantùm. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanæ longè lateque terminos ponunt, aiunt, minuta peruenire beneficia ad malos. hæc qui non reddit, ingratus est. Nobis itaque beneficia esse non placet, quæ non sunt animum factura meliorem: commoda tamen illa esse, & expetenda, non negamus. Hæc & viro bono dare malus potest, & accipere à bono: vt pecuniam, vestem, honores, & vitam. quæ si non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas esse beneficium? Quædam etiamsi vera non sint, propter similitudinem eodem vocabulo comprehensa sunt. Sic pyxidem, & argenteam & auream dicimus. sic illiteratum, non ex toto rudem, sed ad litteras altiores non perductum. sic qui malè vestitum & pannosum vidit, nudum se vidisse dicit. Beneficia ista non sunt: habent tamen beneficij speciem. Quomodo ista sunt tamquam beneficia: sic & ille tamquam ingratus est, non ingratus. Falsum est. quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficij specie fefellit, tam ingratus est, quàm veneficus, qui soporem cùm venenum crederet, miscuit.

CAP. XIV. Cleanthes vehementiùs agit. Licèt, inquit, beneficium non sit quod accipit, ipse tamen ingratus est:

quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic latro est, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ipsum quod accepit, beneficium non erat, sed vocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quamuis nemo vsque ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, aduersus malum ingratus est quisquam, cùm malo dari beneficium non possit? Ea scilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona sunt: quorum si malis copia est, ipse quoque in simili materia gratus esse debebit: & illa qualiacunque sunt, cùm pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod vsum numeratæ pecuniæ præstat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exsolue.

CAP. XV. Quid sint beneficia, an & in hanc sordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat; ad vos non pertinet: ad alios spectat verum. Vos ad speciem veri componite animum: & dum honestum dicitis, quidquid est id, quod nomine honesti iactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus est, sic rursus

ſis omnes ingrati ſunt. Nam (vt dicitis) omnes ſtulti mali ſunt : qui autem habet vitium vnum, habet omnia: omnes autem ſtulti & mali ſunt. omnes ergo ingrati ſunt. Quid ergo? non vndique humano generi conuicium fit? non publica querela eſt, beneficia periſſe, & pauciſſimos eſſe, qui de benemerentibus non inuicem peſſimè mereantur? Nec eſt quòd hanc tantùm noſtram murmurationem putes, pro peſſimo prauoque numerantium, quidquid citra recti formulam cecidit. Ecce neſcio, quæ, non ex philoſophorum domo clàm, ſed ex medio conuentu, populos gentesque damnatura vox mittitur:

——Non hoſpes ab hoſpite tutus,
Non ſocer à genero, fratrum quoque gratia rara eſt:
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius eſt. beneficia in ſcelus verſa ſunt: & ſanguini eorum non parcitur, pro quibus ſanguis fundendus eſt. Gladio ac venenis beneficia ſequimur: ipſi patriæ manus afferre, & faſcibus ſuis illam premere, potentia ac dignitas eſt. Humili ſe ac depreſſo loco putat ſtare, quiſquis non ſupra rempublicam ſtetit. Accepti ab illa exercitus in ipſam conuertuntur, & imperatoria concio eſt, Pugnate contra coniuges, pugnate contra liberos: aras, focos, penates,

armis incessite. Qui ne triumphaturi quidem intrare vrbem iniussu senatus deberetis, quibusque exercitum victorem reducentibus curia extra muros præberetur: nunc ciuibus cæsis, perfusi cruore cognato, vrbem subrectis intrate vexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas; & ille victor, pacatorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compresso, intra muros obsessus, aquilas suas horreat.

CAP. XVI. Ingratus est Coriolanus: serò & post sceleris pœnitentiam pius. posuit arma; sed in medio patricidio posuit. Ingratus Catilina. parùm est illi capere patriam, nisi euerterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans Alpes accitus hostis, vetera & ingenita odia satiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persoluerint. Ingratus C. Marius, ad consulatum à caliga perductus: qui nisi Cimbricis cædibus Romana funera æquauerit, nisi ciuilis exitij & trucidationis non tantùm dederit signum, sed ipse signum fuerit, parùm mutatam ac repositam in priorem locum fortunam suam sentiet. Ingratus L. Sulla: qui patriam durioribus remediis quàm pericula erant, sanauit. qui cùm à Prænestina arce, vsque ad Collinam portam, per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in vrbe prælia, alias cædes: legiones duas, quod

crudele

crudele est, post victoriam; quod nefas, post fidem, in angulum congestas contrucidauit, & proscriptionem commentus est: dij magni! vt qui ciuem Romanum occidisset, impunitatem, & pecuniam, tantum non ciuicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus inuaserat, hanc gratiam reipublicæ reddidit, vt in possessionem eius alios quoque induceret, quasi potentiæ suæ detracturus inuidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dum prouincias, vt eligat, distribuit, dum ita triumuiris remp. diuidit, vt tamen in sua domo duæ partes essent, eò redegit populum Rom. vt saluus esse non posset, nisi beneficio seruitutis. Ingratus ipse Pompeij hostis ac victor, qui à Gallia Germaniaque bellum in vrbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, castra in circo Flaminio posuit, propius quàm Porsenæ fuerant. Temperauit quidem ius crudelitatemque victoriæ. quod dicere solebat, præstitit: neminem occidit nisi armatum. Quid ergo est? Ceteri arma cruentiùs exercuerunt, satiati tamen aliquando abiecerunt: hic gladium citò condidit, nunquam posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, quem iure cæsum pronuntiauit, interfe-

ctores-

ctoresque eius in prouincias & imperia dimisit, patriam verò proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam, post tot mala, destinauit ne Romanis quidem regibus: vt quæ Achæis, Rhodijs, & plerisque vrbibus claris ius integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus penderet.

CAP. XVII. Deficiet dies, enumerantem ingratos, vsque in vltima patriæ exitia. Æquè immensum erit, si percurrere cœpero, ipsa respublica quàm ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit: quamquè non minùs sæpè peccauerit, quàm in ipsam peccatum est. Camillum in exilium misit: Scipionem dimisit. exulauit post Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quidquid victor Catilina fecisset. Rutilius innocentiæ pretium tulit in Asia latere: Catoni populus Romanus præturam negauit, consulatum pernegauit. Ingrati publicè sumus. Se quisque interroget: nemo non aliquem queritur ingratum: Atqui non potest fieri, vt omnes querantur, nisi querendum est de omnibus. Omnes ergo ingrati sunt. Tantùm? & cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adijce, & ambitiosi omnes sunt, & impij omnes. Sed non est quòd irascaris. ignosce illis: omnes insa-

insaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, vt dicam, Quàm ingrata sit iuuentus, vide. Quis non patri suo supremum diem, vt innocens sit, optat? vt moderatus, expectat? vt pius, cogitat? Quotus quisque vxoris optimæ mortem timet, vt non computet? Cui rogo litigatori defenso, tam magni beneficij, vltra res proximas, memoria durauit? Illud in confesso est. quis sine querela moritur? quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi?

quis non recusans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati est, non esse contentum præfato tempore. Semper pauci dies erunt, si illos numeraueris. Cogita, non esse summum bonum in tempore. quantumcunque est, boni consule. Vt prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beatior vita, sed longior. Quanto satius est, gratum aduersus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, sed suos benignè æstimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus? hoc satis est. Potuit plus? sed hoc quoque beneficium est. Grati simus aduersus deos, grati aduersus homines, grati aduersus eos, qui nobis aliquid præstiterunt; grati etiam aduersus eos qui nostris præstiterunt.

CAP. XVIII. In infinitum, inquis,

quis, me obligas, cùm dicis, & nostris. itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, vt dicis, & patri eius dat. Primùm vnde, quò, quæro. Deinde illud vtique mihi determinari volo, si & patri beneficium datur, numquid & fratri? numquid & patruo? numquid auo? numquid vxori, & socero? Dic mihi, vbi debeam desinere: quousque personarum seriem sequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero: si domum tuam ardentem restinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficium non dabo? Si seruum tuum seruauero, tibi imputabo: si filium tuum seruauero, non habebis beneficium meum?

CAP. XIX. Dissimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi: & qui domum meam, quò minùs ruat fulcit, præstat mihi. ipsa enim domus sine sensu est. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idem de seruo dicam. mei mancipij res est, mihi seruatur: ideò ego pro illo debeo. Filius ipse beneficij capax est. itaque ille accipit: ego beneficio lętor. contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, respondeas mihi: filij bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? felicior futurus est, si saluum habuerit filium: infelicior, si amiserit? Quid

ergo?

ergo? qui & felicior fit à me, & infelicitatis maximæ periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit. quædam enim in alios conferuntur, sed ad nos vsque permanant, ab eo autem exigi quidque debet, in quem confertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamuis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cuius commodum non & proximos tangat, nonnunquam etiam longiùs positos. Non quæritur, quò beneficium ab eo cui datum est, transferatur, sed vbi primò collocetur. à reo tibi ipso & à capite repetitio est. Quid ergo? oro te, non dicis, filium mihi donasti, & si hic periisset, victurus non fui? pro eius vita beneficium non debes, cuius vitam tuæ prefers? Etiamnum cùm filium tuum seruaui, ad genua procumbis, dijs vota soluis, tamquam ipse seruatus. Illæ voces exeunt tibi: Nihil interest, mea an me seruaueris. duos seruasti: imò me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium? quia & si filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo; non tamen ego debuero. quia etsi filius meus in adulterio deprehensus erit, erubescam, non ideò ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio: non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At peruenit ad me summa ex incolumitate eius voluptas; summa vtilitas, & orbitatis grauissimum
vulnus

vulnus effugi. Non quæritur nunc, an profueris mihi, ſed an beneficium dederis. prodeſt enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod numquam datur, niſi à volente. Tu autem non vis patri, ſed filio dare: & interim, ne noſti quidem patrem. Itaque cùm dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium eius ſeruando? contrà oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non noui, quem non cogitaui? Et quid, quod aliquando euenit, vt patrem oderis, filium ſerues: beneficium ei videberis dediſſe, cui tunc inimiciſſimus eras, cùm dares? Sed vt dialogorum altercatione ſepoſita, tamquam Iuriſconſultus reſpondeam, mens ſpectanda eſt dantis. Beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut ſi in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: ſic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam ſi fruitur. Si tamen occaſionem habuerit, volet & ipſe præſtare aliquid: non tamquam ſoluendi neceſſitatem habeat, ſed tamquam incipiendi cauſſam. Repeti à patre beneficium non debet: ſi quid pro hoc benignè facit, iuſtus, non gratus eſt. Nam illud finiri non poteſt: ſi patri do beneficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & ſeruis, & patriæ. Vbi ergo beneficium incipit ſtare? Sorites enim ille inexplebilis ſubit: cui difficile eſt modum imponere, quia paullatim ſurre-

ſurrepit, & non deſinit ſerpere. Illud ſolet quæri: Fratres duo diſſident. ſi alterum ſeruo, an dem beneficium, ei cui fratrem inuiſum non perijſſe moleſtè laturus eſt? Non eſt dubium; quin beneficium ſit etiam inuito prodeſſe: ſicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

CAP. XX. Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia triſtem frontem & aſperam habent, quemadmodum ſecare & vrere vt ſanes, & vinculis coercere. Non eſt ſpectandum an doleat quis beneficio accepto: ſed an gaudere debeat. Non eſt malus denarius, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. Beneficium & odit, & accepit: ſi modò id prodeſt, ſi is qui dabat, vt prodeſſet dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrariũ verte. Odit fratrem ſuum, quẽ illi expedit habere. hunc occidi. non eſt beneficium, quãuis ille dicat eſſe, & gaudeat. Inſidioſiſſimè nocet, cui gratię agũtur pro iniuria. Video. Prodeſt aliqua res, & ideò beneficium eſt: nocet, & ideò non eſt beneficium. Ecce, quod nec proſit, nec noceat, dabo: & tamen beneficiũ eſt. Patrem alicuius in ſolitudine exanimẽ inueni, corpus eius ſepeliui. nec illi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc commodi acceſſit illi? Dicam quid conſecutus ſit:
officio

officio solenni & necessario per me functus est. Præstiti patri eius, quod ipse præstare voluisset, necnon & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ & humanitati dedi, vt quodlibet cadauer absconderem: sed si corpus agnoui, si filio tunc hoc præstare me cogitaui. At si terram ignoto mortuo inieci, nullum habeo huius officij debitorem, in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tamquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant esse repetendum, & has caussas afferunt. Indignus, etiam repetenti non reddet: dignus, ipse per se referret. Prætereà si bono viro dedisti, expectat ne iniuriam illi facias appellando, tamquam non fuisset sua sponte redditurus. si malo viro dedisti, fer. Beneficium verbo ne corruperis, creditum faciendo. Præterea, lex quod non iussit repeti, vetuit. Vera sunt ista. quàm diu me nihil vrget, quàm diu fortuna nihil cogit, petam potiùs beneficium quàm repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum vxor deducitur, si patriæ salus ac libertas mittit me etiam quò ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis ingrati. nouissimè recipiendi beneficij necessitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde, cùm bono viro beneficium do,

sic

ſic do, tamquam nunquam repetiturus, niſi neceſſe fuerit.

CAP. XXI. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit. Multa legem non habent, nec actionem: ad quæ conſuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum ſecreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico præſtare. Quæ lex ad id præſtandum nos quod alicui promiſimus, alligat? Querar tamen cum eo qui arcanum ſermonem non continuerit, & fidem datam, nec ſeruatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minimè. non enim exigo, ſed repeto: & ne repeto quidem, ſed admoneo. Ne vltima quidem neceſſitas in hoc aget, vt ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum ſit. Qui tam ingratus eſt, vt illi non ſit ſatis admoneri, eum tranſibo, nec dignum iudicabo, qui gratus eſſe cogatur. Quomodo fenerator quoſdam debitores non appellat, quos ſcit decoxiſſe, & in quorum pudorem nihil ſupereſt, quod pereat: ſic ego quoſdam ingratos palam ac pertinaciter præteribo, nec ab vllo beneficium repetam, niſi à quo non ablaturus ero, ſed recepturus.

CAP. XXII. Multi ſunt, qui nec negare ſciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni ſunt quàm grati, nec tam mali quàm ingrati, ſegnes & tardi,

di, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam, qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non mehercule sciui hoc te desiderare, alioquin vltrò obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes. memini quid mihi præstiteris. Hos ego quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere? Quemcunque potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potissimùm peccet. Alterum illi beneficium do, si illum ingratum esse non patior: nec durè illi exprobrabo quæ præstiti, sed quàm potero mollissimè, vt potestatem referendæ gratiæ faciam, renouabo memoriam eius, & petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando vtar verbis durioribus, si emendari illum sperauero posse. nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quòd si admonitionis quoque suggillationem ingratis remittimus, segniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam verò sanabiles & qui fieri boni possunt, si quid illos momorderit, perire patiemur admonitione sublata? qua & pater filium aliquando correxit, & vxor maritum aberrantem ad se reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit.

CAP. XXIII. Quidam vt expergiscantur, non feriendi, sed commouendi

sunt:

ſunt: eodem modo quorundam ad referendam gratiam fides non ceſſat, ſed languet. hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam vertere. iniuria eſt enim, ſi in hoc non repetis, vt ingratus ſim. Quid ſi ignoro, quid deſideres? quid ſi occupationibus diſtrictus, & in alia vocatus, occaſionem non obſeruaui? oſtende mihi quid poſſim, quid velis. Quare deſperas, antequam tentas? quare properas & beneficium, & amicum, perdere? Vnde ſcis nolim, an ignorem, an animus, an facultas deſit mihi? experire. Admonebo ergo, non amarè, non palàm, ſine conuicio: ſic, vt ſe rediſſe in memoriam, non reduci putet.

CAP. XXIV. Cauſſam dicebat apud diuum Iulium ex veteranis quidam, paullò violentior aduerſus vicinos ſuos, & cauſſa premebatur. Meminiſti, inquit, Imperator in Hiſpania talum te torſiſſe, circa Sucronem? cùm Cæſar meminiſſe ſe dixiſſet: Meminiſti quoque, inquit, ſub quadam arbore minimum vmbræ ſpargente, cùm velles reſidere feruentiſſimo ſole; & eſſet aſperrimus locus, in quo ex rupibus acutis, vnica illa arbor eruperat, quemdam ex commilitonibus penulam ſuam ſubſtrauiſſe? Cùm dixiſſet Cæſar: Quid ni meminerim? & quidem ſiti confectus; quia impeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, niſi commilito, homo fortis ac

ſtrenuus,

ſtrenuus, aquam mihi in galea ſua attuliſſet. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoſcere illum hominem, aut illam galeam? Cæſar ait, ſe non poſſe galeam agnoſcere, hominem pulchrè poſſe: & adiecit, puto ob hoc iratus, quòd ſe à cognitione media ad veterem fabulam adduceret: Tu vtique ille non es. Meritò, inquit, Cæſar me non agnoſcis, nam cùm hoc factum eſt, integer eram. poſteà ad Mundam in acie oculus mihi effoſſus eſt, & in capite lecta oſſa. Nec galeam illam ſi videres, agnoſceres: machęra enim Hiſpana diuiſa eſt. Vetuit illi exhiberi negotium Cæſar: & agellos, in quibus vicinalis via, cauſſa rixæ ac litium fuerat, militi ſuo donauit.

CAP. XXV. Quid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus diſponentem, non patiebatur ſingulis militibus occurrere? Non eſt hoc repetere beneficium, ſed reſumere bono loco poſitum, & paratum: ad quod tamen vt ſumatur, manus porrigenda eſt. Repetam itaque, quia hoc aut neceſſitate facturus ero, aut illius cauſſa, à quo repetam. Tiberius Cæſar inter initia dicenti cuidam, Meminiſti, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc nedum eſſet repetendum beneficium,

optan-

optanda erat obliuio. Auersabatur omnium amicorum & æqualium notitiam, & illam solam præsentem fortunam suam adspici, illam solam cogitari ac narrari volebat: inquisitorem habebat, veterem amicum. Magis tempestiuè repetendum est beneficium, quàm petendum. Adhibenda verborum moderatio, vt nec ingratus possit dissimulare. Tacendum & expectandum, si inter sapientes viueremus: & tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, sed admonent. Diis quoque, inquam, Homericus ille sacerdos allegat officia, & aras religiosè cultas, quòd obsequentes faciat: & parent. Moneri velle ac posse, secunda virtus est. Huc illuc frænis leniter motis flectendus est animus, paucis sui rector optimus. proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine vsu, quam lumen à diis immissum ad ministeria sua euocat. instrumenta cessant, nisi illa in opus suũ artifex mouerit. Inest interim animis voluntas bona: sed torpet modò delicijs ac situ, modò officij inscitia. Hanc vtilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, sed vt magistri puerorum discentium patienter ferre offensationes memoriæ labentis. Quæ, quem-

admodum subjecto vno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitione reuocanda est.

LIBER SEXTVS.

CAPVT I.

VÆDAM, Liberalis virorum optime, exercendi tantùm ingenij caussa quæruntur, & semper extra viam iacent: quædam & dum quęruntur, oblectamento sunt, & quæsita vsui. Omnium tibi copiam faciam. tu illa, vtcumque tibi visum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. His quoque si abire protinus iusseris, nonnihil actum erit. nam etiam quod discere superuacuum est, prodest cognoscere. Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille suaserit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam, & capite agam.

CAP. II. An beneficium eripi possit, quæsitum est. Quidam negant posse. non enim res est, sed actio: quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio: aliud qui nauigat, aliud ipsa nauigatio. Et quamuis æger non sit sine morbo, non tamen idem est æger & morbus: ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad

vnum-

vnumquemque nostrum beneficio peruenit. Illud incorporale est, irritum non fit: materia illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaque cùm eripis, ipsa rerum natura reuocare quod dedit non potest. Beneficia sua interrumpit, non rescindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amisit oculos, tamen vidit. Quæ ad nos peruenerunt, ne sint effici potest: ne fuerint, non potest. pars autem beneficij & quidem certissima est, quæ fuit. Nonnumquam vsu beneficij longiore prohibemur, beneficium quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura aduocet, retro illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia, & mancipium, & quicquid est, in quo hæsit beneficij nomen: ipsum verò stabile & immotum est. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP. III. Egregiè mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poetam, cùm fortunam suam transeuntem aliò videbat, & sibi nihil relictum, præter ius mortis, id quoque, si citò occupauerit, exclamare: Hoc habeo, quodcunque dedi. O quantum habere potuit, si voluisset! Hæ sunt diuitiæ certæ, in quacunque sortis humanæ leuitate, vno loco permansuræ: quæ quò maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam. Quid tamquam tuo parcis? Procurator es. Omnia ista quæ vos tumidos, & supra humana

elatos, obliuisci cogunt vestræ fragilitatis, quæ ferreis claustris custoditis armati, quæ ex alieno sanguine rapta vestro defenditis; propter quæ classes cruentaturas maria deducitis; propter quæ quassatis vrbes, ignari, quantum telorum in aduersos fortuna comparet; propter quæ ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegij fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis elisus est; non sunt vestra: in depositi caussa sunt, iam iamque ad alium dominum spectantia, aut hostis illa, aut hostilis animi successor, inuadet. Quæris quomodo illa tua facias? donando. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para: honestiores illas non solùm, sed tutiores facturus. Illud quod suspicis, quo te diuitem ac potentem putas quandiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, seruus est, nummi sunt: cùm donasti, beneficium est.

CAP. IV. Fateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum est. Multa sunt propter quæ beneficium debere desinimus: non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed vxorem meam per vim stupro violauit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem iniuriam, soluit me debito: & si plus læsit, quàm antè profuerat, non tantùm

tùm gratia exstinguitur, sed vlciscendi querendique libertas fit, vbi in comparatione beneficij præponderauit iniuria. ita non aufertur beneficium, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, vt illos auersari & eiurare ius fasque sit? Numquid ergo illi abstulerunt, quæ dederant? minimè: sed impietas sequentium temporum, commendationem omnis prioris officij sustulit. Non beneficium tollitur, sed beneficij gratia: & efficitur, non ne habeam, sed ne debeam. Tamquam pecuniam aliquis mihi credidit: sed domum meam incendit: pensatum est creditum damno: nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic. qui aliquid benignè aduersus me fecit, aliquid liberaliter, sed posteà multa superbè, contumeliosè, crudeliter: eo loco me posuit, vt perinde liber aduersus eum sim, quasi non accepissem. vim beneficiis suis attulit. Colonum suum non tenet, quamuis tabellis manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui succidit arbusta: non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor sæpe damnatur, vbi plus ex alia caussa abstulit, quàm ex credito petit. Non tantùm inter creditorem & debitorem iudex sedet qui dicat, Pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, agellum quem non emeras, possides: æsti-

matione facta, debitor discede, qui creditor veneras. Inter beneficia quoque & iniurias ratio confertur. Sæpè, inquam, beneficium manet, nec debetur, si secuta est dantem pœnitentia, si miserum se dixit, quòd dedisset, si cùm daret, suspirauit, vultum obduxit, perdere se credidit, non donare: si sua caussa, aut certè non mea dedit: si non desiit insultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non debeatur: sicuti quędam pecunię, de quibus ius creditori non dicitur, debentur, sed non exiguntur.

CAP. V. Dedisti beneficium: iniuriam posteà fecisti: & beneficio gratia debetur, & iniuriæ vltio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero absoluitur. Cùm dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidisse, sed aliud pro illo. Reddere enim est, rem pro re dare. Quid ni? cùm omnis solutio non idem reddat, sed tantumdem. Nam & pecuniam dicimur reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione & verbis perfecta solutio fit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorum istæ acutæ ineptiæ sunt, qui hereditatem negant vsucapi posse;

posse: sed ea quæ in hereditate sunt: tamquam quidquam aliud sit hereditas, quàm ea quæ in hereditate sunt. Illud mihi potiùs distingue, quod potest ad rem pertinere, cùm idem homo beneficium mihi dedit, & posteà fecit iniuriam, vtrùm & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri contribuere, & nihil negotij habere, vt beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestra schola iuris sit, vos sciatis. Separantur actiones, & de eo quod agimus, & de eodem nobiscum agitur. Non confunditur formula, si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi posteà furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

CAP. VI. Quæ proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraque sua via it: depositum habet suam actionem propriam, tam mehercule quàm furtum. Beneficium nulli legi subiectum est: me arbitro vtitur. licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit: tum pronunciare, vtrùm plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil est nostræ potestatis: eundum est, quà ducimur. In beneficio tota

matione facta, debitor discede, qui creditor veneras. Inter beneficia quoque & iniurias ratio confertur. Sæpè, inquam, beneficium manet, nec debetur, si secuta est dantem pœnitentia, si miserum se dixit, quòd dedisset, si cùm daret, suspirauit, vultum obduxit, perdere se credidit, non donare: si sua caussa, aut certè non mea dedit: si non desiit insultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non debeatur: sicuti quędam pecunię, de quibus ius creditori non dicitur, debentur, sed non exiguntur.

CAP. V. Dedisti beneficium: iniuriam posteà fecisti: & beneficio gratia debetur, & iniuriæ vltio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero absoluitur. Cùm dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidisse, sed aliud pro illo. Reddere enim est, rem pro re dare. Quid ni? cùm omnis solutio non idem reddat, sed tantumdem. Nam & pecuniam dicimur reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione & verbis perfecta solutio fit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorum istæ acutæ ineptiæ sunt, qui hereditatem negant vsucapi

posse;

posse: sed ea quæ in hereditate sunt: tamquam quidquam aliud sit hereditas, quàm ea quæ in hereditate sunt. Illud mihi potiùs distingue, quod potest ad rem pertinere, cùm idem homo beneficium mihi dedit, & posteà fecit iniuriam, vtrùm & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri contribuere, & nihil negotij habere, vt beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestra schola iuris sit, vos sciatis. Separantur actiones, & de eo quod agimus, & de eodem nobiscum agitur. Non confunditur formula, si quis apud me pecuniam deposuerit, idem mihi posteà furtum fecerit, & ego cum illo furti agam,& ille mecum depositi.

CAP. VI. Quæ proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraque sua via it: depositum habet suam actionem propriam, tam mehercule quàm furtum. Beneficium nulli legi subiectum est: me arbitro vtitur. licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit: tum pronunciare, vtrùm plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil est nostræ potestatis: eundum est, quà ducimur. In beneficio tota

potestas mea est: ego itaque iudico illa, non separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eumdem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potiùs comparatione facta inter se beneficij & iniuriæ, videbo an etiam vltrò mihi debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris, alios supernè imprimat versus, priores litteras non tollit, sed abscondit: sic beneficium superueniens iniuria apparere non patitur.

CAP. VII. Vultus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit fontem, quasi longiùs exeam. Videris mihi dicere:

Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.

Littus ama.——

Non possum magis. Itaque si huic satisfactum existimas, illò transeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertiùs potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, vt distinctio statim subsecuta ostenderet vtrumque quæri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit; & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quàm vt vlla in hoc verba impendenda sint. Et hæc quæstio facilè expeditur, & si qua similis huic moueri potest, si to-

tiens

tiens illò cogitationem nostram conuerterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primùm aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamuis aut magna nauigia patiantur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piscosa & amœna pinguibus aruis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quàm odium, si immodicus superfluxit, tardeque recessit: nec ventus beneficium dat, licèt lenis & secundus adspiret: nec vtilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantùm prodesse, sed velle. Ideò nec mutis animalibus quidquam debetur: & quàm multos è periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus: & quàm multos æstu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, vtrùm mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit? cùm vtrique velle defuerit. Quid autem interest, vtrùm me iubeas naui, aut vehiculo, aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æquè quàm ista propositum benefaciendi nullum habuit, sed profuit casu?

CAP. VIII. Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo à nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideò remedia sunt, & in flumen alicui cecidisse frigore magno, caussa sanitatis fuit: quomodo quorumdam, flagellis quarta-

na discussa est, & metus repentinus animum in aliam curam auertendo suspectas horas fefellit: nec ideò quidquam horum etiamsi saluti fuit, salutare est: sic quidam nobis prosunt, dum nolunt, imò quia nolunt; non tamen ideò illis beneficium debemus. Quid si perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius, an existimas me debere ei quidquam, cuius manus cùm me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Sæpè testis dum apertè peierat, etiam veris testibus abrogauit fidem, & reum velut factione circumuentum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa, quæ premebat, potentia eripuit: & iudices quem damnaturi erant caussa, damnare gratia noluerunt. Non tamen hi beneficium dederunt, quamuis profuerint.quia telum quò missum sit,non quò peruenerit, quæritur: & beneficium ab iniuria distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus dum contraria dicit, & iudicem superbia offendit, & vnum testem temerè dimittit,caussam meam erexit. Non quæro an pro me errauerit,quia contra me voluit.

CAP. IX. Nempe vt gratus sim, velle debeo idem facere quod ille. vt beneficium daret, velle debuit. Nam quid est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut respersus, aut quò nollet, impulsus est? At quid est aliud, quod illum querelæ eximat, cùm in re sit iniuria,

ria, quàm nesciſſe quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. & amicum & inimicum voluntas facit. Quàm multos militiæ morbus eripuit? quoſdam ne ad ruinam domus ſuæ occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio conſecuti ſunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra ſenſum officij caſus eſt: nec inimico cuius nos lis exercuit, dum vexat ac detinet. Non eſt beneficium, niſi quod à bona voluntate proficiſcitur, niſi illud agnoſcit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum neſcit: nihil illi debeo. profuit cùm vellet nocere: imitabor ipſum.

CAP. X. Ad primum illum reuertamur. vt gratiam referam, aliquid facere me vis: ipſe vt beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum tranſeamus, vis me huic gratiam referre, vt quod à nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapſus eſt? Vt beneficium tibi debeam, parum eſt voluiſſe te dare: vt non debeam, ſatis eſt, noluiſſe. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: ſed quod beneficium non eſſet, ſi optimæ ac pleniſſimæ voluntati fortuna deeſſet, id æquè beneficium non eſt, niſi fortunam voluntas anteceſſit. Non enim profuiſſe te mihi oportet, vt ob hoc tibi obliger, ſed ex

destinato profuisse.

CAP. XI. Cleanthes exemplo eiusmodi vtitur: Ad quærendum, inquit, & accersendum ex academia Platonem, duos pueros misi. alter totam porticum perscrutatus est, alia quoque loca in quibus illum inueniri posse sperabat, percurrit, & domum non minus lassus quàm irritus rediit: alter apud proximum circulatorem resedit, & dum vagus atque erro vernaculis congregatur & ludit, transeuntem Platonem, quem non quæsierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in se erat, quod iussus est fecit: hunc, feliciter inertem, castigabimus. Voluntas est, quæ apud nos ponit officium: cuius vide quæ conditio sit, vt me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit: parum est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse, nec donasse. animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo: quod consummat & res, & animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi pecuniam credere, sed non credidit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed non obligatus. Et volam illi aliquid præstare: nam & ille voluit mihi. ceterùm si benigniore fortuna vsus præstitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: huic initium à me fiet numerandi.

CAP.

CAP. XII. Intelligo iam quid velis quærere. non opus est te dicere: vultus tuus loquitur. Si quis sua caussa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? hoc enim sæpe te conquerentem audio, quòd quædam quæ homines sibi præstant, alijs imputant. Dicam, mi Liberalis: sed priùs hanc quæstiunculam diuidam, & rem æquam ab iniqua separabo. Multum enim interest, vtrum aliquis beneficiũ nobis det sua caussa, an nostra: an sua & nostra. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest; eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum & æstiuum pabulum prospicit; eo loco, quo qui captiuos suos, vt commodiùs væneant, pascit, & opimos boues saginat ac defricat; quo lanista, qui familiam suam summa cura exercet, atque ornat. Multum (vt ait Cleanthes) à beneficio distat negotiatio.

CAP. XIII. Rursus non sum tam iniquus, vt nihil ei debeam, qui cùm mihi vtilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, vt sine respectu sui mihi consulat. imò etiam opto, vt beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit dummodo id qui dabat, duos intuens dederit, & inter me seque diuiserit. Licet id ipse ex maiore parte possideat, si modò me in consortium admisit, si duos cogitauit: ingratus sum, non solùm iniustus, nisi gaudeo

deo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summæ malignitatis est, non vocare beneficium, nisi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat sua caussa, respondebo. Quare potiùs te mihi profuisse dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse me magistratum, quàm si decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero: nihil debebis mihi, cùm te seruitute ac vinculis liberauero? atqui mea id causa faciam. Aduersus hoc respondeo. Aliquid istic tua caussa facis, aliquid mea. tua, quòd redimis: mea, quod eligis. tibi enim ad vtilitatem tuam satis est, quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quòd redimis me, sed quòd eligis. poteras enim & alterius redemptione idem consequi, quod mea. Vtilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Præfers me alijs: hoc totum mea causa facis. Itaque si prætorem te factura esset decem captiuorum redemptio, decem autem soli captiui essemus, nemo quidquam tibi deberet ex nobis; quia nihil haberes, quod cuiquam imputares, à tua vtilitate seductum. Non sum iniquus beneficij interpres: nec desidero illud mihi tantùm dari, sed & tibi.

CAP. XIV. Quid ergo, inquit, si in sortem nomina vestra conijci iussissem, & tuum nomen inter redimendos exisset,

exiſſet, nihil deberes mihi? imò deberem, ſed exiguum. Quid ſit hoc, dicam. Aliquid mea cauſſa facis, quòd me ad fortunam redemptionis admittis. quòd nomen meum exijt, ſorti debeo: quòd exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dediſti, cuius maiorem partem fortunæ debeo: ſed hoc ipſum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium eſt: quod qui dat, non computat cui, ſed quanti daturus ſit, quod vndique in ſe conuerſum eſt. Vendit mihi aliquis frumentum. viuere non poſſum, niſi emero: ſed non debeo vitam, quia emi. Nec quàm neceſſarium fuerit, æſtimo, ſine quo victurus non fui: ſed quàm gratuitum, quod non habuiſſem, niſi emiſſem. in quo inuehendo mercator non cogitauit quantum auxilij allaturus eſſet mihi, ſed quantum lucri ſibi. Quod emi, non debeo.

CAP. XV. Iſto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, niſi mercedulam dices: nec pręceptori, quia aliquid numeraueris. atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia eſt. Aduerſus hoc reſpondetur, quædam pluris eſſe, quàm emuntur. Emis à medico rem inæſtimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore ſtudia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, ſed operæ ſolui-

soluitur, quòd deseruiunt, quòd à rebus suis auocati nobis vacant. mercedem non meriti, sed occupationis suę ferunt. Aliud tamen dici potest verius, quod statim ponam, si priùs quomodo istud refelli possit, ostendero. Quædam, inquit, pluris sunt quàm vænierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamuis empta sint, debes. Primùm, quid interest quanti sint, cùm de pretio, inter ementem & vendentem conuenerit? Deinde non vænijt illud suo pretio, sed tuo. Pluris est, inquit, quàm vænijt. Sed pluris vænire non potuit: pretium autem cuiusque rei pro tempore est. Cùm benè ista laudaueris: tanti sunt, quanto pluris vænire non possunt. præthereà nihil venditori debet, qui benè emit. Deinde etiam si pluris ista sunt, non tamen vllum istic tuum munus est, vt non ex vsu effectùve, sed ex consuetudine & annona æstimetur. Quod tu pretium ponis traijcienti maria, & per medios fluctus, cùm è terræ conspectu recessit, certam secanti viam, & prospicienti futuras tempestates, & securis omnibus iubenti subitò vela stringi, armamenta demitti, paratos ad incursum procellæ & repentinum impetum stare? huic tamen tantæ rei præmium vectura persoluit. Quanti æstimas in solitudine hospitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? scio tamen quanti ista cõsecuturus diuersorium subeam. Quantum

tum nobis præstat, qui labentem domum suscipit? & agentem ex imo rimas insulam, incredibili arte suspendit? certo tamen & leui pretio fultura conducitur. Murus nos ab hostibus tutos, & à subitis latronum incursionibus præstat. notum est tamen, illas turres, pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber, quid in diem mereat.

CAP. XVI. Infinitum erit, si latiùs exempla conquiram, quibus appareat, paruo magna constare. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum transeunt, & nos non arte quam vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate. Itaque medico, qui nihil amplius quàm manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, sine vllo affectu facienda vitandàue præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tamquam amicum vidit, sed tamquam imperatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putauit dignum propria & peculiari cura, si numquam in me direxit animum: & cùm in medium effunderet, quæ sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeatur multum? non quia pluris est quod vendiderunt quàm emimus, sed quia nobisipsis aliquid præstiterunt. Ille plus impendit,

pendit, quàm medico necesse est: pro me, non pro fama artis, extimuit: non fuit contentus remedia monstrare, sed admouit. Intereà solicitus assedit, ad suspecta tempora occurrit: nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus excepit. in turba multorum inuocantium, ego illi potissima cura fui. tantum alijs vacauit, quantum mea valetudo permiserat. Huic ego non tamquam medico, sed tamquam amico, obligatus sum. Alter rursus in docendo, & laborem & tædium tulit, præter illa quæ præcipientibus in commune dicuntur, aliqua instillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modò laudibus fecit animum, modò admonitionibus discussit desidiam. Tum ingenium latens & pigrum, iniecta (vt ita dicam) manu, extraxit: nec quæ sciebat, malignè dispensauit, quò diutiùs esset necessarius, sed cupijt, si posset, vniuersa transfundere. Ingratus sum, nisi illum inter gratissimas necessitudines diligo.

CAP. XVII. Sordidissimorum quoque artificiorum institoribus supra constitutum aliquid adiecimus, si nobis opera illorum enixior visa est: & gubernatori, & opifici vilissimæ mercis, & in diem se locanti corollarium aspersimus. In optimis verò artibus quæ vitam aut conseruant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quàm pepigit, ingratus est.

Adijce,

Adijce, quòd talium studiorum traditio miscet animos. hoc cùm factum est, tam medico quàm præceptori pretium operæ soluitur, animi debetur.

CAP. XVIII. Plato cùm flumen naue transisset, nec ab illo quidquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixit positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paullo pòst, cùm alium atque alium gratis eadem transueheret sedulitate, negauit illi iam apud Platonem positum officium. Nam vt tibi debeam aliquid, pro eo quod præstas, debes non tantùm mihi præstare, sed tamquam mihi. non potes ob id quemquam appellare, quod spargis in populum. Quid ergo? nihil debetur pro hoc? Nihil, tamquam ab vno. cum omnibus soluam, quod tibi cum omnibus debeo.

CAP. XIX. Negas, inquit, vllum dare beneficium eum, qui me gratuita naue per flumen Padum tulit? nego. aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim sua caussa, aut vtique non mea. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium iudicat dare: sed aut reipub. aut viciniæ, aut ambitioni suæ præstat: & pro hoc aliud quoddam commodum expectat, quàm quod à singulis recepturus est. Quid ergo, inquit, si Princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? Quid ni debeant? debebunt autem

non

non tamquam proprium beneficium, ſed tamquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo vniuerſis proderat, noluit mihi propriè ciuitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me ſibi non ſubſtituit, cùm facturus eſſet quod fecit? Primùm, cùm cogitauit Gallis omnibus prodeſſe, & mihi cogitauit prodeſſe. eram enim Gallus: & me, etiam ſi non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ego quoq; illi non tamquam proprium debebo, ſed quomodo vnus è populo: non tamquam pro me ſoluam, ſed tamquam pro patria conferam.

CAP. XX. Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hos æs alienum profitebor aut candidatus, aut reus: ad exſoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic iſtius muneris quod vniuerſis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, ſed non propter me: & mihi quidem, ſed neſciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum ſciam, quia ad me quoque circuitu longo peruenit. Propter me factum debet eſſe, quod me obliget. Iſto, inquit, modo, nec Lunæ nec Soli quidquam debes. non enim propter te mouentur. Sed cùm in hoc moueantur, vt vniuerſa conſeruent, & pro me mouentur: vniuerſorum enim pars ſum. Adijce nunc, quòd

noſtra,

nostra, & horum conditio, dissimilis est. Nam qui mihi prodest, vt per me prosit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum vtilitatis suæ fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis prosunt, non in hoc tamen prosunt, vt per nos prosint sibi. quid enim nos illis conferre possumus?

CAP. XXI. Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint. illis autem non licet non moueri. ad summam, consistãt, & opus suum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideò minus vult, qui non potest nolle. imò magnum argumentum est firmæ voluntatis, ne mutare quidem posse. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet: non potest autem non facere, quod debet. Prætereà multum interest, vtrùm dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tamquam coacto non deberem, tamquam cogenti debeo. Desinant, inquit, velle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens est, vt eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendique se in con-

tra-

trarium: cùm ex diuerso nemo æquè videri debeat velle, quàm cuius voluntas vsque eò certa est, vt æterna sit? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

CAP. XXII. Agedum, inquit, si possunt, resistant. Hoc dicis, Omnia ista ingentibus interuallis diducta, & in custodiam vniuersi disposita, stationes suas deserant, subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam diuina labantur, contextusque velocitatis citatissimæ, in tot sæcula promissas vices in medio itinere destituat, & quæ nunc eunt alternis redeuntque opportunis libramentis, mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tanta varietate soluantur, atque eant in vnum omnia. Ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos sorbeat. Est tanti, vt tu coarguaris, ista concidere? Prosunt tibi etiam inuito, euntque ista tua caussa, etiamsi maior illis alia, ac prior caussa est.

CAP. XXIII. Adijce nunc, quòd non externa cogunt deos, sed sua illis in legem æterna voluntas est. statuerunt, quæ non mutarent. Itaque non possunt videri facturi aliquid, quamuis nolint: quia quidquid desinere non possunt,

ſunt, perſeuerare voluerunt: nec vmquam primi conſilij deos pœnitet. Sine dubio ſtare illis & deſciſcere in contrarium, non licet: ſed non ideò, quia vis ſua illos in propoſito tenet, ex imbecillitate permanent: ſed quia non licet ab optimis aberrare, & ſic ire decretum eſt. In prima autem illa conſtitutione, cùm vniuerſa diſponerent, etiam noſtra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non poſſunt videri ſua tantùm cauſſa decurrere, & explicare opus ſuum: quia pars operis ſumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunæ, & cæteris cœleſtibus beneficium: quia etiamſi potiora illis ſunt, in quæ oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuuant. Adijce, quòd deſtinato iuuant. ideoque obligati ſumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus; ſed hæc quæ accipimus, accepturos ſcierunt: & quamquam maius illis propoſitum ſit, maiorque actus ſui fructus, quàm ſeruare mortalia: tamen in noſtras quoque vtilitates à principio rerum præmiſſa mens eſt, & is ordo mundo datus, vt appareat curam noſtri non inter vltima habitam. Debemus parentibus noſtris pietatem: & multi non vt gignerent, coierunt. Dij non poſſunt videri neſciſſe, quid effecturi eſſent, cùm omnibus alimenta protinus, & auxilia prouiderint: nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa genuerant.

rant? Cogitauit enim nos antè natura, quàm fecit: nec tam leue opus sumus, vt illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, quàm non intra homines, humani imperij conditio sit. vide inquantum corporibus vagari liceat, quæ non coercuit fine terrarum, sed omnem in partem sui misit. vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint deos, aut quærant, & mente in altum data diuina comitentur. Scias non esse hominem tumultuarium, & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum, natura nihil habet quo magis glorietur, aut certè cui glorietur. Quantus iste furor est, controuersiam dijs muneris sui facere? Quomodo aduersus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio non potest, qui negat ab his accepisse se, à quibus cum maximè accipit, qui & semper daturi sunt, & numquam recepturi? Quanta autem peruersitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam inficianti benignus est: & continuationem ipsam, seriemque beneficij, argumentum vocare necessariò dantis? Nolo. sibi habeat. quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi voces his adstrue. Non ideò de te minùs meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas peruenit: cuiusque beneficiorum, vel hoc maximum, quòd etiam querenti daturus est.

CAP.

CAP. XXIV. Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam parentes ad salubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fouent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura constringunt: & mox liberalia studia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad vltimum, audacem iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parùm sequitur, coactam applicant. Adolescentibus quoque, ac iam potentibus sui, si remedia metu aut intemperantia reijciunt, vis adhibetur ac seruitus. Itaque beneficiorum maxima sunt, quæ à parentibus accipimus, dum aut nescimus, aut nolumus.

CAP. XXV. His ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diuerso nimis grati: qui aliquid incommodi precari solent his quibus obligati sunt, aliquid aduersi, in quo affectum memorem accepti beneficij approbent. An hoc rectè faciant, & pia voluntate, quæritur: quorum animus simillimus est prauo amore flagrantibus, qui amicæ suæ optant exilium, vt desertam fugientemque comitentur: optant inopiam, vt magis desideranti donent: optant morbum, vt assideant: & quidquid inimicus optaret, amantes vouent. Ferè idem itaque exitus est odij, & amoris insani. Tale quiddam & his ac-

cidit, qui amicis incommoda optant, quæ detrahant, & ad beneficium iniuria veniunt: cùm satius sit vel cessare, quàm per scelus officio locum quærere. Quid si gubernator à diis tempestates infestissimas, & procellas petat, vt gratior ars sua periculo fiat? quid si imperator deos oret, vt magna vis hostium circumfusa castris, fossas subito impetu compleat, & vallum trepidante exercitu conuellat, & in ipsis portis infesta signa constituat, quò maiore cum gloria rebus lapsis profligatisque succurrat? Omnes isti beneficia sua detestabili via ducunt, qui deos contra eum aduocant, cui ipsi affuturi sunt, & antè illos sterni, quàm erigi volunt. Inhumana ista, & peruersè grati animi natura est, contra eum optare, cui honestè deesse non possis.

CAP. XXVI. Non nocet illi votum meum, inquit, quia simul opto & periculum, & remedium. Hoc dicis, non nihil te peccare, sed minus quàm si sine remedio periculum optares. Nequitia est, vt extrahas, mergere; euertere, vt suscites; vt emittas, includere. Non est beneficium, iniuriæ finis: nec vnquam id detraxisse meritum est, quod ipse qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quàm sanes. potes inire gratiam, si quia vulneratus sum, sanas: non, si vulneras, vt sanandus sim. Nunquam cicatrix, nisi collata vulneri, placuit: quod ita coisse gaude-

gaudemus, vt non fuisse mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumaniùs ei optas, cui beneficium debes?

CAP. XXVII. Simul, inquit, vt possim ferre illi opem, precor. Primùm, vt te in media parte voti tui occupem, iam ingratus es. nondum audio quid illi velis præstare: scio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & maius aliquod imprecaris malum. optas vt ope indigeat: hoc contra illum est. optas vt tua indigeat ope: hoc pro te est. non succurrere vis illi, sed soluere. Quid sic properat, ipse solui vult, non soluere. Ita quod vnum in voto tuo honestum videri poterat, turpe & ingratum est, nolle debere. optas enim, non vt tu facultatem habeas referendæ gratiæ, sed vt ille necessitatem implorandæ. Superiorem te facis, & quod nefas est, benè meritum ad pedes tuos mittis. quanto satius est, honesta voluntate debere, quàm per malam rationem soluere? Si inficiareris quod acceperas, minùs peccares: nihil enim si quod dederat, amitteret: nunc vis illum subiici tibi iactura rerum suarum, & status mutatione in id deuocari, vt infra beneficia sua iaceat. Gratum te reputabo? coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas, quod inter gratum & inimicum potest diuidi? quod non

dubites aduersarium & hostem fecisse, si extrema taceantur? Hostes quoque optauerunt capere quasdam vrbes, vt seruarent: & vincere quosdam, vt ignoscerent. nec ideò non hostilia vota: in quibus, quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Denique qualia esse iudicas vota, quæ nemo tibi minùs volet, quàm is pro quo fiunt, succedere? pessimè cum eo agis, cui vis à diis noceri, à te succurri: iniquè cum ipsis diis. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas: vt tu prosis, dij nocebunt? Si accusatorem submitteres, quem deinde remoueres, si aliqua illum lite implicares, quam subinde discuteres; nemo de tuo scelere dubitaret: quid interest, vtrùm istud fraude tentetur, an voto? nisi quòd potentiores illi aduersarios quæris. Non est quod dicas: Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut superuacuum est, aut iniuriosum: imò iniuriosum, etiamsi irritum. Quidquid non efficis, Dei munus est: iniuria verò, quidquid optas. Sat est. tibi non aliter debemus irasci, quàm si feceris.

CAP. XXVIII. Si vota, inquit, valuissent, & in hoc valuissent, vt tutus esses. Primùm, certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. deinde vtrumque certum puta: quod nocet, prius est. Præterea tu conditionem voti tui nosti: me tempestas occupauit, portus ac præsi-

dij dubium. Quantum existimas tormentum, etiamsi accepero, eguisse? etiamsi seruatus fuero, trepidasse? etiamsi absolutus fuero, caussam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, vt non gratior sit solida & inconcussa securitas. Opta, vt reddere mihi beneficium possis, cùm opus erit, non vt opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

CAP. XXIX. Quanto hoc honestius votum est? Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquam desideret. Sequatur illum materia, qua tam benignè vtitur largiendo iuuandoque, vt nunquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum pœnitentia: Naturam per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam, & clementiam, irritet ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec experiri necesse sit. Ipse nulli: implacabilis sit, ipsi nemo placandus. tam æquali in eum fortuna indulgentia perseueret, vt nemo in illum possit esse, nisi conscientia gratus. Quanto hæc iustiora vota sunt, quæ te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? quàm multa sunt, per quæ quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis, & sine adulatione iucundus; aures, si deliberare velit, diligentes; tutæ, si credere;

conuictus familiaritas. Neminem tam altè secunda posuerunt, vt non illi eò magis amicus desit, quia nihil absit.

CAP. XXX. Ista tristis, & omni voto submouenda occasio, ac procul repellenda. vt gratus esse possis, iratis diis opus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quòd meliùs cum eo agitur, cui ingratus es? Propone in animo tuo carcerem, vincula, sordes, seruitutem, bellum, egestatem: hæ sunt occasiones tui voti. si quis tecum contraxit, per ista dimittitur. Quin potiùs eum potentem esse velis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (vt dixi) vetat, te referre etiam summa felicitate præditis gratiam? cuius plena tibi occurret & varia materia. Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solui? Nec te inuitum distringam: Omnia sanè excluserit opulenta felicitas; monstrabo tibi, cuius rei inopia laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet à consensu concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat exstincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque: sed adulandi certamen est, & vnum amicorum omnium officium,

cium, vna contentio, quis blandissimè fallat? Ignorauere vires suas, & dum se tam magnos quàm audiunt, credunt, attraxere superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella: vtilem & necessariam rupere concordiam: secuti iram, quam nemo reuocabat, multorum sanguinem hauserunt, fusuri nouissimè suum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minùs existimant turpe quàm vinci, & perpetua credunt, quæ in summum perducta maximè nutant. Ingentia super se ac suos regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa scena, & vanis & citò diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non aduersi expectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.

CAP. XXXI. Cùm bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentem, oblitumque quàm caducis confideret, nemo non impulit: Alius aiebat, non laturos nuncium belli, & ad primam aduentus famam, terga versuros: alius, nihil esse dubij, quin illa mole non vinci solùm Græcia, sed obrui posset: magis verendum, ne vacuas desertasque vrbes inuenirent, & profligis hostibus vastæ solitudines relinquerentur, non habituris, vbi tantas vires exercere possent. Alius, illi vix rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copiis campestria, vix

patere cœlum satis ad emittenda omni manu tela. Cùm in hunc modum multa vndique iactarentur, quæ hominem nimia æstimatione sui furentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius solus dixit, ipsam illam qua sibi placeret multitudinem indigestam & grauem, metuendam esse ducenti: non enim vires, sed pondus habere: immodica nunquam regi posse; nec diu durare, quidquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones obiecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in vestigio fixi, & commissas sibi angustias tuebuntur, & corporibus obstruent. tota illos Asia non mouebit loco. tantas minas belli, & pænè totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt. Cùm te mutatis legibus suis natura transmiserit, in semita hærebis, & æstimabis futura damna, cùm putaueris quanti Thermopylarum angusta constiterint. Scies te fugari posse, cùm scieris posse retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo ablati, cuius cum magno terrore prima vis defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, & tuis te viribus prement. Verum est quod dicitur, maiorem belli apparatum esse, quàm qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis. Sed hæc res contra nos est: ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia

non

non capit. vti toto te non potes. Praetereà, quae vna rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multò antè vinceris, quàm victum esse te sentias. Ceterùm non est, quòd exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, vt alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua caussa. Acciderunt quae Demaratus praedixerat. Diuina atque humana impellentem, & mutantem quidquid obstiterat, trecenti stare iusserunt: stratusque per totam passim Graeciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore, quàm damno miserior, Demarato gratias egit, quòd solus sibi verum dixisset, & permisit petere quod vellet: petit ille, vt Sardes maximam Asiae ciuitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens. id solis datum regibus. Dignus fuerat praemio, antequam peteret: sed quàm miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi?

CAP. XXXII. Diuus Augustus filiam vltra pudicitiae maledictum impudicam relegauit, & flagitia Principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam noctur-

nis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam concursum: cùm ex adultera in quæstuariam versa, ius omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret. Hæc tam vindicanda Principi quàm tacenda (quia quarumdam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parùm potens iræ publicauerat. Deinde cùm, interposito tempore, in locum iræ subiisset verecundia, gemens, quòd non illa silentio pressisset, quæ tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpè exclamauit; Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mecænas vixisset. Adeò tot habenti millia hominum, duos reparare difficile est. Cæsæ sunt legiones; & protinus scriptæ. fracta classis; & intra paucos dies natauit noua. sæuitum est in opera publica ignibus, surrexerunt meliora consumptis. tota vita, Agrippæ & Mecænatis vacauit locus. Quid putem? defuisse similes qui assumerentur, an ipsius vitium fuisse, qui maluit queri, quàm quærere? Non est quod existimemus, Agrippam & Mecænatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenij mos est, in præsentium contumeliam, amissa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non est.

CAP.

CAP. XXXIII. Sed vt me ad propositum reducam, vides quàm facile sit, gratiam referre felicibus, & in summo humanarum opum positis. Dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volent: plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret: da consilium vtile. Quæris, quid felici præstare possis? effice, ne felicitati suæ credat: vt sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contuleris, si illi semel stultam fiduciam permansuræ semper potentiæ excusseris, docuerisque mobilia esse quæ dedit casus, & maiore cursu fugere quàm veniunt: nec his portionibus, quibus ad summa peruentum est, retrò iri? sæpè inter fortunam maximam & vltimam nihil interesse? Nescis quantum sit pretium amicitiæ, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantùm, sed sæculis raram: quæ non alibi magis deest, quàm vbi creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbiæ, magno æstimare introitum, ac tactum sui liminis

pro honore dare, vt ostio suo propiùs assideas, vt gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.

CAP. XXXIV. Apud nos primi omnium C. Gracchus & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum vniuersis. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos, numquam veros. Amicum vocas, cuius disponitur salutatio? aut potest huius tibi patere fides, qui per fores malignè apertas non intrat, sed illabitur? Huic peruenire vsque ad distringendam libertatem licet, cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis, AVE, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque istorum veneris, quorum salutatio vrbem concutit, scito, etiam si animaduerteris obsessos ingenti frequentia vicos, & commeantium in vtramque partem cateruis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio quæritur. illo recipiendus est, illic retinendus; & in sensus recondendus. Hoc doce, gratus es. Malè de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto; si rebus bonis superuacuus: Quemadmodum te & in dubiis, & in aduersis, & in lætis sapienter geris, vt dubia prudenter tractes, aduersa fortiter,

læta moderatè : ita in omnia vtilem te amico exhibere potes . Aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris, multa nihilominus, vt non optes, in tanta varietate, quæ tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarum partem ipse ferat, quamuis pro illo videatur optare, sibi prospicit : sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideque discutiat; quod est ingrati, se illi præfert, & tanti æstimat illum miserum esse, vt ipse gratus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. Exonerare enim se vult, & vt graui sarcina liberare. Multum interest, vtrùm properes referre gratiam, vt reddas beneficium; an, vt ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit, & idoneum illi venire tempus volet: qui nihil aliud quàm ipse liberari vult, quacunque ad hoc cupiet peruenire, quod est pessimæ voluntatis.

CAP. XXXV. Ista, inquam, nimia festinatio ingrati est. id apertiùs exprimere non possum, quàm si repetiuero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris, Quando isto carebo? quocunque modo mihi laborandum est, ne isti obligatus sim. Si optares vt illi solueres de suo, multum abesse videreris à grato; hoc quod optas, iniquius est. Execraris enim

illum,

illum, & caput sanctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo, vt existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si apertè illi paupertatem, si captiuitatem, si famem ac metum imprecareris. At quid interest, vtrùm vox ista tua sit, an votum? Sanus aliquid horum opta. I nunc, & hoc esse grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modò non vsque in odium, sed tantùm ad infitiationem beneficij perueniret.

CAP. XXXVI. Quis pium dicet Æneam, si patriam capi voluerit, vt captiuitate patriam eripiat? Quis Siculos iuuenes, vt bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt vt Ætna immensa ignium vi supra solitum ardens, daret ipsis occasionem exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum vt finiret, perseuerare maluit: nihil Decijs, quòd morte patriam seruauerunt, si priùs optauerant, vt deuotioni fortissimæ locum vltima rerum necessitas faceret. Grauissima infamia est medici, opus quærere. Multi quos auxerant morbos, & irritauerant, vt maiore gloria sanarent, non potuerunt discutere, aut cum magna miserorum vexatione vicerunt.

CAP. XXXVII. Callistratum aiunt, ita certè Hecaton auctor est, cum in exilium iret, in quod multos simul cum illo seditiosa ciuitas & intemperanter libera

expu-

expulerat, optante quodam, vt Atheniensibus necessitas restituendi exules esset, abominatum talem reditum. Rutilius noster animosiùs. cùm enim quidam illum consolaretur, & diceret instare arma ciuilia: breui futurum, vt omnes exules reuerterentur: Quid tibi, inquit, mali feci, vt mihi peiorem reditum, quàm exitum optares? Malo, vt patria exilio meo erubescat, quàm reditu mœreat. Non est istud exilium, cuius neminem non magis, quàm damnatum, pudet. Quemadmodum illi seruauerunt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos vnico malo affici, quàm omnes publico: ita non seruat grati hominis affectum, qui benè de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat: qui etiam si benè cogitat, malè precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium exstinxisse quod feceris.

CAP. XXXVIII. In quibusdam ciuitatibus, impium votum sceleris vicem tenuit. Demades certè Athenis, eum qui necessaria funeribus venditabat, damnauit, cùm probasset magnum lucrum optasse: quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quæri tamen solet, an meritò damnatus sit. Fortasse optauit, non vt multis venderet, sed vt carè: vt paruo sibi constarent, quæ

vendi-

venditurus esset. Cùm constet negotiatio ex empto & vendito, quare votum eius in vnam partem trahis, cùm lucrum ex vtraque sit? Prætereà omnes licet, qui in ista negotiatione sunt, damnes: omnes enim idem volunt, idem intra se optant. Magnam hominum partem damnabis. cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat. agricolam annonæ caritas erigit. eloquentiæ exoptat pretium litium numerus. medicis grauis annus in quæstu est. institores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat. nulla tempestate, nullo igne lædantur tecta: iacebit opera fabrilis. Vnius votum deprehensum est, omnium simile est. An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere, quæ designatores & libitinarios, vota? illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum damno nemo viuit: hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo, non tantùm vt accipiant, quod turpi seruitute meruerunt, sed etiam vt tributo graui liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatum est in vno, optent: quibus quisquis morte profuturus est, vita nocet. Omnium tamen istorum tam nota sunt vota, quàm impunita. Denique

nique se quisque consulat, & in secretum pectoris sui recedat, & inspiciat quid tacitus optauerit. quàm multa sunt vota, quæ etiam sibi fateri pudet! quàm pauca, quæ facere coram teste possimus!

CAP. XXXIX. Sed non quidquid reprehendendum, etiam damnandum est: sicut hoc votum amici, quod in manibus est, malè vtentis bona voluntate, & in id incidentis, quod euitat. nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est: Hic, ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me saluus, honestus, tutus esse non possit. tam miser sit, vt illi beneficij loco sit, quidquid redditur. Hæc dijs audientibus. Circumueniant illum domesticæ insidiæ, quas ego possim solus opprimere: instet potens inimicus & grauis, infesta turba nec inermis, & creditor vrgeat & accusator.

CAP. XL. Vide quàm sis æquus, horum optares nihil, si tibi beneficium non dedisset. Vt alia taceam, quæ grauiora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certè delinquis, quòd non expectas suum cuiusque rei tempus: quod æquè peccat, qui non sequitur, quàm qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non vtique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingratior es, qui desiderare me cogis? Exspecta, quare

sub-

subsidere apud te munus meum non vis? quare obligatum molestè fers? quare, quasi cum acerbo fœneratore, signare rationem parem properas? Quid mihi negotium quæris? quid in me deos immittis? quomodo exigeres, qui sic reddis?

CAP. XLI. Ante omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia securè debere, & occasiones reddendorum obseruare, non manu facere: hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius, in promptu habere merita amicorum; & offerre, non ingerere, nec obæratum se iudicare? quoniam beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minùs tuum reuertatur ad te: opto hilaris accipias. si necessitas alterutri nostrum imminet, fatoque quodam datum est, vt aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potiùs qui solet. Ego paratus sum: Nulla mora in Turno. ostendam hunc animum, cùm primum tempus aduenerit: interim dij testes sunt.

CAP. XLII. Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi manu prendere, verentis & æstuantis, ne in vllo officio sis tardior. Non decet gratum animum solicitudo, sed contrà, summa fiducia

ducia sui: & ex conscientia veri amoris, dimissa omnis anxietas. Tam cum vitio est, recipere quod non debes, quàm non dare quod debes. hoc beneficij primum dati sit ius, vt recipiendi tempus eligat, qui dedit. At vereor, ne homines de me sequiùs loquantur. Malè agit, qui famę, non conscientię gratus est. Duos istius rei iudices habes: te, quem non potes fallere; & illum, quem potes. Quid ergo, si nulla interuenerit occasio? semper debebo? Debebis: sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum magna voluptate apud te depositum intueberis. Pænitet accepti beneficij, quem nondum reddidi piget. quare qui tibi dignus visus est, à quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP. XLIII. In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium sinum ac domum replere: cùm ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto maius ac difficilius interim sit capere, quàm fundere. Nam vt nihil alteri detraham, quoniam vtrumque vbi ex virtute fit, par est: non minoris est animi beneficium debere, quàm dare. eò quidem operosius hoc quàm illud, quò maiore diligentia custodiuntur accepta, quàm dantur. Ideò non est trepidandum, quàm citò reponamus, nec properandum intempestiuè: quia æquè de-

delinquit, qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quàm qui suo cessat. Positum est illi apud me. nec illius nomine, nec meo timeo. benè illi cautum est: non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: imò ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præstet se in vtrumque facilem: si vult recipere beneficium, referamus, reddamusque læti. illud apud nos custodiri mauult; quid thesaurum eius eruimus? quid custodiam recusamus? dignus est, cui, vtrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tamquam non ducere, sed sequi debeat.

LIBER SEPTIMVS.

CAPVT I.

BONVM, mi Liberalis, habeas animum volo:

In manibus terra. Non hic te carmine longo,
Atque per ambages & longa exorsa tenebo.

Reliqua hic liber cogit: & exhausta materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quidquid superest, cùm tibi superfuerit. Si voluissem lenocinari mihi, debuit paulla-

paullatim opus crescere, & ea pars in finem reseruari, quam quilibet etiam satiatus appeteret. Sed quidquid maximè necessarium erat, in primum statim congessi: nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, vbi dicta sint quæ regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenij inuenta. Egregiè enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam si maximis comparetur, solet: Plus prodesse, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa in promptu tibi & in vsu sint, quàm si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes numeros nexusq; perdidicit, quorum vsus sub aduersario rarus est, sed qui in vno se aut altero benè & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus expectat: nec enim refert, quàm multa sciat, si scit quantum victoriæ satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca vincunt. Licèt nescias, quæ ratio Oceanum effundat ac reuocet: quare septimus quisque annus ætati signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non seruet proportionem suam, sed vltima in angustias coeant, & columnarum nouissima interualla iungantur: quid sit, quod geminorum cõceptum separet, partum iungat. vtrùm

vnus

vnus concubitus ſpargatur in duos, an toties concepti ſint. cur pariter natis fata diuerſa ſint, maximiſque rerum ſpatijs diſtent, quorum inter ortus minimum intereſt. Non multum tibi nocebit tranſiſſe, quæ nec licet ſcire, nec prodeſt. Inuoluta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri poſſumus: quia nullius rei difficilis inuentio eſt, niſi cuius hic vnus inuentæ fructus eſt, inueniſſe. Quidquid nos meliores beatoſque facturum eſt, aut in aperto, aut in proximo poſuit. Si animus fortuita contempſit, ſi ſe ſupra metum ſuſtulit, nec auida ſpe infinita complectitur, ſed didicit à ſe petere diuitias: ſi deorum hominumque formidinem eiecit, & ſcit non multum eſſe ab homine timendum, à Deo nihil: ſi contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eò perductus eſt, vt illi liqueat, mortem nullius mali eſſe materiam, multorûm finem: ſi animum virtuti conſecrauit, & quacumque vocat illa, planum putat: ſi ſociale animal eſt, & in commune genitus, mundum vt vnam domum ſpectat, & conſcientiam ſuam dijs aperit, ſemperque tamquam in publico viuit: ſi ſe magis veritus quàm alios, ſubductus illis tempeſtatibus, in ſolido ac ſereno ſtetit: conſummauit ſcientiam vtilem, atque neceſſariam. reliqua oblectamenta otij ſunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurre-

currere, cultum, non robur, ingenijs afferentia.

CAP. II. Hæc Demetrius noster vtraque manu tenere proficientem iubet, hæc nusquam dimittere, imò affigere & partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, vt sua sponte occurrant salutaria, & vbique ac statim desiderata præsto sint: & sine mora vlla veniat illa turpis honestique distinctio; sciatque nec malum esse vllum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regula vitæ opera distribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigat: miserrimosque mortalium iudicet, in quantiscumque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est & breuis: fastidit obiecta: quò auidiùs hausta est, citiùs in contrarium recidens, cuius subinde necesse est aut pæniteat, aut pudeat. In qua nihil est aut magnificum, aut quod naturam hominis, dijs proximi, deceat. res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu fœda. Ista est voluptas & homine & viro digna, non implere corpus, nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies: sed perturbatione carere, & ea quæ hominum inter se rixantium ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, vbi de dijs famæ creditum est, vitiisque

tiisque

tiisque illos nostris æstimauimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, numquam sensuram sui tædium, percipit hic quem deformamus cummaximè: qui, vt ita dicam, diuini iuris atque humani peritus, præsentibus gaudet, ex futuro non pendet. nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in dubium, suo contentus. Nec illum existimes paruo esse contentum. omnia illius sunt. non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quamquam in littore maris rubri steterat, plus deerat quàm quà venerat. illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut vicerat, cùm in Oceano Onesicritus pręfectus classibus præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non satis apparebat inopem esse, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui se in profundum, inexploratum & immensum, auiditate cæca prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deest, quantum cupit.

CAP. III. Nec hoc Alexandri tantùm vitium fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium quos fortuna irritauit implendo. Cyrum & Cambysen, & totum regni Persici stemma percense. quem inuenies,

nies, cui modum imperij satietas fecerit? qui non vitam in aliqua vlteriùs procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est. quidquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur: nec interest, quantum in id quod inexplebile est, congeras. Vnus est sapiens, cuius omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metenda in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda præsidia, non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dij immortales regnum inermes regunt, & illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est? ita hic officia sua, quamuis latissimè pateant, sine tumultu obit: & omne humanum genus, potentissimus eius optimusque, infra se videt. Derideas licèt: ingentis spiritus res est, cùm Orientem Occidentemque lustraueris animo, quo etiam remota & solitudinibus interclusa penetrantur, cùm tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissimè fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Hæc omnia mea sunt. Sic fit, vt nihil cupiat: quia nihil est extra omnia.

CAP. IV. Hoc ipsum, inquis, volui. teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, expliceris. Dic mihi quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt? nam id quoque quod illi donat,

ipſius eſt. Itaque non poteſt dari beneficium ſapienti: cui quidquid datur, de ſuo datur. atqui dicitis, ſapienti poſſe donari. Idem autem me ſcito & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis eſſe communia: ergo nemo quidquam amico donare poteſt: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & ſapientis eſſe, & eius qui poſſidet, cui datum & aſſignatum eſt. iure ciuili omnia regis ſunt: & tamen illa quorum ad regem pertinet vniuerſa poſſeſſio, in ſingulos dominos deſcripta ſunt & vnaquæque res habet poſſeſſorem ſuum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam poſſumus: nec donare illi de ſuo dicimur. Ad reges enim poteſtas omnium pertinet, ad ſingulos proprietas. Fines Athenienſium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter ſe vicini priuata terminatione diſtinguunt. & totus ager huius aut illius reipublicæ eſt: pars deinde ſuo domino quæque cenſetur. ideoque donare agros noſtros reip. poſſumus, quamuis illius eſſe dicantur:quia aliter illius ſunt, aliter mei. Numquid dubium eſt, quin ſeruus cum peculio, domini ſit? dat tamen domino ſuo munus. Non enim ideò nihil habet ſeruus, quia non eſt habiturus, ſi dominus illum habere noluerit: nec ideò non eſt munus, cùm volens dedit, quia potuit eripi, etiamſi noluiſſet. * Quemadmodum probemus omnia (nunc enim

omnia

omnia ſapientis eſſe, inter nos conuenit) illud quod quæritur colligendum eſt, quomodo liberalitatis materia aduerſus eum ſuperſit, cuius vniuerſa eſſe conceſſimus. Omnia patris ſunt, quæ in liberorum manu ſunt: quis tamen neſcit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum ſunt: tamen diis poſuimus donum, & ſtipem iecimus. Non ideò quod habeo, meum non eſt, ſi tuum eſt: poteſt enim idem eſſe meum & tuum. Is, inquis, cuius proſtitutæ ſunt, leno eſt: omnia autem ſapientis ſunt, inter omnia autem & proſtitutæ ſunt: ergo & proſtitutæ ſapientis ſunt. leno autem eſt, cuius proſtitutæ ſunt: ergo ſapiens eſt leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim: Nemo rem ſuam emit: omnia autem ſapientis ſunt: ergo ſapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum ſumere, quia nemo vſuram pro pecunia ſua pendit. Innumerabilia ſunt, per quæ cauillantur, cùm pulcherrimè, quid à nobis dicatur, intelligant.

CAP. V. Enimuero ſic omnia ſapientis eſſe dico, vt nihilominus proprium quiſque in rebus ſuis dominium habeat: quemadmodum ſub optimo rege, omnia rex imperio poſſidet, ſinguli dominio. Tempus iſtius probandæ rei veniet. interim hoc huic quæſtioni ſat eſt, id quod aliter ſapientis, aliter meum eſt, me poſſe donare ſapienti. Nec mirum eſt, aliquid ei cuius eſt totum, poſ-

ſe donari. Conduxi domum à te. in hac aliquid tuum, aliquid meum. res tua eſt: vſus rei tuæ, meus eſt. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamuis tua in poſſeſſione naſcantur: & ſi annona carior fuerit, aut fames,

Heu fruſtra magnum alterius ſpectabis aceruum,

in tuo natum, in tuo poſitum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quamquam ſis dominus, intrabis: nec ſeruum tuum, mercenarium meum abduces: & abs te rhedam ſi conduxero, beneficium accipies, ſi tibi in vehiculo tuo ſedere permiſero. Vides ergo poſſe fieri, vt aliquis accipiendo quod ſuum eſt, munus accipiat.

CAP. VI. In omnibus iſtis quæ modò retuli, vterque eiuſdem rei dominus eſt. quomodo? quia alter rei dominus eſt, alter vſus. Libros dicimus eſſe Ciceronis: eoſdem Dorus librarius ſuos vocat: & vtrumque verum eſt. alter illos tamquam auctor ſibi, alter tamquam emptor aſſerit: ac rectè vtriuſque dicuntur eſſe. Vtriuſque enim ſunt: ſed non eodem modo. ſic poteſt T. Liuius à Doro accipere, aut emere libros ſuos. Poſſum donare ſapienti, quod viritim meum eſt, licèt illius ſint omnia. Nam cùm regio more cunctæ conſcientia poſſideat, ſingularum autem rerum in vnumquemque proprietas ſit ſparſa: & accipere munus, & de-

& debere, & emere, & conducere poteſt. Cæſar omnia habet; fiſcus eius priuata tantùm, ac ſua: & vniuerſa in imperio eius ſunt, in patrimonio propria. Quid eius ſit, quid non ſit, ſine diminutione imperij quæritur. nam id quoque quod tamquam alienum abiudicatur, aliter illius eſt. Sic ſapiens vniuerſa animo poſſidet, iure ac dominio ſua.

CAP. VII. Bion modò omnes ſacrilegos argumentis eſſe colligit, modò neminem. Cùm omnes de ſaxo deiecturus eſt, dicit: Quiſquis id quod deorum eſt, ſuſtulit & conſumpſit, atque in vſum ſuum vertit, ſacrilegus eſt: omnia autem deorum ſunt: quod quiſque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia ſunt: ergo quiſquis tollit aliquid, ſacrilegus eſt. Deinde cùm effringi templa, & expilari impunè Capitolium iubet: dicit, Nullum ſacrilegium eſſe. quia quicquid ſublatum eſt ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum eſt. Hic reſpondetur: Omnia quidem deorum eſſe, ſed non omnia diis dicata. In his obſeruari ſacrilegium, quæ religio numini adſcripſit. Sic & totum mundum deorum eſſe immortalium templum, ſolum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen à ſacris profana diſcerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen fani impoſitum eſt, quæ ſub cælo & conſpectu ſiderum licent.

Iniuriam facrilegus Deo quidem non poteſt facere, quem extra ictum ſua diuinitas poſuit: ſed tamen punitur, quia tamquam Deo fecit. Opinio illum noſtra, ac ſua, obligat pœnæ. Quomodo ergo ſacrilegus videtur, qui aliquid aufert ſacri, etſi quocunque tranſtulit, quod ſurripuerat, intra terminos eſt mundi. Sic & ſapienti furtum poteſt fieri. Aufertur enim illi, non ex his quæ vniuerſa habet, ſed ex his quibus dominus inſcriptus eſt, quæ viritim ei ſeruiunt. Illam alteram poſſeſſionem agnoſcet, hanc nolet habere, etſi poterit: emittetque illam vocem, quam Romanus Imperator emiſit, cùm illi ob virtutem & benè geſtam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando vno die circuire potuiſſet: Non eſt, inquit, vobis eo opus ciue, cui plus opus ſit, quàm vni ciui. Quanto maioris viri putas, reſpuiſſe hoc munus, quàm meruiſſe? multi enim fines aliis abſtulerunt, ſibi nemo conſtituit.

CAP. VIII. Ergo cùm animum ſapientis intuemur, potentem omnium, & per vniuerſa dimiſſum, omnia illius eſſe dicimus: cùm ad hoc ius quotidianum, ſi ita res tulerit, capite cenſebitur. Multum intereſt, poſſeſſio eius animi magnitudine æſtimetur, an cenſu. hæc vniuerſa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chryſippum, Zenonem, & ceteros magnos qui-

dem

dem viros, maiores tamen, quia in laudem vetustorum inuidia non obstat. Paullò antè Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura, nostris tulisse temporibus, vt ostenderet, nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo corripi posse: virum exactæ (licèt neget ipse) sapientiæ, firmæque in his quæ proposuit constantiæ: eloquentiæ verò eius, quæ res fortissimas deceat, non concinnatæ, nec in verba sollicitæ, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito, quin prouidentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum sæculo nostro, aut conuicium deesset.

CAP. IX. Demetrio si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmauerim repudiaturum, dicturumque: Ego verò me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in altam fæcem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quæ nec daturus quidem acciperem: quoniam multa video, quæ me donare non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quæ gentium oculos regumque perstringunt? volo intueri pretia sanguinis, animarumque vestrarum? Prima mihi luxuriæ spolia propone: siue illa vis per ordinem expandere, siue (vt est melius) in vnum aceruum dare. Video ela-

boratam scrupulosa distinctione testudinem, & fœdissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingentibus pretiis emptas, in quibus ipsa illa quæ placet varietas, subditis medicamentis, in similitudinem veri coloratur. Video istic mensas, & æstimatum lignum senatoris censu, eò pretiosius, quò illud in plures nodos, arboris infelicitas torsit. Video istic crystallina, quorum accendit fragilitas pretium. omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet periculo, crescit. Video murrhina pocula. parum scilicet luxuria magno furit, nisi quod vomant, capacibus gemmis inter se propinarent. Video vniones, non singulos singulis auribus comparatos: iam enim exercitatæ aures oneri ferendo sunt: iunguntur inter se, & insuper alij binis superponuntur. non satis muliebris insania viros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonia auribus singulis pependissent. Video sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit: quibus sumptis, mulier parùm liquidò, nudam se non esse iurabit. Hæc ingenti summa, ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, vt matronæ nostræ, ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quàm in publico ostendant.

CAP. X. Quid agis auaritia? quot

rerum

rerum caritate aurum tuum victum est: omnia ista quæ retuli, in maiore honore pretioque sunt. Nunc volo tuas opes recognoscere, laminas vtriusque materiæ, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule terra, quæ quidquid vtile futurum nobis erat protulit, ista defodit & mersit, & vt noxiis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iisdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut instrumentum in cædes mutuas deesset, aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent: est in quo errorem oculorum animus subsequi possit: video istic diplomata, & syngraphas, & cautiones, vacua habendi simulacra, vmbras quasdam auaritiæ laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? quid fœnus, & Kalendarium, & vsura, nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsita nomina? Possum de rerum natura queri, quòd aurum argentumque non interiùs absconderit, quòd non illis maius, quàm quod detrahi posset, pondus iniecerit. Quid sunt istæ tabulæ, quid computationes, & vænale tempus, & sanguinolentæ centesimæ? voluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subiici oculis, quod teneri manu possit, inanis auaritiæ somnia. O miserum, si quem delectat sui patrimonij li-

ber magnus, & vasta spatia terrarum colenda per vinctos, & immensi greges pecorum per prouincias ac regna pascendi, & familia bellicosis nationibus maior, & ædificia priuata laxitatem vrbium magnarum vincentia! Cùm benè ista, per quæ diuitias suas dispostuit ac fudit, circumspexerit, superbumque se fecerit, si quidquid habet, ei quod cupit comparet, pauper est. Dimitte me, & illis diuitiis meis redde. Ego regnum sapientiæ noui, magnum, securum. ego sic omnia habeo, vt omnium sint.

CAP. XI. Itaque cùm C. Cæsar illi ducenta donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem summam iudicans, qua non accepta gloriaretur. Dij deæque, quàm pauxillo illum animum aut honorare voluit, aut corrumpere! Reddendum egregio viro testimonium est. Ingentem rem ab illo dici audiui, cùm miraretur dementiam eius, quòd se putasset tanti posse mutari. Si tentare inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. XII. Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt: æquè nihil prohibet, cùm omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique communes

libe-

liberi sunt: quibus cùm duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium iam efficiam, vt quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc consortium solum inter sapientes est, inter quos amicitia est. ceteri non magis amici sunt, quàm socij. Deinde pluribus modis communia sunt. Equestria omnium equitum Romanorum sunt. in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui. hoc si cui cessi, quamuis illi communi recesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quædam quorundam sub certa conditione sunt. habeo in equestribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem: in hoc tantùm, vt spectem. Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum: sed cùm in theatrum veni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, quia sedere est mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quidquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet. vti, illo nolente, non possum. Derides me, inquis. Si quod amici est, meum est, liceat mihi vendere. Non licet. nam nec equestria: & tamen communia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est argumentum, ideò aliquid tuum non esse,

quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum est. Accepi, sed certè non minùs habes.

CAP. XIII. Ne te traham longiùs, Beneficium maius esse non potest: ea per quæ beneficium datur, possunt esse maiora, & plura, in quæ se beneuolentia effundat, & sic sibi indulgeat, quemadmodum amantes solent: quorum plura oscula, & complexus arctiores, non augent amorem, sed exercent. Hæc quoque, quæ venit quæstio, profligata est in prioribus: itaque breuiter perstringetur. Possunt enim in hanc, quæ data sunt aliis, argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, vt beneficium redderet, reddiderit. Vt sciat, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, vt redderet. Apparet ergo, non esse id factum, cuius faciendi occasionem non habuit. Vt creditori suo pecuniam non soluit is, qui vt solueret, vbique quæsiuit, nec inuenit. Quædam eius conditionis sunt, vt effectum præstare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, vt efficerent. Si omnia fecit vt sanaret, peregit medicus partes suas. etiam damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni arte vsus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Om-

nia

nia fecit, vt beneficium redderet: obſtitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quòd veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, ſano aſſidere, felici ſuccurrere: gratiam retulit, etiam ſi tu beneficium non recepiſti. Prætereà, huic intentus ſemper, & huius rei tempus operiens, qui in hoc multum curæ, multum ſedulitatis impendit, plus laborauit, quàm cui citò referre gratiam contigit.

CAP. XIV. Debitoris exemplum diſſimile eſt: cui parum eſt pecuniam quæſiſſe, niſi ſoluit. Illic enim ſtat acerbus ſuper caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur: hic benigniſſimus, qui cùm te viderit concurſantem & ſollicitum atque anxium, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Deſine tibi moleſtus inſtare. omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis, ſi me quidquam amplius deſiderare iudicas. Pleniſſimè ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi. reddidiſſe beneficium diceres illum, ſi gratiam retuliſſet. Eodem ergo loco eſt, qui reddidit. & qui non reddidit. Contrà, nunc illud pone, ſi oblitus eſſet accepti beneficij, ſi ne tentaſſet quidem gratus eſſe. negares illum gratiam retuliſſe? At hic diebus noctibuſque ſe laſſauit, & omnibus alijs renunciauit officijs, huic vni imminens, & operatus, ne qua ſe fugeret occaſio. eodem ergo loco erunt,

ille qui curam referendæ gratiæ abiecit, & hic qui numquam ab illa recessit? iniquus es, si rem à me exigis, cùm videas animum non defuisse. Ad summam, puta, cùm captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis, nauigasse hieme iam sęua, per infesta latrocinijs littora, emensum quidquid periculi afferre potest etiam pacatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, cùm quos nemo non fugiebat ego quærerem, tandem ad piratas perueni: & iam te alius redemerat: negabis me gratiam retulisse? etiamsi in illa nauigatione pecuniam, quam saluti tuæ contraxeram, naufragus perdidi, etiam in vincula quæ detrahere tibi volui, ipse incidi: negabis me retulisse gratiam? At mehercule Athenienses, Harmodium & Aristogitonem, tyrannicidas vocant: & Mucij manus in hostili ara relicta, instar occisi Porsenæ fuit: & semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis, enituit. Plus præstitit, qui fugientes occasione secutus est, & alia atque alia captauit, per quæ referre gratiam posset, quàm is quem, sine vllo sudore, gratum prima fecit occasio.

CAP. XV. Duas, inquit, res ille tibi præstitit, voluntatem, & rem: tu quoque illi duas debes. Meritò istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam: huic verò, qui & vult, & conatur, & nihil inten-

intentatum relinquit, non potes dicere, vtrumque enim præſtat, quantum in ſe eſt. Deinde, non ſemper numero numerus æquandus eſt: aliquando vna res pro duabus valet. Itaque in locum rei ſuccedit tam propenſa voluntas, & cupida reddendi. Quòd ſi animus ſine re, ad referendam gratiam non valet: nemo aduerſus deos gratus eſt, in quos voluntas ſola confertur. Dijs, inquit, nihil aliud præſtare poſſumus. Sed ſi huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud præſtare poſſum: quid eſt, quare non eo aduerſus hominem gratus ſim, quo nihil amplius in deos confero?

CAP. XVI. *Si tamen quid ſentiam quæris, & vis ſignare reſponſum*: hic beneficium recepiſſe ſe iudicet: ille ſe ſciat non reddidiſſe. Hic illum dimittat: ille ſe teneat. hic dicat, Habeo: ille reſpondeat, Debeo. In omni quæſtione propoſitum ſit nobis bonum publicum. præcludendæ ſunt excuſationes ingratis, ad quas refugere poſſint, & ſub quibus inficiationem ſuam tegere. Omnia feci? fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores noſtros fuiſſe, vt non intelligerent iniquiſſimum eſſe, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea abſumpſit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo caſu triſtiore, aliena cum ſuis perdidit? nullam excuſationem

rece-

receperunt, vt homines scirent fidem vtique præstandam. Satius enim erat à paucis etiam iustam excusationem non accipi, quàm ab omnibus aliquam tentari. Omnia fecisti vt redderes. Hoc illi satis sit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, si enixam & sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus est: ita tu ingratus es, nisi ei qui voluntatem bonam in solutum accepit, eo libentiùs debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec testeris: occasiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit: illi, quia malus; huic, quia non malus. Ideòque non est, quòd ad te hanc quæstionem iudices pertinere: an quod beneficium quis à sapiente acceperit, reddere debeat, si ille desinit esse sapiens, & in malum versus est. Redderes enim & depositum, quod à sapiente accepisses: & etiam malo redderes creditum: quid est, cur non & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid? si quid à sano accepisses, ægro non redderes: cùm plus semper imbecillo amico debeamus? & hic æger est animo: adiuuetur, feratur. stultitia, morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

CAP. XVII. Duo sunt beneficia: vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absolutum & verum

bene-

beneficium. alterum, vulgare, plebeium, cuius inter nos imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualiſcunque eſt debeam reddere, ſiue homicida, ſiue fur, ſiue adulter euaſit. Habent ſcelera leges ſuas. melius iſtos iudex, quàm ingratus, emendat. nemo te malum, quia eſt, faciat. Malo beneficium proijciam, bono reddam. huic, quia debeo; illi, ne debeam.

CAP. XVIII. De altero beneficij genere dubitatur, quod ſi accipere non potui niſi ſapiens, ne reddere quidem niſi ſapienti poſſum. Puta enim me reddere: ille non poteſt recipere. non eſt iam huius rei capax. ſcientiam vtendi perdidit. Quid ſi me remittere manco pilam iubeas? ſtultum eſt dare alicui, quod accipere non poſſit. Vt reſpondere ab vltimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam ſi accipere non poterit. Obligare enim non poſſum, niſi accipientem: liberari tantùm, ſi reddo, poſſum. Ille vti illo non poterit? viderit. penes illum erit culpa, non penes me.

CAP. XIX. Reddere eſt, inquit, accepturo tradidiſſe. Quid enim ſi cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro: reddidiſſe te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere, eſt id quod debeas, ei cuius eſt, volenti dare. hoc vnum

mihi

mihi præſtandum eſt. Vt quidem habeat, quod à me accepit, iam vlterioris eſt curæ. Non tutelam illi, ſed fidem debeo: multoque ſatius eſt, illum non habere, quàm me non reddere. Et creditori ſtatim in macellum laturo, quod accepit, reddam. etiam ſi mihi adulteram cui numerem, delegauerit, ſoluam: & ſi nummos quos accipiet in ſinum ſuum diſcinctus fundet, dabo. Reddendum enim mihi eſt: non ſeruandum, cùm reddidero, aut tuendum. Beneficij accepti, non redditi cuſtodiam debeo. Dum apud me eſt, ſaluum ſit. ceterùm licet accipientis manibus effluat, dandum eſt repoſcenti. Reddam bono, cùm expediet; malo cùm petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepiſti, non illi potes reddere. Accepiſti enim à ſapiente: ſtulto reddis. Imò reddo illi, quale nunc poteſt accipere: nec per me fit deterius, ſed per illum. id quod accepi, reddam. Cui ſi ad ſapientiam redierit, reddam quale accepi: dum in malis eſt, reddam quale ab illo poteſt accipi. Quid, inquit, ſi non tantùm malus factus eſt, ſed ferus, ſed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris: & huic beneficium, quod acceperas, reddes? Mutationem ſapientis tantam natura non patitur. nam in peſſima ab optimis lapſus, neceſſe eſt etiam in malo veſtigia boni teneat. Numquam in tantum virtus extinguitur, vt non certiores animo notas imprimat, quàm

quàm vt illas eradat vlla mutatio. Feræ inter nos educatæ, cùm in siluas erupe-runt, aliquid mansuetudinis pristinæ re-tinent: tantùmque à placidissimis absunt, quantum à veris feris & numquam hu-manam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui vmquam hæsit sa-pientiæ. altiùs infectus est, quàm vt ex toto elui, & transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, vtrùm iste ferus sit animo tantùm, an & in perniciem pu-blicam excurrat? Proposuisti enim mihi Apollodorum & Phalarin tyrannum, quorum si naturam habet intra se malus, quìdni ego isti beneficium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit iuris amplius? Si verò sanguine humano non tantùm gau-det & pascitur, sed & suppliciis omnium ætatum crudelitatem insatiabilem exer-cet, nec ira, sed auiditate quadam sæuien-di furit, si in ore parentum filios iugulat, si non contentus simplici morte, distor-quet, nec vrit solùm perituros, sed exco-quit, si ara eius cruore semper recenti ma-det: parum est huic beneficium non red-dere. Quicquid erat, quo mihi cohære-ret, intercisa iuris humani societas absci-dit. Si præstitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret: quidquid meruerat, perdidisset, & referre illi gra-tiam scelus haberetur. si non patriam meam impugnat, sed suæ grauis est, & se-positus à mea gente, suam exagitat: absci-dit

dit nihilominus illum tanta prauitas animi. etiam si non inimicum, inuisum mihi efficit: priorque mihi ac potior eius officij ratio est, quod humano generi, quàm quod vni homini debeo.

CAP. XX. Sed quamuis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, vt nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi seruandum modum credam, vt si beneficium illi meum neque vires maiores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi sine pernicie publica possit, reddam. Seruabo filium eius infantem. quid hoc beneficium obest cuiquam eorum, quos crudelitas eius lacerat? pecuniam quæ satellitem stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria eius instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scænæ, & scorta, & quæ feritatem eius emolliant, libens offeram. Cui triremes & cerastas non mitterem, lusorias & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lasciuientium mittam. Et si ex toto eius sanitas desperata fuerit, eadem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam: quando ingenijs talibus vitæ exitus remedium est: optimumque est obire ei, qui ad se numquam rediturus est.

est. Sed hæc rara nequitia est, & semper portenti loco habita, sicut hiatus terræ, & de cauernis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus: de his loquamur, quæ detestamur sine horrore. Huic homini malo, quem inuenire in quolibet foro possum, quem singuli timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodesse, quod in me non est, redeat domum bonus an malus. Quàm diligenter istud excuterem, si non redderem, sed darem? Hic locus fabulam poscit.

CAP. XXI. Pythagoricus quidam emerat à sutore phæcasia, rem magnam, non præsentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: & cùm clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? sutor ille quem quæris, elatus, combustus est. Quod nobis fortasse molestum est, qui in æternum nostros amittimus: tibi minimè, qui scis futurum, vt renascatur. iocatus in Pythagoricum. At philosophus noster, treis aut quatuor denarios (non inuita manu) domum retulit, subinde concutiens. Deinde cùm reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatẽ, intelligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: Ille tibi viuit. tu redde, quod debes. Deinde per clostrum, qua se commissura laxauerat, quatuor denarios in tabernam

inser-

inseruit, ac misit, pęnas à se exigens improbæ cupiditatis, ne alieno assuesceret.

CAP. XXII. Quod debes, quære cui reddas: & si nemo poscet, ipse te appella. Malus an bonus sit, ad te non pertinet. Redde & accusa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diuisa sunt. illi obliuio imperata est, tibi meminisse mandauimus. Errat tamen, si quis existimat, cùm dicimus eum qui beneficium dedit, obliuisci oportere, excutere nos illi memoriam rei præsertim honestissimæ. quædam præcipimus vltra modum, vt ad verum & suum redeant. Cùm dicimus, Meminisse non debet: hoc volumus intelligi, prædicare non debet, nec iactare, nec grauis esse. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant. hoc sobrij loquuntur, hoc ebrij non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Vt hæc nimia & exprobratrix memoria subsideret, obliuisci eum qui dedit, iussimus, & plus imperando quàm præstari poterat, silentium suasimus.

CAP. XXIII. Quoties parum fiduciæ est in his quibus imperas, amplius est exigendum quàm satis est, vt præstetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole extenditur, vt ad verum mendacio veniat. Itaque qui dixit,

Qui candore niues anteirent, cursibus auras:

quod

quod non poterat fieri, dixit: vt crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, violentior amne:

ne hoc quidem se persuasurum putauit, aliquem tam immobilem esse, quàm scopulum. Numquam tantum sperat hyperbola, quantum audet: sed incredibilia affirmat, vt ad credibilia perueniat. Cùm dicimus, Qui beneficium dedit, obliuiscatur: hoc dicimus, similis sit oblito; memoria eius non appareat, nec incurrat. Cùm dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: sæpè enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo? occasionem ignoranti non ostendam? necessitates illi meas non detegam, quare nescisse se aut mentiatur, aut doleat? Interueniat aliquando admonitio, sed verecũda, quæ non poscat, nec in ius vocet.

CAP. XXIV. Socrates amicis audientibus: Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Neminem poposcit, omnes admonuit à quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni esset? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat, commeruisse, à quo Socrates acciperet. Non illos castigare molliùs potuit, Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post hæc quisquis properauerit, serò dat. iam Socrati defuit. Pro-

pter

pter acerbos exactores, repetere prohibemus: non vt numquam fiat, sed vt parcè.

CAP. XXV. Aristippus aliquando delectatus vnguento: Malè, inquit, istis effœminatis eueniat, qui rem tam bellam infamauerunt. Idem dicendum est: Malè istis improbis & importunis beneficiorum suorum quadruplatoribus eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos sustulerunt. Ego tamen vtar hoc iure amicitiæ, & beneficium ab eo repetam, à quo petissem: qui alterius beneficij loco accepturus est, potuisse reddere. Numquam, ne querens quidem, dicam:

——— Eiectum littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui.

Non est ista admonitio, non: conuicium est. Hoc est in odium beneficia perducere: hoc est efficere, vt ingratum esse, aut liceat, aut iuuet. Satis, abundeq́ue est, submissis & familiaribus verbis, memoriam reuocare:

Si benè quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum.

Ille inuicem dicat: Quid ni merueris? eiectum littore egentem excepisti.

CAP. XXVI. Sed nihil, inquit, profecimus: dissimulat, oblitus est: quid facere debeam? Quæris rem maximè necessariam, & in qua hanc materiam consum-

summari decet, quemadmodum ingrati ferendi sint? Placido animo, mansueto, magno. Numquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus, offendat, vt non tamen dedisse delectet. Numquam in has voces iniuria impellat: Vellem non fecisse. Beneficij tui etiam infelicitas placeat. Semper illum pœnitebit, si te ne nunc quidem pænitet. Non est, quòd indigneris tamquam aliquid noui acciderit: magis mirari deberes, si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse: alium ignorantia officij, alium pigritia, alium occupatio. Adspice, quemadmodum immensæ hominum cupiditates hient semper, & poscant: non miraberis ibi neminem reddere, vbi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmæ mentis ac solidæ, vt tutò apud eum beneficia deponas? alius libidine insanit, alius abdomini seruit, alius lucri totus est, cuius summam non vinces: alius inuidia laborat, alius cæca ambitione, & in gladios ruente. Adijce torporem mentis ac senium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultusque perpetuos. adiice æstimationem sui nimiam & tumorem, ob quæ contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam in peruersa nitentium, quid leuitatem semper aliò transilientem loquar? Huc accedat teme-

ritas præceps, & numquam fidele consilium daturus timor, & mille errores, quibus voluimur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, & publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, optare quę cōsequi posse spes nō fuit.

CAP. XXVII. Inter affectus inquietissimos, rem quietissimam, fidem quæris? Si tibi vitæ nostræ vera imago succurret, videberis tibi videre captæ cummaximè ciuitatis faciem, in qua, omisso pudoris rectique respectu, vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur: soluta legibus scelera sunt: nec religio quidem, quæ inter arma hostilia supplices texit, vllum impedimentum est ruentium in prædam. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex profano, hic sacro rapit: hic effringit, hic transilit, hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, euertit, & in lucrum ruina venit. Hic sine cæde populatur, hic spolia cruenta manu gestat. nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, ne tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem? Si indignaris ingratos esse: indignare luxuriosos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare ægros deformes, senes pallidos. Est illud graue vitium, est intolerabile, & quod dissociet homines, quod concordiã,

qua

qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet: sed vsqueò vulgare est, vt illud nec qui queritur quidem effugerit.

CAP. XXVIII. Cogita tecum, an quibuscumque debuisti, gratiam retuleris, an nullum vmquam apud te perierit officium; an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quæ in iuuenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quædam perdidimus, quædam ptoiecimus, quædam è conspectu nostro paullatim exierunt: à quibusdam oculos auertimus. Vt excusem tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis est memoria; & rerum turbæ non sufficit. necesse est quantum recipit, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, vt minima apud te nutricis esset auctoritas: quia beneficium eius longius ætas sequens posuit. sic factum est, vt præceptoris tibi non esset vlla veneratio: sic euenit, vt circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorum candidato, quæsturæ suffragator excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligêter excusseris, in sinu inuenies. Iniquè publico irasceris crimini, stulte tuo vt absoluaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, vtique peiorem exprobrãdo. non est, quòd frontem eius indures: fine, si quid est pudoris residui, seruet. Sæpè dubiam verecundiam, vox conuicianris clarior,

rior, rupit. nemo id esse, quod etiam videtur, timet. deprehensus pudor amittitur.

CAP. XXIX. Perdidi beneficium. Numquid quæ consecrauimus, perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si malè respondit, benè collocatum. Non est ille, qualem sperauimus. Simus nos quales fuimus, ei dissimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficij, non benè dati signum est. Quantum possumus, caussam eius apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignorauit: fortasse facturus est. Quædam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit, ac mora fouit. Idem nobis faciendum: nutriamus fidem languidam.

CAP. XXX. Perdidi beneficium. Stulte, non nosti detrimenti tui tempora. perdidisti, sed cùm dares: nunc palàm factum est. Etiam in his quæ videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Vt corporum, ita animorum molliter vitia tractanda sunt. sæpè quod explicauit mora, pertinacia trahentis abruptum est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus est, iam nihil debet. Quæ ratio est, exacerbare eum, in quem magna contuleris, vt ex amico dubio fiat non dubius inimicus,

& patrocinium sibi nostra infamia quærat? Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quòd eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. subest aliquid. Nemo non superioris dignitatem quærendo, etiam si non inquinauit, aspersit: nec quisquam fingere contentus est leuia, cùm magnitudine mendacij fidem quærat.

CAP. XXXI. Quanto illa melior via, qua seruatur illi species amicitiæ, & si reuerti ad sanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tam duri infestique aduersus diligenda animi est, vt etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque cœpit debere, quòd impunè non soluit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. quid faciam? quod dij omnium rerum optimi auctores: qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseuerant. Alius illis obiicit negligentiam nostri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum suum proiicit, & ignauos, hebetesque sine luce, sine vllo opere destituit. Alius solem, cui debemus, quòd inter laborem quietemque tempus diuisimus, quòd non tenebris immersi confusionem æternæ noctis effugimus, quòd annum cursu suo temperat, & corpora alit, sata euocat, percoquit fructus, saxum aliquod, aut fortuitorum ignium globum, & quiduis potiùs quàm deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis

suorum infantium arrident, non cessant dij beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: sed æquali tenore bona sua per gentes populosque distribuunt, vnam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hiemes æstatesque interuentu lenioris spiritus molliunt: errorem labentium animorum placidi ac propitij ferunt. Imitemur illos: demus, etiam si multa in irritum data sint: demus nihilominus aliis, demus ipsis, apud quos iactura facta est. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: & cùm penates ignis absumpsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, & vrbes haustas sæpius eodem solo condimus. Adeò ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi malè cadentia iterum tentare libuisset.

CAP. XXXII. Ingratus est. non mihi fecit iniuriam, sed sibi: ego beneficio meo, cùm darem, vsus sum. nec ideò pigriùs dabo, sed diligentiùs. quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, & tamquam bonus agricola, cura cultuque sterilitatem soli vincam. Periit mihi beneficium: iste omnibus. Non est magni animi dare & perdere: hoc est magni animi, perdere & dare.

FINIS.

IN-

INDEX RERVM NOTABILIVM,

Quæ in hoc primo Tomo continentur.

A

 Ami-

B

in

Exules

Con-

tran-

exu-

L

M

Matres

Superbia.

FINIS.

